

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE
ȘI ARHEOLOGIE MARAMUREȘ
BIBLIOTHECA MARMATIA 7

CENTENARUL UNIRII 1918-2018. MARAMUREȘUL ÎNAINTE ȘI DUPĂ MAREA UNIRE A ROMÂNILOR

BAIA MARE
2019

**CENTENARUL UNIRII 1918-2018.
MARAMUREȘUL ÎNAINTE ȘI DUPĂ
MAREA UNIRE A ROMÂNILOR**

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
BIBLIOTHECA MARMATIA 7
Editor: Viorel Rusu

Corectură: Ștefan Vișovan, Lucia Pop
Traduceri în limba engleză: Emanuela Szilagyi
Tehnoredactare: Pecsî Tunde

**Lucrare publicată cu susținerea financiară a
Consiliului Județean Maramureș.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Centenarul Unirii 1918-2018 - Maramureșul înainte și după Marea
Unire a românilor / coord.: Marius Câmpeanu. - Baia Mare : Eurotip,
2019
Conține bibliografie
ISBN 978-606-617-394-0

I. Câmpeanu, Marius (coord.)
94

Volumul de față reunește lucrările prezentate în cadrul Sesiunii de comunicări științifice „Centenarul Unirii 1918-2018. Maramureșul înainte și după Marea Unire a Românilor”, organizate în data de 2 noiembrie 2018, de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș în colaborare cu Consiliul Județean Maramureș, cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii și Identității Naționale.

© **Toate drepturile rezervate.** Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine exclusiv autorilor. Orice reproducere, fără permisiunea în scris a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, este interzisă.

**CENTENARUL UNIRII 1918-2018.
MARAMUREȘUL ÎNAINTE ȘI DUPĂ
MAREA UNIRE A ROMÂNILOR**

Coordonator: Marius Câmpeanu

Editura EUROTIP
Baia Mare, 2019

CUPRINS

STUDII

Simion RETEGAN

Memoriul Șișeștiului, adresat în 1897 papei Leon XIII

The memorandum of Șișești, addressed in 1897 to pope Leon XIII.....9

Teodor ARDELEAN

Vasile Lucaciu și confrății lui din Academia Română

Vasile Lucaciu and his associates from the Romanian Academy..... 25

Alexandru BUCUR, Vasile MĂRCULEȚ

Participarea românilor din fostul județ Sătmar la Primul Război Mondial (1914-1918)

The First World War also marked the lives of the romanian inhabitants and the communities in which they lived that were part of the former-county Sătmar34

Lucia POP, Oana LEȘIU

Delegați aleși și de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918 din actualul județ Maramureș. Restituiri

Elected and official delegates from Maramureș county at The Great National Assembly from 1st of december 1918 in Alba Iulia. Restorations..... 69

Ilie GHERHEȘ

Dr. Vasile Chindriș – un martir al idealului național al Marii Uniri din 1 Decembrie 1918

Dr. Vasile Chindriș – a martyr of the national ideal of The Great Union from the 1st of december 1918..... 83

Elena ȘTREANG

Pașca Pante – delegat chiorean la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

Pasca Pante – chiorean deputy at The Great National Assembly in Alba Iulia.....95

Marius CÂMPEANU

Baia Mare înainte și după Marea Unire. Activitatea Consiliului Național Român cercual Baia Mare (noiembrie 1918-februarie 1919)

Baia Mare before and after The Great Union. The activity of the Romanian National Council circular Baia Mare (november 1918-february 1919)..... 100

Mihaela SĂLCEANU, Viorel CIUBOTĂ

Un document important privind Garda Națională din Săpânța

An important document regarding the Săpânța National Guard..... 116

Marius VOINAGHI

Liceul „Dragoș Vodă” Sighet la început de drum

Le debut du Lycee Dragoș Vodă..... 124

Ionela Simona MIRCEA

Despre anii 1914-1918 în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia

About 1914-1918 in the collections of The National Unification Museum..... 134

Constantin BĂJENARU

Făgărășenii și Marea Unire

The citizens of Făgăraș and The Great Union..... 150

Mihai-Octavian GROZA

Delegații Sebeșului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie

1918: reconstituiri biografice

Delegates of Sebeș to The Great Romanian National Assembly from 1st of December

1918: biographical re-constructions..... 162

Răzvan Mihai NEAGU

Contribuția familiei Rațiu din Turda la Marea Unire

The contribution of the Rațiu family from Turda to The Great Union..... 177

Horațiu GROZADelegați titulari din cercul electoral Turda la Marea Unire persecutați în perioada
dictaturii comunisteHolder delegate from the Turda electoral circle to The Great Union who were persecuted
during the comunist dictatorship..... 187**George NICOARĂ**

Episcop dr. Alexandru Rusu – slujitor al Marii Uniri de la Alba Iulia

Bishop Alexandru Rusu – servant of The Great Union from Alba Iulia..... 200

Delia VOINA

„Conductul etnografic” de la Sibiu, 2 ianuarie 1919, în imagini fotografice

The „ethnographic conduct” from Sibiu, January 2nd 1919, in photograhic images..... 205**Vasile MĂRCULEȚ, Alexandru BUCUR**Ajutoare acordate victimelor atrocităților maghiare prin „Fondul jertfelor liniei
demarcaționale” (1919)Des aides accordées aux victimes des atrocités hongroises par le „Fond des victimes de
la ligne de démarcation” (1919)..... 217**Maria PAPARIGA**

Centenarul Marii Uniri în zona transfrontalieră a Maramureșului

The centenary of The Great Union in the cross-border area of Maramures..... 224

Mihaela-Cristina GHERHEȘSărbătorirea unui deceniu de la Marea Unire din 1 Decembrie 1918 ilustrată în
presa din MaramureșCelebration of a decade since The Great Union of december 1, 1918 illustrated in the
Maramures press..... 230**Viorel RUSU**Numirea și instalarea primului episcop greco-catolic al Maramureșului,
dr. Alexandru RusuThe selection and the installation of the first greco-catholic bishop of Maramures,
Dr. Alexandru Rusu 234

RECENZII

Mihai-Octavian GROZA

Răzvan Mihai Neagu, *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/Editura Mega, 2018.....251

Răzvan Mihai NEAGU

Mihai Octavian-Groza, *Marele Război în memorialistica românilor din Sebeș*, Cluj-Napoca, Editura Mega/Editura Argonaut, 2018..... 254

Marius CÂMPEANU

Gheorghe Brânzei, *Corpul voluntarilor români. Jurnal de război. Soldat Constantin Brânzei, prizonier în Siberia (1916-1920)*, Baia Mare, Editura Cromatica Press, 2018.... 258

Ionela Simona MIRCEA

Marius Câmpeanu (coordonator), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Elisabeta Pleniceanu, Constantin Băjenaru, *Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2018..... 261

Delia VOINA

Vasile MĂRCULEȚ, *Vlaho-bulgari și bizantini (1185-1204). Aspecte militare ale luptei pentru supremație în Peninsula Balcanică*, Constanța, Editura Muzeului Național al Marinei Române, 2018..... 265

STUDII

MEMORIUL ȘIȘEȘTIULUI, ADRESAT, ÎN 1897, PAPEI LEON XIII

SIMION RETEGAN*

THE MEMORANDUM OF ȘIȘEȘTI, ADDRESSED IN 1897 TO POPE LEON XIII

ABSTRACT

The great memorial of the Șişesti collective parish, submitted to Pope Leon XIII in the 14.XII.1897 in the defense of his priest, the memorandumist Vasile Lucaciu - the author, the transcriber, the sender of the act - presents the main moments of the permanent pressure to which the parishioners are exposed, on the one hand from the political authorities of the Hungarian state, on the one hand from their own bishop. The following are presented one after the other: the priest's political convictions and arrests, his suspension from the ecclesiastical function, the attempts of the villagers to rehabilitate him, his acquittal to Rome, the ban on the authorities, the gendarmes, the celebration of the patronage of the church, filed with Lucaciu by Bishop I. Szábo. Between the political and church accusations brought to him, the emphasis is placed on obstructing him to the illusory plan of extending the religious union among the Romanians, whom Rome was very sensitive to and which Lucaciu knows how to exploit it. An apostolic visit of Gherla is required.

Keywords: parish, ecclesiastical process, bishopric, church patronage, gendarmes, apostolic visit.

Sunt puține parohiile greco-catolice din Transilvania supuse, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, unor presiuni atât de puternice, precum acelea exercitate asupra Șişeştiului, enoria cunoscutului preot memorandist Vasile Lucaciu. Sunt și mai puține acelea unde năpăstuirile jandarmeriei statului dualist maghiar să fi fost atât de stăruitoare, unde constrângerile acestuia să fi fost în conivență cu cele ale forului episcopal propriu, unde starea de tensiune să fi durat atât de mult. Și, cu certitudine, marea comunitate parohială de la poalele Gutinului – alcătuită din satele Șişești, Bontăieni, Dănești și Unguraș, fiecare cu propria sa biserică, însumând laolaltă 1.800 de suflete în 1884 – este un caz unic, prin intransigența rezistenței sale, prin unitatea de acțiune a oamenilor săi, prin vigoarea reacției ei de apărare.

Pusă în situația de a-și vedea preotul – părinte sufletesc într-adevăr iubit de săteni –, pe de o parte condamnat politic la cinci ani de închisoare în procesul Memorandului (după alte două condamnări anterioare), pe de altă parte suspendat din funcția sa clericală de către vlădicul său, parohia nu se dă bătută, stă neclintită, sat de sat, om de om, în spatele lui, face tot ce îi stă în putință pentru a-l ajuta:

* Cercetător științific, doctor în istorie, Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române.

asigură subzistența materială a familiei în timpul detenției, îl încurajează moral, intervine mereu și mereu, pentru el, în scris și prin delegații, rând pe rând, la episcopia Gherlei¹, la mitropolia Blajului², la cabinetul ministerial, la împărat³, pentru ca, în ajunul Crăciunului anului 1897, să adreseze o foarte lungă jeluire însuși pontifului roman. Este cea care, aflată în arhiva Vaticanului și rămasă inedită până acum, vede lumina tiparului aici.

Plângerea enoriașilor pornește din Șișești într-un moment dramatic pentru parohul lor. Acesta, liber după detenția de 13 luni (25 iulie 1894–15 septembrie 1895), ca urmare a grațierii imperiale a memorandiștilor, repus în funcția de preot prin sentința din 7.XII.1895 a Sfântului Scaun, se găsea din nou în fața unui dublu asalt. Mai întâi, cel al autorităților politice centrale și locale care, după întoarcerea acasă a lui Lucaciu, interzic participarea străinilor la marile sărbători organizate de acesta cu prilejul vechiului și noului hram al ctitoriei sale, trimițând la Șișești, de cinci ori în doi ani, cohorte întregi de jandarmi, pentru a întoarce din drum cetele de pelerini, pornite din satele mai apropiate sau mai îndepărtate ale Sătmăruului, din Sălaj și din Maramureș. În același timp, începe o nouă, lungă și aprigă hărțuire judiciară a lui Lucaciu din partea episcopului Gherlei, care, blamat public prin sentința de achitare a Romei, dornic să-și salveze onoarea, îl pune sub o riguroasă supraveghere, îl anchetează și, în final, îi deschide un nou proces ecleziastic. În această situație extrem de critică, concomitent, parohul și parohia Șișești contraatacă, cerând papei Leon al XIII-lea să dispună o vizită apostolică în dieceza Gherlei pentru verificarea adevărului plângerilor lor și, totodată, să fie puși sub jurisdicția mitropolitului din Blaj sau a unui episcop sufragane al acestuia⁴.

Redactat de însuși Lucaciu, cum se vede de la prima privire, actul istorisește, în șapte subcapitole, principalele momente ale vieții parohiei, începând din 1885, anul titularizării acestuia pentru Șișești. Aflăm astfel cât de mari au fost așteptările credincioșilor de la noul lor părinte sufleteș, cât de strălucit a răspuns acesta înaltelor sale datorințe, cât de mari au fost sacrificiile pe care le-au făcut, mână în mână, șase ani la rând, pentru înălțarea noii biserici „despre care, cu laudă și cu suflet încântat, vorbesc toți care o văd”, cât de dramatic s-au succedat evenimentele după sfințirea edificiului în 1891: suspendarea preotului în anul următor, hotărârea enoriașilor de a închide, în semn de protest, cele patru biserici ale lor, drumul lor zadarnic la Gherla pentru a cere dreptate, avatarurile lor cu capelanul, impus cu sila și cu protopopul Băii Sprii, „șpioni ai guvernului pe capul nostru și al parohului”, reabilitarea acestuia la Roma, noile anchete ordonate de

¹ Cererea-protest din 11 septembrie 1892 în „Tribuna”, anul IX, nr. 202, Sibiu, 10/22 septembrie 1892; cererea din 15 octombrie 1892 în Augustin Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte. Documente. Procese*, Baia Mare, 1940, p. 130; cererile din 18 iulie 1894, 7 ianuarie 1895, 31 ianuarie și 20 februarie 1897 la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla*, 1894-6582, 1895-3073, 1897-1037, 2274.

² „Tribuna”, anul IX, nr. 232, Sibiu, 17/29 septembrie 1892; *Ibidem*, anul X, nr. 26, Sibiu, 5/17 februarie 1893.

³ *Ibidem*, anul IX, nr. 24, Sibiu, 2/14 februarie 1892.

⁴ Textul memoriului lui Vasile Lucaciu, purtând aceeași dată de 14 decembrie 1897, în Archivio della Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, Romeni, 120/33, IV, Fasc. 1, doc. nr. 7807.

către episcop, trimiterea jandarmilor la cele mai dragi sărbători „lucru nemaiauzit de la întemeierea bisericii lui Christos pe acest pământ decât numai în epoca martirilor”. Lucru cu atât mai grav, izbucnește actul, cu cât puterea armată a fost trimisă la Șişești la intervenția episcopului, cel care le-a refuzat toate rugămințile și le prigonește preotul, cel care „a fost și este instrumentul dușmanilor bisericii și națiunii române”. Acuzele la adresa conduitei politice a episcopului Ioan Szabó sunt dublate de grave învinuiri bisericești, cu consecințe primejdioase și unele și altele, spun petiționarii, asupra comunității bisericești locale, asupra Bisericii Unite și națiunii române în ansamblul lor.

În paralel, pe tot cuprinsul său, actul subliniază însemnătatea unirii religioase pentru parohia Șişești, atașamentul sătenilor față de confesiunea greco-catolică, afecțiunea lor față de Leon XIII, implorat să vină în apărarea lor, lucruri firești într-o asemenea cerere. Mai puțin firești, însă, pe buzele acestora apar extinsele incursiuni istorice pe care Lucaciu le face asupra orientării constante a românilor spre Roma, asupra deschiderii acesteia spre Biserica Orientală și, cu deosebire, asupra proiectului convertirii religioase a tuturor românilor, chestiuni care vibrează puternic la Sfântul Scaun, chestiuni care, depășind sfera de înțelegere a emitenților cererii, sunt exploatate, vădit interesat, de către Lucaciu – aici ca și în alte texte ale sale – pentru succesul cauzei comune.

În încheiere, ca întotdeauna, autorul memoriului știe să găsească cuvintele care stârnesc și nutresc emoția, insistând asupra consimțământului unanim al poporenilor – „ni-am subscris cu toții, cu soțiile și cu toți membrii familiei, pentru ca să știe posteritatea că noi toți am fost un trup și un suflet întru apărarea dreptății” – și asupra convingerii lor că Scaunul Apostolic le va veni în ajutor. Drept confirmare, sunt înșiruite pe 23 de pagini numele a 352 de capi de familie din cele patru sate – 171 din Șişești, 46 din Bontăieni, 64 din Dănești și 71 din Unguraș – a soțiilor și copiilor lor, fără, însă, ca acestea să fie însoțite, exceptând 10 persoane⁵, de obişnuitul semn al crucii al neştiutorilor de carte, obligatoriu sub raport legal.

Rezultatul demersului? În niciun caz nu cel sperat, nu unul imediat, nu unul cu efecte juridice directe. Va fi unul din sutele de acte – cu o greutate morală mai mare, poate, decât altele – ale îndelungatului proces, care, început în 1892 la Gherla, se va continua la Blaj și la Lugoj pentru a se finaliza în 1903 la Roma în cadrul „Congregației Propagandei Fide” pentru Biserica Orientală. Proces în decursul căruia se vor emite nu mai puțin decât 12 sentințe, cu scor final nul pentru ambele părți, foarte important pentru istoria vieții politice și bisericești a românilor transilvăneni, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor⁶.

⁵ Semnăturile înscrise pe ultima pagină a listei de nume sunt următoarele: Mihai Roda [?], Georgiu Chiveriu, Georgiu Costin, Niculaie Pricop, Gavril Bele, Ștefan Thifor, George Farcaș, Gavril Cilta [?], Petre Dobrican și Ilie Tifor.

⁶ Desfășurarea pe larg a procesului și textele a 11 din cele 12 sentințe emise între 1892 și 1903 la Gherla, Blaj, Lugoj și Roma în Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.

Șișești, 14 decembrie 1897

**Preafericite și Preasfințite Părinte
Patriarh și Pontifice Preamărit!**

O datină sacră și o cale de 19 veacuri bătută urmăm noi, credincioșii greco-catolici din parochia Șișești și filialele sale, subscriși la această preaumilită rugare, când în mijlocul primejdiei groaznice ce ne amenință cauza cea mai sfântă, mântuirea sufletelor noastre, după ce am încercat în zadar toate mijloacele spre delăturarea acestui mare pericol, venim cu pietate și cu umilință îngenunchem înaintea tronului preaînalt al Preasfinției Voastre, cerând și implorând scut și mângâiere în contra persecuțiunii nespuse și nemaipomenite în Biserica Catolică ce suferim din partea episcopului nostru diecesan, a Eceleței Sale Dr. Ioan Szabó.

Înainte de toate, fie-ne permis, Părinte Preafericite, a da espresiunea credinței noastre statornice și fidelității noastre nestrămutate către Sfântul Scaun Apostolic Roman, către următorul infailibil al S. Petru, către veneratul locțiitor al Mântuitorului Christos.

Cunoaștem și primim cu umilință creștinească așezămintele D-zești ale Bisericei în care D. Christos a întemeiat Hierarchia Sfântă, ai cărei membri, toți în unire intimă și în împărtășire de iubire cu Capul Suprem, au dreptul și datorința de a conduce turma cuvântătoare a obștei creștinești pe pășunile adevărului, de a o guverna cu toiagul dreptății și al carității, de a o scuti și feri de pășunile otrăvite ale corupțiunii și ale fărădelegilor.

Pentru aceea, cu încrederea creștinilor buni, am stat sub ocărmuirea episcopului nostru diecesan, Excelența [Sa] Dr. Ioan Szabó, recunoscându-l de păstor al nostru, trimis de Spiritul S[fânt] a guverna biserica lui D-zeu și a ne povățui pe calea mântuirii, și, tari în credința noastră, fericiți ne-am simțit ca în sânul mamei dulci, în biserica noastră greco-catolică, văzând ca în Unirea intimă cu S[fântul] Scaun Apostolic de Roma găsim nu numai adăpostul dorit pentru viața noastră religioasă, ci din acest izvor limpede și etern al adevărului și al virtuților se comunică întregului neam românesc condițiunile cele mai sigure ale progesului pe calea culturei naționale și a civilizațiunei creștine.

Aceste învățături clar și curat au strălucit pururea înaintea noastră, fiindcă ne-a învrednicit D-zeu de am avut din vechimea depărtată tot preoți buni, evlavioși și zeloși întru îndeplinirea înaltei lor datorințe de părinți sufletești și în șirul acestor buni părinți am ajuns până la vremea de față, când din grația episcopului nostru diecesan, am putut avea de părinte-paroch pe Mult Onoratul Domn Dr. Vasiliu Lucaciu.

Nespusă a fost bucuria și îndestulirea noastră sufletească pentru că l-am putut dobândi pre acest bun părinte-preot de paroch al nostru, sub a lui conducere viața noastră religioasă și civilă a luat un nou avânt, spre bine și spre perfecțiune; cultura noastră religioasă și națională a apucat pe o cale de desvoltare mult promițătoare, religiunea și învățământul au căpătat un caracter exterior atât de frumos și atrăgător, încât parochia noastră a devenit nu numai vestită prin fapte de virtute religioasă și civilă, ci s-a considerat ca de model de imitat între jurstările grele al vremurilor ce curg în spirit dușmănos contra vieții noastre religioase.

Și cât s-au mărit onoarea, bucuria și îndestulirea noastră, știind și văzând că noi și parochul nostru suntem în grația episcopului nostru diecesan, că toți pașii, toată activitatea parochului nostru e nu numai aprobată, ci chiar lăudată și preconisată de episcopul nostru și astfel s-a adeverit că unitatea în credință și dragoste produce rodirile sale cele mai îmbucurătoare pentru toată viața privată și publică, bisericească, religioasă și civilă.

Dar, vai, că fericirea și liniștea noastră de scurtă durată a fost și grele și amare zile au urmat, cari ne-au răpit liniștea noastră sufletească și de atunci ne ține în continuă agitațiune, așa că nu avem pace nici în biserică, nici în familie, nici în viața bisericească-religioasă, nici în cea civilă-națională.

*

Cunoscut lucru este, Părinte Preafericite, că poporul nostru românesc, națiunea română din Transilvania și Ungaria, de la colonizarea făcută sub Traian împărat, strămoșul nostru, ce de suferințe, ce de persecuțiuni, ce de primejdii și ispite a suportat în cursul veacurilor.

Toate incursiunile barbarilor au trecut peste noi, lăsând ruină și dezastre în urma lor și cu aceste au umblat brățiș sau ca urmare sguduiri și tulburări religioase, cari toate au împedecat consolidarea noastră ca biserică și stat.

Din învălmășala, din întunericul veacurilor triste am ieșit cu cultul extern al bisericii grecești, fără ca însă conștiința originii noastre romane să fi fost pierdută din viața noastră publică și privată. Martoră ne este istoria că atunci când bizantinismul grec și bulgarismul slavon prin schismă ne strâmtorea și ne amenința, ca un fulger puternic de eternă lumină se desface din piscurile Balcanilor prin graiul Imp. Ioanițiu către Ponificele de glorioasă amintire Inocențiu strigătul fiilor de la răsărit către mama lor din apus: „Nos genere et sanguine Romani”.

Durere, acest cuvânt a fost înecat pe buzele poporului român, ca un suspin al victimei, prin prepotența ucigașilor săi.

După Avari, Bulgari, Bizantini, Tătari, Maghiari, Turci, trimisă adorabila Providență augusta Casă Habsburgică, care în lupte glorioase, cu conlucrarea popoarelor credincioase, între care loc de onoare ocupă străbunii noștri români, a zdrobit semiluna și pre aliații ei calvini, cu Bocskay, cu Rákoczy etc., și a constituit o formă creștinească de guvernare, având de principiu ca dreptate să se facă tuturor popoarelor de sub gloriosul ei sceptru.

Poporul român din aceste părți, urmând pielor intențiuni ale suveranilor săi și recunoscând în Roma isvorul luminei și al adevărului, s-a unit cu S[fântul] Scaun Apostolic de Roma, întemeindu-se prin această Biserică greco-catolică română, prin ce a căpătat carismele din comuniunea cu central unității catolice și poporul întreg, prin coatingerea cu Roma, cu apusul latino-roman, s-a deșteptat la o viață nouă bisericească națională, ce nu va mai apune – așa sperăm în Domnul – niciodată.

Desvoltarea noastră în viața bisericească însă a dat de pedeci și de obstacole enorme în epoca în care trăim și noi.

Ungaria sfântului Ștefan, bazată pe principiul natural al ființei sale polietnice „Regnum unius linguae debile atque imbecille est”, voește a trece cu

spada de moarte peste viața noastră națională. „Regnum Marianum” a devenit în puterea politică a framassonilor, a calvinilor și a jidanilor, a ateștilor, cari toți se susțin în capul afacerilor publice, prin escamotarea politică a cetățenilor, cu idei imposibile, cu utopii detestabile, că toată țara o vor maghiariza, că maghiarismul este scopul și ținta vieții de stat, că tot ce nu-i maghiar trebuie să piară din biserică, din societate, din viața publică și privată a statului, adecă a cetățenilor lui.

Nu am molesta atențiunea Preasfinției Voastre, Părinte Preafericite, cu descrierea acestor lucruri, prea bine cunoscute Preasfinției Voastre, dacă nu ar sta în legătură nemijlocită cu viața noastră bisericească-religioasă, cu cauza cea mai mare, cu mântuirea sufletelor noastre, cu însăși aceasta preamilită a noastră rugare.

Pentru că politica inaugurată în Ungaria, ca o idee națională anticristiană, susținută de spiritul libertinismului, în sens calvinesc, framassonic și jidovesc, atentează deodată la viața noastră națională, precum și la cea bisericească-religioasă. Și la noi aceste două vieți sunt astfel contopite, încât una fără de cealaltă nu poate trăi, una fără de cealaltă moare, dispăre de pe fața pământului.

Astfel stând lucrurile, după ce prin persecuțiuni tiranice, prin un șir întreg de atentate la drepturile naturale-constituționale, vreau să ne facă imposibilă viața civilă-națională; politica astăzi dominantă în Ungaria zilnic lucră și la subminarea vieții bisericești-religioase a poporului român.

Și așa vreau ei ca biserica, instituțiunile noastre religioase, în loc să fie un factor puternic pentru ce [e] divin, spre dezvoltarea culturii și a bunăstării poporului credincios: să devină în mâna lor un instrument spre coruperea, spre umilirea, spre desființarea, spre maghiarizarea poporului român.

Preasfințițe Părinte! Acest sistem nefericit grasează la noi în toată puterea cuvântului și durerea adâncă și nespasă ce ne chinuește sufletele credincioase din cauza acestora ne-a adus înaintea Preasfinției voastre să cerem scut, apărare, ca de la Păstorul suprem al sufletelor noastre.

Pentru că episcopul nostru diecesan, Excelența Sa Dr Ioan Szabó, nu numai că abandonează turma sa cuvântătoare, ci spre cea mai mare a noastră durere, spre scandalul neîncetat al tuturor credincioșilor, s-a făcut și se face un instrument în mâna dușmanilor noștri, s-a făcut și se face un factor puternic în politica dominantă a țării, care are de scop desființarea bisericei și a națiunei noastre. El este tipul trist al păstorului din s. Scriptură care vede lupul viind și el fuge și nu-i este lui grije de oi și nu se ține de episcopul și păstorul poporului român, ci de creatura guvernului, care a primit misiunea ca autoritatea sa arhierască să o folosească spre realizarea scopurilor perverse ce le are acest guvern framasson-calvinist în contra existenței poporului român, care existență își are razimul cel mai puternic în viața lui bisericească-religioasă.

Reflexiunile și considerațiunile mai sus, cu fiască încredere și umilință expuse, pentru aceea ne-am permis a le face înaintea Preasfinției Voastre ca prin acele să dovedim că având noi cunoștință deplină despre trecutul și prezentul bisericei noastre, în legătură cu viața istorică a poporului românesc, cât de adânc trebuie să ne vateme procedura episcopului nostru diecesan, care este întru toate în contra spiritului Bisericei catolice, în contra intereselor celor mai vitale ale

poporului român credincios. Și cu atât mai dureros ne atinge această procedură, cu cât că vrea să se ascundă sub masca disciplinei Bisericii catolice, sub egida înaltei și sacrei autorități ierarhice, sub mantaua misiunii episcopului Bisericii catolice, iară în realitate persecuțiunile nemaiauzite cu care ne apasă pre noi și îl amărăște pre iubitul nostru paroch au de scop vădit terorizarea întregului popor român, demoralizarea clerului întreg diecesan și așa vâărarea spiritului distructiv al politicei framassonice-calvino-jidane în biserica noastră greco-catolică.

Pentru că, dacă noi credincioșii acestei parochii suntem astfel maltratați prin episcopul nostru și, la intervenirea Excelenței Sale prin autoritățile politice ale țării, din cauza aceea că în viața noastră religioasă dovedim virtutea credinței în poporul român, ceea ce nu poate suferi șovinismul maghiar, întreg poporul credincios se desconcentrează, se descurajează și viața lui religioasă trece de mijloc de asuprire în mâna dușmanilor biserice. Și iarăși, dacă un preot ca parochul nostru, Dr. Vasiliu Lucaciu, a cărui viață întreagă este o jertfă continuă pentru biserica greco-catolică și pentru poporul românesc, este astfel persecutat de guvern și la porunca guvernului politic și de episcop, ce vor cuteza a face ceilalți preoți? Se descurajează toți și omul aude cu durere pre toate căile cum sunt preoții deprimăți și se întreabă în confusiunea lor că cum să se expună ei pentru biserică și pentru popor, dacă cel ce se luptă în rândurile prime, cu atâta virtute, abnegațiune și devotament este astfel maltrat, persecutat până la moarte de episcopul său.

În cele ce suntem siliți a le expune cu cea mai adâncă durere, de sine se vede un sistem întreg de coîntelegere între framasonii-calvino-jidanii de la guvern și între procedura episcopului nostru diecesan în cauza noastră și a parochului nostru, ceea ce nu putem suferi mai mult și în contra căreia, cu fiască umilință cerem scutul Preasfinției Voastre.

I.

Trăiam în cea mai dulce îndestulare, în cea mai fericită concordie cu parochul nostru iubit, când în 6 septembrie 1892, ca un fulger din senin, vine dictată suspensiune în contra lui.

Era lucru cunoscut de toți și însuși episcopul nostru a mărturisit nu odată faptul că această suspensiune o a dictat la porunca guvernului și l-a sacrificat molochului politic pre parochul Lucaciu ca să poată salva interesele diecesei.

În fine, Forul Apostolic a ezis că toată procedura episcopului a fost anticanonică, nedreaptă, ilegală și Însăși Preasfinția Voastră ni l-ați redat, prin dreapta sentință ce V-ați îndurat a pronunța, spre nespusa bucurie a noastră, precum și a Bisericii întregi greco-catolice, care a aplaudat din suflet, văzând triumful dreptății asupra prepotenței.

Amintim, Preafericite Părinte, acest eveniment îmbucurător, pentru că din momentul în care iubitul nostru paroch și-a ocupat oficiul său parochial episcopul nostru diecesan nu încetează a-l prizoni pre paroch și pre noi, așa că de atunci nu avem odichnă și viața ne-a devenit insuportabilă.

Ca să se învederească pe deplin ce spirit de procedură a urmat episcopul

nostru și cum s-a folosit de toate armele neadevărului și ale seducerei mai-marilor săi bisericești, amintim aici cu umilință două întâmplări cu noi.

Cunoscând noi credincioșii toată nedreptatea strigătoare la cer a acelei suspensii, pătrunși de jale și de durere adâncă, am închis ușile bisericilor noastre, fiindcă n-am avut nicio mângâiere sufletească, știindu-l pe bunul nostru păstor prigonit cu atâta nedreptate. Cheile le-am trimis la Roma la Preasfinția Voastră, cu umilința rugare ca să ni-l redați pre parochul nostru iubit, pre carele dușmanii bisericei noastre ni l-au răpit prin mijlocirea episcopului nostru.

La două săptămâni după aceasta, Excelența Sa trimite o comisiune de la curia episcopală ca să cerce lucrul cu închiderea bisericilor și cu trimiterea cheilor la Roma.

Noi am spus adevărul și am stăruit ca să ni-l redeie pre parochul nostru iubit. Pe urmă, după multe tânguiri și mai ales la însăși rugarea parochului nostru prigonit, ne-am învoit ca să deschidem bisericile, sub condițiunea dată de comisiunea episcopală ca în curs de 14 zile să se rezolvească cauza cu parochul nostru și să ne fie redat.

Atâta a trebuit comisiunii. Noi am deschis bisericile, ei însă nu și-au ținut cuvântul. Ne-au înșelat. Și ce e mai mult, episcopul nostru a făcut raport la Roma că numai în urma agitațiunilor parochului nostru s-au închis bisericile și că noi la vederea comisiunii abia am așteptat să se deschidă. Lucru de tot neadevărat.

După aceea, văzând că episcopul nostru nu înceată cu persecuțiunile, toți credincioșii din parohie și din filiale, însoțiți apoi pe cale de credincioșii din alte comune, ne-am dus la reședința episcopescă, cu scop ca să ne rugăm la părintele nostru episcop, să înceteze cu prigonirile, să nu ne mai năcăjească și să ni-l redeie pre cel ce îl dorim. Episcopul nostru era acasă în reședință, auzind însă de sosirea noastră și fiindu-i greu să steie de față cu noi, că nu-și putea motiva procedura, în vreme de noapte a fugit într-o comună vecină și acolo s-a ascuns până ce am venit noi acasă.

Despre această mișcare a noastră, justă, onestă și evlavioasă, iară a raportat la Roma că parochul nostru a provocat tumulturi în toată diecesa și că poporenii cu tumult au năvălit asupra reședinței episcopicești.

Cu astfel de informațiuni a voit să ne ponească pre noi și pre iubitul nostru paroch.

A[ce]ste dovedesc că nu dreptatea și nu adevărul sunt armele episcopului nostru.

II.

Un mijloc și instrument al episcopului și al guvernului politic asupra și în contra noastră este un preot cu numele Eugeniu Dredean, numit de capelan pre lângă parochul nostru.

Acest preot ne-a fost și administrator pe timpul trist când iubitul nostru paroch, pentru cauza bisericei și a poporului, a fost închis în temnițele ungarilor.

Nespus lucru este câte am suferit noi de la acest capelan, carele a avut și are mână liberă de a ne batjocori, de a abusa de diregătoria sa preotească, de a comite cele mai horende sacrilejuri, fără ca pentru aceasta să fie tras la judecată sau la răspundere:

a) Așa acest capelan, deși i-am dat în comuna noastră locuință foarte bună și corespușătoare, sănătoasă, din poftă de câștig, a șezut departe de noi, al patrulea

sat, la moșia sa, unde trebuia să mergem pentru trebuințele noastre religioase, de multe ori cu primejdia vieții și în timpuri grele de iarnă s-a întâmplat de copilași fragezi, duși la botez, au degerat pe drum.

Aceste inconveniențe le-am arătat episcopului nostru; n-am primit însă nicio satisfacțiune și capelanul a continuat cu abuzul, purtându-ne pe hotare streine.

Bunul nostru paroch, dacă mergea sau merge de acasă în cauza bisericeii și a poporului credincios, se îngrijește totdeauna ca credincioșii să nu avem nicio scădere, și nici n-am avut, și totuși l-au prigonit și l-au pedepsit, sub pretext că și-a neglijat parochia, iar cel abusiv, pentru care atâta am suferit, rămâne nepedepsit.

b) S-au întâmplat mai multe casuri că acest capelan n-a voit să vină și să provideze muribunzii cu sfintele sacrameinte și așa s-au întâmplat mai multe casuri că credincioșii au murit fără să fie provăzuți cu sfintele taine. Durere și scandal a cuprins pre toți credincioșii pentru aceste abuzuri ale capelanului-administrator.

Am făcut arătare, acasă formală, în contra lui la episcopul nostru diecesan; n-am fost însă ascultați și preotul nostru abusiv a continuat a ne batjocori sfânta religie și a se juca cu cauza mântuirii sufletelor noastre.

c) Ca un spion plătit al guvernului, stând sub protecțiunea episcopului, a inventat acuse mincinoase în capul parochului nostru și apoi tot el, acusatorul, a fost pus de martor prin episcop și nu s-a sfiit a pune jurământ public pe lucruri evident false și în public cunoscute de neadevărate.

Toți credincioșii ne-am îngrozit și ne-am scandalizat de această procedură.

Am făcut arătare și acasă la episcopul nostru diecesan, descoperind sacrilejul îngrozitor săvârșit de acest preot-capelan în capul superiorului său, al parochului.

În zadar toate, episcopului nostru îi trebuie martori în contra parochului nostru, nu importă dacă sunt falși, sperjuri, sacrilegi.

d) Acest capelan, mutându-și mobilele din locuința cinstită ce o au avut, le-a așezat în crâșma satului. Aici, ca într-un local public, au observat unii credincioși că într-un podișor, după ușă, între cârpe murdare, între periile de vichs și de încălțăminte se aflau ss. vase cu prafântul viatical [al] muribunzilor. Groază și durere ne-a cuprins pre toți. Lucru s-a încunoștiințat parochului, carele, după ce s-a convins despre starea lucrului, cu procesiune evlavioasă, între sunetele clopotului, între lumini aprinse, cu toată evlavia religioasă a luat ss. taine și le-a reșezat la locul lor în biserică.

Parochul nostru, împreună cu credincioșii, au făcut arătare la episcopul diecesan despre acest scandal și sacrilegiu săvârșit de numitul preot-capelan. Însă toate în zadar, n-am fost ascultați.

Parochul nostru și noi, credincioșii, de mai multe ori ne-am rugat ca episcopul nostru diecesan să binevoiască a-l depărta de la noi pre acest spion al guvernului și a ne da un capelan carele, în bună coînțelegere cu parochul nostru, să ne administreze în cele religioase-bisericești.

În zadar! Interesul guvernului politic cere ca parochul nostru să fie iară sacrificat și episcopul are lipsă de un instrument cum este numitul capelan și de aceea îl ține aici pe capul parochului și al credincioșilor.

Acest unic cas, Preafericite Părinte, vorbește îndestul de clar și arată în ce stare am ajuns cu episcopul nostru.

Unde s-a mai pomenit în toată lumea catolică sau unde a mai fost sau este un asemenea cas ca un capelan să fie ținut cu puterea autorității episcopale pe capul unui paroch pe carele îl spionează, pe carele îl denunță, contra căruia ridică acuse nedrepte. Cum să suferim noi credincioșii pre un atare individ la altarul bisericii noastre?

E evident că ruina și nu edificarea sufletelor noastre o voiește episcopul nostru diecesan.

III.

Afară de susnumitul capelan, un alt spion și denunțiant în contra parochului nostru și a tuturor credincioșilor este protopopul tractual, cu numele Ștefan Papp.

Acești doi preoți sunt denunțianți, acusatori și, totodată, martori pe acusele lor.

Acest din urmă, Ștefan Papp, e apoi și comisarul investigator, esmis din partea Excelenței Sale, a episcopului.

Și ca acusele lor neîntemeiate să treacă printr-un simulacru de justificare, au recurs la apucătura ca să citească de martori și pre unii dintre noi, credincioșii parohiei acesteia.

Noi am văzut și îndată am cunoscut scopul acestei proceduri și am protestat în contra ei și martorii citați au declarat că ei nu am nimic în contra parochului lor și nu vor depune nimic la protocol, numai în prezența parochului, nu cumva să se facă ceva mistificare.

Prezența parochului nu s-a admis, ci martorii au fost siliți prin administrațiunea politică și prin jandarmi a se prezenta în 30 decembrie 1896 înaintea comisiei investigatoare.

Mai întâi, a fost luat de martor însuși acusatorul, denunțiatorul și spionul capelan, Eugeniu Dredean, făcând cele ce le-am amintit mai sus.

Apoi am urmat noi, cei citați dintre credincioși.

Erau de față sulițele jandarmilor și am fost siliți a ne prezenta.

Am depus fasiunile noastre conform adevărului, sub jurământ.

Un protocol de investigațiune s-a comunicat cu parochul nostru, din care am putut vedea fieștecă cum sunt introduse fasiunile noastre.

Cu adevărată îngrozire am văzut că protocolul e fals și [întocmit] în modul cel mai tendențios, ca să poată fi spre stricăciunea iubitului nostru paroch.

Despre aceasta am dat imediat o declarațiune formală parochului nostru și, totodată, am descris cu mâna noastră fasiunile ce le-am făcut și le-am predat spre păstrare parochului nostru.

Descoperindu-se această crimă, parochul nostru a ridicat acuză formală și canonică în contra falsificatorului de acte publice înaintea episcopului diecesan.

Această acuză însă n-a fost băgată în seamă, firește, pentru că distruge tot planul după care avem să fim lipsiți iară de iubitul nostru paroch.

În 27 iunie 1897, iară am fost citați prin administrațiunea politică și între sulițele jandarmilor, tot înaintea acestui falsificator constatat și adevărit.

Toți martorii citați am dat un protocol colectiv, în care am declarat că în contra parochului nostru nu numa că n-avem nimic de fasonat, ci, din contra, și astă dată mărturisim că suntem foarte fericiți și îndestuliți cu el; mai departe, cunoscând deja cum ni s-au falsificat fasiunile la investigația precedentă, am protestat contra acestei profanări a conștiinței noastre religioase și am declarat că pre un astfel de falsificator nu-l primim nicidecum de investigator.

Ce batjocură, ce silă, ce profanare a religiunei s-a săvârșit cu noi în acele zile triste de 28-29 iunie a.c. am descris fidel și am arătat într-o preaumilită adresă, îndreptată către Excelența Sa, Mitropolitul nostru, Preagrațiosul nostru Domn Părinte, Dr. Victor Mihályi, de unde adresa noastră s-a trimis episcopului nostru diecesan.

Excelența Sa, episcopul nostru, în loc să ieie în dreaptă considerațiune justele noastre cereri, excepțiuni și protestări, condus de pofta sa de răsbunare în contra sentinței inapelabile a Preasfinției Voastre, Preafericite Părinte, și la porunca guvernului politic al Ungariei, împinge lucrurile până la extremitate, pe care, vii, nu o mai putem suferi.

Anume, pe 16 din luna aceasta, iară suntem citați înaintea aceluiași investigator, pre carele l-am aflat și l-am dovedit de falsificator. Dar nu numai atâta, episcopul nostru diecesan a despus ca prin jandarmi și prin intervenirea unui oficial civil, protestantul calvinist, Dionisie Dienes, să fim constrânși, siliți cu forța a fasiona în contra parochului nostru și să ne dăm numele în protocoale false, în care, abuzându-se de jurământul nostru religios, să poată săvârși actul plănuir de dușmanii bisericei în contra parochului nostru.

Asta e în contra tuturor legilor divine și umane, este profanarea simțământului nostru religios și noi toți, în nemărginita noastră durere, cu fiască încredere și umilință, facem apel la capul Bisericei Catolice ca prin autoritatea sa supremă să ne scutească de această fățișă persecuțiune, cu care ne tulbură viața religioasă episcopul nostru diecesan.

IV.

Dar nu numai atâta, Preafericite Părinte! Lucru nemaiauzit de la întemeierea bisericei lui Christos pe acest pământ: episcopul nostru diecesan aduce asupra noastră putere armată, oștiri întregi de jandarmi, cari ne profanează cele mai frumoase zile de sărbătoare, ne împedecă celebrarea jubiliară a hramului bisericei, sărbătoarea noastră votivă pentru Sfânta Unire a tuturor românilor.

Ne luăm libertatea, Preafericite Părinte, a descrie aici cu toată fidelitatea și obiectiv întristătoarea istorie a acestor lucruri, cari fiind în sine îngrozitoare, par a fi incredibile, mai ales în legătură cu un episcop al Bisericei catolice.

Anume, noi, credincioșii din această parohie, cu ajutorul creștinilor frați din apropiere și din depărtare și mai ales prin jertfele iubitului nostru paroch, cu ajutorul lui Dumnezeu, am zidit o biserică foarte frumoasă, despre care, cu laudă și cu suflet încântat vorbesc toți cari o văd. Scopul nostru cu zidirea acestei biserici, după povețele parochului nostru, a fost de două feluri, adecă: mai întâi de toate, mărirea lui Dumnezeu, prin un cult special al Preacuratei Fecioare Maria, venerată aici în vechea biserică parochială într-o icoană făcătoare de minuni.

Această sfântă și venerată icoană își are legenda sa sfântă, istorie adevărată și mișcătoare despre grația lui D-zeu, dăruită parohiei noastre în s[fânta] icoană. Anume, în anul 1751, adecă pe vremea răscoalei și a turburărilor eretice calvinești din acel an, calvinii, bătuți și fugăriți de prin părțile de meazănoapte, în turburarea lor, au năvălit și asupra bisericei greco-catolice din Șișești, unde se adunase credincioșii înaintea acestei icoane iubite a lor, cercând scutul puternic al Preacuratei Fecioare. Calvinii, după ce au devastat comuna și au maltratat pe credincioși, au tras cu arme de foc asupra icoanei, însă, prin minune, a rămas nevătămată. Acest eveniment minunat, această întâmplare, ca o dovadă a voinței lui D-zeu, ca Maica S[fântă] în această icoană așa să fie în mod special cinstită, a stârnit în inima credincioșilor simțăminte evlavioase și din contribuirea tuturor, au făcut o icoană votivă a Domnului nostru Isus Christos, foarte scumpă pe acele timpuri, pe care, în versuri făcute în limba maghiară, s-a eternizat întâmplarea cea minunată, împreună cu votul credincioșilor, precum și datul acestor întâmplări. Tot în biserica cea veche se văd zugrăvite o mulțime de întâmplări minunate, de tămăduiri și de pocăințe, minuni întâmplare prin mijlocirea Preacuratei Fecioare.

A doua, am avut în vedere binele cel mare sufletesc ce-l are poporul român în s[fânta] unire cu Roma. De aceea, văzând noi cum frații noștri români, din nemijlocita apropiere cu parochia noastră, au rămas în vechea rătăcire a neunirii, ne-am propus în Domnul, ca să sfințim munca noastră uriașă cu ridicarea acestei s[finte] biserici, prin dorința evlavioasă și sfântă ca bunul Dumnezeu pe toți frații noștri români să-i unească cu S[fântul] Scaun Apostolic al Romei. Pentru aceea, am așezat în porticul măreț al bisericei inscripțiunea votivă pentru S[fânta] Unire și tot în acel portic sunt așezate statuete frumoase de marmură, una a lui Atanasie Anghel, alta a lui Piu al IX, ambii apostoli glorioși ai S[finte]i Uniri a românilor cu Roma.

Aceste serbări speciale s-au făcut la ss. Apostoli Petru și Pavel, pentru întărirea credincioșilor în Sfânta Unire și pentru atragerea fraților neuniți la s[fânta] Biserică catolică, adecă către S[fânta] Unire cu Roma. Așa sărbătoarea ss. Apostoli devenea de sine un apostolat viețuitor pentru S[fânta] Unire.

Aceste două scopuri mărețe le-am avut înaintea ochilor noștri, Preafericite Părinte, când am zidit biserica noastră, ceea ce iubitul nostru paroch a și notificat prealuminatului nostru episcop la timpul său, cu vorba vie, la ce a și primit răspuns cu toată dragostea părintească: foarte bine, foarte frumos, faceți fiilor mei, foarte mă bucur, D-zeu și Maica S[fântă] să vă ajute.

Însă vremurile s-au schimbat și cu ele și episcopul nostru. În anul trecut, când bucuria noastră era deplină că pe iubitul nostru paroch îl avem în mijlocul nostru, s-a întâmplat un scandal nemaipomenit în viața creștinilor, decât numai în epoca martirilor. Episcopul nostru a aflat ceva pretext fals că aici se țin nu știm ce jubileie oprite și la S[fânta] Marie Mare, când era adunat poporul credincios din loc și din jur, cum e datina prin toată lumea creștină catolică la hramuri, după întervenirea episcopului nostru la ministru, deodată au năvălit asupra comunei și a bisericei 152, una sută cincizeci și doi, de jandarmi înarmați ca de bătalie, provăzuți cu magazin de război și însoțiți de autoritățile administrative comitatense. Ca de

armată ajutătoare le-au servit 92 de pădurari erariali și de la comitat, care au fost, asemenea, înarmați ca de război. Această putere înarmată a împrejurat mai întâi s[fânta] biserică, a oprit cu sulița ss. procesiune, pe credincioșii cufundați în evlavie i-a huiduit cu sila de la biserică, a împedecat orice comunicațiune între locuitori și după ce a săvârșit această operă barbară, 16 soldați cu armele în mână s-au postat în ușa bisericeii, amenințând moarte celor ce ar cuteza a se apropia de biserica lor. Au oprit tragerea clopotelor, au împedecat vecernia și litea, iară în timpul nopții au cutreierat comuna întreagă și comunele vecine, făcând groază pretutindenea, oprind pre credincioși de a merge la biserică și a ieși din casele lor. În ziua hramului apoi au poruncit acești sălbatici că preotul și cantorul pot să intre în biserică la slujbă, credincioșii însă nu. Soldații înarmați toată ziua nu s-au depărtat din ușa bisericeii, comandantul călare vizita posturile de jandarmi și între înjurături diavolești, îi îndemna pe argații nedreptății ca să-i împuște pe credincioși fără de milă, dacă ar cuteza să se apropie de biserica lor parochială.

Firește, între aceste jurstări nu s-a putut ținea nici s[fânta] missă în ziua hramului bisericii, n-au permis nici credincioșilor a comunica cu parochul lor, n-au permis nici unei muieri să cheme pe preot la patul muribundului ei tată, iară alteia să vină cu pruncușul nou născut la botejiune.

Așa s-a petrecut toată ziua hramului în plângere și tânguire, până când a doua zi, după 10 oare, s-a depărtat oștirea toată și noi ne-am putut duce la s[fânta] biserică, unde, înaintea icoanei făcătoare de minuni, ne-am adus aminte de cele ce s-au întâmplat în veacul trecut și cum a cercat Dumnezeu biserica sa, atunci prin calvini necredincioși, iară acuma prin un episcop.

Tot asemenea lucruri înfiorătoare s-au întâmplat la S[fânta] Marie Mică 1896, cu acea deosebire că puterea armată a fost mai puțină și tot acele scene s-au repetat în 10, 11, 12 iulie la Sânpetru, în 26, 27, 28 august la S[fânta] Marie Mare și în 19, 20, 21 septembrie la S[fânta] Marie Mică 1897.

Aceste scandale nemaipomenite ni le-a făcut episcopul nostru, prin ce ni-a amărit și ne amărește viața, născocind fel de fel de pretexte cu nu știm ce fel de jubilee ca și când hramul bisericeii n-ar fi de jubileu, prescris de s[fânta] m[aică] biserică. Toate bisericile țin hramurile lor cu concurs mare de popor și de preoți, pentru ce să fie acestea oprite în Șișești? Și dacă sunt a se opri, pentru ce nu rămâne pe tărâmul disciplinei bisericești, pentru ce provoacă arme și vărsare de sânge în bisericile noastre, căci fără de ținuta înțeleaptă și liniștitoare a parochului nostru, nu s-ar fi înconjurat o grozavă vărsare de sânge. Noi am făcut arătare umilintă despre aceste scandale la treptele preaînaltului tron, de unde am primit cu cea mai adâncă supunere preagrațiosul răspuns că s-a dispus cercetare în cauză și după informațiunile intrate la preînaltul loc de la guvernul politic și de la guvernul nostru diecesan, procedura urmată a găsit preînalta aprobare. Ce informațiuni a dat guvernul politic maghiar, nu ne importă, vedem însă că guvernul nostru diecesan, că să-și desvinovățească ținuta nejustificabilă a dat informațiuni eronate și false despre noi la preaînaltul loc.

V.

Toate suferințele, toate cererile noastre le-am expus în scrisori nenumărate Excelenței Sale, episcopului nostru, însă nu numai că nu le-a băgat în seamă, ci, din contra, văzând alipirea noastră către parochul iubit, văzând stăruința noastră în dreptatea cauzei, văzând devotamentul nostru către cauza Bisericii catolice, s-a aprins la mânie și mai înverșunată și, sub deosebite pretexte, sau că a desconsiderat adresele noastre, sau în loc de a căuta meritul lucrului, adevărul expunerilor noastre, dispunea să se cerceteze cine este autorul acelor scrisori, cine ne-a invitat să facem acele subscrieri. Astfel voia să ne terorizeze, ca să nu cutezăm a ne apăra dreptul conștiinței noastre religioase, onoarea s[fintei] noastre biserici catolice și pre parochul nostru, fără de nicio vină prigonit până la moarte.

Și, ca să-i dovedim în ce rătăcire colosală este, cât de mult este sedus prin false și perverse informațiuni, am trimis din nou o delegațiune de credincioși din parochie și din filiale, cu misiunea să-l informeze despre starea adevărată a lucrurilor și să-l roage pre Excelența Sa să ne asculte plângerile drepte și să dispună părințește să fim mângâiați.

Credincioșii nostri frați, în loc de părinte, au găsit pre un om dușman, gata a-și pune în cumpănă toată auctoritatea episcopescă spre stricăciunea, spre nimicirea noastră totală. Când l-am rugat ca să ne lase în pace a sărbători jubileul hramului bisericii, precum prescrie legea bisericească și datina veche creștinească, a răspuns cu toată înverșunarea că „până ce vă voi fi eu episcop, hramuri nu veți avea în biserica din Șișești”.

Ce să zicem la aceste, Părinte Preafericite! Cu umilință ne plecăm capul înaintea atotputernicului Dumnezeu, carele a trimis asupra noastră o astfel de pedeapsă înspăimântătoare și cerem cu asemenea umilință la treptele gloriosului tron al Preasfinției Voastre, rugându-ne să Vă îndurați a lua în părințească considerațiune suferințele, chinurile și să ne apărați sufletele și viața noastră religioasă de pedeapsa, de asuprirea grosnică care ne apasă.

VI.

Rugatu-l-am de repetite ori cu fiască umilință pre episcopul nostru să binevoiască a veni la noi a face visitațiune canonică și să se convingă însuși despre relațiunile noastre, precum sunt în faptă, și atunci suntem siguri că vom dobândi grația episcopescă și informatorii falși își vor lua răsplata lor.

Durere însă, de mii de ori durere, de două decenii, aproape de episcopie, n-a făcut nicio vizitațiune canonică, deși ar fi lipsă arzătoare în toată diecesa de asemeni vizitațiuni. Și care este cauza adevărată? Unicamente aceea că nu-i place guvernului politic al țării.

Credincioșii români, setoși de a-și vedea pe arhierul lor, pretutindenea l-ar întâmpina sărbătorește, l-ar primi cu dragoste, s-ar însufleți pentru cauza bisericii și s-ar produce roduri și efecte minunate pe terenul culturai noastre bisericești-religioase. Și aceste toate la poporul român, firește, spre binele aceluiași popor. Însă asta-i ce nu vrea maghiarismul și episcopul, înainte de toate, stă în servițiul maghiarismului.

VII.

Ne servește ca de cinstire și de mângâiere în aceste timpuri grele că putem spune cu cea mai adâncă convingere a sufletelor noastre, că noi am pătruns și am priceput ideea de D-zeu inspirată a Preasfinției Voastre despre „Reuniunea Bisericilor orientale”. Și dovadă vie și clasică am dat înaintea lumii întregi, precum am descris în punctul IV al acestei preaumilite rugări.

Știm și cunoaștem noi că cea mai mare bunățate pentru națiunea română ar fi unirea ei religioasă cu Roma Apostolică. Prin aceasta s-ar face părtași darurilor îmbelșugate ce izvorăsc din așezământul divin al Unității Catolice și dreptul nostru de origine; în Roma am fi acasă, ca și la sânul mamei și prin legăturile nedestructibile ale frățietății am intra în comunitate spirituală cu marea familie latină, făcându-ne părtași imenselor bogății culturale-religioase, a căror derivare la noi azi e fatalmente împedecată prin bizantismul și slavonismul schismatic, ambii dușmani de moarte ai românismului.

Episcopatul și clerul catolic din lumea toată, în puterea misiunii lor divine, au reorganizat societatea creștină pe ruinele produse de păgânism și sălbăticie și sub influența lor culturală s-au constituit diferitele popoare creștine în ființa lor proprie, etnică, ce acum se numește națiune. Și este o privesc sublimă și mângâietoare a vedea că în unitatea Bisericii catolice, prin farmecul iubirii, toate națiunile se prezintă ca frați egal îndreptățiți, stăpâni pe soarta lor națională, în nobilă emulațiune, numai pe terenul cultural, strâns uniți prin legăturile credinței, ale speranței și ale iubirii, sub conducerea înțeleaptă numai a unui singur Cap văzut, pus de Mântuitorul Christos să fie garanță eternă a doctrinelor adevărului și a încrederii neîmpuținate, pentru că nu este și nu va fi putere omenească care să o înfrângă, sau să o învingă și „nici porțile iadului nu o vor învinge pe ea”.

Un titlu neperitor de eternă glorie pentru S[fânta] noastră Unire cu Roma se datează renașterea noastră spirituală-religioasă și cultural-națională.

Prea bine știe și cunoaște aceasta guvernul frامason-calvino-jidan al țării noastre. De aceea, din toate puterile se nisuește a umili, a discredita înaintea poporului român ideea sublimă a S[fintei] Uniri. Unde se află un preot rătăcit care devine infidel către popor și se face servil maghiarismului este glorificat, remunerat și toată presa libertină îi cântă imnuri de laudă la adresă, accentuând cu o iminuațiune păcătoasă că așa aduce cu sine spiritul Bisericii greco-catolice și îl pun model românilor uniți. Firește, prin aceasta se produce o reacțiune în inimile românilor și ideea S[fintei] Uniri rămâne ca și batjocorită.

Și nu putem noi descrie, Preafericite Părinte, câtă stricăciune și discreditare a adus ținuta episcopatului nostru ideii S[fintei] Uniri. Cel ce vrea să răspundă dintre frații disidenți cu spirit de contrazicere doctrinelor sublime ale Preasfinției Voastre despre reunirea Bisericilor orientale, se provoacă numaidecât la exemplul episcopului nostru și cu îngrozire oftează, fără de ulterioară rațiocinare, că dacă prin S. Unire poporul român va căpăta episcopi ca Excelența Sa, Dr. Ioan Szabó, atunci mai bine să rămână în etern în neunirea actuală.

Această tristă constatare este atât de certă în genere și fără nicio contrazicere recunoscută, încât în viața publică a națiunii române constituie un fapt public carele lovește de-a dreptul în ideile și în doctrinele Preasfinției Voastre despre reunirea Bisericilor Orientale.

Ne-am ținut strâns de partea bisericească, religioasă a persecuțiilor cu care ne amărește viața Excelența Sa, episcopul nostru. Nu amintim nimic despre ținuta politică a Excelenței Sale care constituie cele mai întunecoase pagini ale vieții poporului român. Destul e dacă constatăm cu durere înaintea Preasfinției Voastre că episcopul nostru în cele politice ale țării este identic cu guvernul țării. Cu asta am zis tot!

Tot ce am afirmat noi în această preumilită rugare putem dovedi cu acte autentice, cu mărturisirea conștiinței noastre religioase.

Astfel stând lucrul, cu pioasă umilință ne rugăm înaintea Preasfinției Voastre să binevoiți a Vă îndura spre noi și asculta umilinta cererea noastră.

Noi cerem cu pioasă umilință ca să Vă îndurați, Preafericite Părinte, a ordina din deplinătatea puterii apostolice ca prin o vizitațiune apostolică să se cerceteze adevărul plângerilor noastre. Ce să zicem noi, cei mai umiliți servi, în fața capului suprem al sfintei noastre Biserici?

Causa cea mai mare, cea mai sfântă, cauza mântuirii sufletelor noastre o am depus în mâinile Preasfinției Voastre.

Judecați, vă rugăm Preafericite Părinte, noi așteptăm cu umilință și cu încredere pioasă cuvântul Păstorului Suprem.

Iară și până atunci, scutiți-ne de persecuțiunile nedrepte ce le suferim din partea episcopului nostru diecesan, eximându-ne și până la judecata finală de sub iurisdicțiunea Excelenței Sale și punându-ne sub iurisdicțiunea Preasfințitului Mitropolit din Blaj sau a altui preasfințit episcop sufragane.

Cu cea mai profundă umilință, suntem, sărutând sfințita dreaptă și cerând cu umilință binecuvântarea apostolică a Preasfinției Voastre, Preafericite Părinte.

Credincioșii bisericii parohiale de Șişești și filiile Dănești, Bontăieni și Unguraș, ne-am scris cu toții, cu soțiile noastre și cu toți membrii familiei noastre, pentru ca să știe posteritatea că noi toți am fost un trup și un suflet într-o apărare dreaptă și pruncuții și sugătorii de astăzi să știe că în momentele grele de prigonire ale vieții lor să-și îndrepte privirea, dacă drepti și credincioși vor rămâne, ca și părinților spre Sfântul Scaun Apostolic de Roma.

Șişești, 14 decembrie 1897⁷.

Vatican, Archivio della Sacra Congregatione per la Chiesa Orientale, Romeni, 120/33, IV, Fasc. 2, doc. Nr. 7854, f. 882-939.

[Adresa, înscrisă pe pagina de gardă]: Cătră Gloriosul Nostru Pontifice, Preafericitul Părinte, Papa Leone al XIII, Părintele tuturor creștinilor, în Roma.

Umilita rugare a credincioșilor din parohia greco-catolică din Șişești și filialele sale, în care cer scut și apărare în contra persecuțiunilor ce le suferă de la episcopul lor, Excelența sa Dr. Ioan Szabó.

⁷ Memoriul este însoțit de o scurtă notă în italiană în care petiționarii își exprimă regretul că nu cunosc altă limbă decât limba română, dar sunt convinși că la Roma se vor găsi persoane credibile care să le traducă memoriul. Semnează curatorii primari ai celor patru sate: Dănilă Andreica, Giorgio Abrihan, Michele Făt și Ilie Tifon. Traducerea italiană a actului cuprinde paginile 941-973.

VASILE LUCACIU ȘI CONFRĂȚII LUI DIN ACADEMIA ROMÂNĂ

TEODOR ARDELEAN*

VASILE LUCACIU AND HIS ASSOCIATES FROM THE ROMANIAN ACADEMY

ABSTRACT

About the tumultuous life and the activity of pr. Dr. Vasile Lucaciu - known in the Romanian historiography also with the name „The Lion of Sisesti” - has been written a great deal. In the present material we did not intend to glorify the figure of Father Lucaciu from Sisesti but to present his active relations and contacts with the leaders of the Romanian culture and politics in Transylvania and the Old Kingdom around the Great Union, of the Romanian Academy. By contributing to the creation of Great Romania, Dr. Vasile Lucaciu is in the category of the great spirits of Maramureș and in the gallery of the charismatic personalities, in the pantheon of the well-known men of the nation, in the History of National Exhortation.

Keywords: priest, politician, Sisesti, Maramures, Romanian Academy.

Cel încununat cu diadema „Leul de la Șişești”, părintele Vasile Lucaciu, a fost timp de câteva decenii în centrul de gravitație al Națiunii Române, contopindu-și destinul cu cel al Neamului Său și folosindu-se de harurile sale, cu precădere, pentru salvarea și emanciparea românilor de sub obidirile străine.

S-a scris foarte mult despre viața sa zbuciumată și activitatea sa multiplă. Aici și acum vom puncta doar câteva elemente de relații și contacte cu lideri ai vremii, deveniți în timp membri ai Academiei Române.

S-a născut la 22 ianuarie 1852 în comuna Apa, din județul Satu Mare, în familia învățătorului Mihai Lucaciu și a Iulianeî Toth, descendenta dintr-o familie de învățători din Mintiu. Este al doilea din cei șapte copii. Doi vor deveni preoți, unul ofițer, iar Petru Lucaciu inginer. Mihai Lucaciu era abonat la „Gazeta Transilvaniei” a lui **George Barițiu**, iar care se angajase din anul 1839 în apărarea intereselor naționale și sociale ale poporului român. În casa lor poposeau des Ștefan Bîlțiu și Petre Dulfu.

Vasile Lucaciu urmează gimnaziul la Baia Mare, apoi continuă la liceul rutean din Ungvár (azi Ujgorod, reședință de regiune în Ucraina) și Oradea. În toamna anului 1868 obține o bursă inițiată de episcopul dr. Ioan Vancea de Buteasa și pleacă la Roma, la Institutul „Sfântul Atanasie”. Există la Arhivele Statului Baia Mare, o bogată corespondență între episcop și protopopul de Baia Mare care atestă atenția acordată de acești ierarhi tânărului Lucaciu! După doi ani, în 1876, Vasile Lucaciu revine acasă cu titlul de „doctor” în teologie și filosofie, titrat cu calificativul „Magna cum laude”.

* Manager, doctor în filologie, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare.

Între 1871-1874 a studiat la Viena, frecventând cercurile și societățile românești din capitala Imperiului Austro-Ungar. **Ioan Slavici** mărturisește că Vasile Lucaciu a făcut parte din cercul restrâns de prieteni cu care se întâlnea **Eminescu**. În 1874 se află la Brașov, unde se întâlnește cu Iacob Mureșianu. „Primul cuget a fost a vizita pe bătrânul erou al Românismului, pe domnul Iacob Mureșianu. Știi câtă venerațiune port către acei Români, care prin activitatea lor neobosită contribuie la reînvierea națiunii noastre, de unde vei pricepe ce am simțit în conversațiunile avute cu părintele d-tale. Natural, vorbeam mai ales despre națiunea noastră. Tot eram ureche și inimă, spre a asculta și a primi cuvintele lui, expresii și doctrine câștigate în anii îndelungați de activitate, lui sînt fortunat că avui ocaziunea aceasta pentru instrucțiunea mea” – îi scrie Lucaciu lui Aurel Mureșianu, fiul lui Iacob Mureșianu, student la Viena.

În 1874 este hirotonisit preot în Dieceza Gherlei. Colaborează la „Gazeta de Transilvania” a lui George Barițiu și la „Familia” lui **Iosif Vulcan**.

În 1878, prin ajutorul dat de episcopul Mihai Pavel, de loc din Recea (Baia Mare), este numit profesor de religie și limba română, catedră înființată prin lupte grele de profesorul și preotul greco-catolic Petru Bran, de loc din Tohat, unchiul lui Petre Dulfu.

În 1879 (10 aprilie) îi scrie lui George Barițiu despre „faptele întristătoare” din activitatea națională de la Satu Mare. Unii români „care ar trebui să fie din poziția lor conducători, se fac instrument orb în mâinile inamicilor noștri”, menționează Lucaciu, cu deplinul sentiment al dragostei de neam.

Între 1879 și 1881 își continuă studiile la Universitatea din Budapesta, unde activa ca profesor **Alexandru Roman**, membru fondator al Academiei Române din partea Maramureșului. Beneficiază de ajutorul marelui său dascăl de limba și literatura română, atât în susținerea examenelor, cât și a cauzelor naționale! Există câteva scrisori din acești ani, care mărturisesc relația celor doi români ferm atașați cauzei naționale.

La 5 mai 1880 are loc la Homorod Conferința intelectualilor români din comitatul Satu Mare „în cauza ortografiei limbei române din ocaziunea proiectului înaintat prin d. Maiorescu Academiei Române”. O nouă conferință cu același obiectiv se ține și la 3 iunie 1880, iar „Declarațiunea” se trimite Academiei Române. Secretarul Conferinței este Vasile Lucaciu care redactează și actele de rigoare „în chestiunea propusă”.

În 1881 (12-14 mai) Vasile Lucaciu participă la Sibiu la conferința cercurilor electorale ale românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. George Barițiu redactează memoriul privind situația românilor din monarhie. În zilele de 7 și 8 august participă la adunarea anuală a Societății pentru Fondul de Teatru Român ce se ține la Baia Mare. Președinte: **Vincentiu Babeș**. Secretar: Iosif Vulcan. Notari: Vasile Lucaciu și Petre Dulfu.

La 1 iulie 1882 Vasile Lucaciu trimite o scrisoare lui George Barițiu spre publicare, în care cere ca toți „să răspundem cu toată demnitatea și în termeni energici la insultele, calomniile și tendințele lor. Fericirea patriei o aflăm în îndreptățirea egală a tuturor cetățenilor. De aceea pretindem respectarea limbii noastre naționale în toate ramurile administrației statului. Mai bine moarte

decât deznaționalizare”¹. Acest „articol-program” este publicat de Barițiu în „Observatorul” din 22 iulie 1882 sub titlul „Reflexiunile unor corifei”. Este pentru prima dată când i se recunoaște tânărului Lucaciuc această dimensiune unghiulară de „corifeu al Neamului Românesc”!

La 28 august 1882, la Adunarea Astei de la Dej, devine membru al Asociațiunii, împreună cu soția sa Paulina. La 20 noiembrie 1882 îi scrie din nou lui George Barițiu, îndemnându-l să stea pe mai departe în „fruntea luptătorilor pentru limbă, naționalitate și existență”. Lui Barițiu îi place foarte mult scrisoarea și o publică în „Observatorul”². La 24 noiembrie 1882, V. Lucaciuc îi scrie lui George Barițiu, informându-l despre „Memorialul” distribuit românilor și despre „solemnitatea binecuvântării bisericii din Seini”. O altă scrisoare ia drumul Brașovului la 5 decembrie în același an. Ceea ce demonstrează strânsa relație dintre ucenicul cel harnic din nord-vest și mentorul cel binecuvântat să bineconducă, din Brașov sau de la Academie, unde Barițiu n-a lipsit niciodată.

Pe aceeași temă a „Memorialului”, Lucaciuc îi va mai scrie Magistrului Barițiu, dar totodată îi comunică mentorului său și intenția de a se edita un ziar românesc la Satu Mare „spre nutrirea și întărirea simțului nostru național românesc din aceste părți”³. La 27 aprilie 1884, Vasile Lucaciuc trimite redacției „Observatorului” tomul II al cărții sale „Instituțiuni filosofice”, pe care Barițiu o va anunța, atât în gazeta „cercetată”, cât și în revista „Transilvania”. Alte scrisori: 6 ianuarie 1885, 12 ianuarie 1885. În această perioadă fondează și „Revista catolică”. Vasile Lucaciuc își afirmă cu tot curajul cele două „credințe” ale sale: catolicismul și românismul.

În august 1885 este silit să renunțe la funcția de profesor și ajunge preot la biserița de lemn din Șișești. De aici începe în destinul lui Lucaciuc și în istoria noastră „ieșirea din anonimat” a comunei Șișești și urcarea spre Cerurile Patriei a jertfei naționale puse sub această nouă emblemă. În decembrie 1885 „Revista catolică” pledează pentru folosirea limbii române în toate ocaziunile: „Avem dreptul și sacrosanta dorință de a redacta matriculele noastre în limba națională”. În anul următor – 20 iunie 1886 – se sfințește locul noii biserici, proiectată de prietenul său, protopopul de Seini, Alexiu Berinde.

La 7 martie 1887 se întâlnește la Sibiu, la Conferința Partidului Național Român cu George Barițiu și Ioan Slavici. În zilele de 5-6 august 1888, ca participant la Adunarea Generală a Astei de la Abrud, se întâlnește din nou cu George Barițiu pe care-l felicitase cu un an în urmă pentru cei 50 de ani de activitate gazetărească. Aici Barițiu a prezidat adunarea, iar martorul ocular al acesteia, **Valeriu Braniște**, scrie că Lucaciuc „se afla în apogeul renumelui său de orator”! În anii următori, pe traseul meandric al redactării „Memorandumului”, Vasile Lucaciuc se întâlnește, colaborează sau poartă corespondență cu academicienii: Vicențiu Babeș, George Barițiu, Ioan Slavici și **Ioan Bianu**.

¹ *Studii și articole*, III, Baia Mare, 1975, p. 102.

² „Observatorul”, nr. 100, Sibiu, 18/30 decembrie 1882, p. 397.

³ Valentin Băințan, *Șișeștii părintelui Vasile Lucaciuc*, Baia Mare, Editura Cybela, 1998, p. 200.

La 27 august 1890 are loc procesiunea de sfințire a bisericii din Șișești, cu participarea a peste 15.000 de români din Transilvania, Crișana și Maramureș.

În 4-6 mai 1892, Vasile Lucaciu împreună cu Iuliu Coroianu, prezintă „Memorandumul” spre ascultare, la București, regelui **Carol I**! Se știe din familia Lucaciu că regele ar fi rostit binecuvântarea: „Bine faceți! Mergeți pe acest drum!”. La 28 mai 1892, cei peste 300 de memorandiști români, cu „fundită albă la butonieră”, s-au întâlnit la Viena. Nefiind primiți de împărat și „Memorandumul” fiind trimis, nedescăcut, tocmai la cei „acuzăți”, Vasile Lucaciu a exclamat: „Fraților, de vom pieri noi cari am venit la Viena, ca reprezentanți, 300 de oameni, nația noastră nu va pieri. Azi vorbim înaintea Europei”.

Pentru curajul său și pentru că a fost considerat autorul moral al documentului, Vasile Lucaciu va suporta în procesul memorandiștilor cea mai mare pedeapsă – 5 ani. Dar opinia publică românească îl înconjoară cu cea mai mare simpatie și admirație. **Vasile Goldiș**, îl asemuiește marilor eroi latini, **George Coșbuc** publică în „Tribuna” poezia „Părintelui Vasile Lucaciu”. Închinare publică fac și academicienii **Nicolae Iorga** și Valeriu Braniște.

În ciuda opreliștilor, reintră în arenă cu și mai multă energie. Trimite academicianului **V. A. Urechia** o „notă de obiective”, se întâlnește cu academicianul **Dimitrie A. Sturdza**, cu care a mai avut convorbiri secrete, participă la București la ședințele Comitetului Ligii Culturale. La 12 martie 1894, Liga oferă un nou banchet organizat de **V. A. Urechia**, la care au fost prezenți academicienii **Barbu Ștefănescu Delavrancea**, **A. D. Xenopol**, Ioan Bianu, Ioan Slavici, **Ion Bogdan** ș.a.

La 15 septembrie 1895, sub presiunea opiniei publice europene și la intervențiile regelui Carol I al României, memorandiștii au fost grațiați. Prima scrisoare a lui Vasile Lucaciu pleacă spre academicianul **V. A. Urechia**, la București. În 1901 cere regelui Carol I și Academiei Române un „onorar” cu misiunea de a cerceta arhivele din Cluj, Budapesta, Viena, Roma etc.

La 18 noiembrie 1901, Vasile Lucaciu „are onoarea” de a primi o scrisoare chiar de la primul ministru ungar Kálmán Széll, în care se menționează: „îți vom arăta că mai tare e guvernul maghiar decât popa din Șișești. Voința noastră e să te izolăm de către poporul român și asta o vom face. Cu muri chinezi voi împreuna Șișeștii și voi împiedica orice contact între d-ta și poporul român”. În 1902, când George Pop de Băsești este ales președinte al Partidului Național Român, Vasile Lucaciu este investit cu funcția de secretar general. În 1903 participă și cuvântează la Adunarea Generală a Astreii de la Baia Mare. Academicianul Valeriu Braniște subliniază în „Drapelul” de la Lugoj: „Poporul asculta cu aviditate vorba românească – pe care, afară de biserică nu e prea unde. Femei și bărbați, adulți și bătrâni, ședea pe scaune ca bătuți în cuie și trei zile (9-11 august - n.n.) nu s-ar fi ridicat de acolo, cu așa mare plăcere ascultau sunetul vorbei românești”⁴.

În august 1907 câștigă o cruntă bătălie electorală împotriva candidatului guvernului maghiar, la Beiuș. Este felicitat, prin sute de telegrame, de către intelectuali români din toate teritoriile românești și din străinătate. Printre aceștia se numără și **Sextil Pușcariu**. La 9 martie 1908 rostește în Parlamentul Ungar

⁴ „Drapelul”, nr. 92, Lugoj, 20 august 1903.

un discurs de patru ore în care analizează poporul maghiar și relațiile sale cu minoritățile! În 1909 Vasile Lucaciu se întâlnește la Budapesta cu **Ion Luca Caragiale** cu ocazia unei reuniuni inițiate de ziarul „Lupta”. La ordinea zilei printre intelectualii români erau problemele derivate din implementarea Legii lui Apponyi, care impunea catehizarea elevilor în limba maghiară.

Începând cu 1 iunie 1911, apare la Arad ziarul național „Românul”, organ al Partidului Național Român, condus de Vasile Goldiș. Vasile Lucaciu face parte din comitetul de redacție. Susține discursuri în diverse ocazii, îmbărbătându-i pe români să nu renunțe la lupta națională. În cotidianul „Românul” din 17 februarie 1911 este menționată una dintre verticalele sale opinii în această cauză: „Dreptul limbii naționale este drept dumnezeiesc. Rămânem români în vecii vecilor”⁵. În iulie 1911 reprezintă poporul român la „Congresul Raselor” ținut la Londra, unde rostește un discurs eminent ce evidențiază rolul poporului român în centrul și estul Europei. Luptă împotriva tezei superiorității rasiale și a hegemoniei unor popoare, promovând libertatea în sens wilsonian.

În 1912 este prezent la Alba Iulia la o reuniune prezidată de George Pop de Băsești și este ales în „Comitetul celor 50”. Chestiunile presante erau cele legate de alipirea bisericilor greco-catolice din zonă de Episcopia Maghiară de Hajdúdorog. Opiniile lui Lucaciu îl apropie foarte mult de poziția lui **Iuliu Maniu**, pe vremea aceea avocat al Mitropoliei din Blaj. În plus, Lucaciu se plânge într-un memoriu documentat Papei de la Roma.

În „Comitetul celor 50” și apoi într-unul restrâns, de 20 de „exponenți naționali”, „Leul de Șişești” este cel mai activ membru, alături de George Pop de Băsești, Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, **dr. Vasile Suci**, dr. Alexandru Rusu. Prin manevra Episcopiei de Hajdúdorog, românii au pierdut aproape 75.000 de credincioși⁶!

La început de an 1913, fruntașii români George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, Iuliu Maniu, Valeriu Braniște, Alexandru Vaida-Voievod, **Octavian Goga**, Vasile Goldiș, Aurel Vlad și Ștefan Cicio-Pop duc tratative cu premierul Tisza Istvan pentru obținerea unor „drepturi naționale”. Promisiunile mărunte ale liderului ungar i-au determinat pe liderii români să intensifice „lupta națională”. Până și ziarele maghiare laudă pozițiile și prestațiile „vestitului preot greco-catolic din Șişești”.

În 1914, după moartea lui Carol I, la a cărei înmormântare ia parte, Lucaciu este consultat de Guvernul României cu privire la „chestiunea Transilvaniei”. În răspunsul formulat către conducerea Austro-Ungariei, Bucureștiul are o poziție tranșantă din care se vede „credința” lui Vasile Lucaciu și a lui Octavian Goga: „Noi nu acceptăm autonomii locale. Vrem unirea tuturor românilor. Vrem statul nostru național român care să poată combate și curma orice tentativă de opresiune din partea dușmanilor noștri. Iată politica noastră națională, unică, singura pe care o dorim s-o urmărim în aceste momente istorice”⁷.

⁵ „Românul”, anul I, nr. 38, Arad, 17 februarie/2 martie 1911.

⁶ V. Băințan, *op. cit.*, p. 251.

⁷ *Interesele românismului*, în „Telegraful român”, anul LXIII, nr. 2, Sibiu, 6/19 ianuarie 1915.

În noiembrie 1914 au loc la București întâlniri între **Onisifor Ghibu** și „trei personalități marcante”: Vasile Lucaciu („o figură de om politic de cea mai deosebită calitate”), Octavian Goga și **Nicolae Iorga**. Ghibu îl sfătuiește pe Iorga să fie de acord cu alegerea părintelui Lucaciu la președinția Ligii Culturale. Această „alegere” se petrece în 14 decembrie 1914, ocazie cu care se schimbă și denumirea asociației în „Liga pentru Unirea Politică a Tuturor Românilor”, avându-l pe Nicolae Iorga – secretar, iar pe Take Ionescu, **Constantin I. Istrati**, Octavian Goga, Nicolae Filipescu, Ionel Grădișteanu, membri. Această enumerare este elocventă pentru a realiza uriașul prestigiu de care se bucura „Leul de la Șişești” în București. Declarația președintelui Lucaciu la finalul Congresului este chiar profetică: „Cauzele războiului celui mare dintre popoarele care și-au măsurat săbiile, nu le discutăm acum. Rămânem în casa noastră, în cadrele aspirațiilor noastre, avem conștiința că avem dreptate pentru năzuințele noastre și avem curajul să exprimăm convingerea noastră, și vom avea energia cerută atunci când goarna va suna să dăm dovada cea mare a sângelui și a jertfirii vieții, că suntem vrednici de întregirea neamului românesc”⁸. „Vrednici de întregirea neamului românesc”! Iată o sintagmă sfântă cu care părintele Lucaciu pecetluiește „drumul” năzuințelor naționale. Din aceste exemplificări de „contacte”, am dorit nu doar să ridicăm la lumina adevărului și a zilei de azi ilustra figură de „luptător național” a lui Vasile Lucaciu de la Șişești, ci și să accentuăm caracterul militant al vieții unor personalități academice foarte cunoscute pentru activitățile lor cultural-științifice, dar mai puțin evocate în planul marilor fapte de istorie. Marea Unire de la 1918 s-a clădit greu, cu multe eforturi depuse pe altarele de jertfă ale vremii (soldați pe front, ofițeri, demnitari, diplomați, cărturari etc.). E de reținut cum s-au implicat oamenii cu suflet uriaș, din câmpul cel mai vizibil al științei și culturii în „bătălia națiunilor”. Exemplul lui Vasile Lucaciu („cea mai frumoasă religie este iubirea de patrie și cea mai nobilă credință este jertfa pentru binele ei”) a fost preluat de marile spirite românești ale vremii și e cazul să-i considerăm cu adevărat MARI, mai ales pe aceia care au coborât din turnurile lor de fildeş în „arena luptei naționale”, cum s-a văzut că au făcut-o și Iorga, și Goga, și Valeriu Braniște, și Onisifor Ghibu, și Delavrancea, și Vasile Goldiș, și mulți alții. Toți aceștia au înțeles și care a fost rolul lor ATUNCI, dar și de ce liderul Ligii trebuia să fie „cel mai devotat ardelean”, pentru că acesta simboliza „lupta românilor transilvăneni”, cea care „grăbea ceasul de libertate” al tuturor românilor!

Susținut de **Ion I. C. Brătianu** și însoțit de G. Diamandy, **I. Cantacuzino**, **C. Istrati** și C. Argetoianu, Vasile Lucaciu începe în 1915 seria de conferințe, întâlniri și convorbiri cu lideri politici europeni pentru a le câștiga simpatia față de „țelurile noastre naționale”. În același timp participă și la diferite manifestări clarificative în plan național, alături de: Barbu Ștefănescu Delavrancea (celălalt mare orator al vremii aceleia), Octavian Goga, **Nicolae Titulescu**, Nicolae Filipescu ș.a.

În august 1915 stă alături de George Coșbuc, Octavian Goga și Onisifor Ghibu „în rândul întâi, imediat după carul mortuar” la însoțirea pe ultimul drum

⁸ Ion Iacoș, *Vasile Lucaciu și unitatea națională a românilor: 1917-1918*, în „Marmatia”, IV, Baia Mare, 1978, p. 176.

a unicului fiu al lui George Coșbuc. O prezență sub semnul omeniei și prieteniei statornice. Colegii de idei trebuiau să fie și erau în fapt și „colegi de suferință”, pentru că (tot în fapt!) ideile naționale tot despre suferințe și împliniri făceau vorbire pe atunci!

În mai 1916, Vasile Lucaciu a fost ales deputat de Galați. În același an, „Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor” i-a editat volumul „Conferințele părintelui Vasile Lucaciu”.

La 7 ianuarie 1917, la Iași, se înființează „Comitetul Național al Românilor Emigranți din Austro-Ungaria”, condus de Vasile Lucaciu, Octavian Goga, **Ion Nistor**, Sever Bocu ș.a. În aprilie 1917 face parte din delegația trimisă de Guvernul României în SUA, pentru a prezenta poziția României și revendicările teritoriale față de Austro-Ungaria. În SUA delegația este sprijinită de românii stabiliți „pe pământul libertății”, printre care și fiul lui Lucaciu – Epaminonda. Ziarele americane îl salută cu entuziasm pe „Leul de la Șişești – tribun al Ardealului”. La 2 iulie 1917, după o serie de întâlniri „de lobby” prin orașele americane, delegația României este primită la Casa Albă de către secretarul de stat Robert Lansing. La întrevvedere a participat Andrews, însărcinat cu afaceri al SUA și dr. Epaminonda Lucaciu. Declarația lui Vasile Lucaciu a rămas înscrisă majuscular în documentele istorice: „De la războiul prezent România speră să realizeze unirea tuturor românilor, incluzând pe cei din Transilvania, Bucovina și Banat cu Țara mamă, formând România Mare”. În continuare, Vasile Lucaciu participă la „întâlniri răsunătoare” în: Cincinnati, Trenton, Youngstown, Detroit, Washington, Cleveland, Roebing, Aurora, Indiana Harbor ș.a. Totodată este dat publicității și manifestul „Către românii din America”. Vorbirile și mesajele „Leului de la Șişești” electricizau masele de români și americani adunate să „se înfrupte” din rostirile celui mai mare luptător pentru cauza neamului. La 8 decembrie 1917, delegația se întâlnește cu fostul președinte american Theodore Roosevelt care promite că „SUA va susține dezrobirea naționalităților și Regatul român în justele sale revendicări”.

Dr. Vasile Lucaciu este prezent și la Paris cu ocazia Conferinței de Pace, unde conlucrează foarte bine cu Octavian Goga. Acesta va realiza și un portret al „stării” lui Lucaciu din acele zile: „La Paris când se țeseau firele Congresului de Pace, figura lui vioaie era revărsată de o lumină nouă. Latinitatea biruise și fruntea largă a acestui mag călător primise parcă un joc de lumini necunoscute încă. Era în frenezia triumfului, sorbea nectar din simpozionul idealului împlinit și buzele i se strângeau într-o linie dâră de pretor roman, smuls parcă dintr-un basorelief din arcul de Triumf al lui Titus Vespasianul. O seamă de diplomați străini priveau cu admirație făptura lui care era cea mai perfectă legitimație a descendenței noastre și când un american l-a întrebat dacă și Ardealul gândește la fel cu noi, părintele Lucaciu i-a răspuns cu o demnitate calmă: „Fiți liniștit, domnul meu, acolo unde sunt eu, acolo bate inima Ardealului”⁹.

La 24 august 1918, dr. Vasile Lucaciu este ales vicepreședinte al Consiliului Național al Unității Tuturor Românilor, alături de Octavian Goga. Președinte: Take Ionescu. De fapt, la Paris, Lucaciu continuă, ca și peste ocean, propaganda

⁹ V. Băințan, *op. cit.* p. 267.

națională în favoarea legitimității idealului României Mari, cultivând ideile superioare ale vremii („Unirea se va face pe baze democratice”) și justificând drepturile noastre naționale cu privire la toate provinciile românești în discuție. Îi erau alături, în comitet, și Traian Vuia, și Nicolae Titulescu, și Ioan Cantacuzino și Octavian Goga „uniți în cuget și simțiri în jurul unicului program politic și național, care constă în realizarea idealului nostru: unirea tuturor românilor într-o Românie Mare”.

La 29 octombrie 1918, Vasile Lucaciu ia parte la Congresul Naționalităților de la Geneva, unde expune poziția tranșantă a românilor în chestiunea națională a momentului. Ziua învierii naționale se apropie, iar fruntașii românilor au știut să țină treze permanent, atât conștiința celor ce speră, cât și atenția celor ce hotărăsc! Memoriul Consiliului Național al Unității Române, prezentat la 4 noiembrie 1918 la Conferința de Pace de la Versailles, poartă și semnăturile lui Vasile Lucaciu și Octavian Goga, alături de cea a președintelui Take Ionescu.

În noiembrie-decembrie 1918, dr. Vasile Lucaciu se află în Italia, cu scopul formării legiunilor de voluntari români din rândurile prizonierilor de aici. Din acest motiv nu poate participa la grandioasa adunare populară de la Alba Iulia, dar este ales ministru „cu misiuni în străinătate” în guvernul provizoriu condus de Iuliu Maniu. Continuă recrutările de voluntari, sfințește drapele de luptă, iar efectivele astfel mobilizate depășesc 10.000 de soldați români. Căci misiunea lui Lucaciu se întinde și în anul 1919, în Italia și Elveția, pe fondul atrocităților bandelor lui Kun, al mașinațiunilor moșierimii maghiare și al labilității granițelor ce nu fuseseră fixate definitiv! Se întoarce la Baia Mare la 17 octombrie 1919, îndurerat de moartea lui George Pop de Băsești, ce avusese loc la 23 februarie „sub șuerul gloanțelor”. Este întâmpinat de mii de oameni, ca un erou adevărat revenit de pe frontul fierbinte al luptei naționale, luptă ce nu se sfârșește niciodată cu momentul culminant, căci cineva trebuie să o continue până la capăt. Este ales peste câteva zile deputat de Baia Mare în Parlamentul României de la București, unde, în cadrul dezbaterilor generale pentru validarea Marii Uniri, este omagiat pentru rolul său în fruntea Misiunii Patriotice Naționale din America și alte țări. Îi are aproape și în această perioadă pe: Octavian Goga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Octavian Tăslăuan, Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, **Duiliu Zamfirescu și Alexandru Averescu**.

Dr. Vasile Lucaciu se stinge din viață la 28 noiembrie 1922 la Satu Mare. 70 de ani trăiți în zbucium și frământare. 70 de ani de dragoste pentru Neam. Nicolae Iorga și alți parlamentari îl evocă în plenul camerelor. Ion I. C. Brătianu a propus „funeralii naționale”. A fost înmormântat la 1 decembrie 1922 de ziua cea mare a Neamului său, zi declarată „doliu național”. Ceremonia religioasă a fost asigurată de episcopii **Iuliu Hossu** de Gherla și Valeriu Traian Frențiu de Oradea. Ion I. C. Brătianu, din însărcinarea Regelui Ferdinand I, a așezat pe sicriu însemnele „Marelui Cordon al Ordinului Steaua României” și a rostit un cuvânt înălțător. Dar mult mai expresivă a fost vorbirea IPS dr. Iuliu Hossu, care a menționat, printre altele: „Părinte Lucaciu! Nu ai fost în viață nici rege, nici ministru. Ai fost un vlădică de la țară, care a luptat din toate puterile pentru ca neamul său să-și

capete granițele etnice la care avea tot dreptul. Când aceia împotriva cărora luptai te-au condamnat la temniță, trei sute de care pornite din Șişești te-au întovărășit până la Satu Mare. Azi te conduce la groapă un neam întreg. Au venit miniștrii să te salute în numele Majestății Sale Regelui și guvernului, au venit episcopii să îndrepte rugile lor către cer, au venit țărani pe care i-ai iubit și călăuzit în viață, să te coboare în lăcașul de veci. Dormi fericit că un neam întreg te proslăvește. Să fii sigur că nicicând numele tău nu se va șterge din cartea de aur a neamului românesc”¹⁰.

Cel care s-a luptat cel mai mult pentru Ziua Mântuirii Neamului a ajuns chiar în această zi în mijlocul țăranilor săi din Șişești, în cavoul din Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor și în sufletul tuturor trăitorilor români din toate timpurile ce au urmat de atunci.

Am evidențiat doar acele crâmpie de viață activă a părintelui dr. Vasile Lucaciu care pun în lumină felul său de a zidi lumina adevărului în fapte adevărate și demne pentru cea mai sfântă cauză – Românismul. Numai detalii de colaborare cu marii bărbați care au slujit și Neamul și Academia Română, într-o îmbinare sublimă din care o calitate sau alta e greu de decelat. Adevărat cărturar român e doar acela care slujește vocațional limba și cultura neamului, fără a se refugia în lucruri „ușoare” sau în „turnuri de fildeș”, mai ales atunci când timpurile cer implicare, iar comandamentele zilei luptă națională.

Prin materialul de mai sus nu ne-am propus să ridicăm în slăvi figura părintelui Lucaciu, ci să luminăm relațiile sale active cu personalitățile vremii. Sau, în ultimă instanță, să arătăm că mulți dintre exponenții Academiei Române nu au fost doar „savanți”, „enciclopediști”, „literați” sau „istorici”, ci vrednici oameni ai faptelor, luptători adevărați pe fronturile vremii, la ceasuri „permițătoare”, care, dacă nu se mișcă în direcția favorabilă, momentele istorice providențiale pot fi pierdute definitiv.

Nu putem evita să ilustrăm acest capitol de relație dintre Maramureș și Academia Română decât cu prețul unor regrete dureroase, tot așa de mari, precum cele pe care le au membrii Înalțului Forum Academic atunci când descoperă „omisiuni în timp” ale confracților și pe care le pot repara doar prin titluri „post-mortem”. Post-mortem îl așezăm și noi alături de marile spirite ale Maramureșului și ale țării, oglindite în lucrarea de față. Și egal cu acestea, pentru că dr. Vasile Lucaciu s-a așezat definitiv, în galeria personalităților carismatice, în panteonul bărbaților binemeritați ai nației, în Istoria Redeușteptării Naționale!

¹⁰ *Ibidem*, p. 277.

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN FOSTUL JUDEȚ SĂTMAR LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

ALEXANDRU BUCUR*

VASILE MĂRCULEȚ**

THE FIRST WORLD WAR ALSO MARKED THE LIVES OF THE ROMANIAN INHABITANTS AND THE COMMUNITIES IN WHICH THEY LIVED THAT WERE PART OF THE FORMER-COUNTY SĂTMAR

ABSTRACT

In the actions imposed by the war were involved 21,355 persons from the 224 localities reviewed.

Between 1914 and 1918 from the localities of the county were concentrated 21,312 Romanian inhabitants. Among those called to arms, 20,334 were employed in the active part, as soldiers on the frontline, and 978 in the sedentary part for auxiliary activities or mobilized on the spot. 39 other Romanian inhabitants were detained to be incarcerated or imprisoned in camp most likely because of their involvement in the national fight and 4 of them chose the path of refuge.

During the war, among the Romanians mobilized, 1,678 died on the front, 382 died in detention, in exile, due to the diseases they caught or from the injuries and 1,741 went missing. At the end of the war the number of survivors was 17,554. 14,495 of them returned home fully healthy, 1,696 ill or injured which afterwards would make a full recovery and 1,363 of them disabled. 2,124 medals were received. Those that were dead or had disappeared left behind 1,559 widows and 3,560 orphans.

The communities of the county had their own contribution in sustaining the war. The donation and voluntary contributions made by the inhabitants of those communities reached a total value of 545,700 lei during the entire war. At the same time, they suffered damages that reached a total value of 4,698,400 lei.

Keywords: Sătmár, Romanians, officers, soldiers, NCOs (noncommissioned officers), farmers, officials, craftsmen, intellectuals.

Izbucnirea Primului Război Mondial, în anul 1914, a implicat participarea unui mare număr de locuitori români din Transilvania, în cadrul armatei austro-ungare. Până în 1918, la sfârșitul conflagrației mondiale, un număr mare de români transilvăneni au luptat pe diferitele fronturi în cadrul armatei austro-ungare, plătind un însemnat tribut de sânge. Alături de aceștia, la efortul de război al dublei monarhii au contribuit masiv și restul comunităților locale.

* Colonel în rezervă, doctor în istorie, Sibiu; e-mail: albucur61@gmail.com.

** Profesor, doctor în istorie, Colegiul Tehnic „Mediensis” – Mediaș;
e-mail: vasiilemarculet@gmail.

Conform statisticii realizate de Teodor V. Păcățian, numărul acestora ar fi fost de 489.544 de persoane¹. Dintre aceștia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă, 11.275 au murit în detenție, în părăgă, în spital sau acasă din cauza rănilor sau a bolilor contactate în timpul războiului, 29.839 au fost dați dispăruți, 343.387 s-au întors din război complet sănătoși, 25.406 au revenit acasă invalizi, iar 37.898 s-au întors răniți și bolnavi, dar ulterior s-au însănătoșit. Populația a dat contribuții benevole pentru armată, cifrate la suma aproximativă de 11.884.169 lei. Pagubele înregistrate în urma acțiunilor militare au fost mult mai mari și s-au ridicat la suma aproximativă de 285.598.471 lei².

Într-un studiu realizat cu peste trei decenii în urmă, Liviu Maior susținea că au fost mobilizați 483.373 de români din Transilvania, cifră care reprezenta 52% din totalul soldaților transilvăneni și 5,3% din totalul soldaților austro-ungari³. Potrivit aceluiași autor, dintre românii mobilizați, 449.796 soldați și ofițeri, adică 92,4% au fost distribuiți la partea activă, fiind repartizați unităților din prima linie, și doar 34.578, respectiv 7,6% au fost alocați la partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc⁴. Dintre militarii români repartizați la partea activă 52.954 au căzut pe diferitele câmpuri de luptă, iar alți 25.402 au rămas invalizi⁵.

Potrivit calculelor de dată mai recentă, realizate de Ioan I. Șerban, care valorifică informațiile transmise de Octavian Codru Tăslăuanu, numărul românilor încorporați în armata austro-ungară s-ar fi ridicat la peste 651.000 soldați, subofițeri și ofițeri⁶. În rândul acestora s-au înregistrat, în cei patru ani de război, 82.588 de morți și dispăruți și 63.304 răniți, invalizi și bolnavi⁷.

Identificarea românilor transilvăneni participanți la Primul Război Mondial, din toate localitățile provinciei, a fost realizată în urma solicitărilor adresate de ASTRA autorităților locale. Inițiativa a aparținut ziaristului Teodor V. Păcățian, care a conceput modelul tabelului și a făcut demersuri repetate și insistente pentru completarea lui⁸. În pofida acestor eforturi, ca urmare a dezinteresului manifestat de unii reprezentanți ai autorităților locale față de această inițiativă, rezultatele au rămas incomplete⁹.

¹ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918* (în continuare, Păcățian, 1923a), în „Transilvania”, anul LIV, nr. 1-2, Sibiu, 1923, p. 50; vezi și broșura T.V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918* (în continuare, Păcățian, 1923b), Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1923, p. 21.

² *Ibidem*, p. 49; vezi și *Ibidem*, p. 20.

³ Liviu Maior, *Soldați români din armata austro-ungară*, în „Civilizație medievală și modernă românească”, volum îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 357.

⁴ *Ibidem*, p. 357-358.

⁵ *Ibidem*, p. 358.

⁶ Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 2-3, Alba Iulia, 1998-1999, p. 207.

⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁸ Păcățian, 1923a, p. 32-50; Păcățian, 1923b, p. 3-21.

⁹ *Ibidem*, p. 49; *Ibidem*, p. 20.

Prezentarea documentelor.

Studiul nostru își propune să prezinte aportul locuitorilor de naționalitate română din fostul județ Sătmar. Demersul inițiat de noi se bazează pe un set de documente inedite, care apare cu titlul „XVII. Județul Sătmar”, care este în realitate un centralizator al localităților rurale ale fostului județ Sătmar (tabel nominal al localităților rurale) și patru „Tablouri (tabele) nominale” cu participanții din fostele comune urbane Baia Mare, Baia Sprie, Careii Mari și Satu Mare. Acestea sunt incluse în pachetul intitulat „Listele participanților la Primul Război Mondial”, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, în Fondul „Astra”, pachet nr. 9, act nr. 9. Din același pachet face parte și o adresă de înaintare a „Tabloului nominal” cu participanții din Careii Mari¹⁰. Într-un alt set de documente, intitulat „Adrese de înaintare, corespondență privind listele cu participanții români la războiul din 1914-1918”, am descoperit încă trei documente referitoare la fostul județ: una a Consiliului orașului municipal Satu Mare către Ministerul Internelor, prin care se înainta „Tabloul nominal” al orașului; celelalte două – o adresă către același minister și un raport – referitoare la contribuțiile benevole, „revoluția din 1918”, formarea Gărzii Naționale și numărul participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia¹¹.

Documentele studiate de noi, pe care le reproducem în facsimil (primul, în totalitate, celelalte patru, parțial), conțin: primul, 5 file, numerotate de la 1 la 5; al doilea, 8 file, numerotate de la 48 la 55; al treilea, 7 file, numerotate de la 56 la 62; al patrulea, 4 file, numerotate de la 8 la 11; al cincilea, o filă, numerotată 250. La primul document, fila 1r cuprinde doar denumirea actului, iar fila 5v conține: 3 localități, totalul paginii și un centralizator („Totalizare”), care înregistrează rezultatele totale ale celor 8 pagini¹². Celelalte file, de la 2r la 5r, cuprind 217 localități recensate. Cel de-al doilea document conține date despre participanții din orașul Baia Mare (azi municipiu de reședință al jud. Maramureș)¹³, cel de-al treilea despre cei din orașul Baia Sprie¹⁴, cel de-al patrulea despre participanții din orașul Careii Mari (azi Carei, municipiu)¹⁵ iar cel de-al cincilea despre cei din orașul Satu Mare (azi municipiu de reședință al județului omonim)¹⁶. Setul a fost realizat în urma demersurilor Astrei, pe lângă autoritățile locale. Inițiativa, în acest sens, a aparținut istoricului și ziaristului Teodor V. Păcățian, care a realizat calculele centralizatoare și a publicat rezultatele demersului său¹⁷.

¹⁰ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, Fond ASTRA, *Listele participanților la Primul Război Mondial*, pachetul nr. 9, act nr. 9: *XVII. Județul Sătmar* (în continuare, SJSbAN, FA, 9), 525 file.

¹¹ *Ibidem*. *Adrese de înaintare, corespondență privind listele cu participanții români la războiul din 1914-1918*, pachet 1, act nr 1a, f. 8, 11, 12 (conține 16 file).

¹² *Ibidem*, FA, 9, f. 1r-5v.

¹³ *Ibidem*, f. 48r-55v.

¹⁴ *Ibidem*, f. 56r-62v.

¹⁵ *Ibidem*, f. 8r-11r.

¹⁶ *Ibidem*, f. 250r-v.

¹⁷ Păcățian, 1923a, pass.; Păcățian, 1923b, pass.

Documentul centralizator, un tabel nominal al localităților rurale, cuprinde 10 rubrici principale. Patru dintre acestea sunt împărțite în alte 11 rubrici secundare. Dintre rubricile secundare, două sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, „actul” cuprinde 21 de rubrici (principale, secundare și subrubrici)¹⁸.

1. Prima rubrică principală, „Numărul curent”, înregistrează în ordine crescătoare un număr de 220 de poziții. Acestea corespund celor 220 de localități recensate.

2. A doua rubrică principală este intitulată „Comunele din județ”. Ea cuprinde cele 220 de localități înregistrate, în ordine alfabetică.

3. Cea de-a treia rubrică principală, „Poporațiunea română a comunei”, înregistrează numărul total de locuitori români ai fiecărei localități. Precizăm faptul că cifra reprezintă numărul locuitorilor români domiciliați în localitate la momentul completării tabelului de către autoritățile locale, nu la izbucnirea războiului.

4. Rubrica a patra principală, intitulată „Numărul celor decorați în cursul războiului”, înregistrează numărul decorațiilor din fiecare localitate. Nu sunt precizate nici numele celor decorați, nici numele sau clasele decorațiilor primite, nici numărul decorațiilor primite de fiecare.

5. A cincea rubrică principală, „S-au făcut contribuiri benevole pentru armată”, precizează doar valoarea totală, aproximativă, în lei, a contribuțiilor și donațiilor locuitorilor, pentru susținerea efortului de război. Actul nu precizează, însă, în ce au constat aceste contribuții benevole.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, „Pagubele de război ale comunei în total”, înregistrează valoarea totală, aproximativă, în lei, a pagubelor produse de război fiecărei localități recensate. În cadrul documentului nu sunt precizate nici contextul concret în care s-au produs aceste pagube, nici în ce au constat ele.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată „Au luat parte la mișcările impuse de război”, precizează pentru fiecare localitate numărul locuitorilor români concentrați în timpul războiului. Rubrica cuprinde alte două rubrici secundare, anume „Chemați fiind”, în care sunt înregistrați numeric toți cei concentrați în perioada conflagrației, în funcție de statutul avut în timpul războiului, și „Au fost refugiați”, care cuprinde numărul persoanelor care, în timpul războiului, din motive legate de acesta, și-au părăsit locuințele plecând în refugiu.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: „La partea activă, ca soldați pe front”, care îi include numeric pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; „La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc”, înregistrează numărul celor mobilizați ca necombatanți; „Pentru a fi arestați sau internați”, cuprinde numărul persoanelor indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată „Soarta îndurată în timpul războiului”, precizează numeric situația celor mobilizați, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, „Morți pe câmpul de luptă”, înregistrează numărul celor căzuți pe front din fiecare localitate.

¹⁸ SJSbAN, FA, 9, f. 1v-5v.

A doua rubrică secundară „Morți în temniță, în pibegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor”, precizează numărul concentrațiilor, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, „S-au reîntors acasă”, cuprinde numărul celor concentrați, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată „Sunt dispăruți”, înregistrează numărul celor care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară cuprinde alte trei subrubrici: „Ca invalizi”, în care sunt înregistrați numeric toți cei care au suferit în urma războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; „Răniți, bolnavi, însă în prezent sănătoși”, îi cuprinde, de asemenea, numeric pe cei care au revenit din război cu diferite traume, precum răni sau boli, dar care, până la data recenzării, se însănătoșiseră complet.

9. A noua rubrică principală, intitulată „În urma decedaților și dispăruților au rămas”, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica cuprinde două rubrici secundare, anume „Văduve” și „Orfani”, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți sau dispăruți pe câmpul de luptă sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, „După clasele sociale au luat parte la mișcările impuse de război”, cuprinde alte trei rubrici secundare, „Intellectuali”, „Comercianți și meseriași” și „Plugari”. În cadrul celor trei rubrici secundare este înregistrat numărul celor concentrați din fiecare categorie socială¹⁹.

*

Documentele referitoare la orașele Baia Mare, Baia Sprie, Carei și Satu Mare, studiate de noi, conțin: primul, 8 file, numerotate de la 48 la 55; al doilea, 8 file, numerotate de la 48 la 55; al treilea, 7 file, numerotate de la 56 la 62; al patrulea, 4 file, numerotate de la 8 la 11; al cincilea, o filă, numerotată 250²⁰. „Tabloul nominal” (Tabelul nominal) cuprinde 10 rubrici principale. Trei dintre acestea sunt împărțite în alte opt rubrici secundare. Două dintre rubricile secundare sunt compuse din câte alte trei subrubrici. „Tabloul nominal” cuprinde un total de 19 rubrici principale, rubrici secundare și subrubrici.

1. Prima rubrică principală, „Numărul curent”, înregistrează în ordine crescătoare, 409, 299, 139, respectiv 52 de poziții.

2. A doua rubrică principală, „Numele și Pronumele”, îi cuprinde pe toți cei recrutați, fără respectarea ordinii alfabetică.

3. Cea de-a treia rubrică principală, „Născut în comuna”, înregistrează locul de naștere al celor recenzați, care locuiau în momentul respectivului demers la Baia Mare, Baia Sprie, Carei și Satu Mare.

4. Rubrica a patra principală, intitulată „Ocupațiune civilă”, nominalizează profesiile și ocupațiile practicate de cei concentrați, în viața civilă.

5. A cincea rubrică principală, „Gradul avut în miliție”, precizează gradele militare deținute de cei mobilizați în timpul războiului.

¹⁹ *Ibidem*, f. 2r-5v.

²⁰ *Ibidem*, f. 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r; 250r-v.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, „A fost decorat cu medalia”, înregistrează denumirea ordinelor și decorațiilor primite de cei decorați în urma participării la război, gradul decorațiilor și numărul acestora.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată „A luat parte la mișcările impuse de război”, precizează pentru fiecare dintre cei concentrați statutul avut în timpul războiului. Rubrica conține alte două rubrici secundare, anume „Chemat fiind”, în care sunt înregistrați toți cei concentrați în timpul războiului, în funcție de statutul avut în timpul conflagrației, și „A fost refugiat”, care cuprinde persoanele care, în timpul războiului, din motive legate de acesta, și-au părăsit locuințele plecând în refugiu.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: „La partea activă ca soldat pe front”, care îi include pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; „La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc”, care îi include pe toți cei mobilizați ca necombatanți; „Pentru a fi arestat sau internat”, înregistrează persoanele indezirabile regimului dualist care, în timpul războiului, au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată „Soarta îndurată în timpul războiului”, precizează situația fiecărei persoane concentrate, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, „Mort pe câmpul de luptă”, îi înregistrează pe cei căzuți pe front. A doua rubrică secundară, „Mort în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor”, include toate persoanele concentrate, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, „S-a reîntors acasă”, îi cuprinde pe toți concentrații, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată „Dispărut”, îi înregistrează pe toți cei care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară conține alte trei subrubrici: „Ca invalid”, în care sunt înregistrați toți cei care au supraviețuit războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; „Rănit, bolnav, însă în prezent sănătos”, îi cuprinde pe cei care au revenit din război cu diverse traume, precum răni sau boli, dar care până la data recenzării se însănătoșiseră.

9. A noua rubrică principală, intitulată „În urma decedatului sau dispărutului a rămas”, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica conține două rubrici secundare, anume „Văduvă” și „Numărul orfanilor”, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți pe câmpul de luptă, dispăruți sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, „Observare”, cuprinde diferite observații, precizări și adnotări referitoare la unele aspecte, care nu au fost incluse în celelalte rubrici sau cărora nu li s-a consacrat o rubrică proprie.

Conținutul documentelor.

„Tabloul nominal” cu localitățile rurale le recenzează pe toate cele 220 de așezări cu acest statut, existente în județ la data respectivă²¹. Vom trece, în paranteză, denumirea actuală – acolo unde se impune acest lucru – județul din care acum fac parte (la cele care nu aparțin de județul Maramureș) și, tot în paranteză, 0, acolo unde nu au avut participanți la război. Localitățile sunt înregistrate în ordine aproximativ alfabetică, împreună cu numărul de locuitori români pe care îl aveau, astfel: [1r] XVII. Județul Sătmăr [2r] 1. Aciua (jud. Satu Mare), 523; 2. Adrian (jud. Satu Mare), 109; 3. Agriș (jud. Satu Mare), 4 (0); 4. Alexandrești (azi Șandra, jud. Satu Mare), 18 (0); 5. Amaț (azi Amați, jud. Satu Mare), 517; 6. Ambud (jud. Satu Mare), 29; 7. Andrid (jud. Satu Mare), 796; 8. Apa (jud. Satu Mare), 1.534; 9. Apatău (azi Apateu, jud. Satu Mare), 138; 10. Arded (azi Ardud, jud. Satu Mare), 1.057; 11. Arduș, 1.324; 12. Arieșul de câmpie (azi Arieșu de Câmp), 249; 13. Arieșul de pădure (azi Arieșu de Pădure), 346; 14. Atea, 2 (0) (jud. Satu Mare); 15. Babești (azi Băbești, jud. Satu Mare), 4 (0); 16. Băița, 780; 17. Balcan (azi Hrip, jud. Satu Mare), 484; 18. Bătăreiu (azi Bătarci, jud. Satu Mare), 1.280; 19. Belchiugul Codrului (azi Beltiug, jud. Satu Mare), 501; 20. Berchez, 157; 21. Berchezoaia, 640; 22. Bercu (jud. Satu Mare), 228; 23. Berea (jud. Satu Mare), 50; 24. Berindău (azi Berindan, jud. Satu Mare), 220; 25. Berința, 506; 26. Berveni (jud. Satu Mare), 16; 27. Bicău (jud. Satu Mare), 364; 28. Bicsad (azi Bixad, jud. Satu Mare), 1.620; 29. Bocicău (jud. Satu Mare), 440; 30. Boghiș (jud. Satu Mare), 738; 31. Boinești (jud. Satu Mare), 702; [2v] 32. Bontăeni (azi Bontăieni), 267; 33. Borlești (jud. Satu Mare), 1.055; 34. Botiz (jud. Satu Mare), 754; 35. Bozinta mare (azi Bozânta Mare), 465; 36. Bozinta mică (azi Bozânta Mică), 478; 37. Buciumi, 712; 38. Bușag, 496; 39. Buteasa, 592; 40. Buzești, 465; 41. Călinești, 1.765; 42. Cărmăzana (jud. Satu Mare), 1.903; 43. Cămin (jud. Satu Mare), 1.228; 44. Căpleni (jud. Satu Mare), 318; 45. Capnic (azi Căvnic), 1.898; 46. Cărășău (azi Cărășău, jud. Bihor), 481; 47. Căruia (azi Coruia), 679; 48. Certege (azi Certeze, jud. Satu Mare), 2.084; 49. Cetatea veche (azi Oar, jud. Satu Mare), 376; 50. Cetățele, 519; 51. Chechiș, 440; 52. Chilia (jud. Satu Mare), 478; 53. Chiuzbaia, 868; 54. Cidreag (jud. Satu Mare), 562; 55. Ciocârlău (azi Cicârlău), 1.247; 56. Ciocârlăul de jos (azi Bârgău), 188; 57. Ciolt, 458; 58. Ciumești (jud. Satu Mare), 712; 59. Coaș, 1.200; 60. Coltău, 300; 61. Colțirea, 324; 62. Comlăușa (jud. Satu Mare), 854; [3r] 63. Corod (jud. Satu Mare), 233; 64. Craidarolț (jud. Satu Mare), 1.003; 65. Crucișor (jud. Satu Mare), 609; 66. Cucu (jud. Satu Mare), 257; 67. Culcea, 537; 68. Culciul mare (azi Culciu Mare, jud. Satu Mare), 389; 69. Culciul mic (azi Culciu Mic, jud. Satu Mare), 165; 70. Curtuișeni (azi Curtuișeni, jud. Bihor), 667; 71.

²¹ Constantin Martinovici, Nicolae Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 43, 44; *Anuarul Statistic al României 1922 / Annuaire Statistique de la Roumanie*, București, 1923 (în continuare, *Anuar Statistic 1923*), p. 12; *Împărțirea administrativă a României însoțită de Legea pentru unificarea administrativă și de Legea pentru organizarea administrațiunii comunale a orașului București*, București, 1926 (în continuare, *Împărțirea României 1926*), p. 61.

Curtuiuşul mare (azi Curtuiuşu Mare), 925; 72. Cuţa (jud. Satu Mare), 396; 73. Dăbolt (azi Dobolt, jud. Satu Mare), 30 (0); 74. Dăneşti, 524; 75. Dăneştii Chiorului (azi Dăneştii Chioarului), 208; 76. Dăra (azi Dara, jud. Satu Mare), 275; 77. Dindeşti (jud. Satu Mare), 848; 78. Doba (jud. Satu Mare), 1.115; 79. Dobra (jud. Satu Mare), 37; 80. Domăneşti (jud. Satu Mare), 716; 81. Dumbrăviţa, 930; 82. Duruşa, 188; 83. Fărcaşa, 945; 84. Fericea, 443; 85. Fersig, 533; 86. Finteuşul mare (azi Finteuşu Mare, 703; 87. Finteuşul mic (azi Finteuşu Mic, 525; 88. Firiza de jos (azi Firiza), 1.546; 89. Firiza de sus (azi Firiza), 1.272; 90. Foeni (azi Foieni, jud. Satu Mare), 47 (0); 91. Gaura (azi Valea Chioarului), 691; 92. Genţ (azi Ghenci, jud. Satu Mare), 466; 93. Gerăuşa (jud. Satu Mare), 844; [3v] 94. Gherţa Mare (jud. Satu Mare), 808; 95. Gherţa Mică (jud. Satu Mare), 1.434; 96. Ghidani (azi Sătmărel, jud. Satu Mare), 1.365; 97. Gilvaci (azi Ghilvaci, jud. Satu Mare), 131; 98. Girişa mare (azi Ghirişa, jud. Satu Mare), 49; 99. Giungi (jud. Satu Mare), 556; 100. Groşi, 1.019; 101. Halmeu (jud. Satu Mare), 566; 102. Hideaga, 300; 103. Hodişa (jud. Satu Mare), 520; 104. Homorodul de jos (azi Homoroade, jud. Satu Mare), 58; 105. Homorodul de mijloc (azi Homorodu de Mijloc, jud. Satu Mare), 611; 106. Homorodul de sus (azi Homorodu de Sus, jud. Satu Mare), 475; 107. Hovrila, 306; 108. Hurez (azi Hurezu Mare, jud. Satu Mare), 526; 109. Iedăra (azi Iadăra), 954; 110. Iegărişte (azi Iegherişte, jud. Satu Mare), 502; 111. Ilba, 865; 112. Iojib (jud. Satu Mare), 647; 113. Irina (jud. Satu Mare), 96; 114. Istrău (jud. Satu Mare), 310; 115. Lăpuşel, 881; 116. Lazuri (jud. Satu Mare), 489; 117. Lechinţa (jud. Satu Mare), 521; 118. Lipoveni (azi Lipău, jud. Satu Mare), 866; 119. Livada (jud. Satu Mare), 1.004; 120. Livada nouă (azi Livada Mică, jud. Satu Mare), 884; 121. Lucaceşti (azi Lucăceşti), 417; 122. Măgheruş (jud. Mureş), 391; 123. Măriuş (jud. Satu Mare), 589; 124. Mărtineşti (jud. Satu Mare), 246; [4r] 125. Medişa (jud. Satu Mare), 601; 126. Medişa (Şeini) (jud. Satu Mare), 2.810; 127. Merişor, 293; 128. Micula (jud. Satu Mare), 502; 129. Mireşul mare (azi Mireşu Mare), 1.317; 130. Mocira, 769; 131. Moftinul mare (azi Moftinu Mare, jud. Satu Mare), 269; 132. Moftinul mic (azi Moftinu Mic, jud. Satu Mare), 1.287; 133. Mogoşeuşti, 326; 134. Moişeni (jud. Satu Mare), 719; 135. Necopoiu (azi Necopoi, jud. Satu Mare), 457; 136. Negreia, 438; 137. Negreşti (azi Negreşti-Oaş, jud. Satu Mare), 2.328; 138. Nisipeni (jud. Satu Mare), 202; 139. Nistru, 172; 140. Noroeni (azi Noroieni, jud. Satu Mare), 136; 141. Ocoliş, 588; 142. Odorău (azi Odoreu, jud. Satu Mare), 1.243; 143. Oraşul nou (azi Oraşu Nou, jud. Satu Mare), 363; 144. Oşvarău (azi Botiz, jud. Satu Mare), 626; 145. Pătău (azi Potău, jud. Satu Mare), 752; 146. Păuleşti (jud. Satu Mare), 107; 147. Peleşul (azi Peleş, jud. Satu Mare), 645; 148. Pelişor (jud. Satu Mare), 23 (0); 149. Petea (jud. Satu Mare), 260; 150. Petin (jud. Satu Mare), 204; 151. Petreşti (jud. Satu Mare), 142; 152. Pişcari (jud. Satu Mare), 1.015; 153. Poiana Codrului (jud. Satu Mare), 270; 154. Pomi (jud. Satu Mare), 1.397; 155. Portiţa (jud. Satu Mare), 409; [4v] 156. Porumbuşti (jud. Satu Mare), 856; 157. Posta, 268; 158. Pribileşti, 584; 159. Prilog (jud. Satu Mare), 592; 160. Prislop, 690; 161. Pusta Doroltului (azi Dorolt, jud. Satu Mare), 159; 162. Racova (jud. Satu Mare), 601; 163. Racşa (jud. Satu Mare), 1.535; 164. Răteşti (jud. Satu

Mare), 236; 165. Recea, 810; 166. Remetea Chiorului (azi Remetea Chioarului, 1.000; 167. Remetea Oaşului (jud. Satu Mare), 93; 168. Remeti, 671; 169. Reşighea (azi Resighea, jud. Satu Mare), 585; 170. Româneşti, 444; 171. Roşiori (jud. Satu Mare), 922; 172. Rus, 570; 173. Ruşeni (jud. Satu Mare), 411; 174. Săbişa, 557; 175. Săcălăşeni, 818; 176. Sanislău (jud. Satu Mare), 2.099; 177. Sânmiclăuş (jud. Satu Mare), 827; 178. Săpaia (înglobat la Posta), 128; 179. Sârbi, 590; 180. Săsari (azi Săsar), 1.145; 181. Satulung, 672; 182. Satunou de jos (azi Satu Nou de Jos), 710; 183. Satunou de sus (azi Satu Nou de Sus), 627; 184. Şeini (azi Seini), 2.274; 185. Sîiu (azi Sâi, jud. Satu Mare), 185; 186. Socond (jud. Satu Mare), 88; [5r] 187. Soconzăl (azi Soconzel, jud. Satu Mare), 573; 188. Solduba (jud. Satu Mare), 644; 189. Somoşeni (azi Someşeni, jud. Satu Mare), 450; 190. Stâna de jos (azi Stâna, jud. Sălaj), 383; 191. Stâna de sus (azi Stâna, jud. Sălaj), 753; 192. Stejerea (azi Stejera), 175; 193. Surdeşti (azi Şurdeşti), 930; 194. Şindreşti, 463; 195. Şişeşti, 1.102; 196. Şoimul (?), 1.491; 197. Şomcuta mare (azi Şomcuta Mare), 1.667; 198. Tămaia, 871; 199. Târna mare (azi Tarna Mare, jud. Satu Mare), 820; 200. Târşolţ (azi Târşolţ, jud. Satu Mare), 1.547; 201. Tătăreşti (jud. Satu Mare), 1.063; 202. Tăuţii de jos (Tăuţii-Măgheruş), 545; 203. Tăuţii de sus (azi Tăuţii de Sus), 756; 204. Terebeşti (jud. Satu Mare), 710; 205. Tiream (jud. Satu Mare), 772; 206. Trep (azi Trip, jud. Satu Mare), 750; 207. Tulgheş (azi Tulghies), 419; 208. Tur (jud. Satu Mare), 751; 209. Turţ (jud. Satu Mare), 3.182; 210. Turul lung (azi Turulung, jud. Satu Mare), 782; 211. Unguraş, 202; 212. Urziceni (jud. Satu Mare), 128; 213. Valea sacă (azi Valea Seacă, jud. Satu Mare), 814; 214. Valea vinului (azi Valea Vinului, jud. Satu Mare), 1.230; 215. Văleni, 1.168; 216. Vama (jud. Satu Mare), 1.283; 217. Văraiu (azi Vărai, 637; [5v] 218. Vetiş (jud. Satu Mare), 896; 219. Vezendiu (jud. Satu Mare), 1.038; 220. Viile apei (azi Viile Apei), 340²².

Potrivit conţinutului documentelor analizate, la momentul redactării acestora, în fostul judeţ Sătmar trăiau 155.426 (147.447²³+0+5.200+2.780+0)²⁴ (la Teodor V. Păcăţian, 61.703) locuitori de naţionalitate română²⁵. Cifra nu

²² SJSbAN, FA, 9, f. 1v-3r; Pentru denumirile actuale a se vedea: C-tin. Martinovici, N. Istrati, *op. cit.*, p. 36-39; *Împărţirea României 1926*, p. 326, 328, 339; Coriolan Suciu, *Dicţionarul localităţilor din Transilvania*, I-II, Bucureşti, 1967-1968, pass.; Ion Iordan, Petre Gâstescu, I. D. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974, pass.; Eliza Ghinea, Dan Ghinea, *Localităţile din România. Dicţionar*, Bucureşti, 2000, pass.; *Codul poştal al localităţilor din România*, I, Bucureşti, 2003, pass.; *Lista de localităţi din judeţul Maramureş*: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă de localităţi din judeţul Maramureş](https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localităţi_din_judeţul_Maramureş) (accesat: 10.07.2018); *Lista de localităţi din judeţul Satu Mare*: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă de localităţi din judeţul Satu Mare](https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localităţi_din_judeţul_Satu_Mare) (accesat: 15.07.2018); *Localităţi cu nume schimbate din judeţul Maramureş*, [https://ro.wikipedia.org/wiki/Localităţi din România cu nume schimbate#Judeţul Maramureş](https://ro.wikipedia.org/wiki/Localităţi_din_România_cu_nume_schimbate#Judeţul_Maramureş) (accesat: 17.07.2018); [https://ro.wikipedia.org/wiki/Localităţi din România cu nume schimbate#Judeţul Satu Mare](https://ro.wikipedia.org/wiki/Localităţi_din_România_cu_nume_schimbate#Judeţul_Satu_Mare) (accesat: 18.07.2018)

²³ La: Păcăţian, 1923a, p. 54; Păcăţian, 1923b, Anexa A, eroare de calcul, 168.447.

²⁴ În paranteză vom trece numărul total al locuitorilor din localităţile urbane + Baia Mare + Baia Sprie + Careii Mari + Sătmar.

²⁵ SJSbAN, FA, 9, f.: 11r, 56r, 8r; Păcăţian, 1923a, p. 54; Păcăţian, 1923b, Anexa A.

include orașele Baia Mare și Satu Mare, deoarece documentele referitoare la acestea nu au precizat numărul locuitorilor români din localități. Potrivit, însă, „Anuarului Statistic al României” pe anul 1922, publicat în 1923, în anul 1910 locuiau în Baia Mare 12.877 persoane, din care 2.677 de români, al căror număr va fi de 12.780, din care 5.005 români, în 1920. În anul 1910 locuiau în Satu Mare 34.892 persoane, din care 986 de români, al căror număr se va majora la 37.376, din care 4.543 români, în 1920. Aceleași cifre ne sunt furnizate și de „Dicționarul Transilvaniei” din anul 1921²⁶. Prin urmare, totalul populației române din județ a fost de aproximativ 67.995 locuitori români, reprezentând aproximativ 45,68% din totalul locuitorilor din fostul județ Sătmăr (299.791) și 2,28% din cel al românilor transilvăneni și bănățeni²⁷.

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români au fost concentrați, sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 21.312 (20.418+409+299+139+47) locuitori de naționalitate română²⁸. Aceștia au reprezentat aproximativ 4,40% din totalul românilor transilvăneni mobilizați, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian, 4,41% conform calculelor furnizate de Liviu Maior sau 3,27%, conform datelor lui Ioan I. Șerban. Dintre aceștia, un număr de 20.334 (19.472+382+298+139+43) au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, reprezentând: 95,41% din totalul mobilizaților sătmăreni; 4,52% din totalul românilor transilvăneni mobilizați la partea activă, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior. La partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc, au participat 978 (946+27+1+0+4) persoane, reprezentând: 4,59% dintre concentrații români sătmăreni; 2,83%, dintre românii transilvăneni mobilizați pe loc, conform calculelor furnizate de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior²⁹. Se remarcă, prin numărul mare de participanți, localitățile: Firiza de Jos, cu 302 activi și 87 la partea sedentară³⁰; Gherța Mică, cu 339 activi³¹; Seini, cu 297 activi și 29 la partea sedentară³²; Turț, cu 268 activi³³; Coaș, cu 258 activi³⁴.

Autoritățile austro-ungare nu i-au scăpat din vedere nici pe cei ostili dublei monarhii. Ca urmare, între 1914 și 1918, un număr de 39 (34+0+0+0+5) locuitori români au fost reținuți pentru a fi înțemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională (2,25% din totalul românilor transilvăneni omonimi), iar 4 (4+0+0+0+0) au ales calea refugiului (0,12% din totalul românilor transilvăneni refugiați)³⁵. Dintre localitățile care au avut astfel

²⁶ C-tin. Martinovici, N. Istrati, *op. cit.*, p. 5, 15, 53, 228; *Anuar Statistic 1923*, p. 27, 30.

²⁷ *Ibidem*, p. 23, 27.

²⁸ SJSbAN, FA, 9, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

²⁹ SJSbAN, FA, 9, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

³⁰ SJSbAN, FA, 9, f. 3r, nr. crt. 88.

³¹ *Ibidem*, FA, 9, f. 3v, nr. crt. 95.

³² *Ibidem*, FA, 9, f. 4v, nr. crt. 184.

³³ *Ibidem*, FA, 9, f. 5r, nr. crt. 209.

³⁴ *Ibidem*, FA, 9, f. 2v, nr. crt. 59.

³⁵ *Ibidem*, FA, 9, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

de cazuri, nominalizăm următoarele: Portița, cu 24 reținuți³⁶; Apa și Belchiugul Codrului, cu câte 4 internați³⁷; Berveni, 2 refugiați³⁸.

Totalul celor care au fost implicați în acțiunile impuse de război s-a ridicat, conform documentului, la un număr de 21.355 (20.456+409+299+139+52) persoane (4,36% din totalul românilor transilvăneni implicați). Dintre aceștia, pe categorii sociale, situația a fost următoarea: 197 (133+18+21+9+16) au fost intelectuali, reprezentând 0,92% din participanții sătmăreni și 3,01% din totalul intelectualilor ardeleni implicați; 476 (300+55+60+41+20) comercianți și meseriași, reprezentând 2,23% din participanții sătmăreni și 3,25% din totalul comercianților și meseriașilor ardeleni implicați iar 20.682 (20.023+336+218+89+16) agricultori (plugari), reprezentând 96,85% din participanții sătmăreni și 4,42% din totalul agricultorilor ardeleni implicați³⁹. Cei mai mulți intelectuali au provenit din localitățile rurale: Halmeu, 9⁴⁰; Fărcașa și Merișor, câte 7⁴¹; Sânmiclăuș, Șoimu și Șomcuta Mare, câte 5⁴²; Firiza de Jos, Pomi, Botiz, Tăuții de Sus și Vezendiu, câte 4⁴³. Numărul cel mai important de comercianți și meseriași a provenit din următoarele localități: Șomcuta Mare, 34⁴⁴; Seini, 28⁴⁵; Halmeu, 19⁴⁶; Sanislău, 12⁴⁷; Sânmiclăuș, 11⁴⁸. Agricultorii cei mai numeroși au fost mobilizați din localitățile: Firiza de Jos, 383⁴⁹; Gherța Mică, 336⁵⁰; Seini, 295⁵¹; Turț, 268⁵²; Coaș, 258⁵³.

Pierderile suferite au fost, de asemenea, însemnate. Din rândul celor mobilizați, 1.678 (1.625+28+3+17+5) participanți au căzut pe front, reprezentând 7,86% din participanții sătmăreni și 4,02% din totalul omonimilor ardeleni, alți 382 (354+12+3+13+0) au murit în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, reprezentând 1,79% din participanții sătmăreni și 3,39% din totalul omonimilor ardeleni iar 1.741 (1.664+44+5+24+4) au fost dați dispăruți, reprezentând 8,15%⁵⁴ din participanții sătmăreni și 5,83% din totalul

³⁶ *Ibidem*, FA, 9, f. 4r, nr. crt. 155.

³⁷ *Ibidem*, FA, 9, f. 2r, nr. crt. 8, 19.

³⁸ *Ibidem*, FA, 9, f.: 1v, nr. crt. 26; 3r, nr. crt. 111.

³⁹ *Ibidem*, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁴⁰ SJSbAN, FA, 9, f. 3v, nr. crt. 101.

⁴¹ *Ibidem*, f.: 3r, nr. crt. 83; 4r, nr. crt. 127.

⁴² *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 196, 197.

⁴³ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 88; 4r, nr. crt. 144, 154; 5r, nr. crt. 203; 5v, nr. crt. 219.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 197.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 184.

⁴⁶ *Ibidem*, , f. 3v, nr. crt. 101.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 176.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 177.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 88.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 95.

⁵¹ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 184.

⁵² *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 209.

⁵³ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 59.

⁵⁴ *Ibidem*, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

ardelenilor dispăruți. Localitățile care au avut cel mai mult de suferit, prin decesul participanților pe câmpul de luptă, au fost: Racșa și Șișești, cu câte 38⁵⁵; Pomi, 31⁵⁶; Gherța Mică, 26⁵⁷; Livada, 24⁵⁸; Dumbrăvița și Negrești, cu câte 22⁵⁹. Cei mai numeroși participanți la conflagrație, care au decedat în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, au provenit din următoarele localități: Șindrești și Valea Seacă, câte 12⁶⁰; Coruia, 11⁶¹; Roșiori și Valea Vinului, cu câte 9⁶². Numărul cel mai mare de dispăruți a fost din localitățile: Gherța Mare, 46⁶³; Coaș, 42⁶⁴; Gherța Mică, 36⁶⁵; Buteasa, 30⁶⁶; Văleni, 29⁶⁷.

La sfârșitul războiului au revenit acasă un număr de 17.544 (16.813+325+288+85+43) persoane (82,15% dintre participanții sătmăreni și 4,31% din totalul ardeleni reveniți), dintre care, 14.495 (13.906+256+278+40+15) deplin sănătoase (67,88% din participanții sătmăreni și 4,22% din totalul omonimilor ardeleni), 1.696 (1.627+33+0+15+21) rănite sau bolnave (7,94% din participanții sătmăreni și 4,48% din totalul omonimilor ardeleni), care până la data realizării recenzării s-au însănătoșit complet și 1.363 (1.280+36+10+30+7) invalide (6,38% din participanții sătmăreni și 5,36% din totalul invalizilor ardeleni)⁶⁸. Localitățile rurale care au avut cel mai mare număr de răniți sau bolnavi au fost: Seini, 112⁶⁹; Căvnic, 57⁷⁰; Tămaia, 56⁷¹; Valea Vinului, 54⁷²; Fărcașa, 49⁷³. Cei mai mulți participanți la război, care s-au întors cu diverse invalidități, au fost mobilizați din următoarele localități rurale: Apa, 33⁷⁴; Tărșolt, 29⁷⁵; Seini, 27⁷⁶; Firiza de Sus, 24⁷⁷; Ardușat, 22⁷⁸.

⁵⁵ SJSbAN, FA, 9, f.: 4v, nr. crt. 163; 5r, nr. crt. 195.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 154.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 95.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 119.

⁵⁹ *Ibidem*, f.: 3r,nr. crt. 22; 4r, nr. crt. 137.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 194, 213.

⁶¹ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 47.

⁶² *Ibidem*, f.: 4v, nr. crt. 171; 5r, nr. crt. 214.

⁶³ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 94.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 59.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 35.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 95.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 215.

⁶⁸ *Ibidem*, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁶⁹ SJSbAN, FA, 9, f. 4v, nr. crt. 184.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 45.

⁷¹ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 198.

⁷² *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 213.

⁷³ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 8.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 200.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 184.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 89.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 11.

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate prin acordarea de decorații ale statului austro-ungar. Din totalul celor participanți la război, un număr de 2.124 au fost decorați, reprezentând 10,45% din participanții sătmăreni și 4,82% din totalul românilor ardeleni decorați⁷⁹. Dintre aceștia 1.911 au provenit din localitățile rurale (89,97%), iar 213 (138+9+36+30) din orașele Baia Mare, Baia Sprie, Carei și Satu Mare (10,03%)⁸⁰. Cei care s-au remarcat prin cele mai multe fapte de vitejie și au fost decorați au provenit din următoarele localități: Seini, 108⁸¹; Lăpușel, 58⁸²; Vama, 51⁸³; Botiz, 50⁸⁴; Ghidani, 48⁸⁵.

Grav afectate au fost familiile celor morți sau dispăruți. În urma acestora au rămas 1.559 (1.485⁸⁶+29+2+39+4) de văduve, reprezentând 4,04% din totalul văduvelor transilvănene și 3.560 (3.387⁸⁷+60+1+99+13) de orfani, reprezentând 4,49% din totalul general al orfanilor transilvăneni⁸⁸. Localitățile rurale care au înregistrat cel mai mare număr de văduve și orfani au fost următoarele: Seini și Racșa, cu câte 34 văduve și 88, respectiv 86 orfani⁸⁹; Coaș, cu 30 văduve și 59 orfani⁹⁰; Bătarci, cu 27 văduve și 60 orfani⁹¹; Gerăușa, cu 25 văduve și 52 orfani⁹²; Tătărești, cu 19 văduve și 54 orfani⁹³.

Informațiile cuprinse în document evidențiază, de asemenea, efortul de război al comunităților rurale. Potrivit actelor analizate, donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat, pe parcursul războiului, la valoarea de 545.700 (420.700+100.000+25.000+0+0) lei, reprezentând 4,59% din contribuția Transilvaniei⁹⁴. De câteva ori mai mari au fost, însă, pagubele suferite. Acestea s-au ridicat la valoare totală de 4.698.400 (doar în localitățile rurale) lei⁹⁵, reprezentând 1,65% din valoarea pagubelor înregistrate în Transilvania.

⁷⁹ *Ibidem*, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁸⁰ SJSbAN, FA, 6b, f. 3v; 4r-10r.

⁸¹ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 184.

⁸² *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 115.

⁸³ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 216.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 34.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 96.

⁸⁶ La: Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A, 1.520.

⁸⁷ La: Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A, 3.447.

⁸⁸ SJSbAN, FA, 9, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 163, 184.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 59.

⁹¹ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 18.

⁹² *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 93.

⁹³ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 201.

⁹⁴ *Ibidem*, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁹⁵ SJSbAN, FA, 9, f.: 2r-5v; 48r-55v; 56r-62v; 8r-11r, 250r-v; Păcățian, 1923a, p. 54; Păcățian, 1923b, Anexa A.

Cele mai importante contribuții benevole au provenit din localitățile: Curtuișeni, 50.000 lei⁹⁶; Vezendiu, 25.000 lei⁹⁷; Petea, 20.000⁹⁸; Buteasa și Ciolt, câte 11.000 lei⁹⁹; Hrip, Buciumi, Odoreu și Satulung, câte 10.000 lei¹⁰⁰. Au suferit cele mai mari pagube, următoarele localități: Ferihaz și Șoarș, câte 1.000.000 lei¹⁰¹; Nușfalău, 850.000 lei¹⁰²; Cața, 800.000 lei¹⁰³; Saschiz, 630.000 lei¹⁰⁴.

⁹⁶ SJANSB, FA, 9, f. 3r, nr. crt. 70.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 5v, nr. crt. 219.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 149.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 39, 57.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f.: 2r, nr. crt. 17; 2v, nr. crt. 37; 4r, nr. crt. 142; 4v, nr. crt. 181.

¹⁰¹ *Ibidem*, f.: 2r, nr. crt. 42; 3r, nr. crt. 104.

¹⁰² *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 50.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 1v, nr. crt. 22.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 92.

FACSIMILE

1. Adrese de corespondență (FA: 1, f. 8r, 11r, 12r; 9, f. 10r)

f. 8r

f. 11r

Copie către Asociația Comunistă Satu-Mare. În adresă Dlor. Văstare cu Nr. 940/922 am onorat a vă răspunde în următoarea: la întrebare din punctul amu vă pot da dealuștri numai Prietria din Lece pentru colecțiile făcute pe seama Armatei Austrie - Ungaria - sau Romane. Am cunoștință din timpul amu eram subprefectul județului Satu-Mare, -ca am ordonat colectarea pe seama Armatei Romane alina am adunat foarte multe elicitari perini etc. se predest armatei Romane deapre care vă pot da dealuștri subprefectura județului. Ad. 2. Nu știu, alina Prietria. Ad. 3. În anul 1918 în orașul Satu-Mare n. a fost revoluție - alina în județ atrocități - de-vantari varau de sânge, omoruri și violențe au fost comise din par-tea Armatei Romane care armate aera pe frontal din pital Seimului. În orașul Satu-Mare gărda națională română n. a format sub conducerea ca-pitanilor Clouje și Onnoes din ofitieri romani, dar a echipe nu se po-tut ca Armata Ungara din Satu-Mare contrar ordonantelor a erui a des-echipament. Ad. 4. Din orașul Satu-Mare circa 10 persoane din inden-sul Consiliul Național român. Cu alina. Dr. Ilie C. Bercul avocet fost secreteș a Consiliului Național român din județul Satu-Mare se preasidn-tele Consiliului Național din Satu-Mare..

Pentru confirmare:

4788

f. 12r

Nr 1987/922. Subprefectura județului Satu-Mare

Entro
Asociației Pentru Literatură Română
și Cultura Poporului Român.
Sibiu.

La adresa Dr. 181293/922 elindat vă
trimitem tablout nominal deapre Romani
care a laiat parte la războiul din anii
1914-1918, care din mare a rimes ne-
expedio.

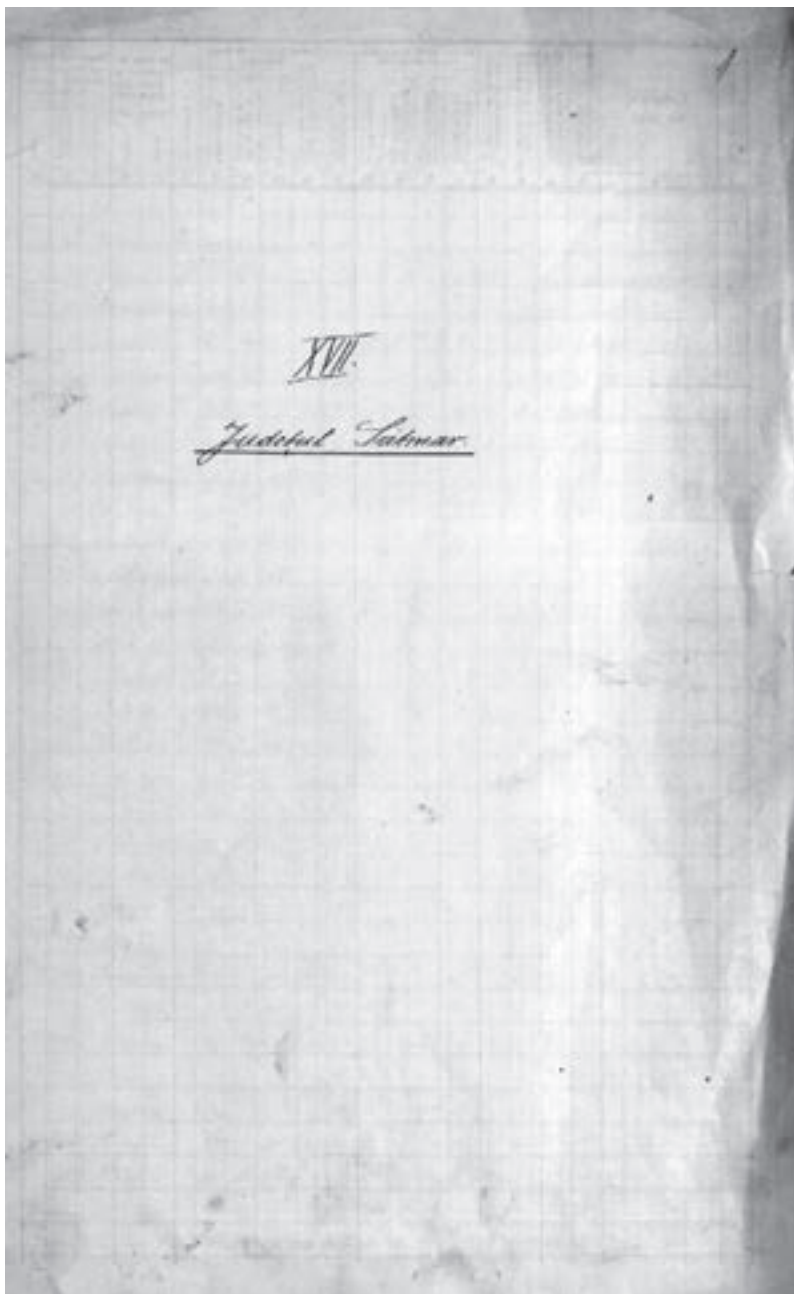
Carci - Anari la 26. Sept. 1922

Subprefect
Kerdes

f. 10r

2. Centralizator al localităților rurale din fostul județ Sătmar,
filele 1r, 2r-6v (integral)

f. 1r

[illegible]

Numarul covei	Comuna din județ	Populația comunei					În anul 1900					În anul 1910					În anul 1920					În anul 1930					În anul 1940				
		la 1 ianuarie					la 1 ianuarie					la 1 ianuarie					la 1 ianuarie					la 1 ianuarie					la 1 ianuarie				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1																															
2	Bărbănt	247					12					6			1	99	1	3	5												12
3	Bărbănt	615	2	100			117	1				26	1	14		117	7	11	25												117
4	Bărbănt	309	2	100	100		117	5				5	4	16	21	12	14	8	26	1	2	190									
5	Bărbănt mare	433	4	100			117					3	3	4		87	18	1	1												87
6	Bărbănt mic	178	21	100			117	2				14	2	6	1	63	2	11	12												34
7	Bărbănt mic	312	17	100			117	6				1		12	24	11	23	3	24	2		196									
8	Bărbănt	496	11	100			117					2	4	11	4	19	8	1	1			2	73								
9	Bărbănt	275	12	100			117	22				1		16	12	32	24	17	35	1		138									
10	Bărbănt	46		100			117					4		2		74	3	2	11			73									
11	Bărbănt	463	12				117	2				5		11		113	3	5	6			192									
12	Bărbănt	191	4				117					44		10	3	4	14	16	24			74									
13	Bărbănt	624																													
14	Bărbănt	34	11				117	7				6	4	1	4	24	1	6	13			2	13								
15	Bărbănt	114	23				117	11				17		6	37	32	9	16	26			4	172								
16	Bărbănt	68	1				117					4	4	1	37	13	7	13	24	2	5	64									
17	Bărbănt	477	1	100			117	2				12	11	6	1	100	13	19	23			193									
18	Bărbănt	101					117									117						117									
19	Bărbănt	374	18				117	1				1		4	11	24	1	5	7			34									
20	Bărbănt	17	2				117					5	4		12	66	17	13	21			144									
21	Bărbănt	494	12	100	100		117					25		12		47	2	19	21			87									
22	Bărbănt	173	1	100	100		117	5				6		2	2	37	4	8	13			2	23								
23	Bărbănt	111	2	100	100		117					9		14		14	7	2	12			126									
24	Bărbănt	42					117					14		4				4	11			13									
25	Bărbănt	177	32	100			117	1						6	31	65	16					176									
26	Bărbănt	111	21	100			117	7				7	4	2		44	7	5	1			3	37								
27	Bărbănt	432	9	100			117	6				13		11	22	34	1	1	12	1		144									
28	Bărbănt	312	6	100			117	3				12	4	1		44	4	6	13	2	1	13									
29	Bărbănt	1200		100			117					6	1	13	4	101	32	34	38			213									
30	Bărbănt	344	3				117					2		2	1	44		7	2			44									
31	Bărbănt	323	4	100			117					2	2			44	13	4	1			71									
32	Bărbănt	477	14	100			117	17				6		17	17	65	39	1	16			136									
33	Bărbănt	200	100	100	100		117	14				213	37	44	174	101	34	21	31	11	11	202									

Numarul cartii	Comuna din judet	Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole										Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole										Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole									
		Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole										Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole										Pe baza planului de amenajare a terenurilor agricole									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
63	Cornea	220	-	-	-	27	-	-	-	-	-	8	-	-	6	22	1	1	2	-	-	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-
64	Craindorel	104	15	-	2000	18	16	-	-	-	-	-	-	-	6	16	82	-	-	-	1	18	82	-	-	-	-	-	-	-	-
65	Crucet	101	-	-	2000	77	-	-	-	1	1	3	2	9	-	63	9	6	10	-	-	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-
66	Cucui	107	1	1000	-	23	2	1	-	-	-	-	-	-	17	10	2	-	-	-	1	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-
67	Culeora	107	22	1000	-	116	8	-	-	-	-	12	8	19	13	68	13	13	24	-	-	108	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	Culiceni	101	4	1000	-	72	3	-	-	-	-	5	6	9	1	31	8	3	28	1	-	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	Culiceni	102	4	-	2000	17	-	-	-	-	-	3	1	3	3	3	-	3	6	-	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Curtea	101	1	1000	1000	48	1	-	-	-	-	1	-	1	3	29	1	-	-	-	-	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	Curtea	101	-	1000	-	120	3	-	-	-	-	12	1	15	1	115	16	16	27	-	-	160	-	-	-	-	-	-	-	-	-
72	Cuta	106	12	-	-	67	10	-	-	-	-	2	3	4	15	92	11	6	12	1	-	76	-	-	-	-	-	-	-	-	-
73	Dabul	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
74	Dănești	104	-	-	-	66	-	-	-	-	-	1	2	4	1	97	4	6	23	-	-	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-
75	Dănești	104	-	100	-	32	-	-	-	-	-	1	-	3	1	25	2	3	6	-	-	32	-	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Dara	101	3	1000	-	24	5	-	-	-	-	-	1	3	3	20	2	-	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-
77	Dănești	104	15	700	-	39	1	-	-	-	-	-	3	22	69	-	-	-	-	-	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	Doba	105	3	1000	-	129	10	-	-	-	-	17	3	2	3	120	7	17	90	-	-	102	-	-	-	-	-	-	-	-	-
79	Doba	107	1	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
80	Dobrușeni	114	2	-	-	24	-	-	-	-	-	2	-	4	14	-	1	1	-	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
81	Dobrușeni	120	10	1000	1000	34	-	-	-	-	-	22	4	14	6	10	3	18	21	-	-	34	-	-	-	-	-	-	-	-	-
82	Dorobuș	101	-	1000	-	92	-	-	-	-	-	12	-	2	6	24	-	4	6	-	-	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-
83	Dorobuș	104	28	-	-	124	11	-	-	-	-	6	1	11	45	75	19	7	24	7	1	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-
84	Dorobuș	103	-	1000	-	71	-	-	-	-	-	3	2	2	2	60	5	7	10	-	-	71	-	-	-	-	-	-	-	-	-
85	Dorobuș	101	-	1000	-	124	-	-	-	-	-	12	-	-	16	11	-	-	-	-	124	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
86	Dorobuș	101	-	-	-	124	-	-	-	-	-	3	4	4	-	104	20	17	25	1	-	124	-	-	-	-	-	-	-	-	-
87	Dorobuș	101	20	1000	1000	104	6	-	-	-	-	3	4	3	20	60	12	12	18	1	-	104	-	-	-	-	-	-	-	-	-
88	Dorobuș	104	10	-	-	102	11	-	-	-	-	16	2	18	-	110	18	12	24	4	2	102	-	-	-	-	-	-	-	-	-
89	Dorobuș	102	2	-	-	104	-	-	-	-	-	10	-	24	13	104	25	11	24	-	-	104	-	-	-	-	-	-	-	-	-
90	Dorobuș	107	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
91	Dorobuș	104	1	1000	-	127	-	-	-	-	-	19	2	5	4	102	-	2	18	-	-	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-
92	Dorobuș	104	10	-	-	94	11	-	-	-	-	1	4	1	5	41	3	4	14	1	6	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-
93	Dorobuș	101	2	-	-	129	-	-	-	-	-	17	3	16	1	71	24	23	24	-	-	129	-	-	-	-	-	-	-	-	-
94	Dorobuș	104	23	1000	1000	101	10	1	1	1	1	20	19	19	20	104	20	20	20	19	20	101	-	-	-	-	-	-	-	-	-

[illegible]

Numărul curent	Comuna din județ	Populația recensată la comuna	Numărul celor dintr-o familie în total	din total masculin în vârstă pentru activitate	Populația de studiu în total	din total pentru înregistrarea impozitului de consum				Impozitul de consum					Impozitul de consum înregistrat în total					din total pentru înregistrarea impozitului de consum				
						în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total	în total				
																					în total	în total	în total	în total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21				
101	Medieș	100	-	-	77	-	-	-	-	9	5	6	8	74	9	11	12	-	-	24				
102	Medieș (Sibiu)	100	-	100	100	8	-	-	-	7	6	8	2	100	10	9	14	1	2	100				
103	Medieș	100	8	100	70	-	-	-	-	10	-	3	8	42	6	0	10	7	-	63				
104	Medieș	100	9	-	73	-	-	-	-	10	8	-	9	50	5	1	8	-	-	70				
105	Medieș mare	100	8	100	110	15	-	-	-	10	8	9	-	100	13	17	12	1	-	100				
106	Medieș	100	14	-	100	-	-	-	-	6	-	-	-	15	7	2	6	-	-	18				
107	Medieș mare	100	-	-	7	-	-	-	-	2	-	2	-	3	-	3	-	-	-	7				
108	Medieș mare	100	-	-	110	-	-	-	-	8	8	9	26	67	10	5	20	-	-	108				
109	Medieș	100	17	100	100	10	5	-	-	6	4	6	14	99	11	12	26	-	-	101				
110	Medieș	100	-	-	77	-	-	-	-	-	-	-	-	77	-	-	-	-	-	77				
111	Medieș	100	-	100	100	10	1	-	-	5	1	5	9	26	2	3	11	-	-	98				
112	Medieș	100	-	-	59	9	-	-	-	10	9	-	1	42	9	9	23	-	-	63				
113	Medieș	100	28	-	100	-	-	-	-	22	-	14	-	100	-	17	46	-	-	239				
114	Medieș	100	-	-	20	-	-	-	-	6	-	-	-	15	3	-	-	-	-	20				
115	Medieș	100	1	100	16	-	-	-	-	-	-	-	-	2	11	3	-	-	-	16				
116	Medieș	100	-	-	15	-	-	-	-	8	-	-	-	12	-	-	-	-	-	15				
117	Medieș	100	-	-	97	4	-	-	-	9	-	5	3	71	9	14	34	-	-	100				
118	Medieș	100	27	100	100	10	-	-	-	10	-	10	100	23	16	20	1	3	-	100				
119	Medieș mare	100	5	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	6				
120	Medieș	100	14	100	100	10	2	-	-	7	-	4	16	45	9	3	14	4	1	100				
121	Medieș	100	4	100	100	10	3	-	-	10	5	4	8	61	2	6	13	-	-	100				
122	Medieș	100	3	-	10	2	-	-	-	1	-	-	-	12	1	-	-	-	-	15				
123	Medieș	100	-	-	46	-	-	-	-	11	4	-	-	27	-	2	2	-	-	63				
124	Medieș	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
125	Medieș	100	18	100	-	17	11	-	-	9	3	4	13	34	7	3	14	-	-	23				
126	Medieș	100	9	-	24	3	-	-	-	8	4	1	8	8	2	3	4	-	-	24				
127	Medieș	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
128	Medieș	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
129	Medieș	100	2	100	-	10	-	-	-	8	-	2	-	100	24	6	15	1	2	100				
130	Medieș	100	-	-	29	-	-	-	-	-	-	-	-	1	27	1	1	1	-	29				
131	Medieș	100	6	100	-	22	-	-	-	24	3	11	-	100	17	21	16	1	2	206				
132	Medieș	100	3	-	18	-	24	-	-	14	-	5	1	54	-	6	13	2	-	78				
133	Medieș	100	17	100	100	10	2	-	-	22	10	10	100	104	10	10	20	2	2	206				

Nomenclature	Commune du Jockey	Population rurale					Population rurale					Population rurale					Population rurale					Population rurale				
		à l'habitat					à l'habitat					à l'habitat					à l'habitat					à l'habitat				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
101	Louviers	100	2	-	-	14	-	-	-	-	-	11	5	10	-	-	3	14	14	-	2	12	-	-	-	-
102	Paris	100	-	-	-	47	1	-	-	-	-	2	2	-	1	14	7	3	2	-	-	-	-	-	-	-
103	Paris	100	-	100	-	102	-	-	-	-	-	11	-	4	23	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
104	Paris	100	24	-	-	101	24	-	-	-	-	8	4	2	14	14	3	7	24	-	-	-	-	-	-	-
105	Paris	100	-	100	-	51	-	-	-	-	-	3	-	1	11	-	3	5	-	-	-	-	-	-	-	-
106	Paris	100	6	100	-	11	1	-	-	-	-	-	-	-	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
107	Paris	100	3	-	-	104	4	-	-	-	-	2	1	7	-	11	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
108	Paris	100	24	-	-	101	-	-	-	-	-	14	1	12	10	10	24	14	14	-	-	-	-	-	-	-
109	Paris	100	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
110	Paris	100	11	-	-	102	-	-	-	-	-	14	1	3	-	11	16	5	12	-	-	-	-	-	-	-
111	Paris	100	-	100	-	117	-	-	-	-	-	17	3	2	7	117	15	14	13	-	-	-	-	-	-	-
112	Paris	100	1	-	-	14	-	-	-	-	-	2	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
113	Paris	100	1	100	-	104	11	-	-	-	-	2	2	3	-	11	10	12	14	-	-	-	-	-	-	-
114	Paris	100	12	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-
115	Paris	100	17	100	100	11	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	11	1	-	-	-	-	-	-	-	-
116	Paris	100	7	-	-	111	1	-	-	-	-	7	3	11	11	12	12	9	11	-	-	-	-	-	-	-
117	Paris	100	4	-	-	109	-	-	-	-	-	5	6	6	1	11	7	10	10	-	-	-	-	-	-	-
118	Paris	100	-	100	-	12	6	-	-	-	-	3	2	3	1	12	5	6	12	-	-	-	-	-	-	-
119	Paris	100	14	100	100	15	11	-	-	-	-	-	-	-	5	4	13	4	5	3	-	-	-	-	-	-
120	Paris	100	1	100	-	101	5	-	-	-	-	10	1	14	5	11	11	11	11	-	-	-	-	-	-	-
121	Paris	100	24	-	-	11	-	-	-	-	-	2	-	1	10	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
122	Paris	100	6	-	-	112	10	-	-	-	-	12	2	3	4	10	4	11	11	5	11	11	-	-	-	-
123	Paris	100	-	-	-	23	-	-	-	-	-	1	2	3	2	11	4	6	10	-	-	-	-	-	-	-
124	Paris	100	22	-	-	14	4	-	-	-	-	3	-	7	12	11	2	3	4	-	-	-	-	-	-	-
125	Paris	100	1	-	-	113	-	-	-	-	-	12	1	2	-	10	2	4	14	-	-	-	-	-	-	-
126	Paris	100	11	100	100	11	6	-	-	-	-	14	5	13	22	11	16	12	13	2	4	10	-	-	-	-
127	Paris	100	2	-	-	114	-	-	-	-	-	15	-	2	12	14	4	14	22	-	-	-	-	-	-	-
128	Paris	100	2	100	100	113	-	-	-	-	-	11	-	7	1	10	2	16	14	-	-	-	-	-	-	-
129	Paris	100	11	100	100	117	24	-	-	-	-	4	1	17	112	116	13	14	18	3	24	115	-	-	-	-
130	Paris	100	-	-	-	33	-	-	-	-	-	5	-	-	12	14	1	3	11	1	-	-	-	-	-	-
131	Paris	100	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
132	Paris	100	112	112	112	117	17	-	-	-	-	11	11	112	112	117	112	112	112	112	112	112	112	112	112	112

[illegible]

Numarul curent	Comunele din judet	Populatia totala a comunei	Numarul celor decedati in cadrul razboiului	Din care contribuie la activitate pentru armata	Populatia de valoare ale comunei in total	An laur parte la impozitele impuse de statului				Sursele de venituri la impozitul statului						In suma de contabilitate g dispunandu-se raman		Drepturile venite an laur parte la impozitele impuse de statului		
						chiarul stat				din veniturile venite						valoare	valori	incheiata	sumarii g contabilitate	placat
						la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an	la prima an, la sfarsit de an					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
215	Salici	190	1	.	.	41	4	.	.	2	.	.	.	41	1	2	7	1	.	44
216	Acandea	100	12	1000	.	101	.	.	.	17	2	1	.	121	11	13	93	4	4	112
220	Stile apoi	300	1	.	.	9	.	.	.	.	.	1	.	1	.	.	.	.	.	9
	Suma III	1274	22	1000	.	201	4	.	.	20	2	9	.	192	12	17	20	5	4	126
	<u>Soluțiile</u>																			
	Suma I	1538	27	1000	1000	101	10	1	1	102	18	19	10	102	102	102	102	1	10	1002
	Suma II	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma III	1000	102	1000	1000	101	10	1	1	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma IV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma V	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma VI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma VII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma VIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma IX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma X	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XIV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XVI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XVII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XVIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XIX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXIV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXVI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXVII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXVIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXIX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXIV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXVI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXVII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXVIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XXXIX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XL	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLIV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLV	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLVI	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLVII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLVIII	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma XLIX	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002
	Suma L	1000	102	1000	1000	101	10	.	.	102	18	19	10	102	102	102	102	11	10	1002

[illegible]

Numele si prenumele	Măscut în comună	Cupașonțuș celăl	Căpătăt la mîșle	A fost făcut cu medalia	A fost parte la expediciile de război		Sunt în prezent în armată		Sunt în prezent în armată		Observații
					Ostășul	Ostășul	Sunt în prezent în armată	Sunt în prezent în armată			
<i>Rayino I.</i>											
<i>" II.</i>											
<i>" III.</i>											
<i>" IV.</i>											
<i>" V.</i>											
<i>" VI.</i>											
<i>" VII.</i>											
<i>" VIII.</i>											
<i>" IX.</i>											
<i>" X.</i>											
<i>" XI.</i>											
<i>" XII.</i>											
<i>" XIII.</i>											
<i>" XIV.</i>											
<i>" XV.</i>											
<i>Total general</i>											

Reședința: 22. Germani 1888

Semnat: [Signature]

la 1888

[Stamp: ROMANIA 1888]

[Signature]

4. Tablou nominal al oraşului Baia Sprie, filele 62r, 61v

Tablou nominal
despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Localitatea: Baia Sprie
Comuna: Baia Sprie
Populaţiunea română: 500 suflete

Nr. în ordine	Numele şi pronumele	Născut în comuna	Ocupaţiunea civilă	Gratuit sau la solţie	A fost deosebit cu medalia	A fost parte la război în calitate de				S-a rănit în timpul războiului				S-a bolnavit în timpul războiului	S-a bolnavit în timpul războiului	Observaţii
						Dreptul fiilor				S-a rănit în timpul războiului						
						1	2	3	4	5	6	7	8			
1	Marin Vint	Baia Sprie	scriitor													
2	Marin Vint	Baia Sprie	scriitor													
3	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
4	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
5	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
6	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
7	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
8	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
9	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
10	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
11	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
12	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
13	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
14	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
15	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
16	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
17	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
18	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
19	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
20	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
21	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
22	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
23	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
24	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													
25	Lebeu Ioan	Baia Sprie	scriitor													

5. Tablou nominal al oraşului Careii Mari, filele 8r, 11r

Localitate: *Careii Mari* Comuna: *Careii Mari*
 Până: *Careii Mari* Populația română: *1000*

Tablou nominal

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupația de război	Cândul unit la milicie	A fost decorat cu medalia	A luat parte la războiul împotriva turcilor		A fost rănit		A fost rănit		A fost rănit		A fost rănit		A fost rănit		Observații
						A luat parte la războiul împotriva turcilor	A fost rănit	A fost rănit	A fost rănit	A fost rănit	A fost rănit	A fost rănit	A fost rănit					
														1	2	3	4	
1	Bocan, Iulian	1890	scriitor	1914	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	Coale, George	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	Gheba, Stefan	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	Harman, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	Kacava, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
6	Leacu, Stefan	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	Mari, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	Mari, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	Mari, George	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
10	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
11	Leacu, George	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
12	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
13	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
14	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
15	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
16	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
17	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
18	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
19	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
20	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
21	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
22	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
23	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
24	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
25	Leacu, Iosif	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Total: 25 — — — 10 — 13 — 2 — 11 — 24

Localitate: Carci-Mare
 Pătră: Carci-Mare

Comuna: Carci-Mare
 Populația română: 177 suflete.

Tablou nominal

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Cupațune oriă	Căciul anu la milite	A fost decoraț cu medalia	A luat parte la războiul din anii 1914—1918										Scara îndată în timpul războiului				Observații
						Căciul anu la milite				Scara îndată în timpul războiului				Scara îndată în timpul războiului						
						Căciul anu la milite				Scara îndată în timpul războiului				Scara îndată în timpul războiului						
						Căciul anu la milite				Scara îndată în timpul războiului				Scara îndată în timpul războiului						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19		
115	Ion	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
116	Ion	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
117	Ion	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
118	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
119	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
120	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
121	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
122	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
123	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
124	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
125	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
126	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
127	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
128	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
129	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
130	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
131	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
132	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
133	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
134	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
135	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
136	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
137	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
138	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
139	George	Carci	1880	1880	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Total...						139	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Bani—1000 lei 18 1/2 mii 1918																				

6. Tablou nominal al oraşului Satu Mare, fila 250r-v

Judeţul: Satmar Comuna: Satu Mare

Părea: _____ Poporului român: refuzat

Tablou nominal

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul listei	Numele şi pronumele	Născut în comuna	Ocupaţiunea civilă	Gratuit având la război	A fost decorat cu medalia	A luat parte la războiul împotriva turcilor				A luat parte la războiul împotriva bulgarilor				A luat parte la războiul împotriva austriei				Observaţii
						Căminat în		Căminat în		Căminat în		Căminat în		Căminat în				
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1.	Spiriduş Gheorghe	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
2.	Bogdan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
3.	Gheorghe Mihail	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
4.	Pop Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
5.	Olteanu Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
6.	Bogdan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
7.	Bogdan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
8.	Mihail Băbuş	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
9.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
10.	Mihail Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
11.	Mihail Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
12.	Vasile Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
13.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
14.	Carol Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
15.	Mihail Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
16.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
17.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
18.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
19.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
20.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
21.	Vasile Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
22.	Vasile Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
23.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
24.	Vasile Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
25.	Ioan Vasile	Satu Mare	scriitor	caporal	1													
						23	2	5	4	5	1	3	2	10				

Numarul curent	Numele si pronumele	Nascut in comuna	Ocupatiunea actuala	Gratuit sau la religie	A fost declarat cu rezerva	A fost parte in implicatii impuse de obicei		Dreptul de vot		Dreptul de vot		Dreptul de vot		Dreptul de vot		Observatii
						Chibritul	Alte drepturi	Chibritul	Alte drepturi	Chibritul	Alte drepturi	Chibritul	Alte drepturi	Chibritul	Alte drepturi	
26	Toma Folea	Salva	maru	la religie	fractura											
27	Elie Gyrochovici	Salva	maru	la religie	fractura											
28	Nicola Roman	Salva	maru	la religie	fractura											
29	Nicola Nicolai	Salva	maru	la religie	fractura											
30	Gyry Moravai	Salva	maru	la religie	fractura											
31	Henri Poral	Salva	maru	la religie	fractura											
32	Toma Pusos	Salva	maru	la religie	fractura											
33	George Spina	Salva	maru	la religie	fractura											
34	Toma Rary	Salva	maru	la religie	fractura											
35	Fora Toma	Salva	maru	la religie	fractura											
36	Fora Bridge	Salva	maru	la religie	fractura											
37	Vasile Stan	Salva	maru	la religie	fractura											
38	Nicola Buzgo	Salva	maru	la religie	fractura											
39	Toma George	Salva	maru	la religie	fractura											
40	Fora Papp	Salva	maru	la religie	fractura											
41	Fora Papp	Salva	maru	la religie	fractura											
42	Fora Margos	Salva	maru	la religie	fractura											
43	Nicola Palai	Salva	maru	la religie	fractura											
44	Fora George	Salva	maru	la religie	fractura											
45	Fora Foran	Salva	maru	la religie	fractura											
46	Fora Mays	Salva	maru	la religie	fractura											
47	George Vost	Salva	maru	la religie	fractura											
48	Nicola Oost	Salva	maru	la religie	fractura											
49	Fora Lustru	Salva	maru	la religie	fractura											
50	Fora Petru	Salva	maru	la religie	fractura											
51	George Lucian	Salva	maru	la religie	fractura											
52	Fora Lucian	Salva	maru	la religie	fractura											

**DELEGAȚI ALEȘI ȘI DE DREPT LA
MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA,
1 DECEMBRIE 1918 DIN ACTUALUL JUDEȚ MARAMUREȘ
*Restituiri***

LUCIA POP*
OANA LEȘIU**

**ELECTED AND OFFICIAL DELEGATES FROM MARAMUREȘ
COUNTY AT THE GREAT NATIONAL ASSEMBLY FROM 1ST
OF DECEMBER 1918 IN ALBA IULIA
*Restorations***

ABSTRACT

In 1914-1915, after the beginning of the Great War, the political leaders of romanian people from the Austro-Hungarian Empire affirmed to the Hungarian authorities their claims for the end of the war, including full autonomy of Transylvania with a parliament and a government. Romania's participation in the First World War with the Allies against the Central Powers, the plebiscites adopted on March 27/April 9 1918 in Chișinău, 15/28 November 1918 in Cernăuți and 18 November/December 1 1918 in Alba Iulia were the main elements which shaped the natural borders of Romania's nation.

On 1st December 1918, in Alba Iulia, from the existing Maramureș county, 57 official elected delegates participated at the Great National Assembly, representing 7 electoral districts: Baia Mare, Șomcuta Mare, Lăpuș, Sighet, Ocna Șugatag, Vișeu-Iza and Teceu. Between 2017-2018 an extensive field research was carried to enrich the biographical information of the official delegates, as well as to locate and identify their graves. In 2018, celebrating the centenary of the Great Union, the project team finished the field research by placing monuments as a symbol of recognition and gratitude for the makers of Great Romania, from this part of the country.

Keywords: First World War, Great National Assembly, Alba Iulia, 1918, official elected delegates, Maramureș, centenary?

**Câteva considerații privind contextul istoric al desfășurării Marii
Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.**

Declanșarea Marelui Război în vara anului 1914 a atras după sine înrolarea a circa 500.000 de români în armata austro-ungară, în același timp mulți români transilvăneni au trecut munții în România, rămasă neutră. În anii 1914-1915 liderii politici ai românilor din Imperiu au făcut cunoscute autorităților maghiare revendicările pentru sfârșitul războiului, printre care autonomia deplină a Transilvaniei, cu parlament și guvern proprii. În perioada imediat următoare

* Lucia Pop, muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: lucipop50@yahoo.com.

** Oana Leșiu, muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: oanalesiu@yahoo.com.

intrării României în război de partea Puterilor Antantei (14/27 august 1916), Transilvania a devenit, pentru scurtă vreme, unul din numeroasele teatre de război¹.

Participarea României la Primul Război Mondial de partea Antantei (Franța, Rusia, Anglia, Italia, Japonia, SUA), împotriva Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Turcia, Bulgaria), acțiunile politico-diplomatice și propagandistice externe ale emigranților români, voluntariatul românilor ardeleni și bucovineni și, în primul rând, actele plebiscitare adoptate la 27 martie/9 aprilie 1918 la Chișinău, 15/28 noiembrie 1918 la Cernăuți și 18 noiembrie /1 decembrie 1918 la Alba Iulia au fost principalii factori care au dat României hotarele firești ale neamului.

La Conferința Comitetului Executiv al Partidului Național Român, desfășurată la Oradea, în 29 septembrie/12 octombrie 1918, a fost adoptată Declarația de principii (redactată de Vasile Goldiș) prin care se exprima dorința națiunii române din Ardeal și Ungaria de a-și hotărî soarta prin convocarea unei mari adunări naționale. Declarația de autodeterminare citită în Parlamentul de la Budapesta, de către Alexandru Vaida-Voevod, în ziua de 5/18 octombrie 1918, este o declarație politică de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria².

Din acel moment, evenimentele s-au derulat într-un ritm accelerat în direcția transformărilor istorice deja binecunoscute. Astfel, la sfârșitul lui octombrie 1918 (30/31 octombrie), a luat ființă la Budapesta Consiliul Național Român Central care, la începutul lui noiembrie, s-a mutat cu sediul la Arad. Acest forum politic și-a asumat sarcina de a prelua conducerea teritoriilor locuite de români³. Pe fondul unor puternice mișcări, cu un caracter predominant național pentru români, au început să se contureze în Transilvania măsuri administrative și militare, respectiv, formarea consiliilor și gărzilor naționale, române, maghiare, săsești etc.

Pentru populația majoritar românească, aceste măsuri au fost coordonate de către Consiliul Național Român Central care a reușit, printr-un program foarte clar și unitar, să pună capăt vidului de autoritate care se crease; au luat ființă consilii și gărzi naționale românești în toate comitatele (județele), orașele și comunele, chiar și în localitățile mai îndepărtate sau mai izolate.

La conducerea acestor organisme, subordonate forului de la Arad, au fost aleși intelectuali locali (preoți, învățători, avocați, profesori etc.) și „bărbați de încredere” din comunitățile respective (țărani, meseriași, foști militari). În felul acesta, Consiliul Național Român Central a asigurat o organizare politică și militară unitară a românilor din Transilvania care a zădărnicit unele inițiative independente apărute și a restabilit în bună parte ordinea și liniștea în ținuturile românești.

¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 353, 354.

² *Ibidem*, p. 372.

³ Tiron Albani, *20 de ani de la unire*, I, Oradea, Editura Grafica, 1938, p.168.

Următorul obiectiv pus în fața românilor ardeleni a fost convocarea și pregătirea unei reprezentanțe naționale care să decidă în mod democratic soarta viitoare a teritoriilor românești de dincoace de Carpați. După exprimarea unor păreri diferite asupra reprezentanței naționale s-a hotărât să se dea curs aceleia pe care viitorul apropiat a și confirmat-o, respectiv o adunare națională la care să participe delegați din toate colțurile Transilvaniei.

Argumentele istorice au pledat pentru orașul Alba Iulia ca loc de desfășurare a adunării, data fiind stabilită pentru 18 noiembrie/1 decembrie 1918. Tot atunci au fost hotărâte reguli pentru procedura de alegere a delegaților și timpul de desfășurare a alegerilor, cu norme foarte stricte.

Conform acestor norme, alegerile s-au desfășurat la nivelul circumscripțiilor electorale existente în anul 1910 (ultimele alegeri parlamentare din regimul austro-ungar), în prezența reprezentanților tuturor categoriilor sociale. În ceea ce privește numărul delegaților s-au făcut precizări care trebuiau respectate cu strictețe. „La adunare vor lua parte: 1. Episcopii români din Ungaria și Transilvania. 2. toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești. 3. câte un exmis al fiecărui Consistor și Capitlu. 4. câte 2 exmiși ai societăților culturale (Asociațiune, Fondul de teatru, Asociațiunea Arădană, etc. 5. câte 2 exmise din partea fiecărei reuniuni femeiești. 6. de la fiecare școală medie (gimnasiu, școală reală), apoi de la fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă câte 1 reprezentant al colegiului profesoral. 7. câte doi delegați de la fiecare reuniune învățăto-rească. 8. garda națională va fi reprezentată prin câte 1 ofițer și 1 soldat din fiecare secțiune comitatensă. 9. câte 2 delegați de la fiecare reuniune de meseriași. 10. delegații partidului social-democrat român, ca reprezentanți ai muncitorimei organizate. 11. Tinerimea universitară prin câte 2 exmiși ai săi, și în fine. 12. fiecare cerc electoral, în care locuiesc români, va trimite câte 5 reprezentanți (delegați)”⁴.

Delegaților aleși și de drept li s-au înmănat credenționale (mandate, împuterniciri individuale sau colective), autentificate de semnătura președintelui și secretarului adunării respective, precum și de cel puțin doi reprezentanți ai comunității locale.

Delegați aleși și de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, din actualul județ Maramureș.

Toate aceste momente istorice, prezentate până acum, s-au întâmplat și în comitatele (județele) Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Solnoc Dobâca, comitate din care făceau parte, la vremea respectivă, teritorii din actualul județ Maramureș. Vorbim despre 7 cercuri electorale: Baia Mare, Șomcuta Mare, Lăpuș, Sighet, Ocna Șugatag, Vișeu-Iza și Teceu. Cercul electoral cu cei mai mulți delegați titulari și supleanți este cercul electoral Lăpuș. Acea prevedere din regulamentul desfășurării alegerilor pentru deputații din partea cercurilor electorale conform căreia trebuiau să fie în număr de cinci titulari și unul supleant, nu a fost respectată, fiind aleși mai mulți de către comunitățile din diferite localități. Cei

⁴ Textul convocării este publicat în „Unirea”, anul XXVIII, Nr. de propagandă 11-12, Blaj, 27 noiembrie, 1918, p. 1.

care au fost aleși și erau peste numărul indicat nu au fost recunoscuți de către Consiliul Dirigent ca titulari, fiind trecuți în rândul supleanților. Astfel, în cercul electoral Lăpuș au fost aleși 5 delegați titulari și 6 supleanți dintre care 4 din localitatea Inău aparținătoare de Târgu Lăpuș. Din cei 57 de delegați din actualul județ Maramureș despre 46 avem date biografice, iar despre 11 nu avem nimic (dintre aceștia fiind patru din Inău, unul din Cavnic și unul din Baia Mare).

Dintre aceștia au fost aleși în Marele Sfat Național Român al Transilvaniei, în ziua de 2 decembrie 1918, următorii delegați: Vasile Chindriș, Simion Balea, Nicolae Barbul, Teofil Dragoș și Aurel Nilvan. Președinte al acestui parlament provizoriu a fost ales venerabilul George Pop de Băsești care prezidase cu o zi înainte Marea Adunare Națională.

Sub semnul scoaterii din uitare, reconsiderăm axa personalităților din acest colț de țară și a contribuțiilor acestora la devenirea noastră istorică, context în care se conturează oportunitatea integrării în circuitul național de valori a unui panteon memorial de excepție. „Micile” contribuții locale au constituit, de-a lungul timpului, autentice elemente de consecvență în politica reală de emancipare, conturând în esență acel „corpus” al elitelor românești.

În anul 1987, din inițiativa Muzeului Unirii din Alba Iulia, a fost demarată o campanie de cercetare la nivelul Transilvaniei în vederea alcătuirii unui repertoriu al delegaților aleși și de drept care au participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, repertoriu care trebuia să vadă lumina tiparului un an mai târziu, la sărbătorirea împlinirii a 70 de ani de la Marea Unire.

Din nefericire, acest proiect a fost finalizat mult mai târziu, la împlinirea a 85 de ani de la Unire, respectiv în anul 2003⁵. Muzeul băimărean, asemenea celorlalte muzee și instituții de cultură cuprinse în acest proiect, a participat la cercetarea de arhivă și de teren, cercetare care s-a finalizat cu întocmirea unor fișe documentare (Chestionare) pentru un număr de 36 de delegați din actualul județ Maramureș. Însă, conform listei participanților publicate în „Gazeta Oficială” din Sibiu (numerele 4, 5 și 6 din ianuarie 1919) și republicate cu unele completări în volumul „Marea Unire de la 1 Decembrie 1918” (București, 1943), dar ținând cont și de documentele de participare ale delegaților (împuterniciri sau credenționale), păstrate în original la Muzeul Unirii, din actualul județ Maramureș au participat 57 de delegați⁵.

Cercetarea întreprinsă în anul 1987, din nefericire, venea relativ târziu având în vedere faptul că, pe de o parte, puțini contemporani ai evenimentelor din 1918 mai erau în viață, iar, pe de altă parte, urmașii acestora, manifestau, la acea vreme, o oarecare reticență în a oferi informații. Pe lângă uitarea care s-a așternut în timp peste memoria celor mai mulți dintre participanții la evenimentele de la Alba Iulia de acum o sută de ani, menționăm și faptul că din Maramureș, asemenea celorlalte zone din nordul Transilvaniei, în urma Dictatului de la Viena, din anul 1940, mulți au fost expulzați sau au plecat și nu s-au mai întors în locurile de origine. Prin urmare, cu surse documentare

⁵ Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *1918-85 de ani-2003 Dicționarul personalităților Unirii*, Alba Iulia, Editura Altip, 2003, p. 5, 6.

lacunare la vremea respectivă, cercetarea de teren și de arhivă efectuată de colectivul de specialiști din mai multe instituții de cultură din Maramureș s-a materializat cu o bază de date cu informații referitoare doar la 38 de delegați (date biografice, fotografii etc.) din cei 57. Pentru ceilalți 19 delegați aveam datele cuprinse în listele oficiale, menționate mai sus.

Colectivul care a efectuat documentarea din anul 1987 pentru județul Maramureș a fost format din: Valeriu Achim, Viorica Ursu, Lucia Pop, Gheorghe Robescu (Muzeul Județean Maramureș), col. (r) Aurel Vaida, Vasile Căpîlnean (Filiala Arhivelor Statului Județul Maramureș), Ioniță Iuga (Biblioteca Județeană Maramureș), Mihai Dăncuș, Gheorghe Todincă (Muzeul Maramureșului, Sighetu Marmăției). Fișele (Chestionarele) întocmite în acel proiect de cercetare, semnate de către autori, fac parte acum din fondul documentar al Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

A urmat o lungă perioadă de timp, mai bine de 30 de ani, în care cercetarea biografiilor participanților din această zonă la evenimentele istorice de la Alba Iulia a continuat și a conturat mult mai bine imaginea multora dintre ei. Apropiata împlinire a 100 de ani de la Marea Unire a determinat amplificarea preocupărilor pentru aprofundarea contribuției Maramureșului la acest mare moment istoric și la scoaterea din anonimat a protagoniștilor acestuia. S-a conturat treptat ideea identificării locurilor de veci ale maramureșenilor care au votat unirea în 1918. Această idee a început să se materializeze chiar într-o zi de 1 decembrie, în anul 2013 când, pe însemnul funerar de la căpătâiul preotului Vasiliu Gavriș din Odești, colaborator apropiat al lui George Pop de Băsești, delegat titular al cercului electoral Cehu Silvaniei, a fost inscripționat, de comun acord cu urmașii acestuia (doamna Lucia Peladi, strănepoată), textul: „Preot Vasiliu Gavriș (1857-1937). Delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918” (au pregătit acest moment Traian Rus, profesor din Oarța de Sus și Lucia Pop, muzeograf).

Caracterul democratic, plebiscitar al Adunării de la Alba Iulia aduce în fața noastră un adevăr istoric de necontestat, și anume faptul că hotărârea de unire a fost luată de 1228 de delegați oficiali (cu credențional-împuternicire), aleși de popor să-l reprezinte, delegați care și-au exprimat voința prin dreptul de vot universal. Din acești 1228 de aleși – deputați ai poporului, un număr de 57 au reprezentat cercuri electorale înscrise astăzi în actualul județ Maramureș. Dintre aceștia, 46 au reprezentat cercurile electorale în calitate de titulari sau supleanți, iar un număr de 11 au fost delegați de drept, reprezentanți ai instituțiilor și societăților românești existente în acea perioadă. Unii dintre acești deputați fac parte dintre personalitățile locale cunoscute deja la vremea respectivă prin activitatea lor anterioară (Teofil Dragoș, Alexiu Pokol, Nicolae Barbul, Aurel Nilvan, Ilie Lazăr, Vasile Chindriș sau Simion Balea), majoritatea o reprezintă, însă, persoane de rând (țărani, economi, proprietari, avocați, învățători, meseriași, preoți, protopopi sau militari) mai puțin sau deloc cunoscute. O analiză statistică, a statutului social al celor 57 de delegați aleși și de drept din actualul județ Maramureș ne dezvăluie următoarele:

țărani – 18, avocați – 6, preoți – 7, proprietari – 6, militari – 5, învățători – 4, protopopi – 4, meseriași – 2, juriști – 2, funcționari – 2, medici – 1. Așa cum era de așteptat, predomină reprezentanța satelor românești, respectiv a țăranilor.

În anul 2017, în lunile octombrie-noiembrie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș a implementat proiectul cultural „Maramureșeni la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918”, finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale, prin Programul ACCES CENTENAR, sesiunea 2017. Unul din obiectivele proiectului a fost localizarea și identificarea locurilor de veci (mormintelor) ale celor 57 de delegați de drept și aleși, participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, prin cercetare de teren în cele patru zone istorice de pe teritoriul actualului județ Maramureș, respectiv: Maramureș (în localitățile Baia Borșa, Berbești, Budești, Călinești, Dragomirești, Giulești, Iapa, Ieud, Săpânța, Sârbi, Sighetu Marmăției, Văleni, Petrova, Vișeu de Sus, Vișeu de Jos), Chioar, Codru și Lăpuș (în localitățile Baia Mare, Tăuții de Sus, Hideaga, Mocira, Cavnic, Făurești, Lăschia, Copalnic-Mănăstur, Șomcuta Mare, Tăuții Măgherauș, Seini, Băsești, Odești, Târgu Lăpuș, Inău, Negreia), Această cercetare a avut ca rezultat conturarea unei baze de date cu informațiile culese pe teren, informații care, ulterior, au fost valorificate în expoziția foto-documentară itinerantă „Maramureșeni la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918”. Pe parcursul derulării acestui proiect a existat o strânsă colaborare între echipa de proiect și preoții-parohi, membrii comunităților locale, urmași ai delegaților și reprezentanți ai autorităților locale.

Cercetarea de teren din Maramureșul istoric s-a finalizat cu localizarea și identificarea a 12 morminte și cu descoperirea a doi urmași (nepoți și strănepoți), ai unor delegați oficiali. În zonele Chioar, Codru și Lăpuș au fost localizate și identificate 16 morminte și au fost descoperiți 12 urmași (nepoți și strănepoți) ai unor delegați de drept și aleși. De asemenea, a fost creată o bază de date cu informații despre 53 de delegați de drept și aleși, care au participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, de pe teritoriul actualului județ Maramureș (27 delegați din Maramureșul istoric și 26 delegați din zonele Chioar, Codru și Lăpuș)⁶.

În 2018, anul Centenarului Marii Uniri, cercetarea efectuată anterior a fost valorificată prin amplasarea unor însemne memoriale ca un prinos de recunoaștere și recunoștință pentru făuritorii României Mari din această parte de țară. Am reușit să facem acest lucru prin derularea unui proiect amplu și complex – „Recunoaștere, recunoștință și respect pentru maramureșeni, făuritori ai României Mari” – evaluat și aprobat de Comitetul Interministerial pentru Centenar, finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale.

Astfel s-au conturat două categorii de însemne memoriale: individuale și colective. Toate însemnele memoriale au fost realizate din metal, fiind

⁶ Lucia Pop, Oana Leșiu, *Contribuții locale la formarea României Mari. Restituiri istorice*, în „Vatra Chioreană”, anul XIII, nr. 12, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2018, p. 22-24.

inscripționate astfel: însemn memorial individual, în partea superioară: „În acest cimitir este înmormântat **Titus Ciortea (1883-1921)**. Delegat oficial la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie”, în partea inferioară: „Ministerul Culturii și Identității Naționale, Consiliul Județean Maramureș, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației, textul acesta este urmat de sigla Centenarul Marii Uniri și de datare, respectiv 1 Decembrie 2018.

Însemn memorial colectiv, în partea superioară: „În acest cimitir sunt înmormântați **Aurel Nilvan (1877-1923)**, **Alexandru Nilvan (1887-1944)**, **George Radocia (1875-1932)**. Delegați oficiali la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918”, în partea inferioară: „Ministerul Culturii și Identității Naționale, Consiliul Județean Maramureș, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare, Muzeul Maramureșan Sighetu Marmației”, text urmat de sigla Centenarul Marii Uniri și de datare, respectiv 1 Decembrie 2018.

Menționăm faptul că, pentru o bună rezistență în timp, însemnele memoriale au fost ancorate în fundație de ciment. Având în vedere faptul că trei dintre delegații aleși pentru a reprezenta cercul electoral Teceu își au locul de veci în Cimitirul Vesel din Săpânța, complex funerar inedit, însemnul memorial a necesitat adaptarea la arhitectura tradițională specifică acestui loc, respectiv folosirea lemnului pictat, acesta fiind realizat de Dumitru Pop, sculptor în lemn, din Săpânța.

Pentru realizarea însemnelor memoriale am apelat, atât pentru concepția grafică, cât și pentru soluțiile optime de amplasare a acestora la expertiza unui artist plastic, membru în Uniunea Artiștilor Plastici din România, Filiala Maramureș, respectiv lector univ. dr. Aurel Cucu. Pasul următor l-a reprezentat amplasarea însemnelor memoriale, conform graficului fixat de echipa proiectului. Pentru buna desfășurare a acestei activități, și conform procedurilor legale au fost solicitate acordurile de principiu ale Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, precum și ale Episcopiei Greco-Catolice de Maramureș, după care au fost solicitate acordurile scrise ale preoților-paroahi din fiecare localitate. Având în vedere faptul că din cele 22 de cimitire, 6 se află în zona de protecție a bisericilor aflate în patrimoniul UNESCO (1) și în patrimoniul național (5), a fost necesară demararea procedurii de obținere a avizelor de amplasare monument din partea Direcției Județene pentru Cultură Maramureș prin Comisia Zonală a Monumentelor Istorice.

Unul din rezultatele cercetării de teren din perioada 2017-2018 este configurarea unei baze de date, care, în timp, poate fi completată, având în vedere că sunt descoperite date noi cu privire la biografiile delegaților aleși și de drept. Informațiile biografice existente până în acest moment sunt în mod fericit completate de documente și fotografii din arhiva personală a urmașilor unora dintre delegați, urmași care ne-au onorat cu prezența lor la evenimentul de deschidere a expoziției „Maramureșeni la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918”. Astfel, amintim pe doamna Mariana Costin, nepoata avocatului dr. Titus Ciortea (1883-1921), din

Târgu Lăpuș, delegat titular al cercului electoral Lăpuș, doamna Margareta Bâlc, nepoata avocatului dr. Vasile Selăgean (1874-1931), din Seini, delegat titular al cercului electoral Baia Mare, doamna Doina Pașca, soția nepotului lui Lazăr Pașca (1887-1963) din Lăschia, delegat supleant al cercului electoral Lăpuș, doamna Rodica Sofonea, nepoata preotului Emil Dragomir (1882-1959), din Copalnic-Mănăștur, delegat titular al cercului electoral Lăpuș și domnul Gheorghe Făt, strănepotul pe linie maternă al lui Atanasie Demian (1860-1929), țăran înstărit din Negreia, delegat titular al cercului electoral Șomcuta Mare.

În același context, dr. Mihai Dăncuș, etnograf, director al Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmației vreme îndelungată, într-o intervenție de suflet a captat atenția publicului, rememorând personalitatea unor delegați pe care i-a cunoscut personal, respectiv dr. Ilie Lazăr (1895-1976), jurist, om politic din Giulești, delegat titular al cercului electoral Ocna Șugatag și preotul Darie Vlad, implicat în mișcarea națională românească, introducându-ne astfel în atmosfera unei epoci trecute atât de zbuciumate. Am mai reținut intervenția lui Ioan Călăuz, primarul comunei Băsești, care a evocat aspecte mai puțin cunoscute din activitatea lui George Pop de Băsești, președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și al Marelui Sfat Național și pe cea a lui Gheorghe Brânzei, fost director al Sucursalei Maramureș a Băncii Naționale Române, care a adus în atenție personalitatea lui Nicolae Barbul (1879-1946), inginer agronom, diplomat și om politic din Mocira, delegat titular la Alba Iulia din partea cercului electoral Baia Mare și membru în Consiliul Dirigent, propunând și măsuri de apreciere a activității acestuia pe plan local.

Activitatea a fost moderată de către Oana Leșiu, muzeograf și coordonator al proiectului, intervenții profesionale fiind realizate, din partea echipei de proiect, de către Lucia Pop, muzeograf, care a vorbit despre cercetările documentare din anul 1987, finalizate cu întocmirea fișelor biografice ale delegaților care au participat la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 și profesorul Viorel Rusu, directorul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, care s-a referit la contextul general al Primului Război Mondial, la unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, dar și la recunoașterea internațională a Unirii, realizată prin tratatele semnate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920).

Delegații aleși și de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918 (din actualul județ Maramureș)

George Pop de Băsești (1835-1919), președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia

Delegați aleși

Cercul electoral Baia Mare:

1. Teofil Dragoș (1874-1934), delegat titular
2. Alexiu Pokol (1871-1935), delegat titular
3. Nicolae Barbul (1879-1946), delegat titular
4. Demetriu Cânta/Dumitru Chince (1866-1942), delegat titular

5. Vasile Selăgean (1874-1931) delegat titular
6. Simion Marcu (?-?), delegat supleant

Cercul electoral Șomcuta Mare:

7. Atanasie Demian (1860-1929), delegat titular
8. Ioan Tibil (1883-1954), delegat titular,
9. Aurel Nilvan (1877-1923), delegat titular
10. George Radocia (1875-1932), delegat titular
11. Grigore Bîrle (1882-1943), delegat titular

Garda Națională Română și Reuniunea de învățători:

12. Coriolan Bohățiel (1885-1945), Garda Națională Română din comitatul Sătmăr
13. Alexandru Schiller (?-?), Garda Națională Română din comitatul Sătmăr
14. Alexandru Nilvan (1887-1944), Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din comitatele Sătmăr și Ugocea.

Cercul electoral Lăpuș:

15. Titus Ciortea (1883-1921), delegat titular
16. Nicolae Gherman (1877-1959) delegat titular
17. Sigismund Lenghel (1864-1944), delegat titular
18. Emil Dragomir (1882-1959) delegat titular
19. Grigoriu Roman (1869-?), delegat supleant
20. Lazăr Pașca (1887-1963), delegat supleant
21. Pante Pașca (1877-1953), delegat supleant
22. Vasile Moraru (?-?), delegat supleant
23. Teodor Rus (?-?), delegat supleant
24. Victor Moldovan (?-?) delegat supleant
25. Ioan Mureșian (?-?), delegat supleant.

Delegați de drept:

26. Andrei Ludu (1877-?), Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră
27. Iosif Patachi (1872-1952), Protopopiatul Greco-Catolic Arduș
28. Alexandru Breban (1876-1944), Protopopiatul Greco-Catolic Baia Mare
29. Gavril Muste (1880-?), Protopopiatul Greco-Catolic Lăpuș.

Delegați aleși:

Cercul electoral Sighet:

30. Mihail Dan (1884-1968) delegat titular
31. Ilie Filip (1885-1933), delegat titular
32. George Bârlea (1885-1936), delegat titular
33. Vasile Mih (?-?), delegat titular
34. Vasile Chindriș (1881-1947), delegat titular.

Cercul electoral Ocna Șugatag:

- 35. George Moiş (1884-1940), delegat titular
- 36. George Nemniș (Nemeș) (?-?), delegat titular
- 37. Iuliu Ardelean (1888-1953), delegat titular
- 38. Emil Fucec (1886-1980), delegat titular
- 39. Ilie Lazăr (1895-1976), delegat titular.

Cercul electoral Vișeu-Iza:

- 40. Artemiu Anderco (1882-1932), delegat titular
- 41. Alexiu Dragomir (1875-1940), delegat supleant
- 42. Ion Iusco Dolhuțiu (1859-1930), delegat titular
- 43. Mihai Costea (1886-1970), delegat supleant
- 44. Gavril Coman (1883-1952), delegat titular
- 45. Vasile Timiș Filipan (1892-1984), delegat titular
- 46. Vasile Pleș Vasilicu (1885-1923), delegat titular.

Cercul electoral Teceu:

- 47. Simion Balea (1863-1938), delegat titular
- 48. Toader Pop al lui Ioan (1889-1923), delegat titular
- 49. Ioan Stan Mihăiescu (1854-1928), delegat titular
- 50. Șteț Ioan a lui George (1885-1948), delegat titular
- 51. Pop Ioan a Tomii (1875-1949), delegat titular.

Garda Națională Română și Reuniunea de învățători:

- 52. Florentin Bîlțiu Dăncuș (1895-1964), Garda Națională Română din comitatul Maramureș
- 53. Ioan Ivanciuc (?-?), Garda Națională Română din comitatul Maramureș
- 54. Aurel Szabo (Sabo) (1872-?), Garda Națională Română din comitatul Maramureș
- 55. Ion Bîlțiu Dăncuș (1892-1952), Reuniunea Învățătorilor Români din comitatul Maramureș
- 56. Grigore Ciple (Țiplea) (1884-1952), Reuniunea Învățătorilor Români din comitatul Maramureș.

Delegați de drept:

- 57. Petru Bârlea (1853-1927), Protopopiatul Greco-Catolic Mara

Maramureșeni care au votat Unirea pentru cercuri electorale din afara actualului județ Maramureș

- 58. Petru Fabian (1867-1924)
- 59. Ioan Bușiția (1875-1953)
- 60. Vasiliu Gavriș (1857-1937)
- 61. Ioan Coste (1881-1940)
- 62. George Maior (1862-1936)

63. Alexandru Pop de Băsești (1877-1929)

64 Simion Mărieș (?-?).

Din numărul total de 64 de delegați aleși și de drept, din actualul județ Maramureș, care au participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, patru delegați au reprezentat cercuri electorale din alte comitate, cuprinse astăzi în alte județe: George Maior, Alexandru Pop, Vasiliu Gavriș, Ioan Coste și Simion Mărieș au reprezentat cercul electoral Cehu Silvaniei, iar Petru Fabian și Ioan Bușiția din Maramureșul istoric au reprezentat alte cercuri electorale.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 – Preot Emil Dragomir (dreapta grupului), delegat titular, cercul electoral Lăpuș. Arhiva familiei Rodica Sofonea, nepoată, Copalnic-Mănăstur.

Fig. 2 – Lazăr Pașca, din Lăschia, delegat supleant, cercul electoral Lăpuș. Arhiva familiei Doina Pașca, soția nepotului lui Lazăr Pașca, Baia Mare.

Fig. 3 – Dr Titus Ciortea, cu soția Victoria, delegat titular, cercul electoral Lăpuș. Arhiva familiei Mariana Costin, nepoată, Târgu Lăpuș.

Fig. 4 – Dr. Vasile Selăgean cu soția Margareta, delegat titular, cercul electoral Baia Mare. Arhiva familiei Margareta Bâlc, nepoată, Cluj-Napoca.

Fig. 5/1 – Însemnul memorial pentru Alexiu Pokol, delegat titular, cercul electoral Baia Mare. Cimitirul de pe Valea Borcutului, Baia Mare.

Fig. 5/2 – Însemnul memorial pentru Ioan Stan Mihăiescu, Ion Șteț a lui George, Ioan Pop a Tomii, delegați titulari ai cercului electoral Teceu, Cimitirul Vesel, Săpânța.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

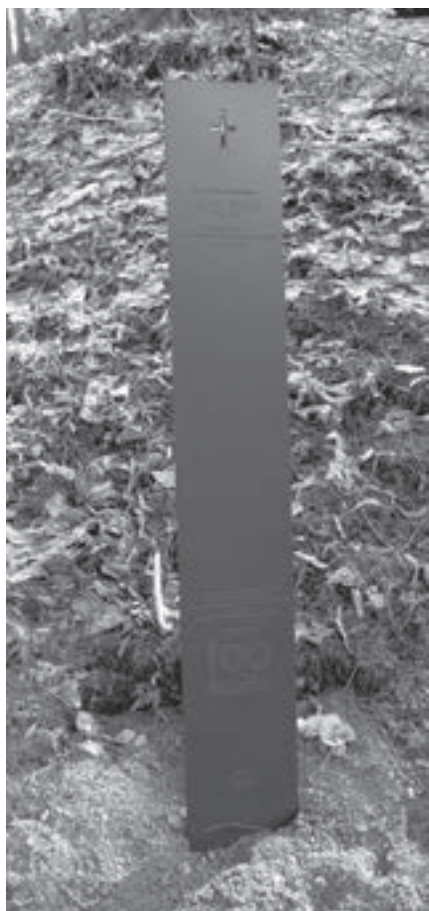

Fig. 5/ 1

Fig. 5/ 2

**DR. VASILE CHINDRIȘ – UN MARTIR
AL IDEALULUI NAȚIONAL AL MARII UNIRI
DIN 1 DECEMBRIE 1918**

ILIE GHERHEȘ*

**DR. VASILE CHINDRIS – A MARTYR OF THE NATIONAL IDEAL OF
THE GREAT UNION FROM THE 1ST OF DECEMBER 1918**

ABSTRACT

Dr. Vasile Chindris was born in Ieud on the 15th of December, 1881 and died in Sighet on the 6th of January, 1947.

This emblematic leader of the Romanian national movement of emancipation from Maramures followed all the stages of the educational and professional evolution of the time, becoming a doctor in law and a lawyer in the city of Sighet.

On the 22nd of November, 1918, on the occasion of the Great National Assembly of the Romanians in Sighet, Maramureș, Dr. Vasile Chindris was elected president of the Romanian National Council in Maramureș, and he fluttered the Romanian tricolor flag above all. After leading the Maramures delegation to Alba-Iulia, he returned to Maramures. Between the 2nd of December, 1918 and April 28, 1919 he led the destiny of the county, ensuring the peaceful transfer of authority from the Austro-Hungarian administrative bodies to the first county prefect of the county, Dr. Vasile Chiroiu.

Keywords: Maramureș, 1st of December 1918, Great National Assembly, leader, Romanian administration.

Imaginea arhetipală a românului maramureșean este aceea în care, atunci când are sau ar avea ceva de făcut, omul nostru se suflecă la mâini, își „freacă palmlnile” și se apucă de acea treabă, nelăsând-o până nu o isprăvește. Cu alte cuvinte, maramureșeanul nu prea stă mult pe gânduri, ci începe degrabă lucrul, iar în subconștientul său există cultul temeiniciei muncii, al lucrului bine făcut și dus până la capăt: „da să-i sece mânurile”, „da să-i pice urechea”.

Am invocat acest truism pentru a arăta că, în cazul intelectualilor maramureșeni, atâți câți au fost ei, această trăsătură comportamentală era sacră; ei acționând în orice împrejurare ca într-un ritual de consacrare, considerându-se modele de urmat cu sfințenie și, mai ales, nu aveau voie să dezamăgească, să nu confirme!

După cum, de asemenea, știm, cazul unor bărbați mari ai neamului care, la un moment dat, aflați la cumpăna destinului lor, dar în același timp și la un moment de răscruce pentru traiectul colectiv, național, nu fără tragism în suflețe, au reușit să depășească dilema, sacrificându-și iubirea sau cariera și investindu-se cu totul cauzei naționale. A fost și cazul lui Vasile Chindriș care, pentru ieudenii săi, a rămas „domnul nost”, deși ar fi ajuns om mare, pe la București.

* Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș; e-mail: ilie_gherhes@yahoo.com.

Altarul postumității unei personalități este întotdeauna împodobit cu roadele faptelor sale, cu opera lucrătoare a idealurilor la care a năzuit. Acest ecran este singurul loc fără pete, fără umbre și compromisuri, rupt direct din Rai; este o oglindă sau un revers al destinului, o funcție, mai ales dacă aceasta a reușit să lase o „dâră de lumină” în sfeșnicul nației sale, primenindu-i timpul în care a trăit.

Cu siguranță că nu se cade să ne „judecăm” înaintașii! Dimpotrivă, eu mă emoționez în fața vieții lor, mai ales a acelor care și-au așezat-o la temelia edificiului național. Cred cu tărie că istoria este un exercițiu de sinceritate și că emoția patriotică este lacrima îngerului nostru păzitor, atunci când ne învrednicim a fi mai mult decât o simplă enzimă istorică, într-o ecuație conjuncturală, specifică.

Potrivit documentelor cercetate în arhiva Serviciului Județean Maramureș de Evidență a Populației, Vasile Chindriș s-a născut în Ieud, la 15 decembrie 1881, din neamul Bocritenilor, s-a căsătorit cu Maria Ilona Balea din Ieud, la 3 martie 1921 în Sighet și a decedat în același oraș, la 6 ianuarie 1947. A fost elev al lui Petru Bilțiu-Dăncuș, dascălul arhetipal al Maramureșului, care a limpezit spiritualitatea comunității, făcând din această așezare, o vatră de cultură și de patriotism, astfel încât, cu siguranță că pentru o anumită perioadă, „în Maramureș soarele românismului de la Ieud răsărea”.

După școala primară confesională, începută la Ieud și continuată la Dragomirești, deoarece aici era organizat învățământul de stat în limba maghiară, a urmat studiile secundare la Sighet, la liceul maghiar, ca bursier al „Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș” (5 februarie 1861). De la învățătorii săi, Petru Bilțiu-Dăncuș și Grigore Dunca învățase, iar la Sighet a înțeles, și de la ceilalți frunțași români ai vremii că, pentru un tânăr maramureșean, izbăvirea de orice fel și, mai ales cea națională și socială, poate veni doar prin instrucție și educație, prin așezarea sub faldurile riscante, provocatoare, ale luptei naționale, aflate atunci în plină afirmare.

Rămâi și azi uluit cum niște „simpli prunci de țărani”, cu părinți analfabeți, odată ce „apucau” calea învățăturii, depuneau atâta râvnă, încât reușeau să se instruiască, într-o altă limbă, să performeze, astfel încât să devină profesioniști ai unora dintre cele mai diverse domenii, cu doctorate, iar apoi, în mod miraculos, să se înscrie în lupta de emancipare națională.

Referindu-se, în principal, la această perioadă a sa, respectiv la cea a studiilor, într-un mod lapidar, în necrologul publicat în „Graiul Maramureșului”, din 26 ianuarie 1947, ziaristul Gheorghe Dăncuș reținea: „Născut la 15.XII.1883 (corect 1881 – n.n.) în comuna Ieud din țărani; învață la școala confesională din sat; apoi 2 ani în Dragomirești, unde era și școală de stat în limba ungară, spre a putea începe studiile secundare; cursul inferior la liceul din Sighet; cel superior la Oradea; Academia de Drept în Oradea; doctoratul la Cluj, cenzura în Budapesta și 2 ani studii de specializare la Universitatea din Berlin, ca bursier al Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, înființată de marele savant Nicolae Iorga”¹.

¹ Gheorghe Dăncuș, *Avocatul Vasile Chindriș*, în „Graiul Maramureșului”, anul XVI, nr. 4, Sighetu Marmației, 26 ianuarie 1947, p. 1.

Într-adevăr, Liga fost înființată de către savantul Nicolae Iorga la 15 septembrie 1890, iar din 1914 marele nostru istoric a lăsat locul de președinte lui Vasile Lucaciu, pentru o perioadă de patru ani, totodată, schimbându-i și numele în „Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor”.

Ca student la Berlin, în evoluția tânărului maramureșean s-a realizat o transformare radicală; el reușind să-și completeze și să-și aprofundeze cunoștințele despre istoria românilor, având șansa unei prietenii deosebite cu istoricul savant Vasile Pârvan și cu alți tineri români, lângă care și-a consolidat convingerile sale patriotice. În această perioadă de emulație intelectuală, de frământări naționale, Vasile Chindriș a ajuns vicepreședinte al „Asociației Studenților Români de la Berlin”, o demnitate onorantă, care-l va propulsa, asumându-și un destin de luptător pentru cauza națională, la un alt nivel, superior, național.

După finalizarea studiilor de drept la Berlin și după cristalizarea convingerilor sale patriotice, Vasile Chindriș s-a întors la Sighet, hotărât să înceapă o carieră de avocat (vara anului 1909). În această profesie, de mare prestigiu la acea vreme, a fost inițiat de către însuși dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care-l va înnobila și mai mult, cu aura misiunii naționale, aceea de apărător al dreptății românilor din comitatul Maramureș, devenind, totodată, un protejat al acestei ilustre familii.

Etapa sigheteană a lui Vasile Chindriș a fost una a deplinei sale maturități profesionale, dar și a angajării lui depline, dincolo de orice inhibiții, pe tărâmul luptei naționale. El a început să militeze pentru scoaterea Maramureșului din izolare, devenind, la 20 ianuarie 1913, președinte al filialei ASTRA din Sighet. Cu toate că beneficia de suficiente cunoștințe juridice, i s-au pus tot felul de piedici de către autoritățile austro-ungare ale vremii, iar filiala sigheteană a Astrei a putut lua ființă abia după un an. Chiar dacă a fost timp de 45 de ani la conducerea „Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș”, Vasile Chindriș a făcut pasul și către organismul sibian, devenind președintele filialei ASTRA a Maramureșului, pentru o perioadă de 15 ani. În această calitate de fruntaș astrist, s-a implicat foarte mult, fiind catalizatorul unor acțiuni de anvergură, mai ales după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, având rolul decisiv într-o mulțime de activități cultural-patriotice, serbări școlare și naționale, contribuind esențial la realizarea bustului statuii lui dr. Ioan Mihalyi de Apșa, pe urmele căruia era sortit a-i călca.

Subliniind exact aceleași calități de lider și după momentul deplinei Uniri de la 1 Decembrie 1918, Mihai Marina, un alt mare român care a trăit și a activat pe acest tărâm al românismului în Sighet (și nu numai!), scria: „Abia peste un an Despărțământul Sighet al Astrei a putut lua ființă, președinte fiind ales Dr. Vasile Chindriș. El deține această demnitate timp de 15 ani, ducând muncă de culturalizare în spiritul ideilor noi de unitate națională românească. În timpul președinției sale au fost organizate serbările de dezvelire a bustului Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care au constituit un prilej de afirmare a recunoștinței pentru vechile activități culturale românești”².

² Mihai Marina, *Maramureșeni - portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1998, p. 262.

Aflat sub influența benefică a istoricului Vasile Pârvan și a altor fruntași ai luptei naționale, Vasile Chindriș a mizat totul pe cartea românismului, devenind, în preajma Marii Uniri, liderul de necontestat al luptei naționale din Maramureș. Momentul astral al carierei sale s-a ivit la 22 noiembrie 1918, când a fost ales președinte al Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș, la propunerea lui dr. Titus Doroș. În noua calitate supremă, i-a fost luat jurământul pe drapelul național, în Piața Sighetului, în fața celor peste 5.000 de români adunați, pe scena amenajată la inițiativa preotului Simion Balea din Săpânța, unul dintre organizatorii care simțise că „sosise plinirea vremii” și despre care contemporanii afirmău că „asemenea vremi îi plăceau popii Balea”.

Apoi, cu un gest temerar, demn de cei mai mari bărbați ai istoriei noastre, Vasile Chindriș a fluturat martiric steagul tricolor deasupra capului său, a scenei și a mulțimii, într-un decor istoric cu totul inedit, spre uimirea și înfrigurarea mulțimii, căci asupra ei erau îndreptate țeavile mai multor puști mitraliere, așa-numitele „mașini de pușcat” ale autorităților statale austro-ungare, de pe acoperișurile care străjuiau piața. Soarta românismului era acum în mâinile românilor care se desprindeau de un trecut vitreg și se încredințau unui viitor abia prezumat; un popor de țărani care avea și acționa după un crez mistic, mesianic poate.

Vasile Chindriș a făcut parte din delegația românilor maramureșeni care a plecat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, ca delegat cu credențional, din partea Cercului electoral Sighet, alături de Ilieș Filip din Apșa de Jos (azi, Ucraina), dr. George Bârlea – Sighet, Vasaliev Mih – Iapa și Mihail Dan – Apșa de Mijloc (azi, Ucraina). La Alba Iulia, Vasile Chindriș avea 37 de ani și părea omul providențial pentru mulți dintre contemporanii săi, instalându-se în fruntea mișcării de emancipare națională. Aici, la Alba Iulia, a fost ales membru în Marele Sfat Național Român, alături de alți maramureșeni, între care: Ioan Doroș – protopop de Sat-Slatina (azi, Ucraina), dr. Salvator Iurca – avocat în Sighet, Simion Balea – preot în Săpânța, dr. Vasile Filipciuc – avocat din Petrova ș.a.; în total 13 maramureșeni din actualul județ au făcut parte din ineditul organism.

Între 22 noiembrie 1918 și 28 aprilie 1919, în calitate de președinte al Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș (devenit apoi Consiliul Național Român comitatens), dr. Vasile Chindriș a condus, „de facto”, administrația județului, într-o perioadă cât se poate de convulsivă și de imprevizibilă, de turbare, impunând autoritatea românească într-o reședință comitatensă cu organele sale în funcțiune, ezitante și în derivă, dar și în condițiile în care încă negocierile Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920) erau în plină desfășurare.

În acest climat atât de energizat etnic, cu siguranță că au contat foarte mult atitudinea și măsurile luate de etnia maghiară, respectiv de liderii ei locali, care nu puteau să accepte noul statut care li se prefigura. În atare situație, autoritățile și-au reconfigurat schema administrativă aducând noi întăriri, încercând să facă ceea ce știau ele mai bine, adică să măsluiască statistici despre compoziția etnică a comitatului, așa cum rezultă și dintr-o notă lapidară de presă, apărută în aceeași

publicație, „Sfatul”: „Marți, (30 l.c.) (3 decembrie 1918 – n.n.), sub întunecul de seară reprezentații celor 5 orașe așa-numite de coroană – Sighet, Câmpulung, Teceu, Vișeu și Hust și-au ales un comitet, care să lucreze pentru integritate. D-l Mokcsai a făcut un memoriu istoric și statistic. E făcut după rețeta veche, plin de neadevăruri, de gust. Dăm pe cel mai grosolan: în satul Slatina nu-i nici un picior de Român, căci 41,68% sunt ruteni. Halal de așa început! Cu minciuna nu poți și cina”³.

Deosebit de încrâncenată a fost situația și în unele localități mai mozaicate etnic, unde, pe lângă români, evrei, maghiari și ruteni, mai conviețuiau și etnici germani sau țipțeri, de exemplu. În acest sens, în dreptul zilei de 26 ianuarie 1919, în Registrul de Operațiuni al Regimentului 14 Roman găsim consemnat: „S’au desarmat locuitorii din comuna Vișeu de Sus și Garda ungurească din Borșa / ambele comuni pe Valea Vișăului / Pierderi: sold. Vrânceanu V. ctg. 1913 mort în spital”⁴.

O situație la fel de tensionată a rămas la Vișeu de Sus, totuși, unde, pe lângă componenta etnică a intrat în scenă și propaganda bolșevică. În consecință, între țipțerii de aici și garda națională română locală au apărut relații conflictuale, aceștia atacându-i pe gardiștii români, așa încât a fost nevoie de intervenția militară a trupelor organizate române cantonate la Sighet. În acest sens, ziarul „Sfatul” din 1/14 martie 1919 relatează: „Mișcări bolșeviste în Vișeu de Sus. Între țipțerii din comuna Vișeu de sus a încolțit se vede bolșevismul. La sfatul conducătorilor socialiști comuniști o ceată de țipțeri au atacat garda română și pe cei câțiva români concrezuți cu organizarea gardei. Pentru restabilirea ordinii au fost trimise din Sighet o companie de soldați, făcând rânduială în câteva ore. Au deținut 30 de vinovați. Conducătorul cetei a fost găsit mort, înecat într-o groapă cu var unde s’a ascuns dinaintea pedepsei”⁵.

Toată această înțeleaptă gestionare a unei situații de criză, de transfer de putere de stat, de la o autoritate la alta, a fost posibilă mai ales datorită prestigiului de care se bucura Vasile Chindriș, precum și cooperării dintre autoritățile românești plebiscitare și conducătorii militari ai Regimentului 14 Roman, eliberator, după cum avea să aprecieze noul prefect cu ocazia instalării sale: „La 28 April 1919 ne-am prezentat la Consiliul Național din loc.[alitate] unde dl T. Mihali a mulțumit pentru activitatea desfășurată și a anunțat preluarea imperiului peste județul Maramureș. La ora 12 ne-am prezentat la prefectura județului, unde actul de preluare a imperiului a fost executat”⁶.

³ Știri din Maramureș, în „Sfatul”, anul I, nr. 3, Sighet, 21 decembrie 1918/3 ianuarie 1919, p. 4.

⁴ Depozitul Central de Arhivă Pitești, Registre Istoric și Jurnale de Operații, crt. 3352, *Fond 4305 - Regimentul 14 Dorobanți*, dos. 125/1918-1919, f. 215 v.

⁵ Mișcări bolșeviste în Vișeu de Sus, în „Sfatul”, anul II, nr. 10, Sighet, 1/14 martie, 1919, p. 4.

⁶ Din *Raportul prefectului dr. Vasile Chiroiu, către Șeful de rezort, din 1 mai 1919 despre „Preluarea imperiului...”*, în Caietul Expoziției „Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii”, Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale și Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Baia Mare, 2018, p. 59.

Epoca misionară, aproape mistică a lui Vasile Chindriș, a căpătat o altă anvergură odată cu ziua de 28 aprilie 1919, respectiv cu depunerea jurământului primului prefect român al Maramureșului; l-am numit aici pe dr. Vasile Chiroiu, un băănățean călit pe front, dar și în timpul luptei pentru încropirea companiilor de voluntari de la Darnița, de lângă Kiev, alături de un alt mare maramureșean, dr. Găvrilă Iuga.

Noul prefect a depus jurământul pe același drapel confecționat din pânza dăruită de tribunul Vasile Goldiș de la Arad, care a fost brodat de către cele opt fete ale ilustrului cărturar român patriot dr. Ioan Mihalyi de Apșa, în noaptea de 21/22 noiembrie 1918 și adus ascuns în sân, în piață, de către mezină familiei, d-ra Lucia de 13 ani; pe el a jurat dr. Vasile Chindriș, după ce a fost sfințit de către preotul Simion Balea, a fost purtat apoi pe Câmpul lui Horea de la Alba Iulia. Rolul lui Vasile Chindriș s-a rezumat ulterior la o carieră juridică, fiind numit jurisconsult al județului, calitate în care a excelat, o perioadă scurtă deținând și funcția de primar, apoi ajungând să lucreze și în structura administrativă a ținutului Someș, la Cluj, iar în anul 1940, odată cu Dictatul de la Viena (30 august 1940) s-a refugiat la București, tot ca jurist, în Ministerul de Interne, pentru a se proteja de furia revanșardă maghiară. De asemenea, în plan politic, marele român a devenit în noiembrie 1919 „deputat în Casa Țării” din partea Partidului Național Român, iar după 10 ani a fost ales senator pe listele Partidului Național Țărănesc. În București, în refugiu, dr. Vasile Chindriș se îmbolnăvise foarte grav, iar în anul 1943 s-a pensionat.

După înfăptuirea idealului național, la 1 Decembrie 1918, părea că rolul unor personalități de mare anvergură ar fi putut intra într-un anumit con de umbră. Nu a fost deloc așa; dimpotrivă, începea o altă etapă a luptei naționale, mai ales odată cu energizarea revizionismului maghiar, care reprezenta o presiune și o primejdie constante la adresa ființei statului român. În consecință, la 15 decembrie 1933 se constituise, la București, „Liga Antirevizionistă Română”, al cărei președinte a fost Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul”.

În acest context larg, național, în Maramureș au avut loc adunări antirevizioniste la Sighet și Vișeu de Sus, la care au participat mii de români. Pe acest val popular, la 26 noiembrie 1934, la Sighet, a avut loc o ședință a secției locale a „Ligii Antirevizioniste Române”, care l-a ales în fruntea sa pe dr. Vasile Chindriș, în lipsa acestuia, fiind „morbos” (bolnav). După un an de zile dr. Vasile Chindriș a demisionat din această demnitate, locul său fiind luat de către dr. Ion de Kovats, iar dr. Vasile Chindriș va completa galeria președinților de onoare, alături de protopopul de Săpânța – Simion Balea, Nicolae Doroș – protopop în Sat-Șugatag și Găvrilă Iuga – avocat în Vișeu⁷.

Odată așezate lucrurile în matca lor firească, după cum se dorea și se predica de către unii, a început, totuși, o bătălie de orgolii, de rivalități locale sau între personalitățile puternice indigene și organele administrative implementate de către București și așezate în anumite funcții. Unul dintre momentele maxime

⁷ Vezi Laurențiu Batin, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dr. Ion de Kovats*, Florești – Cluj, Editura Limes, 2017, p. 278-405.

ale crizei personalităților locale a fost consemnat în anul 1937 cu ocazia alegerii președintelui Baroului de Avocați Maramureș. În acest context, tabăra în care se situa dr. Ion de Kovats din Rostoca, prodecan al respectivului organism, înainta Uniunii Avocaților din România „un raport și un memoriu”, respectiv „un recurs” împotriva numirii lui Vasile Chindriș în calitate de decan al acestuia. Documentul adresat Bucureștiului cuprindea o analiză și o descriere amănunțită a componenței etnice a Baroului, făcându-se, totodată, și o „reevaluare” a comportamentului dr. Vasile Chindriș, de-a lungul timpului. Astfel, se arăta că în 6 noiembrie 1920, în contextul alegerii decanului Baroului de Avocați din Sighet, a triumfat Florentin Mihalyi, care a obținut opt voturi, în detrimentul lui dr. Titus Doroș, care a adunat doar cinci voturi. Dr. Ion de Kovats și-a revărsat nemulțumirea, explicând această nedreptate prin comportamentul lui Vasile Chindriș care, imediat după Marea Unire, ar fi părăsit, după opinia sa, „ideea curat naționalistă”, menționând următoarele: „A lipsit de la acel solemn act românesc din 6 Noiembrie 1920 domnul dr. Vasile Kindriș, pe cine obștea românească pe vremea cârmuirii ungurești, la propunerea mea, l-a ales de președintele Astrei nou înființate în Maramureș și pe cine în anul fericit al dezrobirii noastre, obștea română, la propunerea defunctului meu văr Dr. Titu Doroș, l-a ales de președinte Sfatului Național din Maramureș”⁸.

Pe lângă alte multe argumente de ordin profesional, petiționarul nostru nemulțumit, dr. Ion de Kovats, încercând să aducă grave prejudicii de imagine contracandidatului său câștigător, a reanalizat întreaga activitate a lui Vasile Chindriș. Ca atare, Ion de Kovats mai nota: „Mă doare din suflet că au negat subscrierea și nu s-au identificat cu noi dl Dr. Vasile Kindriș, jurist consultul județului, am aflat de natural că nu s-au identificat cu noi dl Zoltan Man, cine apoi a devenit prefectul județului. Declar [că] nu port nici o ură personală față de Dr. Vasile Kindriș, am umblat o viață întreagă pe o cărare dreaptă, ceia românească, el a fost acela care ne-a părăsit. Am tot nedejduit întreg baroul român, că va reveni la matcă românească, căci vedeți este fiul unui țăran fruntaș nobil din leud, un om de cinste și de mare omenie. Domnul Dr. Vasile Kindriș a refuzat să fie președintele Ligii Antirevizioniste din județ, pe titlul că este prea ocupat și suferind și ne-a uimit faptul că a dorit să fie decanul ales cu voturi jidănești. Această alegere s-a făcut drept recompensă, că s-a rupt din șirul nostru românesc, unde numai cinste a primit, fundațiile române și creștine l-au purtat la școală, banul Ligii culturale din țară l-a trimis pe vremea cârmuirii ungurești în Germania la studii”⁹.

Din păcate, climatul socio-politic al perioadei interbelice în Maramureș a consemnat și astfel de lupte intestinale care, în general, nu au avut decât câștigători punctuali, lăsând pete, mai mari sau mai mici, pe ecranul postumității respectivelor personalități; în fapt, exerciții de legitimare în fața istoriei sau chiar pentru imaginea lăsată urmașilor.

⁸ *Ibidem*, p. 225.

⁹ *Ibidem*.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Dr. Vasile Chindriș (15 decembrie 1881-6 ianuarie 1947).

Fig. 2 – Mormântul lui dr. Vasile Chindriș din cimitirul Parohiei Greco-Catolice Ieud-Șes.

Fig. 3 – „Sfatul”, ziarul oficial al Consiliului Național Român comitatens Maramureș.

Fig. 4 – „Graiul Maramureșului”, anul XVI, nr. 4, Sighetu Marmăției, 26 ianuarie 1947.

Fig. 5 – Credenționalul cercului electoral Sighet (27 noiembrie 1918).

Fig. 1

Fig. 2

S F A T U L

organul oficios a C. N. R. C. din Maramurăs

Ce voim?

Voim să munzim — cu ajutorul lui Dumnezeu — pentru înălțarea, ajutorarea, înalțarea românilor din Maramurăs.

Și avem multe de lucru.

Războiul lăsat, pe lângă multe dureri și năcașuri ne-a adus și cel mai mare bine ca adevărat suntem și vom fi, stăpâni noi înșine în treburile noastre ceace — mai ales în zilele ce le petrecem — cere dela noi multă jertfă, multă trudă. — O știm aceasta, dar cauza ne e dreaptă și datorii suntem a munci, a lupta pentru învingerea ei.

Pierde, ca să putem ajunge toate celea bune dorite, — e de lipsă ca să fim una, noi între noi; și una să fim — dupăcum limba, legea una ne e — cu românimea înaltă din somnul cel de moarte.

Durerile, dorințele drepte suntem hotărâți a le asculta, a le vindeca, a le duce la învingere.

Așteptăm însă și acela ca tot satul, să ne sprijinescă în munca noastră.

Acest spirit îl vom avea îndeosebi atunci și așa dacă fiecare din noi va asculta de porțile, de îndrumările mai marilor puși de noi.

Peste comitatul — erezia — noastră avem cămășarii noștri cari durerile și jalele stărilor sătenași, și pilagărele drepte a le singuraciilor — le vor asculta, lecul și totdeauna vor sta la îndemâna celor neîndreptățiți.

Așteptăm că fiecare din noi să-și țină de cea mai sfântă datorită susținerea bunel rânduială de pe satelile noastre.

Cinstea românească poartă aceasta.

Ne este neapărat bucuria, că și până azi din părțile regiunii a comitatului numai de bine am auzit.

Doară noi, suntem oameni blânzi — așezați — și nu vom suferi, ca niște pînde vară, — sa ne facă supărări.

Păcătoșii, cari răvnesc după sudorea, truda altora — sunt oamenii noștri, și vom avea mijloc, ca să — i scoatem dintre noi — „larba rea din holdă piară.“

Astfel, e datorita noastră cea dintâi, să ascultăm de sfaturile sătenașilor, de sfatul comitatului.

A doua, a susținea buna rânduială în satele noastre.

Nu fie cu îndolăză nimeni, cel mai bun și noștri călăuzesc, cu totdedinsul pentru învingerea cauzel noastre drepte.

Ca albinele în jurul matcei — să ne strângem toți, pe lângă conducătorii, cari au jurat jurământ sfânt pe steagul român.

Steagul și jurământul sunt cuprinse în inimile noastre și până când va bate înimă românească, acolo vor rămâne.

Știm presbine că razele trecutului sunt multe și mari; știm, că avem multe-multe neajurări; dar știm și acela — că unși în ouele și în simțuri, cu ajutor binevoitor și împrumut — le vom învinge toate.

Primim mâna de ajutor sinceră, românească a oamenilor de bine; dar fără mîă ne vom face socoteală, cu toți cari vor încerca a strica rânduile noastre.

Și când dăm în mâna centurilor foale noastre, — e facem în sădejea, în învingerea, că prin dăna muncim pentru tot ce e bine și folositor neamului românesc din Maramurăs, care și el e o odăznă sfântă, în marele stejar românesc.

Steagul strălucescă . . . !

Cu Dumnezeu înainte!!

Pretul 40 fl.

Fig. 3

Credențional.

Subsemnatii aducem, ca în cercul electoral al *Lighetului*
 din comitatul *Maramureș*, s-au ales azi ca delegați ai acestui
 cerc electoral, din:

1, <i>D. Vasile Kindriș</i>	în <i>Lighetul Maramureș</i>
2, <i>Olia Filip</i>	în <i>apșa de jos</i>
3, <i>D. George Bîrlea</i>	în <i>Lighetul Maramureș</i>
4, <i>Vasile Mîh</i>	în <i>apșa</i>
5, <i>Mihail Dan</i>	în <i>apșa de mijloc</i>

cu ~~numărul~~ *scut*

Drept-ace susnumiți delegați sunt prin această autorizați a lua parte cu
 vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin Consiliul
 Central Național Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral și la
 alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual o să mai fie convocate în de-
 cursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la decidera
 asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Bănotul
 Timișan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral *Lighet*
 ținut în ziua de *27* Noiembrie 1918.

A. Titu Doroz

președinte

Francisc Ferak

Ion Simoni

Juliu Pădure

George Pădure

Ștefan Pădure

Alfred Pădure

Petrus Pădure

Constantin Pădure

Petrus Pădure

Augustin Pădure

Simeon Pădure

Ion Pădure

scribiți de la

- 111/2 -

Comitet

Fig. 5

PAȘCA PANTE – DELEGAT CHIOREAN LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

ELENA ȘTREANG*

PASCA PANTE - CHIOREAN DEPUTY AT THE GREAT NATIONAL ASSEMBLY IN ALBA IULIA

ABSTRACT

The event that marked the Romanian people's history remains the 1918 Union Day December 1, 1918 comes as a fulfillment of a historical journey punctuated by offering a path of constant crucifixion, but also of hope in the divine justice. Integrated Romania was made in a special historical context, democratically through representative assemblies. A special involvement in the realization of this right has also been well known in the Chiorian countryside of the Solnoc County Dăbâca. At Copalnic Mănăstur, the first Romanian National Council was also elected in the Commune! There, the soul of all the people of Alba Iulia was found. It was depicted in a sacred ceremony, swore to them and future sealing the birth of the Great Romania. We, the descendants of that generation of light ought to rejoice and in equal measure to us and remember only watches homage, but I bear in my heart with love and gratitude, for we are because they were.

Keywords: Pașca Pante, Chioar, Solnoc Dăbâca, Alba Iulia, 1918, delegate, Făurești.

Contextul internațional a fost favorabil desfășurării evenimentelor din toamna anului 1918, permițând convocarea, în cel mai scurt timp posibil, a unei reprezentanțe naționale care să decidă, în mod democratic, soarta teritoriilor românești de dincoace de Carpați. Astfel, oamenii luminați ai vremii au luat decizia desfășurării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Vâltoarea revoluției de eliberare națională a ajuns și pe meleagurile lăpușene și chiorene, care făceau parte din Comitatul Solnoc Dăbâca, răspunzând apelului Consiliului Național Român Central de la Arad.

Locuitorii satelor își manifestau deschis și puternic dorința lor arzândă de libertate și unire, de atâta vreme închisă în inimile lor. Pretutindeni se țin adunări electorale, se fac pregătiri, se aleg delegați și se întocmesc credenționale. La 1 noiembrie 1918, avocatul Gavril Buzura din Târgu Lăpuș, Augustin Pop și Ioan Olteanu, protopop în Suciu de Sus, au chemat intelectualitatea românească din zonă la o consfătuire în scopul organizării Țării Lăpușului, împărțită administrativ, în perioada respectivă, în cercurile pretoriale Lapușul Unguresc (azi, Târgu Lăpuș) și Copalnic-Mănăstur.

Consfătuirea convocată la Târgu Lăpuș pentru data de 3 noiembrie 1918 a avut loc la Copalnic-Mănăstur cu o numeroasă participare: preoți, juriști, medici,

* Bibliotecar, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare; e-mail: elenastreang@yahoo.com.

dascăli și țărani. Aici, potrivit lucrării „Contribuții someșene la triumful unui ideal”, a profesorului Augustin Pădurean¹, „a fost ales primul Consiliu Național Român cercual din Comitatul Solnoc Dobâca”, format din avocatul Gavril Buzura – președinte, protopopul Ioan Olteanu – vicepreședinte, George Petrovan – vicepreședinte, dr. Ioan Olteanu – secretar, dr. Iuliu Meca – secretar, Alexandru Pop (din Cernești), Petru Biro (teolog din Suci de Sus), Alexandru Chira și Clemente Petrovan (avocat în Copalnic-Mănăstur). Același consiliu cercual, într-un entuziasm de nedescris, a ales pentru „adunarea națională constituantă a națiunii române” de la Alba Iulia pe următorii delegați: Emil Dragomir (preot în Copalnic-Mănăstur) și Sigismund Lenghel (preot în Preluca), Gregoriu Roman (învățător în Lăschia), Lazăr Pașca (din Lăschia) și Pante Pașca (din Făurești).

Din partea cercului electoral Lăpuș au fost numiți ca delegați: dr. Titus Ciortea (avocat în Târgu Lăpuș) și Nicolae Gherman (preot în Rohia). Aleși în cadrul unor adunări populare desfășurate în doar patru zile, investiți cu puterea de a se pronunța pentru unirea tuturor românilor, fără nicio rezervă, delegații au pornit pe „drumul Unirii” pentru a realiza cea mai sfântă și îndreptățită biruință: făurirea Statului Național Unitar Român. Portretele votanților unirii, după cum inspirat s-au exprimat istoricii noștri, alcătuiesc imaginea unui adevărat sobor al neamului – țărani, preoți, medici, dascăli, avocați și soldați, sosiți din întreg spațiul românesc, aducând fiecare cu sine gândurile și așteptările acelor locuri îngemănate într-o aspirație unică și seculară.

Sântem datori să smulgem din „pulberea uitării” biografiile atâtor modești, dar importanți făptuitori de istorie și, în virtutea acestei idei, aș vrea să mă opresc asupra unui delegat – cu înputernicire pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia – **Pașca Pante**, din Țara Chioarului, mai exact din satul Făurești, comuna Copalnic-Manaștur. Eu sunt stănepoata acestuia și am simțit că e de datoria mea să-l așez în neuitare, aducându-l din memoria istoriei, căci el, alături de ceilalți participanți, a fost pe deplin conștient că votul lui a consfințit voința unei națiuni vitregite și că a fost martorul ocular al celui mai important act al istoriei noastre!

A primit cu mare bucurie cinstea de a reprezenta la Alba Iulia dorința pecetluită în credențional, act oficial pe care l-a predat Marelui Sfat Național din „inima” Transilvaniei. A parcurs „drumul mântuirii”, alături de ceilalți delegați, pe o vreme friguroasă cu un vânt tăios și umed, apărând prin gări steagul tricolor de furia ungarilor. De altfel, când a venit acasă, avea „căputul” pătat de sânge pentru că ungurii cu o ură furibundă, în gara din Teiuș, au „pușcat” tricolorul. Bunica mea îl pomenea mereu cu emoție și sfințenie, adâncindu-ne în suflet imaginea descrisă de tatăl ei de pe „Câmpul lui Horea”: orașul împodobit cu steaguri românești, copleșitoarea Sală a Unirii, ornată cu ramuri de brad și steagurile țărilor aliate, dangățul clopotelor, strigătul miilor de piepturi: „Trăiască România Mare!”; toate acestea rămânând înrădăcinate în ființa lui. Emoția acelor zile a transmis-o mai departe copiilor și urmașilor săi, ca să nu uite niciodată povestea sfântă a neamului românesc, căci în acea zi ceva tainic, dumnezeiesc, parcă plutea în aer. Cu toții erau stăpâniți de-o simțire și de-un gând. Dumnezeu le era alături și nimic nu le putea sta împotrivă!

¹ Augustin Pădurean, *Contribuții someșene la triumful unui ideal*, Dej, 1991.

Străbunicul meu s-a născut la 22 iunie 1877, în satul Făurești, într-o familie înstărită. A fost un țăran știutor de carte (a terminat doar școala primară), fiind socotit de oamenii locului un om înțelept, neșovăielnic și cu un puternic simț al dreptății. Dispunea de o bibliotecă, lucru rar întâlnit, în acea vreme, într-o casă de țărani. Dumnezeu i-a dăruit șapte copii: cinci fete și doi băieți, cărora le-a lăsat, pe lângă fireasca zestre pământească, o aleasă simțire sufletească.

Legile reformei agrare din 1921 și 1922 s-au aplicat destul de repede și satisfăcător pentru comunitățile chiorene, fie prin împrăștierea proprietăților individuale, fie prin compozitorate de păduri și pășuni. Însă au existat și multe probleme care au provocat nemulțumiri. Înzestrat cu inteligență și cu puterea cuvântului, după Marea Unire, Pașca Pante a fost numit președinte al „Compozitoratului de pădure”, asumându-și cu succes inclusiv rolul de avocat al satului aflat, în perioada respectivă, în litigiu cu Banca „Răureana” și cu firma „Porosz – Biro” din Copalnic-Mănăstur. Firma amintită, după cum reiese din documentele păstrate de la străbunicul meu, era „străină de loc și de neam, cu înșelăciune și tâlhării au tăiat pădurea care aparținea comunei Făurești, iar noi oamenii satului nu am avut puțin să adunăm sute de mii de lei să plătim avocat, astfel ne-am apărut noi țăranii cum am știut și cum am crezut că-i drept și cu cale. Inimile ni s-au umplu de amărăciune când vedem cum streinii duc pe dinaintea noastră lemnul din codrii seculari din vecinătatea noastră, lăsându-ne numai amărăciunea și disperarea și stâncile ce varsă torenții furioși ai râului de munte Capnic, care, pe timpul când englezii exploatau minele de la Capnic și foloseau otrăvi la alegerea aurului inundându-ne pământurile de pe șesuri, au stricat cele mai bune pământuri stârpind în multe locuri chiar și rădăcina ierburilor, după cum s-a poate constata și azi. Ce le pasă la Domnii Ingineri silvici cari mai toți sunt streini de neamul nostru fiind de o limbă și de o lege cu vecinii Țării noastre cari sunt și vor fi până în lumea dușmani de moarte. Mulți am fost voluntari în Rusia, Italia și am luptat pe frontul de la Tisa tocmai ca să putem fi și noi și urmașii noștri cândva stăpâni în Țara noastră”.

De la străbunicul meu au rămas câteva documente care ilustrează efortul depus de el pentru a se împrăștiarea comunității cu ceea ce se cuvenea de drept. În calitate de delegat agrar, Pașca Pante a depus memorii și cereri, a întocmit numeroase procese-verbale și, în cele din urmă, a angajat avocați, pe Ilie Lazăr – delegat la Marea Adunare Natională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 – și pe Gheorghe Urdea din Copalnic-Mănăstur, pentru a fi reprezentată cauza făureștenilor la București. După îndelungi și costisitoare procese, s-a reușit împrăștierea satului cu pădure și pășune.

Nu am uitat, cum ne povestea bunica, de primejdia prin care a trecut străbunicul meu în durerosul an 1940, când „trupul țării” a fost schilodit, Transilvania de nord fiind ocupată de armata maghiară. Au avut loc multe acte de vendetă, numeroși români au fost arestați și uciși cu sălbăticie. Căutau să se răzbune mai ales pe cei care au participat la înfăptuirea României Mari. Soldații unguri au întrebat pe fătul bisericii din Făurești cine a fost delegat la Alba Iulia, dar fătul înțelegând sensul întrebării le-a spus că a murit. Dacă le spunea adevărul

„îl pușcau”. În anul 1942, străbunicul avea să dea ca jertfă țării pe băiatul cel mai tânăr, Alexandru, care a murit pe frontul de est, departe de orice mângâiere omenească, în sângeroasa bătălie de la Cotul Donului.

După o viață demnă, Pașca Pante a trecut la cele veșnice la vârsta de 76 de ani, în anul 1953, fiind înmormântat în „cimitirul din jos” al satului Făurești. Toate neamurile mari din lume cinstesc memoria eroilor lor, așadar se cuvine să împlinim această sfântă datorie față de ei și față de noi, de a nu-i uita, căci ei ne-au dat o Țară și ne-au lăsat cel mai scump tezaur: Libertatea!

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Pașca Pante (1877–1953).

Fig. 2 – Credențional al Sfatului Național Român din Făurești, prin care Pașca Pante a fost delegat pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (Făurești, 15/28 noiembrie 1918).

Fig. 1

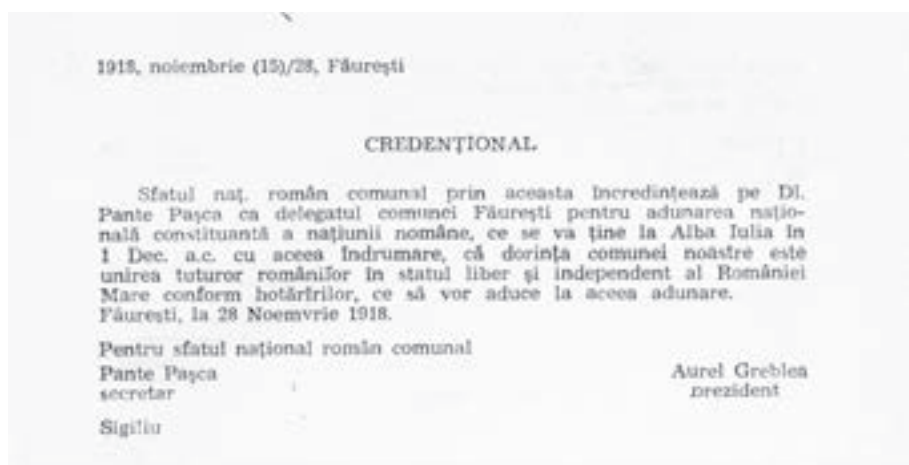

Fig. 2

BAIA MARE ÎNAINTE ȘI DUPĂ MAREA UNIRE. ACTIVITATEA CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN CERCUAL BAIA MARE (NOIEMBRIE 1918 - FEBRUARIE 1919)

MARIUS CÂMPEANU*

BAIA MARE BEFORE AND AFTER THE GREAT UNION. THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN NATIONAL COUNCIL CIRCULAR BAIA MARE (NOVEMBER 1918 - FEBRUARY 1919)

ABSTRACT

At the 100th anniversary of the Union of Transylvania, Banat, Crișana, Satmar and Maramureș with Romania, made in Alba Iulia on 1 December 1918, it is appropriate to bring to attention the existing atmosphere in Baia Mare and its surroundings in those days.

On November 12, 1918, the Romanian National Council of Baia Mare and the Baia Mare City Council were established. At the leadership of the two bodies, according to the documents of the time, there were two great personalities of the Great Bazaar: the lawyer Dr. Teofil Dragoș and Alexiu Pokol.

The Romanian National Council of Baia Mare was the best organized and the most active circular council in Satu Mare, a fact confirmed by the considerable number of documents emanating from its existence, carried out between November 1918 and February 1919. Depending on the the problems occurred, he collaborated and interfered, in numerous cases, with the Romanian National Council of Baia Mare.

The Romanian National Council of Baia Mare has coordinated the public meetings of the neighboring villages of Baia Mare, where local councils and local guards were established. It has played an important role in restoring public order in the city and neighboring areas, defending citizens' lives and property, and last but not least, supplying the population with everything needed for everyday living.

Keywords: Centenary, Great Union, Baia Mare, Romanian National Council, national guard, delegates.

În toamna anului 1918, măcinat de înfrângerile suferite pe frontul din Balcani și de pe cel italian, Imperiul Austro-Ungar a intrat în faza de dezagregare. Popoarele subjgate, încurajate de visul wilsonian în 14 puncte care punea accent pe autodeterminarea internă și internațională în scopul construirii unei lumi ideale a solidarității între națiunile pașnice¹, au început să năzuiască la propria libertate și la organizarea statală pe principii etnice.

* Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: mariuscampeanu2005@gmail.com

¹ Ioan Stanomir, *La Centenar: recitind secolul României Mari*, București, Editura Humanitas, 2018, p. 17.

Consiliul Național Român Central din Transilvania, Banat și Ungaria – CNRC, principalul organism politic al românilor din Transilvania², la 6 noiembrie 1918, a lansat apelul „Către Națiunea Română”. În continuarea anunțului referitor la încheierea Primului Război Mondial, apelul, semnat de Ștefan Cicio-Pop, conținea următoarele cuvinte încurajatoare: „A învins ideea, că fiește care națiune să dispună liber asupra sorții sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi. Soarta națiunilor mici este pusă în mâinile cele mai bune și cele mai mari națiuni culte ne garantează realizarea idealurilor noastre”³. Pe această cale, românii transilvăneni au fost înștiințați de constituirea și intențiile CNRC, îndemnându-se la păstrarea ordinii, la apărarea vieții și a proprietății. Soldații și ofițerii români, demobilizați din armata austro-ungară, dezlegați „de jurământul dat împăratului”, erau chemați să facă parte din gărzile naționale, având ca semn distinctiv tricolorul, „simbolul mândru al suveranității naționale”⁴.

În ținuturile sătmărene, o influență majoră în procesul de înființare a consiliilor și gărzilor naționale au avut-o două documente, elaborate la începutul lunii noiembrie 1918 de Alexandru Vaida-Voevod și Teodor Mihali, doi politicieni români stabiliți la Dej. Primul document (datat la 3 noiembrie 1918) a atras atenția asupra faptului că „consiliul național român nu este subordonat consiliului național maghiar, ci este organizația echivalentă a acestuia”⁵, iar cel de-al doilea (datând tot din 3 noiembrie) – care, de fapt, era o circulară a Consiliului Național Român al comitatului Solnoc Dăbâca – a subliniat datoria „mare și urgentă” a consiliilor și gărzilor naționale de a se îngriji „de susținerea ordinii obștești și de siguranța personală și a averii tuturor locuitorilor fără deosebire de neam și confesiune”, pentru că numai în aceste condiții „ne vom putea afirma ca popor matur și element de ordine înaintea marelui Areopag al lumii, vrednici, deci, de dreptul de liberă dispunere peste soarta noastră”⁶.

Baia Mare înainte de Marea Unire.

Din perspectiva organizării teritoriale, anterioare Unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu România, realizată la Alba

² Consiliul Național Român Central a fost înființat la Budapesta la 31 octombrie 1918. După proclamarea Republicii Ungare și asasinarea contelui István Tisza, s-a transferat la Arad, la 2 noiembrie 1918. La Arad, sediul CNRC a fost în casa lui Ștefan Cicio-Pop, situată pe strada Fabián Gábor, nr. 7 (azi strada Ștefan Cicio-Pop, nr. 3.). Acest for politic a fost constituit din șase reprezentanți ai Partidului Național Român (Teodor Mihali, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Lazăr, Aurel Vlad) și șase reprezentanți ai Partidului Social-Democrat din Ungaria, Secția română (Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, Enea Grapini, Bazil Surdu, Iosif Renoiu). După 2 noiembrie 1918, Ștefan Cicio-Pop a deținut calitatea de președinte al acestei formațiuni.

³ *România. Documentele Unirii 1918. Album*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 129.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2004, p. 105.

⁶ *Ibidem*.

Iulia, la 1 Decembrie 1918, Baia Mare a fost o plasă administrativă în componența comitatului Satu Mare. Potrivit „Anuarului Statistic al României” pe anul 1922 (publicat în 1923), în anul 1910, în Baia Mare, locuiau 12.877 persoane, din care 2.677 de români, al căror număr va fi de 12.780, din care 5.005 români, în anul 1920. Existau o puternică intelectualitate românească (formată din avocați, medici, profesori), o bancă românească (Aurora) și o elită financiară, dominată de Alexiu Pokol, un bogat proprietar de mine. Din punct de vedere industrial, zona Băii Mari era una dintre cele mai bine dezvoltate din comitat. În oraș funcționau o uzină electrică și o moară cu aburi. De asemenea, pe lângă mina de pe Valea Roșie, în împrejurimile orașului erau mine nemetalifere la Cavnic, Baia Sprie, Băița, Ilba și Cicârlău, toate acestea totalizând aproximativ 6000-8000 de muncitori mineri. În preajma Primului Război Mondial, topitoriile din Firiza au avut o producție anuală de 4429 kg argint, 5 kg aur, 494 tone plumb și 66,9 tone cupru⁷.

În ceea ce privește organizarea politică a românilor din plasa Baia Mare, după plecarea părintelui Vasile Lucaciu în România (1914), rolul de lider al organizației comitatense a Partidului Național Român a fost preluată de avocat dr. Teofil Dragoș, care, la nivelul conducerii centrale a partidului, a deținut funcția de vicepreședinte. În această calitate, la 6 noiembrie 1918, în „numele Comitetului Comitatens sătmărean al PNR”, Teofil Dragoș a tipărit și lansat o circulară prin intermediul căreia a convocat la Baia Mare, pentru ziua de 12 noiembrie, o consfătuire a PNR, care avea următoarele scopuri: constituirea Consiliului Național Român comitatens și a Consiliului Român Militar comitatens (afiliate CNRC de la Arad), înființarea de consilii locale în toate comunele și luarea de măsuri pentru asigurarea ordinii, a averii publice și particulare prin organizarea gărzilor siguranței. Textul a fost redactat într-o notă energică, militantă, dezvăluind faptul că avocatul și omul politic baimărean era la curent cu principiile wilsoniene care cuprinseseră întreaga Europă Centrală și de Răsărit, de pe urma cărora puteau avea câștig de cauză românii din Transilvania, dar și de mașinațiunile perfide ale politicienilor maghiari: „Viitorul întregului neam român nu poate fi obiect de samsarlăcuri! Nu se poate permite ca independența hotărârilor națiunii române să fie profanată prin uneltiri viclene și considerații oportuniste. Libertatea neamului nostru trebuie să se nască nepătată și strălucitoare. Trăim zile istorice! Fiecare să steie la culmea chemărei și datorinței pentru libertatea neamului nostru”⁸.

Constituirea Consiliului Național Român comitatens Satu Mare, a Consiliului Național Român cercual Baia Mare (în continuare, CNR cercual Baia Mare) și a Consiliului Național Român orășenesc Baia Mare (în continuare, CNR Baia Mare).

Adunarea publică din 12 noiembrie 1918 s-a desfășurat în sala Teatrului „Lendvay” din Baia Mare, la aceasta participând aproximativ 1.500 de români,

⁷ Radu V. Meruțiu, *Regiunea Baia Mare – Baia Sprie*, Cluj, 1936, p. 69.

⁸ *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918* (în continuare, *Maramureșenii*), ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, București, 1981, p. 301-302.

majoritatea celor prezenți fiind țărani. Cei prezenți au ales „cu aclamație” pe avocatul Ioan Savanyu din Satu Mare, în calitate de președinte a Consiliului Național Român comitatens, pe avocatul Teofil Dragoș și pe protopopul greco-catolic Alexandru Breban (ambii din Baia Mare), în calitate de vicepreședinți, iar pe Coriolan Bohățiel (avocat în Baia Mare) și Iosif Pataky (preot greco-catolic în Săsar), în calitate de secretari generali. A mai fost ales un Comitet executiv format din 44 de membri: Romul Marchiș (protopop în Carei), Cornel Pop (avocat în Carei), Alexiu Pop (preot în Sanislău), Augustin Szabó (farmacist în Sanislău), George Mureșan (preot în Moftin), Augustin Mircea (avocat în Ardud), George Stanciu (preot în Craidorolt), Romul Buzilă (preot în Mădăras), Pamfilu Osian (preot în Roșiori), Alexandru Stan (proprietar în Lipău), Vasile Ardelean (preot în Vetis), Pompiliu Tămaș (preot în Botiz), Iuliu Pop (preot în Csegöld – azi, în Ungaria), Ioan Târnovan (preot în Soconzel), Andrei Dobossy (avocat în Satu Mare), Pap Mihai (avocat în Satu Mare), Ilie Carol Barbul (avocat în Satu Mare), Silviu Pop (procuror în Satu Mare), Iosif Șutai (mecanic în Satu Mare), George Achim (director de bancă în Seini), Artemiu Kaba (avocat în Seini), Vasile Selăgean (avocat în Seini), Alexiu Berinde (preot în Seini), Nicolae Barbul (proprietar în Mocira), Atanasiu Demian (proprietar în Tăuții-Măgherauș), Ioan Buda (preot în Cetățele), Demetriu Cionte (preot în Dumbrăvița), Traian Pop (notar la judecătorie în Baia Mare), Aurel Nistor (avocat în Baia Mare), Gavril Osian (avocat în Baia Mare), Ioan Selăgian (medic în Baia Mare), Alexiu Pokol (proprietar de mine în Baia Mare), Andrei Pap (profesor în Baia Mare), Gavril Szabó (preot în Bixad), Augustin Maxim (egumen în Bixad), Aurel Dragoș (preot în Vama), Alexandru Mirișan (preot în Călinești-Oaș), Aurel Nilvan (avocat în Șomcuta Mare), Cornel Pop (avocat în Șomcuta Mare), Ioan Tibil (avocat în Șomcuta Mare), Ioan Ilieș (preot în Șomcuta Mare), Ioan Coza (preot în Pribilești), Ștefan Pop (învățător în Posta) și Alexandru Rakoczi-Filep (proprietar în Remetea Chioarului)⁹.

Datorită componenței inegale a Consiliului Național Român comitatens, în perioada următoare au existat numeroase neînțelegeri între membrii cercurilor Baia Mare, Șomcuta Mare și Seini, grupați în jurul avocatului dr. Teofil Dragoș, și cei din cercurile Satu Mare, Ardud, Oaș și Carei, coordonați de dr. Ilie Carol Barbul, avocat în Satu Mare¹⁰.

⁹ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale (în continuare, SJMmAN), *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 44/1918. Lista completă a membrilor Consiliului Național Român comitatens Satu Mare a fost publicată în Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean (coordonatori), Diana Kinces, Mihaela Sălceanu, Voicu Șichet, Marta Cordea, Bujor Dulgău, *Consiliul Național Român Satu Mare. Satu Mare și Marea Unire. Documente (1918-1919)*, I, Sibiu, Editura Armanis, 2018, p. 305-306.

¹⁰ Ultima contribuție istoriografică privitoare la „miracolul” desfășurat în urmă cu 100 de ani și la impactul Marii Uniri pentru românii sătmăreni, subliniază faptul că la 6 noiembrie 1918, la Satu Mare, sub conducerea lui dr. Ilie Carol Barbul, a luat naștere Consiliul Național Român provizoriu (comitatens și orășenesc). Forul sătmărean temporar a avut menirea de a aplană conflictele dintre cele două naționalități (română și maghiară) și de a asigura ordinea publică, până la înființarea definitivă a Consiliului Național Român comitatens, fapt desfășurat la Baia Mare, la 12 noiembrie 1918. Vezi V. Ciubotă, V. Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, p. 13, 51-52, 58.

În adunarea desfășurată în 12 noiembrie 1918 au fost luate câteva decizii importante. În ceea ce privește siguranța publică, s-a hotărât organizarea ofițerilor și subofițerilor în gărzi naționale, sub conducerea căpitanului Cornel Savu. S-a mai hotărât ca fiecare membru al consiliului comitatens „să stea în ajutor comunelor rurale, pentru formarea consiliilor locale, care consilii, până la noi dispozițiuni, au să conducă toate agendele comunelor” și constituirea unui birou central, cu sediul la Baia Mare, „unde în toate cauzele naționale, se vor da deslușirile și îndrumările necesare”¹¹.

În „Nagybánya” – singurul ziar ce apărea în Baia Mare, în perioada respectivă – au fost publicate informații privitoare la evenimentele din ziua sus-menționată. Potrivit publicației, dr. Teofil Dragoș a purtat tratative cu primarul orașului, dr. Makray Mihály, și cu cei doi pretori, în scopul păstrării ordinii publice și al colaborării reciproce. Garda Națională Română care urma să se organizeze în plasa, respectiv orașul Baia Mare, sub comanda avocatului dr. Aurel Nistor, trebuia să colaboreze cu Garda Națională Maghiară, conducerea comună urmând a fi deținută de căpitanul de artilerie Berenczei Kováts Géza¹². Cu ocazia adunării publice a fost tipărit un formular-tip pentru constituirea de consilii și gărzi naționale locale. După o mică introducere privitoare la înființarea Consiliului Național Român comitatens și la principiile existente la baza funcționării consiliilor naționale locale (Declarația din 18 octombrie 1918, păstrarea ordinii publice, apărarea vieții și a proprietății tuturor cetățenilor, nesubordonarea față de consiliile naționale maghiare), formularul conținea conducerea și membrii consiliului și, separat, garda națională. Continua cu jurământul ce trebuia depus de fiecare membru al consiliului: „Eu jur credință către Sfatul Român și că totdeauna voi asculta și numai poruncile Consiliului Național Român. Dumnezeu așa să-mi ajute”. Pe pagina a 4-a era reprodusă Declarația citită în Parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918, de deputatul Alexandru Vaida-Voievod¹³.

În ziua de 12 noiembrie 1918 au mai fost înființate Consiliul Național Român cercual Baia Mare și Consiliul Național orașenesc Baia Mare. La conducerea celor două organisme, potrivit documentelor vremii, s-au aflat două personalități de marcă ale Băii Mari: avocatul dr. Teofil Dragoș (președinte CNR cercual Baia Mare) și Alexiu Pokol (președinte CNR Baia Mare). Tot în această zi a fost constituită Garda Națională Română, atât la nivel de plasă (comandant dr. Coriolan Bohățiel), cât și la nivel de oraș (comandant dr. Aurel Nistor). Până la sfârșitul lunii noiembrie, au fost organizate gărzi naționale în toate localitățile subordonate plășii Baia Mare. În general, acestea s-au confruntat cu o lipsă acută de armament, motiv pentru care o parte dintre acestea erau nefuncționale și inactive, neputând-și îndeplini rolul fundamental pentru care au fost create, acela de a instaura un climat de securitate și de ordine publică în comunitățile eminamente rurale. Pentru buna funcționare a gărzilor naționale, organizate în

¹¹ V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 114.

¹² „Nagybánya”, anul XVI, nr. 46, Baia Mare, 14 noiembrie 1918, p. 1-2, apud V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 114.

¹³ V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 114.

Baia Mare și în alte 34 de localități din plasă, în ziua de 9 decembrie 1918, CNR cercual Baia Mare a înaintat o solicitare comisarului guvernamental al județului Satu Mare (dr. Makray Mihály – n.n.), prin care s-au cerut 300 de puști din stocul de 400, de la „Căpitănatul de poliție” al Băii Mari, notându-se faptul că fiecare gardă națională, pentru a-și putea îndeplini menirea, avea nevoie, în medie, de 10-11 puști. Răspunsul comisarului guvernamental din 10 decembrie, adresat lui Alexiu Pokol, a subliniat faptul că au fost aprobate 150 de puști pentru gărzile naționale, prim-pretorul plășii Baia Mare fiind însărcinat, atât cu primirea, cât și cu împărțirea acestora, acțiune la care va fi ajutat de consiliile naționale¹⁴.

Un alt moment important a avut loc în ziua de 13 noiembrie 1918, când Comitetul Executiv al Consiliului Național Român comitatens, în ședința desfășurată la sediul Băncii „Aurora” din Baia Mare, a hotărât ca toți românii care făceau parte din consiliile maghiare de pe teritoriul comitatului Satu Mare să le părăsească, urmând a fi respectate hotărârile CNRC de la Arad. Deciziile luate de autoritățile administrative vor fi respectate doar dacă vor fi contrasemnate „de tribunii poporului desemnați...”. Pentru orașul Baia Mare, ca tribun popular, a fost desemnat dr. Aurel Nistor, iar pentru plasa omonimă, dr. Coriolan Bohățiel¹⁵. Hotărârile au fost aduse la cunoștința consiliului orașenesc de Alexandru Breban, protopopul greco-catolic al Băii Mari. În presa locală, aservită autorităților maghiare, au fost făcute speculații privitoare la atitudinea avocatului dr. Teofil Dragoș, cum că ar fi refuzat să facă publice hotărârile luate în cadrul ședinței din 13 noiembrie, avându-se în vedere înțelegerea din ziua precedentă cu conducerea orașului, care rămăsese fidelă Consiliului Național Maghiar comitatens Satu Mare.

Activitatea CNR cercual Baia Mare și a CNR Baia Mare (noiembrie 1918-februarie 1919).

În spațiul delimitat al județului Maramureș, aflat în ajunul Marii Uniri în componența comitatului Satu Mare, potrivit documentelor de arhivă și articolelor de presă, reiese faptul că au funcționat trei consilii naționale cercuale. Primul s-a constituit la Șomcuta Mare, în 5 noiembrie 1918, cel de-al doilea a luat naștere la Baia Mare, în 12 noiembrie 1918, iar ultimul la Seini, în 12 decembrie 1919. Dintre toate acestea, cel mai bine organizat și cel mai activ, fapt confirmat de numărul considerabil de documente emise, a fost CNR cercual Baia Mare, care de-a lungul existenței sale (din lectura documentelor tragem concluzia că a funcționat până la sfârșitul lunii februarie 1919) a colaborat și s-a interferat, în nenumărate situații, cu CNR Baia Mare.

¹⁴ SJMmAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 16/1918, f. 1, 2.

¹⁵ În dimineața zilei de 13 noiembrie 1918, până la ora 13, la Satu Mare, a avut loc ședința Consiliului Național Român comitatens Satu Mare, în cadrul căreia au fost luate măsuri organizatorice privind aprovizionarea cu alimente, dotarea gărzilor naționale, asigurarea ordinii și siguranței publice. Ședința de la sediul Băncii „Aurora” s-a desfășurat începând cu ora 17, la aceasta luând parte doar membrii Consiliului Național Român comitatens din zona Băii Mari, care au parcurs cu trenul distanța de 60 de kilometri dintre Satu Mare și Baia Mare. Vezi: V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 115; V. Ciubotă, V. Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, p. 121-122.

Din deciziile luate în cadrul ședinței din 12 noiembrie 1918 și din documentele păstrate la Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale¹⁶, rezultă faptul că CNR cercual Baia Mare a avut rolul de birou coordonator și de organizator al adunărilor publice din localitățile aflate în componența plășii Baia Mare, în cadrul cărora au fost înființate consiliile și gărzile naționale locale. În majoritatea cazurilor, adunările au fost prezidate de delegați ai Consiliului cercual, după cum urmează: Nicolae Barbul la Săsar (16 noiembrie 1918), Vilhelm Nistor la Șișești (17 noiembrie 1918), Aurel Nistor la Satu Nou de Jos (21 noiembrie 1918), Atanasiu Demian la Tăuții de Jos (21 noiembrie 1918), Augustin Dragoș la Tăuții de Sus (24 noiembrie 1918), Alexandru Schiller și V. Cherecheș la Chechiș (24 noiembrie 1918), Victor Anca la Unguraș și Rus (24 noiembrie 1918)¹⁷. În decembrie 1918, pentru o colaborare promptă și eficientă a Consiliului cercual cu consiliile locale, s-a convenit să se trimită la Baia Mare câte un delegat, în fiecare zi de marți, pentru a se transmite în teritoriu informații despre evenimentele petrecute în cursul săptămânii anterioare¹⁸.

Pe baza instrucțiunilor primite de la CNRC¹⁹, CNR cercual Baia Mare, sub președinția lui Ioan Selăgean, a organizat adunarea electorală din 26 noiembrie 1918. Calitatea de notari ai adunării au avut-o Alexandru Schiller și Traian Pop. Conform procesului-verbal, la adunare au participat 34 de persoane, care dețineau și calitatea de membri ai Consiliului cercual. În urma procesului de votare, ca delegați ai Cercului electoral Baia Mare pentru „Marea Adunare Națională Română” de la Alba Iulia au fost desemnați: Teofil Dragoș, Alexiu Pokol, Nicolae Barbul, Vasile Selăgean și Demetriu Cânta (țăran din Tăuții de Sus)²⁰.

¹⁶ Facem referire directă la Fondul Consiliul Național Român cercual Baia Mare (99 de dosare).

¹⁷ *Maramureșenii*, p. 306-307, 309-311, 316-318, 318-320, 324-326, 326-327, 328-331. Au existat situații în care consiliile naționale locale s-au constituit ad-hoc, fără a avea în mijlocul lor reprezentanți de la CNR cercual Baia Mare. Un exemplu ar fi Consiliul Național Român Cicârlău, constituit în 25 noiembrie 1918, în cadrul adunării populare prezidate de Nicolae Breban, preotul greco-catolic local. Vezi SJMmAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 13/1918, f. 1.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 29/1918, f. 1.

¹⁹ În cea de-a doua jumătate a lunii noiembrie 1918, CNRC a elaborat și transmis două reglementări importante. Prima (din 15 noiembrie 1918), „Regulamentul pentru alegerea deputaților adunării naționale”, solicita consiliilor naționale române ca în termen de 12 zile să aleagă delegați (deputați) cercuali pentru „Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în cel mai scurt timp”; iar cea de-a doua, celebra „Convocare” (din 20 noiembrie 1918) a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, cerea să se aleagă delegați pentru 1 decembrie 1918.

²⁰ SJMmAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 15/1918, f. 1-2. *Maramureșenii*, p. 339-340. Credenționalul delegaților cercului electoral Baia Mare se păstrează la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia. Trebuie menționat faptul că pe lângă delegații aleși, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au participat și delegați de drept, trimiși de diferite instituții și asociații. Din această categorie fac parte doi băimăreni: locotenentul dr. Coriolan Bohățiel și soldatul Alexandru Schiller, delegați ai Gărzii Naționale Române din comitat, desemnați în cadrul adunării desfășurate în Satu Mare, în 27 noiembrie 1918 (credenționalul acestora a fost semnat de căpitanul Cornel Savu și de Aurel Nistor, notarul adunării). La Alba Iulia, cu credențional, a mai fost prezent Alexandru Breban, protopopul greco-catolic al Băii Mari, în calitate de reprezentant al Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, Vezi. V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 140, 142.

Într-o atmosferă plină de frământări și de convulsii sociale, asociată cu atitudinea intolerabilă a autorităților și populației maghiare la adresa populației românești, CNR cercual Baia Mare a fost preocupat de restabilirea ordinii publice în oraș și în localitățile aflate în imediata sa vecinătate. La data de 18 decembrie 1918, Ioan Selăgean (vicepreședintele Consiliului cercual) a cerut comandantului armatei române, stabilite la Dej, trimiterea urgentă a unei unități militare în orașul de pe malurile Săsarului. Acțiunea ar fi avut rolul de a intimida pe cei 800 de muncitori maghiari de la „minele erariale”, înzestrați cu armament de la depozitul militar din Satu Mare, care intenționau să opună rezistență armatei române²¹. În adresa trimisă ofițerului român a mai fost amintit faptul că din depozitele „ocnelor erariale” a fost sustrasă o cantitate considerabilă de dinamită de către muncitorii maghiari, cu care s-ar intenționa să se arunce în aer „ocnele” și podurile de cale ferată, în momentul în care armata română se va deplasa către Baia Mare. Aceste forțe reacționare ar fi trebuit să beneficieze și de un vagon de armament, care fusese interceptat și sechestrat de garda română. Armamentul urma să fie folosit, de Crăciun, împotriva românilor adunați la slujba Nașterii Domnului, în biserica din Tăuții de Sus. Intervalul de timp în care unitatea militară română se va deplasa către Baia Mare trebuia ținut în secret, CNR cercual Baia Mare urmând a fi informat printr-un curier cu puțin timp înainte. Practic se cerea ocuparea Băii Mari de armata română, obiectivele principale ale acestei misiuni constând în restabilirea liniștii publice și dezarmarea populației maghiare, care s-ar putea realiza în maximum trei zile, cu o campanie formată din 150-200 de soldați, încartiruirea acestora căzând în grija conducerii Consiliului cercual²².

Situația existentă în Baia Mare a fost prezentată în „Raportul informativ nr. 45” al Diviziei 7, din 5 ianuarie 1919, expedit Comandamentului Trupelor din Transilvania. Potrivit documentului, reprezentanții CNR Baia Mare, veniți la Dej, au arătat că 800 de muncitori, „ascultând de sfaturile internaționaliștilor și bolșeviştilor”, au comis numeroase jafuri și omoruri. În ziua anterioară transmiterii raportului, în timpul conflictelor din oraș au fost rănite opt persoane, acest fapt determinând conducerea diviziei române aflate la Dej, să trimită un batalion de infanterie, în scopul restabilirii ordinii publice în Baia Mare²³.

Intrarea armatei române în Baia Mare a avut loc în ziua de 6 ianuarie 1919 (25 decembrie 1918, după calendarul iulian), începând cu ora 10 dimineața, soldații conduși de maiorul Dumitru Coroamă venind cu trenul dinspre Jibou. În restaurantul Hotelului „Ștefan”, ofițerilor armatei române le-a fost organizată o primire oficială, la aceasta luând parte viceprimarul dr. Nagy Ajtai Gabor,

²¹ SJMmAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 23/1919, f. 2.

²² *Ibidem*, dos. 23/1919, f. 1-2. Atentatul planificat la Tăuții de Sus se leagă de o altă descoperire făcută de membrii Consiliului național din localitatea menționată. În locuința lui Andrei Zsemberi a fost găsit și confiscat un întreg arsenal, alcătuit dintr-un „granat explodabil”, un săculeț cu praf de pușcă, o curea (bandulieră) cu 10-15 gloanțe pentru mitralieră și 250 de gloanțe pentru puști de fabricație germană. *Ibidem*, dos. 37/1918, f. 1.

²³ V. Ciubotă, V. Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, p. 389.

dr. Teofil Dragoș și oficialii CNR Baia Mare²⁴. Putem spune că, o dată cu sosirea trupelor române, CNR cercual Baia Mare și CNR Baia Mare au făcut primii pași în exercitarea atribuțiilor, având o influență benefică pe lângă autorități, în administrarea plasei și orașului Baia Mare. În sprijinul acestei afirmații vin documentele vremii, din care aș aminti două adrese ale „Clubului popular” din Baia Mare (din 5 și 6 ianuarie 1919) prin care se dorea cooptarea reprezentanților CNR Baia Mare într-o comisie provizorie, „compusă din delegații asociațiilor economice din oraș, fără a se ține cont de orientarea politică a acestora”, care trebuia să ia locul vechii conduceri executive a orașului²⁵ și alte două scrisori ale preotului greco-catolic Adrian Lupan, președintele Consiliului Național Român Cărnău (din 9 și 10 ianuarie 1919), expediate CNR cercual Baia Mare, prin care se sublinia faptul că ar fi nevoie de vreo 30 de soldați români, „cu comandant cu tot”, pentru restabilirea ordinii, grav perturbate de minerii din localitate care „toți sunt socialiști și anume aplicați spre bolșevism, nu respectează pe nimenea și fac multe zarve”²⁶.

Rolul CNR Baia Mare, de partener real în administrația orașului, a fost recunoscut de diferite instituții care interveneau pentru rezolvarea unor probleme de natură administrativă, cum ar fi: aprobarea a două posturi telefonice la „Direcția minelor”²⁷ sau acordul de principiu la cererea primăriei (semnată de dr. Nagy Ajtai Gabor, primar adjunct – n.n.) prin care „Căpitănatul de poliție” putea să-și desfășoare activitatea în vechiul imobil²⁸. Printr-o decizie a primăriei, CNR Baia Mare și „Comandamentul Regal Român”, după data de 16 ianuarie, au primit spații în vederea desfășurării activității în condiții optime, la etajul I al casei „Platy”, situată în colțul pieței Francisc Rákóczi al II-lea (azi Piața Libertății) cu strada Baia Sprie (azi str. Vasile Lucaciu), unde în zilele următoare au fost instalate telefoane, mașini de scris și piese de mobilier²⁹.

Deși mai degrabă are o conotație simbolică, dr. Teofil Dragoș, la 12 ianuarie 1919, i-a cerut maiorului Mărgăritescu, comandantul Brigăzii 14 Infanterie, să-l ajute să arboreze tricolorul românesc pe principalele edificii publice din oraș, acestea fiind următoarele: Primăria, Poliția, „Judecătoria de Ocol”, „Direcțiunea Minelor și a Pădurilor”, „Căpitănatul Minelor”, Poșta, „Oficiul de Dare”, „Oficiul

²⁴ „Nagybánya és vidéke”, nr. 2, Baia Mare, 12 ianuarie 1919, apud V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 248. Potrivit unei alte surse istoriografice, intrarea armatei române în oraș ar fi avut loc în ziua de 6 ianuarie 1919, la ora 9^{1/2} seara, iar primirea ofițerilor români la Hotelul „Ștefan”, la ora 11 seara. Vezi Kriszán P. Paul, *Oglinda orașului Baia Mare*, Baia Mare, Tipografia Minerva, 1933, p. 13-14.

²⁵ V. Ciubotă, V. Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, p. 390-391, 391-392.

²⁶ În scrisoarea din 9 ianuarie 1919, preotul Adrian Lupan a mai arătat că: „ungurii m-au amenințat cu moartea, iar pe români i-au îmbătat de cap, ca să disolve Consiliul Național Român și să facă un consiliu muncitoresc comun”. SJMmAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 58/1919, f. 1, 2.

²⁷ *Ibidem*, dos. 64/1919, f. 1.

²⁸ *Ibidem*, dos. 65/1919, f. 1.

²⁹ Anunțul referitor la stabilirea sediului comun al CNR Baia Mare și „Comandamentul Regal Român” a fost făcut de Alexiu Pokol și dr. Teofil Dragoș. *Ibidem*, dos. 69/1919, f. 1.

Minelor” de pe Valea Roșie, „Oficiul Minelor” de pe Dealul Crucii, „Pretura Cercuală”, Hotelul „Ștefan”, Gimnaziul de Stat, Gara, trei școli primare de stat și Școala Civilă de Fete. Pentru întâia arborare a tricolorului românesc pe edificiile publice din Baia Mare, CNR Baia Mare avea la dispoziție doar cinci steaguri, urmând ca peste două zile să mai procure altele două. Ofițerul armatei române este rugat să pună la dispoziție steagurile lipsă și să dispună subordonaților săi ca arborarea steagurilor să se facă în termen de 12 ore³⁰.

Avându-se în vedere faptul că ulterior datei de 14 ianuarie 1919 au fost comise numeroase furturi, îndeosebi pe timpul nopții, de către soldați ai armatei române, CNR Baia Mare a solicitat comandantului Brigăzii 14 Infanterie să organizeze patrule de câte 4-5 soldați care să inspecteze, atât ziua, cât și noaptea, pe principalele străzi ale orașului și în piața centrală. Orice grup format din mai mult de trei persoane trebuia să fie controlat, iar după ora 22, civilii și militarii care se deplasau fără un permis special, trebuiau să fie arestați. Scopul acțiunii era unul concret: „Sperăm, că prin o procedură severă, vor înceta atât furturile, cât și veștile, care agită spiritele populației”³¹.

Pentru a nu se perturba buna desfășurare a procesului de învățământ, la data de 10 februarie 1919, reprezentanții CNR Baia Mare au cerut comandantului Brigăzii 14 Infanterie să dispună Batalionului I să elibereze clădirea Gimnaziului de Stat. Trupele române, pentru încartiruire, puteau să ocupe parterul Școlii Primare de Stat, de pe fosta stradă Baia Sprie. Cererea a fost făcută pentru a se putea relua activitatea didactică și pentru ca elevii să nu-și piardă anul școlar³².

Revenind la evenimentele petrecute în decembrie 1918, trebuie menționate acțiunile antiromânești înregistrate la Baia Sprie, în zilele de 22 și 26 decembrie 1918. În prima zi, steagul românesc arborat pe turnul bisericii greco-catolice a fost coborât și rupt în bucăți de către reprezentanții comunității maghiare, iar în cea de-a doua zi, în cadrul unui bal desfășurat la Restaurantul „Coroana”, câțiva localnici de etnie maghiară au afirmat că, atât protopopul Ioan Anca și Andrei Culic, fiul său, cât și Vilhelm Nistor și fratele acestuia – membri ai Consiliului Național Român Baia Sprie – „trebuie tăiați în bucăți”. Față de aceste amenințări grave, Vilhelm Nistor, „comisarul poporului român al orașelor cu consiliu Baia Mare și Baia Sprie”, la data de 3 ianuarie 1919, s-a adresat „Căpitanatului de Poliție” din Baia Sprie pentru începerea procesului de identificare și de cercetare a agitatorilor, urmând ca în termen de opt zile să fie prezentat un raport amănunțit referitor la stadiul cercetărilor. În cazul neîndeplinirii acestor cerințe, Vilhelm Nistor a arătat că se va adresa forurilor competente din cadrul armatei române, aflate la Baia Mare³³. Nu cunoaștem finalitatea acestei investigații, dar, potrivit „Raportului informativ local despre stările din Baia Sprie”, redactat de preotul-protopop Ioan Anca, la 17 ianuarie 1919, se poate trage concluzia că lucrurile s-au liniștit: „Spiritele s-au molcomit. Locuitorii se împacă cu idealul România

³⁰ *Ibidem*, dos. 62/1919, f. 1.

³¹ *Ibidem*, dos. 72/1919, f. 1.

³² *Ibidem*, dos. 90/1919, f. 1.

³³ *Ibidem*, dos. 51/1919, f. 1.

Mare. Ovreii sunt foarte prevenienți față de români. Ungurii încă sunt așezați și loiali față de români”³⁴. Principala problemă cu care băisprienii se confruntau era lipsa acută de alimente, îndeosebi a făinii, „care nu este din cauză că comunicația este sistată”³⁵.

Conducerea Consiliului Dirigent de la Sibiu l-a însărcinat pe dr. Teofil Dragoș, președintele CNR cercual Baia Mare, să organizeze primirea generalului francez Henri Berthelot, „acest sincer prieten al neamului românesc”, în după-amiaza zilei de 30 decembrie 1918. Vizita generalului Berthelot în părțile sătmărene a debutat la 29 decembrie 1918, cu un tren special care s-a aflat în mișcare, zi și noapte, pe traseul Debrețin – Carei – Satu Mare – Baia Mare – Dej – Bistrița (sosirea în acest ultim punct al călătoriei trebuia să aibă loc pe 31 decembrie 1918). Scopul principal al vizitei era acela de a cunoaște „ținuturile alipite României și pe români”³⁶. Din informațiile găsite și în alte surse istoriografice reiese faptul că generalul Berthelot s-a aflat la Baia Mare, în ziua amintită, trenul special staționând o oră în vechea gară a orașului. A fost primit de oficialități, de reprezentanți ai CNR Baia Mare și ai CNR cercual Baia Mare, dar și de numeroși țărani veniți din comunele învecinate. În primul număr al ziarului „Renașterea”, apărut la Baia Mare, în 30 decembrie 1918, a fost publicat un articol memorabil, în care s-a reliefat meritul generalului francez la înfăptuirea României Mari, din care redăm următoarele rânduri: „Fii bine venit! De multă vreme Te așteptăm! Pe cât a fost de lungă așteptarea și răbdarea noastră, pe atât ni-e de mare bucuria. Mari au fost diferențele noastre în sclăvie. Tu ai suferit cu noi pentru desrobirea noastră! Mare ești și dragostea noastră pentru Tine este nesfârșită. Sfântul nostru ești Tu, căci Tu ne-ai ajutat cu brațul Tău puternic, să înfăptuim idealul nostru milenar: România Mare! Trăiască Franța! Trăiască Generalul Berthelot, apărătorul și speranța noastră!”³⁷.

Una dintre atribuțiile esențiale ale consiliilor cercuale a fost aceea de a evita sau aplana orice situație conflictuală care ar fi generat acte reprobabile, motiv pentru care trebuiau să dea dovadă de tact în cazul unor schimbări la nivelul administrațiilor locale, care ar fi periclitat ordinea juridică comunitară. Un caz aparte s-a petrecut la Chiuzbaia, unde fostul jude comunal fusese înlăturat. În urma procesului de votare, în 20 decembrie 1918, comunitatea a ales un alt jude, în persoana lui Vasile Babici „a Diacului”. În ziua următoare, preotul Nicolae Lupan, președintele Consiliului local, a cerut CNR cercual Baia Mare să trimită un reprezentant, pentru depunerea jurământului de către noul jude, dar și unul-doi membri din garda cercuală, pentru a ajuta la organizarea gărzii locale din Chiuzbaia. Situația era tensionată, chiuzbăienii erau revoltați „împotriva lui Ananie, fostul jude”, Nicolae Lupan reușind cu mare greutate „să țină poporul în frâu ca să nu se compromită cauza națională prin fapte excesive”.

³⁴ *Ibidem*, dos. 55/1919, f. 1.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, dos. 38/1918, f. 1.

³⁷ „Renașterea”, anul I, nr. 1, Baia Mare, 30 decembrie 1918, p. 1, apud V. Ciubotă, V. Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, p. 374.

Pentru restabilirea ordinii comunitare, au mai fost solicitate câteva puști pentru gardiștii din Chiuzbaia³⁸. Poziția CNR cercual Baia Mare față de evenimentele din Chiuzbaia a fost abilă și echilibrată, recomandându-se chiuzbăienilor repunerea în drepturi a vechiului jude (toți funcționarii trebuie „să steie la locul lor”) și o atitudine rezervată în fața oricărei provocări³⁹.

Sfârșitul anului 1918 și începutul celui următor au fost marcate de o criză profundă de alimente și de produse de primă necesitate. Imediat după înființare, CNR Baia Mare și-a câștigat respectul autorităților orășenești, fiind consultat și cooptat în diferite comisii care funcționau la nivelul administrației locale. Era informat în privința unor furturi sau nereguli și solicitat să protejeze diferite instituții cu capital privat. În 14 decembrie 1918, la cererea Consiliului Național Maghiar local și a Consiliului orășenesc, CNR Baia Mare i-a delegat pe Alexandru Schiller, Ioan Berindan, Ioan Pop, Vasile Petrovan și Gavril Petrovan în calitate de membri în „Comisia de conscriere și de distribuie a obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte către populația orașului”⁴⁰. În aceeași zi, inginerul Adamcik Iuliu de la Mina Herja l-a informat pe dr. Teofil Dragoș în legătură cu furtul de păcură de la societatea pe care o administra, cerând ca făptuitorii (locuitori români din Firiza) să fie obligați la plata despăgubirilor, care se ridica la peste 5.000 de coroane⁴¹. O altă adresă trimisă CNR Baia Mare, la 16 decembrie 1918, de către Nagy Károly (consilier superior silvic), semnală furtul masiv de lemne din pădurile de la Șindrești și Bozânta Mare, aflate în administrarea Trezoreriei. Pentru eradicarea fenomenului și recuperarea lemnului furat din pădurea Șindreștiului, CNR Baia Mare a fost rugat să solicite celor zece gardiști români din Dumbrăvița, să vină în ajutorul celor însărcinați cu paza pădurii⁴². În cazul furtului de lemne din pădurea de la Bozânta Mare, s-a cerut intervenția CNR Baia Mare, deoarece „s-a aflat că cele mai mari furturi sunt comise de locuitorii din localitatea Săsar”⁴³. La 29 decembrie 1918, directorul minei private „Maica Precistă,, din Nistru (Moldován László – n.n.) a rugat CNR Baia Mare să ia mina sub protecția sa⁴⁴.

Cu toate că CNR cercual Baia Mare și consiliile locale au făcut eforturi considerabile pentru buna aprovizionare a populației, au existat cazuri în care bunurile de larg consum au luat o cu totul altă destinație, înregistrându-se nereguli și fraude din partea celor care trebuiau, în mod echitabil, să le împartă. În 15 decembrie 1918, Consiliul Național Român Firiza a dezvăluit Consiliului cercual faptul că notarul Pop Zsigmond a obstrucționat procesul de distribuie a făinii și petrolului, repartizând după bunul său plac cantitățile primite. S-a cerut excluderea notarului din procesul de distribuie („ca dânsul să nu aibă amestec

³⁸ SJMMAN, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. 32/1918, f. 2, 3.

³⁹ *Ibidem*, dos. 32/1918, f. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 17/1918, f. 2.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 18/1918, f. 1.

⁴² Fiecare membru al gărzii locale din Dumbrăvița, care urma să ia parte la acțiunea de recuperare a materialului lemnos, va primi câte 10 coroane pe zi, de la Trezoreria Statului. *Ibidem*, dos. 21/1918, f. 1-2.

⁴³ *Ibidem*, f. 2.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 39/1918, f. 1.

în treaba farinei și a alimentării noastre”), luându-se în calcul faptul că firizenii au „o comisie de supraveghere”, formată din cinci membri, desemnați pentru împărțirea corectă a produselor⁴⁵. Din corespondența purtată de cele două entități, rezultă faptul că în Firiza aprovizionarea a rămas în continuare deficitară, la 27 decembrie 1918 solicitându-se intervenția lui dr. Teofil Dragoș pentru ca, de sărbătorile de iarnă, locuitorii să primească făină, petrol, zahăr, cafea, săpun și rom⁴⁶. Situații similare, de împărțire discreționară sau frauduloasă a alimentelor și produselor de larg consum destinate populației, au fost semnalate la Dumbrăvița și Cicârlău, unde majoritatea locuitorilor erau „lipsiți de celea a traiului de toate zilele”⁴⁷.

De asemenea, au existat situații de speculă cu produsele care trebuiau să ajungă la populație. Din lectura unui document emis de CNR cercual Baia Mare, în 4 februarie 1919, înaintat jandarmeriei locale, rezultă faptul că o parte dintre „întreprinzătorii de pădure” au declarat un număr mai mare de muncitori, cu scopul de a primi „mai multe măji” de făină și zahăr. Ulterior, surplusul a fost comercializat unor locuitori ai orașului. Au fost menționați Kasovits Tivadar, care a declarat 500 de muncitori, dar, în realitate, abia are 50 și Bernát Dezso, care la sfârșitul lunii ianuarie a oferit spre cumpărare „3 măji metrice” de făină și zahăr⁴⁸.

Considerații finale.

Din lectura documentelor păstrate în Fondul Consiliului Național Român cercual Baia Mare și a unui număr, relativ restrâns, de studii și lucrări științifice scrise pe acest subiect, putem spune că cele două consilii naționale (cercual și orașenesc) din Baia Mare au făcut tot ceea ce se putea, în atmosfera tensionată a acelor vremuri, pentru restabilirea ordinii publice, pentru apărarea vieții și proprietății cetățenilor și, nu în ultimul rând, pentru aprovizionarea populației cu toate cele necesare traiului de zi cu zi.

Activitatea CNR cercual Baia Mare și a CNR Baia Mare a fost strâns legată de dr. Teofil Dragoș și Alexiu Pokol, două personalități marcante ale Băii Mari, cu contribuții majore la opera de înfăptuire a unității naționale. Potrivit documentelor, CNR Baia Mare a funcționat până la data de 21 februarie 1919, încetându-și activitatea în urma prevederilor Consiliului Dirigent privind instaurarea unui sistem nou de administrație, care coincidea cu desființarea consiliilor naționale și numirea prefecților în județele transilvănene⁴⁹.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 20/1918, f. 2.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 56/1919, f. 6.

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 86/1919, f. 1.

⁴⁹ Alexandru Racoți, primul prefect al județului Satu Mare, a fost numit în 14/27 martie 1919. A fost singurul îndreptățit să conducă „operațiunea de instituire a autorității statului român asupra tuturor sferelor de activitate”. Vezi Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 131.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Avocat dr. Teofil Dragoș (1874-1934).

Fig. 2 – Alexiu Pokol (1872-1935).

Fig. 3 – Sediul Consiliului Național Român Baia Mare (azi Muzeul Județean de Artă „Centrul Artistic Baia Mare”).

Fig. 4 – Sigiliul Consiliului Național Român Baia Mare.

Fig. 5 – Proces-verbal al adunării cercului electoral Baia Mare, din 26 noiembrie 1918, în care s-au ales delegații pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Proces verbal

luat în adunarea electorală a cercului electoral *Paia mare*
din comitatul *Salimire* ținută în *Paia mare*
la *16 Decembrie* 1918.

Prezident: *D. Ionuț Selăgiani*
Notari: *Stefan Schiller*
Grigore Pop

Prezidentul dă citire ordinului venit
dela Consiliul Central Național Român,
prin care se ordonă alegerea urgentă a
5 delegați în Marea Adunare Națională
Română, care va fi convocată în scurt timp.
Constată că publicarea alegerii de azi s'a
venit de cu vreme în toate comunele din
cerc. Salută pe alegătorii prezenți și li
provoacă să numească 2 bărbați de încre-
dere.

Se numesc de atari prin

unanimitate dnil
George Popici și
Gavril Popici

Prezidentul deschide votarea, care
decurgând în ordine, pe baza scrutinului
făcut de biroul adunării se constată că
~~unanimitatea~~
unanimitatea voturilor au fost dnil

D. Nicolae Dăgea ca *Președinte ad-hoc*
Alfred Popci ca *mare proprietar*
Stefan Popci ca *mare proprietar*
Dimitrie Popci ca *mare proprietar*
D. Vasile Selăgiani etc. *Se în-*

ca semnare prezidiul declară pe dnil:

D. Nicolae Dăgea
Alfred Popci
Stefan Popci
Dimitrie Popci

Fig. 5

UN DOCUMENT IMPORTANT PRIVIND GARDA NAȚIONALĂ DIN SĂPÂNȚA

MIHAELA SĂLCEANU*

VIOREL CIUBOTĂ**

AN IMPORTANT DOCUMENT REGARDING THE SĂPÂNȚA NATIONAL GUARD

ABSTRACT

At the end of 1918 the Austro-Hungarian Empire is breaking up and the defeats suffered by the Central Powers lead to the unraveling of the two-headed monarchy. Upon returning from the frontline, Maramures Romanians began to organize themselves in National Councils and National Guards. National guards were set up in every locality, their role being to maintain order, to safeguard the life, peace and wealth of the citizens and to introduce a democratic administration in place of the old institutions. In the month of December conflicts between Romanians and Hungarians grew up intensely, insomuch that by January 4th 1919 the Great Headquarters ordered troops in Transylvania to occupy the Baia Mare - Sighetu Marmatiei - Zalău region. The task to liberate Maramureș was assigned to the 14th Infantry Regiment reinforced with a divisionary squadron and two artillery batteries led by Lieutenant-Colonel Teodor Gheorghiu. Village national guards formed by Maramures peasants, priests and schoolmasters helped the army to pass the weaponry over the Gutin and offered them informations about enemy troops.

Keywords: National guard, National Councils, Săpânța, democratic administration, Maramureș.

În urmă cu câțiva ani, autorii studiului de față găseau într-o colecție particulară din Satu Mare acest document care, la prima vedere, pare fără prea mare importanță. Este vorba de o listă a Gărzii Naționale din Săpânța, datând din 4/17 ianuarie 1919, semnată de Demetriu Popp, comandantul gărzii.

Lista cuprinde 50 de nume de gardiști, din care 29 erau jurați (depuseseră jurământul de credință față de Sfatul Național Român, după formula obișnuită: „Eu jor credință și alipire către sfatul român și că totdeauna voi asculta și numai poruncile Consiliului Național Român. Dumnezeu așa să-mi ajute”).

Mai erau 21 de persoane care, probabil, nu erau încă jurați, iar cineva a mai adăugat cu creionul încă șapte nume. Deci un total de 57 nume de gardiști. În capul listei, comandantul a scris: „Lista feciorilor cari sunt trimiși în Sighet la porunca Comandamentului de la Regimentul de infanterie 14 pentru conducerea «ucrainenilor» prinși în luptă”.

* Muzeograf, Muzeul Județean Satu Mare; e-mail: ela_1975@yahoo.com.

** Doctor în istorie, Muzeul Județean Satu Mare; e-mail: ciubotasm@yahoo.com.

Ne-am dat imediat seama de importanța documentului care este legat, în mod nemijlocit, de eliberarea orașului Sighetu Marmăției, în ianuarie 1919.

După cum se cunoaște, la începutul lunii ianuarie 1919, trupe ucrainene regulate, însoțite de gărzii ucrainene din Carpații Păduroși, încep să ocupe Maramureșul, coborând pe valea Tisei.

Nenorocirea este că peste tot, pe unde au ajuns, au provocat jafuri, violuri și dezordine, cu care oamenii locului nu se mai întâlniseră de la ocupația rusească din 1914! După câte se pare, o delegație din Maramureș condusă de dr. Vasile Filipciuc ajunge la Sibiu în această perioadă, unde cere Consiliului Dirigent să intervină ca trupele române să ocupe Maramureșul¹.

Mai mult, bandele ucrainene din avangardă, de sub comanda locotenentului Vorovitz, trimit în 2 ianuarie 1919 un ultimatum armatei române în care își exprimă voința de a ocupa Maramureșul și cer stabilirea unei linii de demarcație între cele două armate².

Trupele române din partea de nord-vest a Transilvaniei nu erau foarte numeroase. Pe un aliniament care începea în zona Huedinului, trecând prin Sălaj și zona Băii Mari, eliberată cu câteva zile înainte (30 decembrie după calendarul vechi), se aflau unitățile Diviziei 7 Infanterie condusă de generalul Constantin Neculcea (născut în 4 martie 1873, la Dumbrăveni) care avea în subordine cu puțin peste 7.000 de ofițeri și soldați³.

În data de 4/17 ianuarie 1919 se hotărăște ca un detașament compus din Batalionul 2 din Regimentul 14 Infanterie, condus de locotenent-colonelul Teodor Gheorghiu, și Bateria 7 din Regimentul 4 Artilerie, să pornească în marș forțat pentru a elibera Sighetul, ocupat cu o zi înainte de către ucraineni.

Urmează un marș de peste 40 de kilometri, trecându-se în noaptea de 3/4 ianuarie 1919 (16/17 ianuarie după calendarul nou) peste munți, cu ajutorul țăranilor maramureșeni (Ilie Lazăr își asumă mobilizarea maramureșenilor și conducerea trupelor române prin zăpadă și peste munți). Cert este că în 4 ianuarie s-au trimis parlamentari trupelor ucrainene, aflate la Vad, pentru a le cere să se retragă. Au fost întâmpinați cu o ploaie de gloanțe, deși românii se deplasau cu gornist și steag alb.

Locotenent-colonelul Teodor Gheorghiu, care și-a descris faptele într-o broșură intitulată „Din trecutul Regimentului Roman, nr. 14” (tipărită la Roman, în 1930), a ordonat atacarea ucrainenilor la ora 18 și 45 de minute. Ucrainenii au fost zdrobiți, românii ocupând Sighetul și capturând, la Cămara, lângă Sighet, câteva sute de ucraineni.

Pierderile ucrainenilor au fost de 30 morți, 50 răniți și 344 de prizonieri, din care 7 ofițeri. Românii au avut un mort și doi soldați răniți. S-au consumat 15.000 cartușe de armă, 14.000 cartușe de pușcă mitralieră și 10 proiectile de

¹ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 238.

² Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Țucă, *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 20.

³ *Ibidem*, p. 17.

artilerie. Datele sunt luate din lucrarea „Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania” și credem că sunt cele reale, pentru că am întâlnit și alte cifre, mergându-se până la 500 de prizonieri⁴.

Nu este scopul lucrării noastre să prezentăm atmosfera de bucurie care a domnit în rândul populației, după alungarea și capturarea bandelor ucrainene. Dar, totuși, vom consemna două mărturii din epocă, provenind din două surse. Astfel, ziarul „Românul”, din 18 ianuarie 1919, scria: „Sighetul Marmației în stăpânirea armatei române. Trupa ucraineană, care intrase în Sighetul Marmației ieri dimineață sub conducerea unui sublocotenent, a suferit gravă înfrângere în ciocnirea ce-a avut-o cu trupele românești, spre sud de oraș. Azi dimineață trupele românești au intrat în Sighetul Marmației în triumf, în mijlocul unui entuziasm până la extaz al populației. În lupta ce s-a dat la Vad, la 20 kilometri depărtare de la Sighetul Marmației, între trupele ucrainene și trupele române, ucrainenii au fost înfrânți și 500 din ei au fost făcuți prizonieri”⁵. Ziarul maghiar „Szamos”, care apărea la Satu Mare, în numărul de sâmbătă, 18 ianuarie 1919, într-o corespondență trimisă din Sighetu Marmației, intitulată „Ucrainenii și românii la Sighetul Marmației”, relatează pe larg evenimentele, descriind ocuparea orașului de către trupele ucrainene, însoțite de o adunătură de jefuitori (jumătate din totalul invadatorilor). „Această adunătură a fost aceea care, pe unde au umblat trupele ucrainene, au jefuit, au prădat și chiar au ucis”. După lupta de la Vad, ucrainenii au luat-o la fugă, iar dimineața, între orele 8 și 9, românii și-au făcut intrarea în oraș. „Locuitorii orașului – încheie ziarul sâtmărean – s-au bucurat că ucrainenii au fugit, deoarece prin intrarea trupelor românești, oamenii au sperat că se va restabili ordinea, astfel fiind asigurată ordinea în oraș”⁶. Corespondentul ziarului sâtmărean exagera în privința numărului soldaților români și ofițerilor: 2.000 de soldați și 30 de ofițeri!

Ne vom întoarce la documentul nostru de la Săpânța și la semnificațiile lui. După capturarea unui număr așa de mare de prizonieri se punea problema trimerii lor la Comandamentul din Dej pentru a fi interogați și a li se hotărâ soarta. Locotenent-colonelul Teodor Gheorghiu nu putea să se dispenseze de soldați pentru a însoți grupul de prizonieri. Regimentul 14 Infanterie număra la acea dată 1.494 oameni, din care 348 nu erau apti de luptă. La luptele de la Sighet au participat în jur de 400 de soldați români, care aveau de apărut un front de la Perii Maramureșului până la Trebușa⁷. Astfel, au fost nevoiți să apeleze la gărzile naționale din Săpânța și Giulești, pentru a-i ajuta la transportarea prizonierilor.

După spusele lui Ilie Lazăr (care susține că gărzile naționale au acționat sub conducerea lui), prizonierii în număr de 337 au fost duși la Comandamentul din Dej de către un pluton de soldați comandanți de un sublocotenent și de gărzile din comunele Săpânța și Giulești „de sub conducerea mea”⁸.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ „Românul”, anul VIII, nr. 4, Arad, 18 ianuarie 1919, p. 2.

⁶ „Szamos”, anul LIV, nr. 16, Satu Mare, 18 ianuarie 1919, p. 2.

⁷ V. Ciubotă, G. Niculescu, C. Țucă, *op. cit.*, p. 17.

⁸ Ilie Lazăr, *Amintiri*, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 68.

La data de 8/21 ianuarie 1919 se nota în „Jurnalul de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania”, că din interogatoriul luat locotenenților Maju și Victor Vorobesc, făcuți prizonieri la Sighet, reiese „că au avut ordin de la Comandamentul Militar din Colomeea să intre cu orice chip în Maramores-Sziget. Asupra organizării armatei ucrainene nu au nicio cunoștință, dar știu de existența unor centre de concentrare la Tarnapol, Colomeea, Ternbowla, Lemberg, Prezmysl, Csatartcov, Jejanie și Stanislav”⁹.

Asta înseamnă că prizonierii ucraineni au ajuns într-adevăr la Comandamentul de la Dej și au fost însoțiți și de gărzile din cele două localități maramureșene. Spre această concluzie ne îndreaptă și faptul că, probabil, în epoca stalinistă, cineva care și-a temut libertatea și chiar viața, a decupat cuvântul «ucrainenilor» ca să nu trezească bănuieli într-o epocă când puteai să o pățești pentru asemenea fapte.

Documentul mai prezintă, din punctul nostru de vedere, și o altă importanță. Dacă privim la numărul de evidență a documentului (37), putem trage concluzia că până la acea dată Garda Națională Română, sau Consiliul Național Român din Săpânța a emis și a primit 37 de documente, ceea ce înseamnă un număr extrem de mare!

Din păcate, astăzi din zecile de documente ale acestei gărzi sau ale consiliului nu avem cunoștință decât de acesta. Cine știe, poate cercetători mai norocoși vor scoate la lumină toate documentele Gărzii Naționale și a Consiliului Național Român din Săpânța.

⁹ *Ibidem*, p. 25.

Anexa I

De la comandantul Gardei naționale române din Săpânța
Lista feciorilor, cari sunt trimiși în Sighet la porunca Comandantului de la
Regimentul de infanterie 14 pentru conducerea ucrainenilor prinși cu lupta.

1. Grigore Apșan
2. Ioan Finta
3. Vasiliu Holdiș
4. Gheorghe Holdiș
5. Gheorghe Lazăr
6. Mihai Mogociu
7. Ioan Pop (Pipis)
8. Ioan Pop (Poroncioc)
9. Toader Pop a Tomei
10. Dumitru Pop Oca
11. Toader Stan Pop
12. Toader Pop I Gheorghe
13. Ioan Stan Petrinjel
14. Dumitru Stan Petrinjel
15. Grigorie Stan Nacu
16. Gheorghe Stan Mihăiescu
17. Gheorghe Savliuc Onofrei
18. Gheorghe Salviuc Pip
19. Andrei Șelever
20. Gheorghe Slătian
21. Teoader Tite
22. Grigoriu Tite
23. Gheorghe Turda
24. Ioan Turda
25. Dumitru Pop Vereta
26. Grigoriu Pop Tincu
27. Ioan Petriciu
28. Ioan Ciocan
29. Gheorghe Steșca Bodnar ca gardiști jurați
30. Gheorghe Apșan
31. Ilie Holdiș
32. Grigoriu Mogaciu
33. Gheorghiu Pop Chirilă
34. Gheorghe I Gheorghe Petruc
35. Gheorghe Pop I Ioan Petruc
36. Ioan Pop Leni
37. Ioan Pop I Grigor Popi
38. Toader Pop Chiton
39. Gheorghe Pop Fișcuș
40. Toader Stețiu

41. Ioan Stan a Pelaghiei
42. Ioan Stan Chitu
43. Gheorghe Stan Horvath
44. Grigoriu Stan Uglean
45. Toader Stan a Ilenei
46. Grigoriu Stan Zmîc
47. Ioan Stan Nacu
48. Ioan Turda Haicu
49. Grigoriu Tupiță
50. Toader Lepmüller

Dat în Săpânța la 4/17 ianuarie 1919
Demetriu Popp, comandantul gardei

S-au mai adăugat cu creionul următoarele nume:

1. Ioan Oros
2. Dumitru Pop l<ui>Dumitru
3. Dumitru Georgiu l<ui> Dumitru
4. Ioan Pop l<ui> Ioan
5. Grigore Stan l<ui> Petru
6. George Boznar
7. Ioan Stan.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1-2 – Români maramureșeni din primele două decenii ale veacului al XX-lea.

Fig. 3 – Documentul din 4/17 ianuarie 1919.

Fig. 1

Fig. 2

LICEUL „DRAGOȘ VODĂ” SIGHET LA ÎNCEPUT DE DRUM

MARIUS VOINAGHI*

LE DEBUT DU LYCEE DRAGOȘ VODĂ

RESUMÉ

A la fin du XIX-ème siècle l'Association pour la culture du peuple roumain de Maramureș a initié un cours pédagogique en langue roumaine à Sighetu Marmatiei, en Maramureș. Une centaine d'instituteurs y ont été formés et après ils ont pratiqué un enseignement en langue roumaine. Ces instituteurs ont préparé ceux qui ont participé à la Grande Asssemblée Nationale de Alba Iulia. Le gouvernement provisoire conduit par Iuliu Maniu a décidé de fonder 26 écoles roumaines: 17 lycées de garçons parmi lesquels aussi Dragoș Vodă, 5 écoles supérieures et 4 lycées de filles. La rentrée au lycée Dragoș Vodă a été le 10 octobre 1919, le premier directeur étant dr Eugen Szeles. Il y avait 125 élèves ordinaires et 12 particuliers, de différentes nationalités: roumains, hongrois et ukrainiens. Au commencement 10 professeurs y ont enseigné aidés aussi par 2 débutants. Plusieurs élèves provenaient des villages des alentours, il y avait peu qui était de Sighet. L'augmentation du nombre des élèves a été une constante dans l'histoire du lycée.

Mots clés: Preparandia, officiel, participer, enseigner, histoire, Alba Iulia, fonder, directeur, le 1 –er Decembre 1918.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu introducerea regimului liberal la Viena, activitatea culturală din Maramureș a fost impulsionată de către „Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș”¹. În Adunarea comitatensă din 13 decembrie 1860, comitele Iosif Man a propus înființarea unei preparandii românești, respectiv a unui „alumneu” (internat) pentru a cărei funcționare s-a cerut aprobarea Curții de la Viena². Ulterior, „Asociațiunea” va avea și alte instituții proprii: tipografie, librărie, Societatea de lectură a românilor din Maramureș „Dragoșiana”³. În ședința din 3 septembrie 1861 comitetul de organizare ales a decis să cheme ca profesor preparandial pe Ion Bușiția, absolvent al Institutului pedagogic „Sfânta Ana” din Viena⁴.

Cursul preparandial de la Sighet a debutat la 20 ianuarie 1862 cu un număr de 12 elevi, care până în iulie 1862 au urmat anul pregătitor, iar din toamna

* Profesor, Colegiul Național „Dragoș Vodă” Sighetu Marmatiei;
e-mail: alsaridon@yahoo.com.

¹ Nicolae Josan, *Un manuscris inedit despre „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș”*, în „Marmatia”, nr. 7/2, Baia Mare, 2002, p. 172–178.

² Ion Dordea, *Din activitatea Despărțământului Vișeu – Iza al Astrei*, în „Marmatia”, nr. 4, Baia Mare, 1978, p. 170–171.

³ Ion Bota, *Contribuții la istoria învățământului românesc în nord-vestul Transilvaniei*, în „Marmatia”, nr. 4, Baia Mare, 1978, p.104–105.

⁴ Artur Koman, *Documente istorice maramureșene*, Vișeu de Jos, 1937, p. 9–13.

anului 1862 au urmat cele două cursuri cu durată de un an fiecare. În anul 1864 a absolvit Preparandia Sighet primul lot de 24 de elevi. Pe toată durata școlarizării au fost predate următoarele materii: religia, istoria bisericească, gramatica limbii române a lui G. Munteanu, gramatica maghiară, citirea, istoria naturală, metodică, geografia, geometria, istoria universală, economia, calculul mintal, caligrafia, cântul bisericesc și popular⁵.

Inițierea pedagogică a elevilor se făcea în școala populară din localitate. Elevii urmau o serie de activități practice ce aveau o dublă orientare: pedagogică și economică. Ion Bușiția, cu o bogată activitate de învățător la Școala Normală Districtuală din Lăpușul Românesc (azi, Târgu Lăpuș), era un temeinic cunoscător al didacticii. Activitățile practice economice se desfășurau în grădina școlii, unde elevii erau inițiați în tehnica pomăritului, grădinaritului și albinăritului. Cei doi profesori ai școlii, care au colaborat cu învățătorul Ioan Bușiția, au fost George Păcurariu și Ion Pop. Înregistrând progresul Preparandiei, care a pregătit peste o sută de învățători pentru școlile maramureșene, guvernul ungar a decis să înființeze, în anul 1870, o preparandie de stat cu limba de predare maghiară. „Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș” a decis în octombrie 1869 ca preparandia română să-și înceteze activitatea. Profesorul Ioan Bușiția a fost încadrat la Preparandia de Stat, unde a predat unele cursuri și în limba română. De aici, el a fost mutat profesor la Preparandia din Sarospatak, iar la cea din Sighet, cursurile de limba română au încetat în 1878⁶.

La 22 noiembrie 1918 se organizează la Sighet o impunătoare Adunare Națională care alege delegații comitetului Sfatului Național Român, în frunte cu dr. Vasile Chindriș, și delegații pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁷. Participarea maramureșenilor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia este bine primită de istoriografia românească⁸ și din acest considerent n-o s-o reluăm aici. Prin Decretul–lege nr. 3631 din 11 decembrie 1918 se consfințează unirea pe plan intern și se organiza Transilvania, provizoriu, prin cele două organisme: Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent⁹.

În comunicatul publicat în „Gazeta Oficială” a Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria, din 10 august 1920, de către dr. Onisifor Ghibu, secretarul general pentru trebuințele învățământului

⁵ Vasile Popeangă, *Mărturii transilvănene despre acte creatoare de pedagogie românească*, Arad, 2007, p. 105-106.

⁶ Mihai Marina, *Maramureșeni – portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, Editura Dragoș Vodă, 1998, p. 214-221.

⁷ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997, p. 201-202.

⁸ Mihai Dăncuș, Gheorghe Todinca, *Maramureșul și Marea Unire: creștomatie de texte și documente 1918-1919*, Sighetu Marmăției, Editura 1 Decembrie, p. 5-58; Ilie Gherheș, *Maramureș: delegații cu credențional, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, în „Acta Musei Maramorosiensis”, Sighetu Marmăției, 2017, p. 201-204; Ioan Agrigoroaiei, *Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului*, în „Marea Unire din 1918 în context european”, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 173-187.

⁹ Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 525-526.

secundar de stat, sunt numiți patru directori regionali, după cum urmează: în circumscripția Sibiului Andrei Bârseanu, fost profesor la Școala Centrală din Brașov; în circumscripția Cluj dr. Valeriu Seni, fost profesor la liceul Năsăud; în circumscripția Oradea, dr. Alexandru Pteancu, fost profesor la Beiuș, iar în circumscripția Timișoara, Ioan Petrovici, fost profesor la liceul din Brașov. Prin același act sunt desemnați directorii din liceele nou înființate, după cum urmează:

1 La Liceul „Gheorghe Șincai” (Baia Mare) – dr. Gheorghe Hetcou, fost profesor la liceul din Beiuș.

2 La Liceul „Traian Doda” (Caransebeș) – Sabin Evuțian, fost profesor la Școala Normală din Arad.

3 La Liceul „Andrei Mureșanu” (Dej) – Victor Motogna, fost profesor la liceul din Năsăud.

4 La Liceul „Radu Negru” (Făgăraș) – dr. Traian Suciu, fost profesor la gimnaziul din Brad.

5 La Liceul „Timotei Cipariu” (Ibașfalău) – Nicolae Negru, fost profesor la liceul din Blaj.

6 La Liceul „Coriolan Brediceanu” (Lugoj) – dr. Victor Bârlea, fost profesor la Școala Normală de fete din Lugoj.

7 La Liceul „Gheorghe Lazăr” (Sibiu) – dr. Ioan Bunea, fost profesor la liceul din Brașov.

8 La Liceul „Regele Ferdinand” (Turda) – Petru Suciu, fost profesor la liceul din Blaj.

9 La Liceul „Mihai Viteazul” (Alba Iulia) – Enea Zeflean, fost director la Școala Civilă din Abrud.

10 La Liceul „Gheorghe Barițiu” (Cluj) n-a fost repartizat niciun profesor.

11 La Liceul „Aurel Vlaicu” (Orăștie) – Ioan Cheri, fost profesor la gimnaziul din Brad.

12 La Liceul „Emanoil Gojdu” (Oradea) – Ioan Pap, fost profesor la liceul din Sibiu.

13 La Liceul „Dragoș” (Sighet) – dr. Eugen Széles.

14 La Liceul „Alexandru Papiu Ilarian” (Târgu Mureș) – dr. Petru Hetcou, fost profesor la liceul din Beiuș.

15 La Liceul „Moise Nicoară” (Arad) – Nicolae Mihulin, fost profesor la Școala Normală din Arad.

16 La Liceul „Simion Bărnuțiu” (Șimleul Silvaniei) - dr. Ioan Osian, fost profesor la Beiuș.

17 La Liceul „Mihai Eminescu” (Satu Mare) - dr. Vasile Lohan, fost profesor la liceul din Seghedin.

18 La Școala Reală Superioară Brașov – Gheorghe Chelariu, fost director la liceul din Brașov.

19 La Școala Reală Superioară Deva – Iosif Botean, fost profesor la aceeași școală.

20 La Școala Reală Superioară Timișoara – Ascaniu Crișan, fost profesor la Școala Normală din Sibiu.

21 La Școala Reală Superioară Oradea – dr. Vasile Kirvai, fost profesor la școala din același oraș.

22 La Școala Reală Superioară Arad n-a fost numit director.

23 La Liceul de Fete din Arad – dr. Lazăr Nichi, fost profesor la liceul din Arad.

24 La Liceul de Fete Sibiu – dr. Vasile Bologa, fost director la Școala Civilă a Asociațiunii.

25 La Liceul de Fete din Sighet – Cornel Sânjoanu.

26 La Liceul de Fete Oradea – Ștefan Scridon.

Primii ani ai liceului coincid cu primii pași ai învățământului secundar local românesc în condițiile create de făurirea statului național român unitar. Sunt anii în care s-au fundamentat direcțiile școlii românești secundare de la Sighet.

Din primul anuar al Liceului „Dragoș Vodă” aflăm că prin Ordinul nr. 10561/1919 al Resortului de Culte și Instrucțiune Publică din cadrul Consiliului Dirigent, la Liceul „Dragoș” din Sighet, pe postul de director provizoriu, a fost numit dr. Eugen Széles, la Liceul de Fete „Domnița Ileana” Corneliu Sânjoanu, iar la Școala Normală de Băieți „Regele Ferdinand” Ion Borgovan. În perioada 15 august-1 octombrie 1919 a fost inițiat un curs pregătitor de limbă, ținut de Corneliu Sânjoanu. În curtea liceului de fete, la 10 octombrie 1919, în cadrul unei festivități solemne, și-au deschis porțile cele două instituții de învățământ. Festivitatea de deschidere a început cu sfințirea școlii de către vicarul greco-catolic Ilarie Boroș, continuând cu intonarea Imnului Regal și cuvântul de deschidere al directorului. Liceul de Băieți „Dragoș Vodă” a fost instalat la parterul și primul etaj al clădirii preluate de la Liceul Catolic de Băieți, la 10 august 1920. Etajul doi al aceleiași clădiri adăpostea Școala Normală „Regele Ferdinand”¹⁰. Era o clădire cu două etaje, construită din piatră și cărămidă, acoperită cu ardezie și compusă din 50 de încăperi, săli de clasă, birouri, precum și locuința directorului. Ceva mai târziu, la data de 3 martie 1937, imobilul a intrat în proprietatea Ministerului Educației Naționale.

Primii ani de după Marele Război înseamnă confruntări dificile cu neajunsurile care păreau de neînvins: absența manualelor școlare și lipsa profesorilor la unele specialități. Materialul didactic era insuficient și parțial inadecvat, iar băncile necorespunzătoare, fiind aduse provizoriu de la o școală generală.

Timp de doi ani, liceul a funcționat pe baza ordinelor Consiliului Dirigent de la Sibiu și ale Directoratului General de la Cluj. În al treilea an de activitate, pe baza Ordinului nr. 34131/1921 al Ministerului Instrucțiunii Publice, s-a deschis și o secție maghiară. Aceasta și-a început activitatea la 16 noiembrie 1921, în prezența întregului corp profesoral al celor două secții: română și maghiară.

În anul de debut, liceul a avut 125 de elevi ordinari și 12 particulari de naționalitate română, maghiară și ucraineană. Au predat 10 profesori, 2 profesori ajutători și 2 cateheți, în frunte cu directorul dr. Eugen Széles, licențiat în limba

¹⁰ *Anuarul I al Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmației pe anul școlar 1919 – 1920*, Tipografia culturală, 1920, p. 6–16.

română și maghiară, doctor în filozofie. Este omul care a înțeles adevăratul rol al școlii, ca factor de cultură și civilizație.

Majoritatea elevilor înscriși în anul școlar 1919-1920 proveneau din Maramureș (108 din cei 125 de elevi ordinari). Ceea ce este de remarcat este numărul mare de elevi din localitățile rurale ale județului, comparativ cu cei care proveneau de la Sighet. Astfel, din cei 108 elevi din Maramureș, 88 proveneau din mediul rural și numai 20 din Sighet.

Situația pe naționalități a celor 116 elevi înscriși la examenul de la finele anului școlar se prezintă astfel: 111 români, 3 maghiari, un rutean și un evreu. Numărul redus de elevi maghiari se poate explica prin menținerea activității liceului romano-catolic și a celui reformat.

După starea socială a părinților, între cei 116 elevi înscriși la examenul de sfârșit de an școlar 1919-1920, predomină elevii care proveneau din familii de mici proprietari (nu se specifică natura acestora), 42 din familii de intelectuali (preoți și învățători), 17 din familii de funcționari publici, 6 din familii de zilieri sau muncitori la mine, 2 din familii de pensionari, 7 din familii de cadre ale armatei, 1 dintr-o familie de mari proprietari. În general, numărul elevilor proveniți din familii de mici proprietari și intelectuali corespunde structurii sociale locale din perioada interbelică. Micii proprietari din mediul urban erau patroni de ateliere de diverse ramuri de producție și servicii, firme particulare cu specific meșteșugăresc, proprietari funciari. Cei 125 de elevi ordinari, înscriși în primul an de funcționare, au fost împărțiți în șapte clase; clasa a opta nu s-a înființat din lipsă de elevi.

În cel de-al doilea an școlar (1920-1921) au fost înscriși 185 de elevi, din care au fost clasificați 165. În anul 1921 se introduc clasele cu limba de predare maghiară, un an mai târziu studiul limbii franceze, începând cu clasa a III-a se studiază limba latină, iar din anul școlar 1924-1925 se introduc trimestrele, notarea de la 1 la 10 și uniforma școlară¹¹.

Creșterea numerică a elevilor a fost o trăsătură constantă a liceului. Chiar și în anii recesiunii economice clasele aveau efective mari de elevi. În anul școlar 1929-1930, în clasa întâi au fost înscriși 50 de elevi, în clasa a doua 41, în clasa a treia 47, în clasa a patra 31. La nivelul acestui an școlar s-a înregistrat o scădere la clasa a șasea, în care erau înscriși 36 de elevi. Din analiza datelor referitoare la numărul elevilor înscriși în clasele de gimnaziu și al celor din clasele de liceu, rezultă un număr mai mare în clasele de gimnaziu. Aceeași situație o putem constata și în anul școlar 1936-1937. Astfel, în clasa întâi au fost înscriși 56 de elevi, în clasa a doua 48, în clasa a treia 44, în clasa a patra 43. Și în cazul acestui an școlar s-a observat o scădere la clasele de liceu. Chiar și în clasa a cincea, sau în prima clasă de liceu, au fost înscriși doar 26 de elevi. În clasa a șasea 18, a șaptea 17, iar în clasa a opta doar 14. Cea mai importantă cauză a întreruperii studiilor secundare după absolvirea claselor de gimnaziu, era situația materială precară a majorității populației, în special a celei din mediul rural. În strânsă

¹¹ Vasile Anișorac, *Liceul „Dragoș Vodă” Sighetu Marmației. Monografie 1919 – 1996*, Sighetu Marmației, Editura Valea Verde, 2012, p. 32-38.

legătură cu diminuarea puterii economice a locuitorilor săteni era și cuantumul ridicat al cheltuielilor necesare pentru întreținerea unui elev de școală secundară care nu avea domiciliul în oraș.

Majoritatea familiilor țărănești nu dispuneau de sumele necesare achitării costului internatului care, în condițiile anului 1929, era de 13.000 de lei la care se adăugau cele 2.000 de lei cât costau hainele pentru un elev de gimnaziu sau de liceu. Din acest considerent, mulți elevi foarte buni erau obligați să întrerupă școala.

O altă cauză a scăderii numărului elevilor de liceu față de cei de gimnaziu a reprezentat-o posibilitatea ocupării unui post în administrația publică locală cu absolvenți ai școlii gimnaziale. Alți absolvenți de gimnaziu deveneau funcționari în cadrul întreprinderilor și instituțiilor publice sau particulare. Pe de altă parte, pentru majoritatea celor care s-au înscris în învățământul secundar nu exista posibilitatea continuării studiilor în instituțiile de învățământ superior¹².

La o analiză a situației personalului didactic, asemenea marilor orașe transilvane, la „Dragoș Vodă” găsim numeroși profesori cu o temeinică pregătire profesională, pentru care munca la catedră a însemnat un act de mare conștiință. Majoritatea celor 105 cadre didactice, care au funcționat între anii 1919 și 1940, pot fi caracterizate astfel: în perioada interbelică aici au predat 64 de profesori cu studii superioare, din care cinci erau dublu licențiați, iar opt cu titlul de doctor în științe, 3 cu studii liceale, iar în 31 de cazuri nu se specifică studiile. Pentru aceeași perioadă, din cei 105 profesori, 56 au fost români, 12 maghiari, 5 germani, 1 polonez, 1 croat, iar în 26 de cazuri nu se specifică naționalitatea. Din perspectiva apartenenței religioase, 32 erau greco-catolici, 22 ortodocși, 13 romano-catolici, 9 reformati, 1 armean-catolic, 1 mozaic, 1 izraelit, iar în 26 de situații nu se specifică religia. Totodată, în primii ani de funcționare a liceului, mulți profesori au fost detașați din Vechiul Regat, întorcându-se după un stagiul de 1-3 ani în localitățile de baștină. O parte însemnată o constituie cei care au reușit să ocupe catedre în învățământul superior sau au părăsit liceul pentru posturi din afara învățământului: prefecți ai județului Maramureș, deputați, instituții bisericești, presă, instituții artistice etc.

Prezentăm, în finalul lucrării, corpul profesoral din anul școlar 1919-1920, subliniind rolul însemnat ce-l deține acesta în prestigiosul drum ce-l va parcurge liceul, iar în încheiere un citat din Andrei Radu, elev și profesor la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetu Marmăției.

1 Dr. Eugen Széles – diplomat în limba română și maghiară, doctor în filozofie; a predat limba română în primul an școlar; 12 ani vechime la catedră.

2 Josef Sivry – diplomat în limba franceză; detașat din Franța, de la „Collège de Normandie” din Rouen; a predat în primul an; 16 ani vechime la catedră.

3 Dr. Flore Al. George – profesor titular, dirigintele clasei a VII-a, diplomat pentru limba română și istorie, doctor în filozofie. A predat limba română, latină,

¹² Florin Dorel Dragoste, *Situația etnică și confesională a Maramureșului în perioada interbelică*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, nr. 9, Baia Mare, 2016, p. 215-226.

istorie, limba greacă; 7 ani vechime la catedră.

4 Dimitrie Simon – „profesor provizor”, dirigintele clasei a VI-a, diplomat în limba română, detașat din Vechiul Regat; a predat limba română, limba franceză, istorie și științe naturale; a fost conducător al „Societății de lectură” și bibliotecarul liceului; 8 ani vechime la catedră.

5 Dumitru Țiganetea – profesor suplinitor de matematică, cu examen fundamental pentru matematică și fizică, dirigintele clasei a V-a; un an vechime la catedră.

6 Niculaie Doroș – profesor suplinitor de religie greco-catolică, preot; un an vechime la catedră.

7 Gavrilă Pop – profesor practicant pentru limba română, limba franceză și limba germană; a predat limba franceză, istorie, științe naturale, limba germană; 12 ani vechime la catedră.

8 Vasile Peta – profesor practicant pentru muzică; a predat muzica și istoria; un an vechime la catedră.

9 Mihai Antonescu – maestru suplinitor de desen, detașat din Vechiul Regat; dirigintele clasei I; a predat desen, caligrafie, fizică, științele naturale; un an vechime la catedră.

10 Dimitrie Braharu – institutor, detașat din Vechiul Regat; dirigintele clasei a II-a; a predat geografia, fizica, gimnastica; un an vechime la catedră.

11 George Țarina – profesor practicant pentru limba română, limba latină, teologie; dirigintele clasei a IV-a; a predat limba latină, limba română, geografie; un an vechime la catedră.

12 Profesori ajutători

13 Ioan Marina – teolog, a predat religia greco-catolică, limba latină, gimnastica.

14 Dr. Titu Doroș – avocat, a predat instrucția civică.

15 Tiberiu Kiss – medic, a predat igienă.

16 Catiheti

17 Petru Ember – preot, a predat religia romano-catolică;

18 Dr. Samuil Danzig – rabin, a predat religia izrelită.

„În adevăr, cine nu-și amintește cu duioșie de foștii săi dascăli? Cu trecerea vremii, ei apar ușor idealizați, dar foarte vii, parcă ar trăi și acum, parcă i-ai văzut pe stradă ieri ori îi vei întâlni mâine. Imaginea lor, chiar dacă au predat puțin timp o materie, rămâne profund întipărită în mintea noastră. Sper că această afirmație este valabilă și pentru numeroșii, diferiții mei discipoli”¹³.

¹³ Andrei Radu, *Mierea amintirilor*, Arad „Vasile Goldiș” University Press, 2008, p. 52.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Corpul profesoral (1920); în centrul rândului de jos primul director, dr. Eugen Szeleș.

Fig. 2 – Societatea de Lectură „Dragoșiana”; în centru, în costum popular muscelean, prof. Ion Modreanu.

Fig. 3 - Absolvenții Liceului „Dragoș Vodă” Sighetu Marmăției, promoția 1927.

Fig. 1

Fig. 2

DESPRE ANII 1914-1918 ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL AL UNIRII DIN ALBA IULIA

IONELA SIMONA MIRCEA*

ABOUT 1914-1918 IN THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL UNIFICATION MUSEUM

ABSTRACT

The formation of Great Romania represents in the history of the Romanians the maximum point of materialization of national aspirations. The most important part of the patrimony of the National Museum of Alba Iulia is naturally represented by collections of documents, periodicals, photographs, three-dimensional objects related to the period of the First World War and the formation of the Romanian unitary national state at the end of 1918. This serves the community by preserving evidence of the efforts of the Romanian generations of that time to fulfill the dream of the realization of a Great Romania that will encompass all of them.

The anniversary of the Centenary of Great Romania was the memorization of this extraordinary period in our history, and the purpose of this study was to bring to the attention of all those interested a few pictures of tangible evidence from the Albaianian heritage, which keeps the memory of the difficult years of war (1914-1918), but also the memory of the then Romanian people's decision to sacrifice everything for being together. The use, in a small part of this time, of the study's heritage, of the museum's heritage, demonstrates once more, if necessary, its role in historical research, and the study itself was, in particular, invitation to all, to enter museums to understand applied events, people and deeds in the past.

Keywords: 1918, Great Union, Alba Iulia, Great Romania, Centenary, Transylvania, heritage.

Aniversarea Centenarului României Mari a fost prilejul rememorării unei perioade extraordinare din istoria românilor când, cu un obiectiv clar în față, unirea românilor într-o țară care să-i cuprindă pe toți, în limitele unor granițe care să includă și provinciile românești cu populație majoritar românească aflate sub ocârmuire străină, în condiții deosebit de dificile, mai ales în anii grei de război, prin sacrificii personale și naționale, s-au coagulat toate energiile consolidându-se rezistența în fața dușmanului chiar și atunci când totul părea pierdut.

Anii războiului au fost anii unei regenerări naționale care au întărit legăturile românești de pe ambii versanți ai Carpaților, anii în care eforturile autorităților austro-ungare și rusești de a accentua aspirarea națională a românilor din Transilvania, Basarabia și Bucovina, nu au putut șterge crezul românimii de pretutindeni, acela de unitate națională.

* Muzeograf, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia;
e-mail: ionelasimonamircea1966@yahoo.com.

Cei doi ani de neutralitate s-au datorat faptului că România avea de revendicat aceste teritorii din ambele imperii, ori cu acest scop, lucrurile trebuiau foarte bine chibzuite. Faptul că Puterile Centrale angajate în război promovau o politică dură împotriva românilor ardeleni și bucovineni a întărit în România curentul antantofil, o alianță cu Franța și Marea Britanie, estompând oarecum umbra amenințătoare a Rusiei sub care, de altfel, se aflau încă românii basarabeni. Lucrurile trebuiau făcute pas cu pas, din aproape în aproape. Decizia a fost greu de luat, premierul român Ion I. C. Brătianu încercând să obțină din partea marilor puteri garanții pentru salvarea propriei țări. Tratatul de alianță semnat la București în 4/17 august 1916 cu Rusia, Franța, Marea Britanie și Italia, precum și Convenția militară, garanta integritatea teritorială a statului român și recunoștea drepturile României asupra teritoriilor românești din Austro-Ungaria. Zece zile mai târziu, în cadrul Consiliului de Coroană de la Cotroceni, Ion I. C. Brătianu a precizat că ieșirea din neutralitate se datora necesității realizării aspirațiilor naționale, prin încheierea tratatului, patru din cele mai mari puteri ale lumii recunoscând temeinicia revendicărilor naționale românești și „consfințind hotarele etnice ale românilor de peste Carpați”¹.

Războiul a fost cumplit. În ciuda acestor garanții, România a cunoscut situații dramatice, un timp fiind lăsată singură de către aliații săi (Antanta), în fața dușmanului. Redusă la teritoriul Moldovei, în urma eșecului confruntărilor militare din 1916, România s-a confruntat cu probleme ce păreau insurmontabile – refugierea conducerii și a autorităților centrale la Iași, a populației în zona Moldovei, evacuarea tezaurului țării în Rusia, lipsa alimentelor, a combustibililor și a medicamentelor, lipsa banilor pentru procurarea celor absolut necesare traiului, izbucnirea molimelor, a tifosului exantematic etc. Totuși, în pofida nemulțumirilor și a ostilităților generate de aceste neajunsuri, a acuzelor susținătorilor Puterilor Centrale îndreptate împotriva antantofililor români care au aruncat țara în război de partea Antantei, spiritul de rezistență a supraviețuit, regele și regina, guvernul, intelectualitatea mobilizându-se, reușind să țină trează încrederea românilor în izbândă.

Mai mult decât crunta asuprire națională, care a avut ca rezultat un exod masiv al românilor din Transilvania și Bucovina în Moldova, marea tragedie a românilor din aceste provincii românești a fost mobilizarea și obligarea lor de a lupta sub steagul imperial împotriva armatei române, peste 400.000 fiind aruncați pe front și aproape 120.000 ajungând prizonieri la ruși². De aceea, în momentul în care a fost posibil, constituindu-se în batalioane de voluntari, românii ardeleni și bucovineni s-au pus la dispoziția României³, aceasta fiind forma de manifestare a dorinței lor unanime de întregire a neamului românesc. De pildă, locotenentul Victor Deleu⁴, comandantul primului batalion de voluntari români sosiți din lagărul

¹ Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 53.

² Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București 2003, p. 470.

³ Militarii români aflați în lagărul de la Darnița (lângă Kiev) s-au angajat să lupte pentru cauza românească, la începutul lui iunie 1917, la Iași, venind din Rusia și primele batalioane de voluntari.

⁴ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia (în continuare, MNUAI), Colecția de Documente, cota inv. 6676, 6741-6749.

de la Darnița (lângă Kiev) la Iași, cu scopul de a lupta pentru cauza românească în numele voluntarilor, la 8 iunie 1917, cu prilejul depunerii jurământului față de țară, a făcut o emoționantă mărturisire de credință subliniind: „Eram datori să venim la voi, azi, când voi trăiți pentru noi zile atât de grele. Azi am devenit cetățeni ai României, dar ai unei Români Mari”⁵.

Deși rezistența armatei române la Mărăști, Mărășești și Oituz a dus la o relativă stabilizare a frontului în zonă în vara anului 1917, spre sfârșitul anului, după ieșirea Rusiei din război datorită anarhiei generate de Revoluția din Octombrie, România s-a văzut obligată să încheie un armistițiu cu Puterile Centrale. Criza prin care trecea țara s-a accentuat în condițiile încercărilor repetate ale militarilor ruși, aflați în Moldova, de a impune regimul bolșevic în România. Toate acestea au determinat guvernul român să ia decizia de dezarmare a noului dușman. Sub presiunea armatei române, trupele rusești aflate pe teritoriul Moldovei au fost împinse peste Prut, scopul urmărit fiind, în cele din urmă, recuperarea și alipirea acestui teritoriu de România.

În tot acest timp, în plan internațional, diplomații români și emigrația românească și-au intensificat eforturile pentru a obține sprijin extern pentru susținerea cauzei românești. În acest scop, Vasile Lucaciu și Vasile Stoica⁶ au plecat în SUA. Legația României deschisă la Washington, sub conducerea lui Constantin Angelescu, a organizat întâlniri cu românii stabiliți în America, cu somități din societatea americană, cu ziariști, făcând „lobby” pentru România. O propagandă românească s-a conturat și în Marea Britanie prin Societatea Anglo-Română, în fruntea căreia s-au aflat personalități ale societății britanice⁷ și românești. Emigrația română din Franța, formată din intelectuali, sprijinită de parlamentarii români, a încercat să sensibilizeze opinia publică față de cauza României. Un memoriu al coloniei românilor din Paris⁸ a fost trimis președintelui american Wilson la câteva zile după semnarea preliminarilor Tratatului de la Bufta, apreciindu-se că doar necunoașterea realităților din Austro-Ungaria putea explica poziția SUA față de situația popoarelor din cuprinsul Dublei Monarhii⁹, subliniindu-se că principiul autodeterminării, proclamat în cele „Patrusprezece Puncte”¹⁰, trebuia recunoscut și popoarelor de aici, dornice să-și realizeze propria

⁵ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6680; Ziarul „România”, 10 iunie 1917, apud Gh. Platon, *op. cit.*, p. 471.

⁶ La 5 iulie 1918 a organizat Liga Națională Română sub patronajul căreia s-au publicat articole în presa americană, s-au organizat conferințe, s-au tipărit hărți, cărți, statistici, ca argumente în susținerea cauzei naționale românești.

⁷ Hugh Cecil, Wickham Steed, R. W. Seton Watson, arhiepiscopul de Canterbury etc.

⁸ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4931 – Lista nominală a membrilor comitetului coloniei românilor din Paris.

⁹ Punctul 10, referitor la situația din Austro-Ungaria, recunoștea autonomia internă a națiunilor supuse și menținerea unei „uniuni federale” aflate sub autoritatea Habsburgilor, propunând doar democratizarea monarhiei bicefale și nu dezmembrarea ei.

¹⁰ La 8 ianuarie 1918, președintele Woodrow Wilson a prezentat în cadrul Congresului american obiectivele de război ale S.U.A. sub forma celor „Patrusprezece Puncte”, preconizând reorganizarea Europei pe baza principiului autodeterminării popoarelor prin crearea de state națiuni pe ruinele vechilor imperii, crearea unei noi ordini mondiale bazate pe Liga Națiunilor și reorganizarea sistemului relațiilor internaționale.

unitate teritorială și politică¹¹, singura formulă pentru o pace justă și durabilă fiind formarea statelor naționale libere și unitare în frontierele lor etnografice¹². La Paris, la 17/30 aprilie 1918, s-a constituit Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, în frunte cu Traian Vuia. La 9 aprilie 1918, la Roma, în cadrul lucrărilor Congresului Naționalităților Asuprite din Monarhia Austro-Ungară, la care au participat și români¹³, a fost adoptată o declarație în care se susținea dreptul fiecărui popor asuprit din Monarhie „de a-și constitui unitatea sa națională sau de a și-o completa pentru a ajunge în deplină independență economică și politică”¹⁴. În Italia, Simion Mândrescu a organizat Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, dar și legiuni de voluntari români care urmau să lupte cu Puterile Centrale¹⁵. În iunie 1918 a luat ființă și Comitetul de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, condus de același Mândrescu¹⁶. Aceste eforturi au avut un singur țel – cunoașterea și înțelegerea cauzei românești de către cercurile politice și opinia publică din Occident, problema unirii românilor fiind prezentată și percepută, în final, ca aspirația unei întregi națiuni. Liderii români au subliniat, nu o dată, în cadrul întâlnirilor cu omologii lor occidentali, că niciun sacrificiu al României nu putea fi considerat mare atunci când era vorba de eliberarea a milioane de români aflați încă sub asuprire străină, austro-ungară și rusă.

În colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia există numeroase dovezi (documente, ziare, memorii, jurnale de război, cărți poștale, postere, fotografii etc) despre participarea românilor ardeleni la Marele Război, inițial, în cadrul armatei austro-ungare, iar spre finalul războiului, al armatei române, precum și la evenimentele care au dus la nașterea României Mari.

Manuscrisele – jurnal de război din patrimoniul muzeului albaiulian sunt ilustrative în acest sens. Dintre acestea, destul de numeroase, le amintim pe cele semnate de Petre Ugliș Delapeșica¹⁷, Ionel Rîșca¹⁸, Ștefan Bitnei¹⁹, Romul Cărpinișan²⁰, Onoriu Suci, Ștefan Merlaș²¹, Gheorghe Fodoreanu, Cornel Isopescu²², Ieronim Manta²³,

¹¹ Toma Ionescu, Toma Stelian, Simion Mândrescu, Traian Lalescu, Jean Theodore Florescu, Constantin Mille, Constantin Banu, Emanoil Fagure, Ioan Ursu, Dragomir Hurmuzescu etc.

¹² MNUAI, Colecția de Documente – Nota lui Wilson către Români, noiembrie 1918.

¹³ Simion Mândrescu, George Mironescu, dr. Nicolae Lupu etc.

¹⁴ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 476.

¹⁵ MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 1238-1239.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6338. Jurnalul, care oferă informații pentru perioada 1914-1919, în paginile a trei caiete, este completat de schițe, fotografii și de corespondența purtată de Petre Ugliș Delapeșica de-a lungul acelor ani.

¹⁸ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4927, 4929, 4932.

¹⁹ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4939, 4940.

²⁰ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4948.

²¹ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6616.

²² MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4938.

²³ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4594.

Petru Simedrea²⁴, Corneliu Pop²⁵, Aurel D. Pop²⁶, Elie Bufnea²⁷ etc., participanți la război, la început în armata austro-ungară, apoi ajunși prizonieri și combatanți în cadrul unor legiuni de voluntari create pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale, legiuni organizate în Italia²⁸, în Siberia²⁹ ori la Praga³⁰. Colecția Elie Bufnea³¹, de exemplu, oferă date concrete legate de Corpul Voluntarilor Români din Siberia (1918-1920), cu întreaga epopee a tranzitării Rusiei și a luptei acestuia împotriva rușilor, pentru o Românie Mare, la mii de kilometri de țară. Numeroasele manuscrise legate de Victor Deleu, comandantul primului batalion de voluntari români sosiți din lagărul de la Darnița la Iași, sunt, de asemenea, păstrate la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia³².

Sfârșitul Marelui Război a adus victoria Antantei, destrămarea Imperiului Țarist, a Imperiului Otoman și a Imperiului Austro-Ungar și crearea de state naționale unitare pe ruinele acestor imperii. Și românii, prin mari sacrificii, și-au valorificat șansa afirmării ca națiune politică, reușind să profite de conjunctura internațională creată în urma Primului Război Mondial. Au fost de partea învingătorilor și au izbutit să obțină sprijinul Marilor Puteri aliate pentru atingerea obiectivului lor, România Mare.

Înțelegând contextul istoric și sincronizându-se cu acțiunile, ritmurile și sensul modernizator manifestate în Europa occidentală, integrându-se în mișcarea de eliberare a popoarelor în condițiile victoriei principiului naționalităților în Europa, românii s-au integrat organic în istoria europeană și universală prin crearea României Mari în mod firesc, prin voința lor de emancipare și unificare exprimată clar în cadrul unor

²⁴ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4593.

²⁵ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4918.

²⁶ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6339.

²⁷ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6557- 6560.

²⁸ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 4928, 4932, 4933, 4948, 6338, 6557, 6567, 6616, 6617, 6656; Ioan Șerban, *Istoricul Legiunii Române din Italia*, în „Apulum”, nr. XVIII, 1980, p. 495-528; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, *Petre Ugliș Delapetica. Jurnal de război din anii 1914-1919*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015.

²⁹ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6550, 6552, 6555, 6675; I. Șerban, *Voluntari transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916-1918*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003.

³⁰ MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6448, 6449, 6450, 6451.

³¹ Născut în satul Runc (jud. Alba), la izbucnirea războiului trece Carpații și se înrolează în armata română, în Regimentul 13 Dorobanți, luptând pentru apărarea Moldovei în vara anului 1917. După încheierea Păcii de la Buftea, ajunge ofițer în Corpul Voluntarilor Români din Siberia, format din foști prizonieri români din armata austro-ungară, capturați de ruși în primii doi ani de război. Ulterior, i-au fost încredințate și alte misiuni militare peste hotare. După încheierea războiului, a lucrat ca avocat. A păstrat numeroase fotografii, jurnale de operațiuni militare, hărți din timpul campaniei din Siberia și liste cu foștii camarazi de război. În 1928, la Brașov, și-a publicat o parte din jurnal, cea referitoare la „Voluntarii români din Siberia”. După 1948 a fost închis șase ani la Jilava, Aiud, Peninsula Valea Neagră și la Canalul Dunăre-Marea Neagră. O parte din documentele din vremea războiului le-a donat muzeului albaulian, în 1968. A murit la 90 de ani, în 1987. Vezi Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Gabriel Rustoiu, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920). Album*, Baia Mare, Editura Marist, 2010, p. 5-6.

³² MNUAI, Colecția de Documente, cota inv. 6676, 6741-6749.

mari adunări populare desfășurate la Cernăuți, Chișinău, Alba Iulia. Hotărârile și documentele adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, de unire a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei, Crișanei, Banatului, Sătmăruului și Maramureșului cu România, au oglindit poziția națiunii române în epocă. Printr-un efort susținut, conjugat, în interiorul și în afara spațiului românesc, intelectualitatea românească a reușit să sensibilizeze opinia publică mondială, să facă cunoscute dezideratele naționale românești, să organizeze poporul să lupte pentru împlinirea lor, să-l pregătească pentru realizarea unirii depline a tuturor teritoriilor românești, a provinciilor cu populație majoritar românească aflate sub ocârmuire străină, până la finele războiului, cu Regatul României, într-o Românie Mare.

Basarabia, constituită ca Republică Democratică Moldovenească la sfârșitul anului 1917, după ce și-a declarat autonomia în cadrul Republicii Ruse și, apoi, independența față de Rusia bolșevică, după Revoluția din Octombrie, la 27 martie/9 aprilie 1918, în mod democratic a hotărât unirea cu Regatul României printr-o „Declarație de Unire” adoptată prin votul nominal, deschis și majoritar al Sfatului Țării prezidat de Ion Inuceleț. Este făcut astfel primul pas înspre formarea României Mari. Decretul regal de promulgare a actului Unirii Basarabiei cu România a fost datat la 9/22 aprilie 1918.

Câteva luni mai târziu, în ziua de 15/28 noiembrie 1918, la Cernăuți, în Sala sinodală (Sala de marmură) a Palatului Mitropolitan, s-a desfășurat Congresul General al Bucovinei, convocat de Consiliul Național Român sub președinția lui Iancu Flondor, congres în cadrul căruia s-a votat Unirea Bucovinei cu Regatul României. Actul unirii a fost sancționat de regele Ferdinand I prin Decretul nr. 3744 din 18/31 decembrie 1918, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 217 din 19 decembrie 1918. Semnarii actului au fost regele Ferdinand I și Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri. Prin Decretul-lege nr. 3746 din 18-31 decembrie 1918, în funcțiile de miniștri secretari de stat fără portofoliu în guvernul central au fost numiți ulterior Iancu Flondor și Ion Nistor.

Colecția de fotografii a muzeului albaiulian cuprinde fotografii ale liderilor basarabeni și bucovineni implicați în evenimentele anului 1918 (Ion Inuceleț, Pantelimon Halippa, Daniel Ciugureanu, Ion Buzdugan, Iancu Flondor, Sextil Pușcariu, Dionisie Bejan, Ion Nistor etc).

În ziua de 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, în sala Casinei Militare, delegații românilor transilvăneni reprezentând toate cercurile electorale din comitatele românești, precum și episcopii, delegații consilierilor, ai societăților culturale românești, ai școlilor medii și ai institutelor pedagogice, ai reuniunilor de meseriași, ai Partidului Social-Democrat Român, ai organizațiilor militare și ai tinerimii universitare, practic toate păturile sociale, toate interesele și toate ramurile de activitate românească, întruniți în adunarea prezidată de George Pop de Băsești, au votat în unanimitate „Rezoluția de Unire” a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu Regatul României. România Mare era astfel, în sfârșit, creată. La 24 decembrie 1918, regele Ferdinand I semnează prin Decretul nr. 3631 promulgarea și validarea Unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România.

În colecțiile muzeului albaiulian se găsesc, în original, majoritatea documentelor referitoare la evenimentele care au condus la „Rezoluția de Unire” votată la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, numeroase gazete cu articole referitoare la Războiul Națiunilor și la evenimentele anului 1918, precum și obiecte care au aparținut unor personalități implicate în pregătirea evenimentelor care au dus la formarea României Mari³³. Dintre acestea, prezentăm doar câteva.

Fundamentale pentru istoria românilor, incluse în tezaurul României, sunt „Documentele Unirii” (12 volume). Acestea au fost donate noului Muzeu al Unirii din Alba Iulia în 1929, cu ocazia sărbătoririi (cu întârziere) a deceniului Unirii, de către Societatea ASTRA care s-a ocupat de strângerea documentelor, de gruparea și legarea lor în piele. Cele mai cunoscute sunt primele șase volume, care însumează 6000 de pagini, publicate, în cea mai mare parte, la București, la Editura Științifică și Enciclopedică, în perioada 1983-1989, sub titlul „1918 la români” (zece volume).

Primul volum³⁴ din colecția muzeului albaiulian prezintă actele oficiale ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (convocatorul, procesul-verbal al adunării, lista membrilor Marelui Sfat Național, credenționalele reprezentanților bisericii românești, ortodoxă și greco-catolică, ale reuniunilor de cântări, muzică și lectură, ale casinelor, societăților academice, institutelor de credit, societăților sportive, reuniunilor de femei, reuniunilor învățătoarești, reuniunilor de meseriași, institutelor de învățământ, studenților, gărzilor naționale, reuniunilor de înmormântare și secțiilor Partidului Social Democrat Român. Următoarele două volume, al II-lea³⁵ și al III-lea³⁶, cuprind credenționalele (mandatele, procesele-verbale, împuternicirile, actele numite „Hotărârea noastră”) delegaților aleși în cadrul cercurilor electorale organizate în fostele comitate (din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș) pentru a participa la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, la Adunarea Națională. În cadrul fiecărui cerc electoral au fost aleși, în medie, 5 delegați³⁷.

Volumele IV-VI³⁸ cuprind scrisori, adeziuni, telegrame, protocoale, acte, documente grupate pe județe. Volumele VII-XII³⁹ cuprind documente considerate mai puțin importante, manifeste ale consiliilor naționale, apeluri și anunțuri, condici ale sfaturilor militare, ale gărzilor naționale, schițe-planuri de apărare

³³ Eșarfe, banderole și drapele tricolore, costume populare, obiecte de recuzită militară, obiecte diverse.

³⁴ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. I, cota inv. 509-984.

³⁵ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. II, cota inv. 985-1404.

³⁶ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. III, cota inv. 1405-1828

³⁷ Au fost aleși 641 de delegați titulari și 299 de supleanți, conform listei publicate în „Gazeta Oficială” a timpului. După credenționale, sigur, numărul delegaților a fost mai mare, multe localități trimițându-și reprezentanți în plus față de cei aleși, aceștia fiind supleanți. Conform datelor oficiale, publicate, au existat 1228 de delegați titulari.

³⁸ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. IV, cota inv. 1829-2068; vol. V, cota inv. 2069-2238; vol. VI, cota inv. 2239-2407.

³⁹ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. VII, cota inv. 2410-2462; vol. VIII, cota inv. 2463-2631; vol. XIX, cota inv. 2632-2697; vol. X, cota inv. 2698-2799; vol. XI, cota inv. 2800-2815; vol. XII, cota inv. 2816-2821.

a orașului Alba Iulia, scrisori, plângeri, telegrame. Dosarele⁴⁰ care fac parte din această colecție cuprind acte diverse legate de eveniment.

În categoria Tezaur al României a intrat și „Cuvântarea lui Goldiș”⁴¹, discurs rostit la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de Vasile Goldiș. Manuscrisul original, fixat într-o legătură din piele, cunoscut sub denumirea de „Mapa lui Goldiș”, a ajuns în colecția muzeului albaiulian tot în 1929. Legătura a fost făcută la Legătoria de Cărți a lui Sabin Solomon Luca din Alba Iulia. Prima copertă are în plan central fotografia lui Goldiș, încadrată cu frunze de stejar. Deducându-se din titlul: „Cuvântarea lui Goldiș la 1 Dec. 1918”. Pe margini, coperta are o cusătură cu sârmă în culorile tricolorului românesc (roșu-galben-albastru). În „Cuvântarea lui Goldiș” se disting trei părți. În prima, Goldiș a făcut o incursiune în istorie, de la cucerirea Daciei până la Marea Unire, ideea centrală fiind aceea a rezistenței și a răbdării românilor în fața soartei aspre și a dușmanilor, a luptei lor continue pentru a fi împreună, pentru unitate națională. Partea a doua a discursului este reprezentată de „Rezoluția de Unire”, în nouă puncte, document programatic, bazat de principii democratice avansate (vot universal, reprezentativitate în conducerea țării, eliminarea oricărei forme de discriminare, reforme economice etc.), care trebuia să asigure o organizare solidă a Transilvaniei până la integrarea ei în România, prin uniformizare legislativă și administrativă. La punctul 1 se sublinia clar că: „Adunarea națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918 decretează unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România”. Încheierea discursului constă în urarea: „Trăiască România Mare!”, în numele legăturii celor 14 milioane de Români.

Tot în categoria tezaur al României au fost incluse și fotografiile realizate de Samoilă Mârza⁴² în noiembrie-decembrie 1918 la Viena, Galtiu și Alba Iulia, precum și aparatul de fotografiat⁴³ și aparatul de mărit planfilme⁴⁴ ale fotografului din Galtiu. Aparatul de fotografiat al lui Samoilă Mârza, aflat în colecția muzeului albaiulian, poartă marca lui H. Ernemann din Dresda, model cu trepid, cu burduf extensibil din piele, care are tipul de negativ – placă fotografică, cu obiectiv – Carl Zeiss Jena, anastigmat Tessar 1:6,5; f. 18 cm DPD. Aparatul este datat la începutul secolului XX⁴⁵. Aparatul de mărit planfilmele este datat, de asemenea, la începutul secolului XX. De la Mârza ne-au rămas trei fotografii de la Viena, din 14 noiembrie 1918, făcute cu prilejul ceremonialului

⁴⁰ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, vol. I, cota inv. 2822-2356

⁴¹ MNUAI, Colecția Documentele Unirii, cota inv. 2408.

⁴² Ionela Simona Mircea, *Samoilă Mârza, un destin în slujba istoriei neamului românesc*, în Marius Câmpeanu (coordonator), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Elisabeta Pleniceanu, Constantin Băjenaru, „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Baia Mare, Editura Eurotip, 2018, p. 9-38.

⁴³ MNUAI, Colecția Obiecte tridimensionale, cota inv. 311.

⁴⁴ MNUAI, Colecția Obiecte tridimensionale, cota inv. 312.

⁴⁵ Ionela Simona Mircea, *Colecții și colecționari. Imagine 3D la începutul secolului XX. Fotografia stereoscopică*, Alba Iulia, Editura Altip, 2013, p. 17.

de depunere a jurământului militar și a slujbei religioase de sfințire a primului drapel tricolor al Consiliului Național Român Militar creat la 1 noiembrie 1918, manifestare românească desfășurată în curtea cazarmii de protocol „Ferdinand” în prezența locotenentului Iuliu Maniu, reprezentantul consiliului, a generalului Ioan Boeriu, baron de Polichna, și a capelanului militar Iuliu Hossu⁴⁶. Alte trei fotografii au fost făcute de Mârza acasă, la Galtiu, la 29 noiembrie 1918, cu ocazia plecării delegației satului său natal la Alba Iulia, la Marea Unire⁴⁷. La Alba Iulia, în mijlocul mulțimilor, alături de consătenii săi veniți în frunte cu preotul Iosif Șerban, însoțit de bicicleta pe care a adus aparatul de fotografiat, trepiedul și geanta cu clișeele pe sticlă, a ajuns pe platoul din apropierea cetății în jurul orelor 11 unde, după vreo oră, a ascultat discursurile episcopilor Miron Cristea și Iuliu Hossu și a fotografiat doar câteva scene (șase)⁴⁸, din cauza aparaturii fotografice grele care îi îngreuna deplasarea, a timpului nefavorabil și a dificultății procedurii fotografierii (care impunea ca oamenii să stea nemișcați în fața obiectivului) cu episcopii vorbindu-le oamenilor și cu mulțimile de români venite la acest mare eveniment⁴⁹.

Din colecția de fotografii a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia am ales și fotografii de cabinet (atelier), câteva imagini cu: Samoilă Mârza – Fotograful Unirii⁵⁰, Consiliul Național Român din Alba Iulia⁵¹, Consiliul

⁴⁶ Mârza se îndrepta spre casă laolaltă cu mulți alți români din armata austro-ungară, aflați în retragere disciplinată de pe frontul italian.

⁴⁷ În prima apar câteva zeci de oameni din Galtiu, femei și bărbați în costume populare, steagul tricolor și pancarta. Strănepotul lui Mârza, inginerul Eugen Curta, i-a recunoscut pe toți: „Barb Pavel ține drapelul sprijinit de șold, Barbu Partenie, Mârza Ghiorghiuc, Man Cornel, Barbu Cornel, Crișan Traian, Ioan a lui Ambrozie, Simion a lui Bătutu, Doda de la pod, Mârza Florea, Curta Toader, Zaharie, Man Aurel, Ighian Traian, Potopea Partenie, Ighian Cornel, Jurca Emil, Traian a lui Popa, Căpudean Liviu, Tomșit Ionuț, Magda Ștefan, Mărcuț, Camforel, Voica Partenie. Pancarta <Galtiu. Trăiască Unirea și România Mare>, cu textul țesut în cele trei culori ale drapelului românesc, la fel și cele cinci floricele de pe mijloc, de cele zece fete ale grupului: Amalia, soră cu bunicul lui Iancu Popa (actualul primar al comunei), Măriuca de la Mesentea, soră cu Florea Mârza (aflat în poză chiar lângă ea), Ișfănoaie, soră cu Milian a lui Mărie, Lucreția lui Hârceagă, Goleni Mârza, învățătoare, Frăsinica lui Barb Pavel, Măriuca lui Cornel a lui Muraru, Victoria lui Pătrușca, Armeana lui Belei, Riți a lui Cioflica”. În a doua fotografie, oamenii sunt așezați în semicerc, jucând Hora Unirii, în spate câțiva țin pancarta, iar în față apare învățătoarea. A treia imagine, reprezentând, după spusele nepotului, un grup călare, nu a putut fi identificată până acum în colecția muzeului albaulian. Vezi Aurel Sântimbreanu, Horea Bedeleian, Aura Bedeleian, Lucian Muntean, *Samoilă Mârza (1886-1967). Fotograful Unirii Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, Alexandria Publishing House, 2016, p. 26-27.

⁴⁸ Ionela Simona Mircea, *Samoilă Mârza, un destin în slujba istoriei neamului românesc*, în Marius Câmpeanu (coordonator), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Elisabeta Pleniceanu, Constantin Băjenaru, „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Baia Mare, 2018, p. 13

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ MNUAI, Colecția de fotografii, cota inv. 3386.

⁵¹ MNUAI, Colecția de fotografii, cota inv. 3882.

Dirigent⁵² și Delegația transilvăneană care a dus la București „Rezoluția de Unire”⁵³. În fotografia Consiliului Național Român din Alba Iulia, constituit la 4 noiembrie 1918, se văd protopopii Ioan Teculescu (ortodox) și Vasile Urzică (greco-catolic), avocații Rubin Pația, Zaharia Muntean (ginerile acestuia), Ioan Marciac, Ioan Colbazi, medicul Alexandru Flodor și farmacistul Virgil Vlad. În fotografia Consiliului Dirigent îi vedem pe membrii acestuia: rândul de jos, de la stânga la dreapta: Alexandru Vaida Voievod, Ștefan Cicio Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Aurel Vlad; rândul de sus: Ion Morariu, Iosif Jumanca, Romul Boilă, Ioan Suci, Victor Bontescu, Ștefan Haliță, Laurențiu Oanea, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Ion Flueraș⁵⁴. În fotografia delegației care a dus la București „Rezoluția de Unire” îi vedem pe Vasile Goldiș, Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voievod și Caius Bredicean. Tot din această colecție de fotografii am ales și schița tabloului delegaților români bănățeni participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918⁵⁵, o comandă specială obținută de fotograf albaiulian Arthur Bach ulterior evenimentului, comandă onorată în urma colaborării lui Bach cu un alt fotograf albaiulian, Schwartz, care și-a etalat abilitățile de pictor. Pe schiță apar cele șapte fotografii ale delegaților bănățeni, numele și ocupația acestora, încadrate într-un decor floral-vegetal, o hartă a Banatului românesc, cu cele trei județe (Torontal, Timiș, Caraș), delimitate de Mureș și Dunăre, precum și două versuri din poezia „Imnul studenților” scrisă de George Coșbuc⁵⁶.

Importanța zilei de 1 Decembrie 1918 a fost subliniată în presa timpului în articole semnate de ziariști, intelectuali, lideri politici români și nu numai. În patrimoniul muzeului albaiulian, în cadrul colecției de periodice, găsim numeroase exemplare din ziarurile locale ale perioadei, unde abundă articolele în care sunt reflectate evenimentele timpului (care prezintă informații din viața politică românească, eforturile autorităților locale și centrale de a asigura liniștea și siguranța comunităților, starea națiunii, situația internațională, situația României) precum și articolele mobilizatoare care pregătesc poporul pentru aceste evenimente. În paginile acestor gazete găsim, de asemenea, poezii patriotice, caricaturi, publicitate, veritabile surse de informație pentru istoric, în primul rând, dar și pentru pasionații de istorie. Amintim în acest sens câteva publicații (periodice) mai importante: Alba Iulia⁵⁷, „Unirea”⁵⁸, „Românul”⁵⁹,

⁵² MNUAI, Colecția de fotografii, cota inv. 690.

⁵³ MNUAI, Colecția de fotografii, cota inv. 678.

⁵⁴ Lipsesc Octavian Goga, Vasile Lucaci și Valeriu Braniște. În plus apar Ion Bordea și Ștefan Haliță care nu au făcut parte din Consiliul Dirigent.

⁵⁵ MNUAI, Colecția de fotografii, cota inv. 3507.

⁵⁶ Ioana Rustoiu, *Schița tabloului delegaților românilor bănățeni partrticipanți la Marea Unire*, în „Muzeul Național al Unirii. 130 de ani în 130 de piese”, Alba Iulia, Editura Altip, 2018, p. 230-231.

⁵⁷ Ziarul „Alba Iulia”, apărut la Alba Iulia, numărul ocazional din data de 1 Decembrie 1918. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 119, 525.

⁵⁸ Ziarul „Unirea”, apărut la Blaj, numărul ocazional din data de 1 Decembrie 1918. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 161, 1389.

⁵⁹ Ziarul „Românul”, apărut la Arad, numărul ocazional din data de 1 Decembrie 1918. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 151.

„Transilvania”⁶⁰, „Telegraful Român”⁶¹, „Gazeta Transilvaniei”⁶² etc.

Formarea României Mari reprezintă în istoria românilor punctul maxim al materializării aspirațiilor naționale. Cea mai importantă parte a patrimoniului Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia este reprezentată, în mod firesc, tocmai de colecțiile de documente, periodice, fotografii, obiecte tridimensionale referitoare la perioada Primului Război Mondial și a formării statului național unitar român la sfârșitul anului 1918. Acest corpus de izvoare muzeale servește comunitatea păstrând dovezi ale eforturilor generațiilor de români de atunci de a împlini visul realizării unei Românie Mari, care să-i cuprindă pe toți. Aniversarea Centenarului României Mari a fost prilejul (re)memorării acestei perioade extraordinare din istoria noastră, iar scopul acestui studiu a fost acela de a pune în circulație, la dispoziția tuturor celor interesați, și câteva imagini ale unor dovezi palpabile din patrimoniul muzeului albaulian, dovezi care păstrează amintirea anilor grei de război (1914-1918), dar și amintirea hotărârii de atunci a neamului românesc de a sacrifica totul pentru a fi laolaltă. Valorificarea, în mică parte de această dată, impusă de întinderea unui studiu, a patrimoniului muzeal pe problematică, demonstrează încă o dată, dacă mai era nevoie, rolul acestuia în cercetarea istorică, iar studiul, în sine, s-a vrut, mai ales, o invitație adresată tuturor, de a intra în muzee pentru a înțelege aplicat evenimente, oameni și fapte de odinioară.

⁶⁰ Ziarul „Transilvania”, apărut la Sibiu, numărul ocazional din data de 1 Decembrie 1918. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 145, 571.

⁶¹ Ziarul „Telegraful Român”, apărut la Sibiu în 7 decembrie 1918. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 847.

⁶² Ziarul „Gazeta Transilvaniei” (1906-1925), apărut la Brașov. MNUAI, Colecția de periodice, cota inv. 319.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Documentele Unirii, vol. I-VI.

Fig. 2 – Cuvântarea lui Vasile Goldiș la 1 Decembrie 1918 („Mapa lui Goldiș”).

Fig. 3 – Credenționalul lui Iuliu Maniu, delegat din partea cercului electoral Vințu de Jos (jud. Alba) la Marea Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 4 – Credenționalul lui Ștefan Cicio-Pop, delegat din partea cercului electoral Șiria (jud. Arad) la Marea Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 5 – Consiliul Național Român Alba Iulia.

Fig. 6 – Consiliul Dirigent al Transilvaniei.

Fig. 7 – Delegații românilor bănățeni participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Fig. 8 – Schiță cu dispunerea celor opt tribune pentru vorbitori, pe „Câmpul lui Horea”.

Fig. 9 – Schiță privind deplasarea „poporului” spre „Câmpul lui Horea”.

Fig. 1

Fig. 2

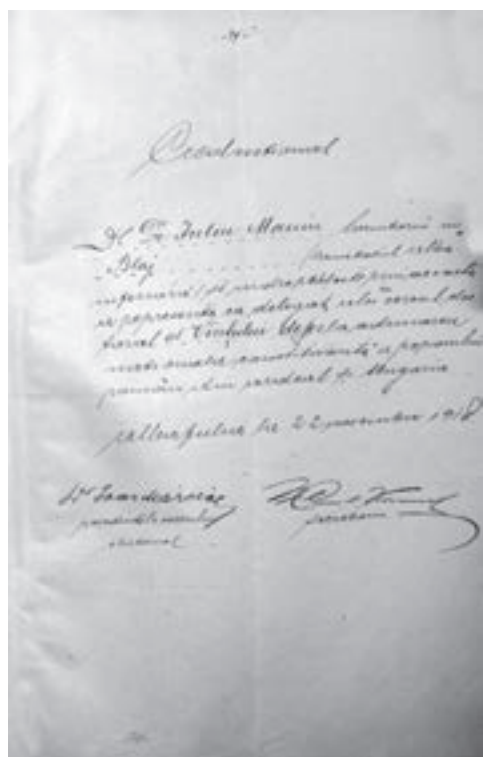

Fig. 3

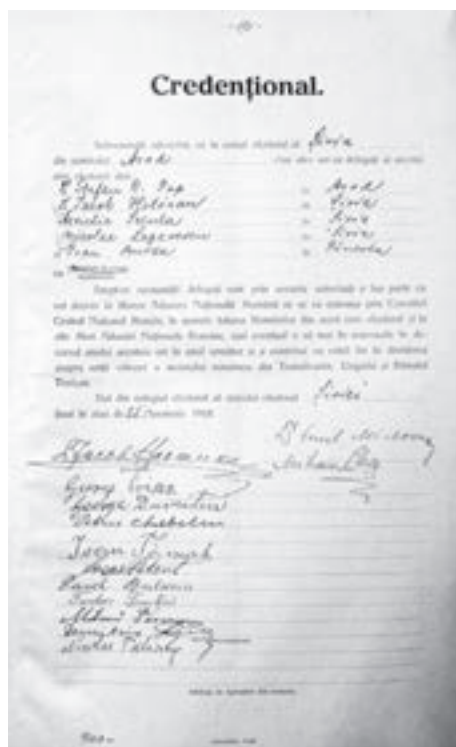

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

DELEGATII ROMÂNILOR BANĂTENI

se încheie la 1 Dec. 1918 în Filip-Jaba la actual Grănet deal, mare
bolăvond alinares fără condiții a zăbegului Benat cu țara mare

Günther Cosma
geschäftliche stellvertretende Leiterin

1. *Chrysomelidae*
 2. *Chrysomelidae*
 3. *Chrysomelidae*
 4. *Chrysomelidae*
 5. *Chrysomelidae*
 6. *Chrysomelidae*
 7. *Chrysomelidae*
 8. *Chrysomelidae*
 9. *Chrysomelidae*
 10. *Chrysomelidae*
 11. *Chrysomelidae*
 12. *Chrysomelidae*
 13. *Chrysomelidae*
 14. *Chrysomelidae*
 15. *Chrysomelidae*
 16. *Chrysomelidae*
 17. *Chrysomelidae*
 18. *Chrysomelidae*
 19. *Chrysomelidae*
 20. *Chrysomelidae*
 21. *Chrysomelidae*
 22. *Chrysomelidae*
 23. *Chrysomelidae*
 24. *Chrysomelidae*
 25. *Chrysomelidae*
 26. *Chrysomelidae*
 27. *Chrysomelidae*
 28. *Chrysomelidae*
 29. *Chrysomelidae*
 30. *Chrysomelidae*
 31. *Chrysomelidae*
 32. *Chrysomelidae*
 33. *Chrysomelidae*
 34. *Chrysomelidae*
 35. *Chrysomelidae*
 36. *Chrysomelidae*
 37. *Chrysomelidae*
 38. *Chrysomelidae*
 39. *Chrysomelidae*
 40. *Chrysomelidae*
 41. *Chrysomelidae*
 42. *Chrysomelidae*
 43. *Chrysomelidae*
 44. *Chrysomelidae*
 45. *Chrysomelidae*
 46. *Chrysomelidae*
 47. *Chrysomelidae*
 48. *Chrysomelidae*
 49. *Chrysomelidae*
 50. *Chrysomelidae*
 51. *Chrysomelidae*
 52. *Chrysomelidae*
 53. *Chrysomelidae*
 54. *Chrysomelidae*
 55. *Chrysomelidae*
 56. *Chrysomelidae*
 57. *Chrysomelidae*
 58. *Chrysomelidae*
 59. *Chrysomelidae*
 60. *Chrysomelidae*
 61. *Chrysomelidae*
 62. *Chrysomelidae*
 63. *Chrysomelidae*
 64. *Chrysomelidae*
 65. *Chrysomelidae*
 66. *Chrysomelidae*
 67. *Chrysomelidae*
 68. *Chrysomelidae*
 69. *Chrysomelidae*
 70. *Chrysomelidae*
 71. *Chrysomelidae*
 72. *Chrysomelidae*
 73. *Chrysomelidae*
 74. *Chrysomelidae*
 75. *Chrysomelidae*
 76. *Chrysomelidae*
 77. *Chrysomelidae*
 78. *Chrysomelidae*
 79. *Chrysomelidae*
 80. *Chrysomelidae*
 81. *Chrysomelidae*
 82. *Chrysomelidae*
 83. *Chrysomelidae*
 84. *Chrysomelidae*
 85. *Chrysomelidae*
 86. *Chrysomelidae*
 87. *Chrysomelidae*
 88. *Chrysomelidae*
 89. *Chrysomelidae*
 90. *Chrysomelidae*
 91. *Chrysomelidae*
 92. *Chrysomelidae*
 93. *Chrysomelidae*
 94. *Chrysomelidae*
 95. *Chrysomelidae*
 96. *Chrysomelidae*
 97. *Chrysomelidae*
 98. *Chrysomelidae*
 99. *Chrysomelidae*
 100. *Chrysomelidae*

28. *Synonyma flavum*
Günther, 1860

1998

At: *Sample Report*
 on: *Sample Report*
 of: *Sample Report*

1996年12月

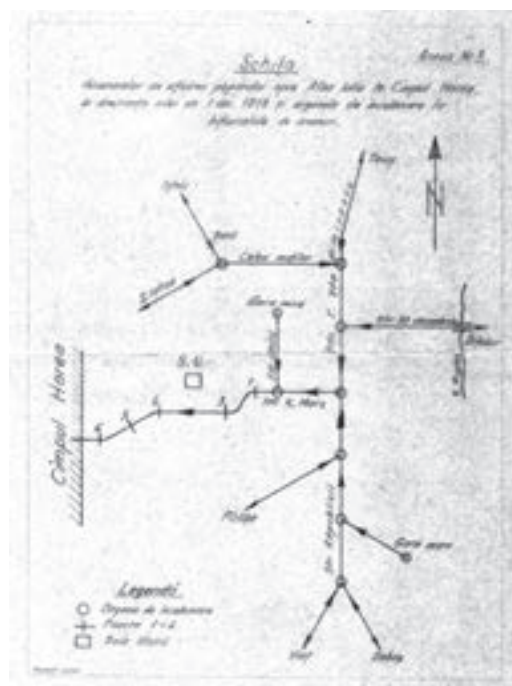
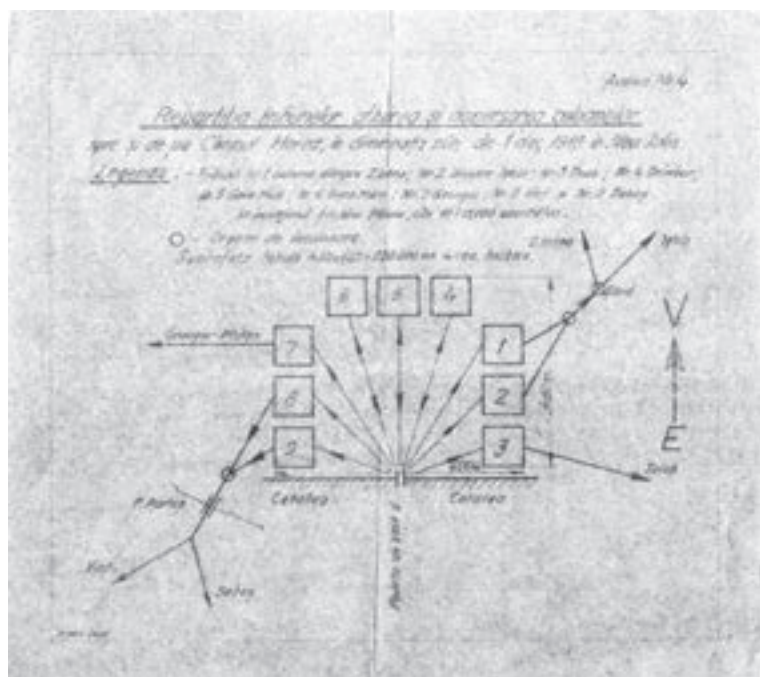

Bureau: 271 Madison
 Street
 National Office

Plural da justiça e
sejam todos fiéis
sustentando a moral
nossa. Deus!

Fig. 7

FĂGĂRĂȘENII ȘI MAREA UNIRE

CONSTANTIN BĂJENARU*

THE CITIZENS OF FĂGĂRAȘ AND THE GREAT UNION

ABSTRACT

Romanians' idea of national unity has consolidated during the revolution of 1848-1849, the next decades bringing the accomplishment of the first steps towards the final evolution – the union of Muntenia with Moldavia on 24th of January 1859, followed by Romania's attainment of state sovereignty after the war of independence in 1877-1878.

The outbreak of World War I in the summer of 1914 found the Romanians from Transylvania in front of a dilemma – either to take part to these events as part of the Austro-Hungarian army or to refuse the mobilization to carry a war which was considered by many as not their war and to enroll themselves as volunteers in Romania's army units. Important blood sacrifices were registered not only for those in the Austro-Hungarian army, but also for those enrolled in Romania's army. To these can be added the sacrifices of those who stayed home and were obliged to endure the effort of war.

The events of the fall of 1918 on European's battle fronts were totally developing in favor of the Triple Entente, favoring the process of state unity completion. Herein are presented the moments prior to 1st of December 1918, moments conducted by the Romanians from Făgăraș County not only for gathering adhesions at the Great Union, but also for the normalization of administrative, political, economic and local social life, for this purpose being founded national councils and national guards in all the settlements in the area.

Keywords: The Great Union, Făgăraș County, national councils, national guards, sacrifices.

Ideea de unitate națională a românilor s-a cristalizat și consolidat în timpul revoluției pașoptiste din anii 1848-1849, deceniile următoare aducând realizarea primilor pași către evoluția finală – unirea Munteniei și Moldovei de la 24 ianuarie 1859, urmată de obținerea suveranității de stat a României (Vechiului Regat) după Războiul de Independență, din anii 1877-1878, dus, alături de ruși, împotriva Imperiului Otoman.

Izbucnirea Primului Război Mondial, în vara anului 1914, i-a găsit pe românii ardeleni în fața unei dileme: să ia parte la acesta în cadrele armatei austro-ungare ori să refuze mobilizarea pentru a purta un război pe care mulți nu-l considerau a fi al lor și să se înroleze ca voluntari în unitățile militare ale României. Această situație a planat și asupra făgărașenilor, dintre care un număr important plecau de câteva decenii la muncă peste Carpați, adaptându-se realităților de acolo și întărindu-și convingerea că doar prin unirea tuturor teritoriilor românești pot avea un viitor pe măsura aspirațiilor. Alții, care merseseră și mai departe, „în

* Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” – Făgăraș; e-mail: bjnrcosti@yahoo.com.

Americă”, și s-au reîntors, au luat contact cu libertățile adevărate și le-au dorit a fi puse în practică și în cazul lor.

Prin urmare, în iulie 1914, cei mai mulți au răspuns pozitiv apelului împăratului Franz Joseph I („bunul împărat”) de a se înrola, având gândul de a răzbuna asasinarea de la Sarajevo a principelui moștenitor, arhiducele Franz Ferdinand, și a soției acestuia, primul fiind considerat ca un prieten al românilor. Ceilalți, fie aflați în România, care au preferat să rămână acolo, fie aflați acasă și refuzând înrolarea, după care au trecut munții clandestin, au așteptat să intre în luptă alături de frații lor atunci când se va decide alăturarea la blocul militar al Antantei și eliberarea Transilvaniei. Rândurile acestor voluntari făgărășeni în armata română s-au îngroșat în toamna anului 1916, mulți români din zonă trecând munții, odată cu unitățile militare române aflate în defensivă, de teama represaliilor autorităților maghiare care reveneau la vechile posturi.

Jertfe de sânge, importante, s-au înregistrat, atât în cazul primilor, cât și în al celorlalți. La acestea se adaugă jertfele celor rămași acasă, unii fiind uciși de jandarmi, preoți, învățători, dar și oameni simpli fiind internați în lagăre și închisori în care câțiva și-au găsit sfârșitul; aici se mai adaugă și sacrificiile materiale pe care le-au făcut pentru efortul de război la care au fost obligați. De asemenea, nu trebuie uitată sacrificiile făgărășenilor aflați în prizonierat, în Rusia și Italia (decedați, invalizi, dispăruți), sau ale voluntarilor din legiunile române organizate în cele două țări ori ale celor aflați în America și înrolați sub stindardul SUA.

O situație generală întocmită la sfârșitul războiului din inițiativa ASTRA și publicată în anul 1923 de Teodor V. Păcățian¹, indică pentru comitatul Făgăraș următoarea situație²: dintr-o populație de 83.660 români, 12.092 bărbați au fost înrolați pentru diferitele fronturi, 1.329 la partea sedentară; alți 205 au fost propuși pentru arestare sau internare în lagăre și închisori din diferite motive, iar 605 s-au refugiat; dintre participanții direcți la lupte, 853 au fost decorați cu diverse ordine și medalii militare; 1.246 de români făgărășeni au murit pe câmpurile de luptă, 369 au decedat în temnițe, în pribegie sau în spitale ca urmare a bolilor; 770 s-au întors invalizi, 942 ca răniți și bolnavi, dar care ulterior s-au însănătoșit, alți 786 fiind declarați dispăruți; în urma decedaților și dispăruților au rămas 1.142 văduve și 2.289 de orfani; pe de altă parte, contribuțiile materiale ale locuitorilor la efortul de război s-au ridicat la 891.500 lei, iar pagubele provocate de război localităților comitatului s-au urcat la o cifră impresionantă – 21.003.000 lei³.

Revenind la tema propusă, trebuie menționat că evenimentele din toamna anului 1918 de pe fronturile de luptă europene se desfășurau în totalitate în favoarea Antantei. În încercarea de a salva monarhia dualistă, la 16 octombrie 1918, împăratul Carol I a lansat manifestul „Către popoarele mele credincioase”,

¹ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1923.

² Precizez că în cifrele redată sunt incluse și jertfele românilor brăneni și ale celor din câteva localități de la estul Munților Perșani, aflate în perioada 1863-1925 în cadrele comitatului făgărășean.

³ T.V. Păcățian, *op. cit.*, p. 26.

prin care propunea crearea unui stat federal compus din șase regate, așa-numite „independente”, însă acțiunea sa era tardivă și sortită eșecului. Agonia statului bicefal s-a prelungit până la 11 noiembrie 1918, când cele două mari grupări politico-militare au semnat Armistițiul de la Compiègne. Mai devreme cu câteva zile România reîntrase în război și la mijlocul lunii noiembrie 1918 trupele sale pătrundeau din nou în Transilvania. Aceste două momente extrem de importante au favorizat indiscutabil procesul desăvârșirii unității statale.

În contextul acesta favorabil românilor, reprezentanții de frunte ai Partidului Național Român s-au întrunit la Oradea, în 25 octombrie, hotărând așezarea Transilvaniei „printre națiunile libere” ale lumii, ceea ce echivala virtual cu declarația de independență față de Ungaria. Această decizie a fost prezentată în Parlamentul de la Budapesta, la 31 octombrie, însemnând momentul istoric fundamental pentru desăvârșirea unității naționale și politice a românilor. Invocând dreptul lor la autodeterminare, se arăta că este firesc că și națiunea română din Transilvania și Ungaria „dorește să facă uz de acest drept și reclamă, în consecință, și pentru sine dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”, fără niciun amestec străin⁴. În consecință, conducerea PNR declara că nu va recunoaște intențiile și pretențiile Parlamentului sau Guvernului maghiar de a reprezenta națiunea română la Congresul de Pace, deoarece „apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori desemnați de propria ei adunare națională”⁵.

În baza principiilor cuprinse în document, a avut loc întreaga desfășurare ulterioară a evenimentelor – constituirea Consiliului Național Român Central din Transilvania, Banat și Ungaria – CNRC (31 octombrie 1918), decizia înființării sfaturilor naționale, a gărzilor naționale (2 noiembrie 1918) ș.a.

Înainte, însă, de a intra în desfășurarea evenimentelor din noiembrie 1918 în Țara Făgărașului, premergătoare Marii Adunări de la Alba Iulia, nu pot fi lăsate neamintite meritele deosebite ale unuia dintre cei mai reprezentativi militari pe care i-a avut Făgărașul – generalul Ioan Boeriu⁶. La sfârșitul lui octombrie 1918,

⁴ „Românul”, nr. 1/1918, Arad, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ioan Boeriu (1859-1949) s-a născut în localitatea Vaida-Recea, districtul Făgăraș. A urmat cursurile școlii grănicerești de acolo, după care și-a continuat studiile la Gimnaziul Romano-Catolic din Sibiu. Atras de cariera militară, cu ajutorul celui alt mare ofițer de carieră român, colonelul baron David Urs de Mărgineni, a fost primit în Școala Militară din Sibiu. După patru ani a absolvit ca ofițer-aspirant și trimis la Regimentul 79 Infanterie din Szolnok. De aici a fost transferat în Bosnia, apoi readus și înaintat la gradul de căpitan, funcție în care a plecat cu regimentul la Viena și Pesta. La cerere, a fost aplicat la Ministerul de Război, apoi la comanda Corpului din Budapesta, după care s-a reîntors la regiment, fiind înaintat în gradul de maior. Transferat la Regimentul de Infanterie din Arad, unde a obținut gradul de vice-colonel, a fost distins cu mai multe decrete de recunoștință. Înaintat la gradul de colonel, a primit comanda Regimentului 76 Infanterie din Strigoni, cu care s-a distins pe câmpurile de luptă la începutul războiului mondial. Pentru eroismul său a fost decorat cu „Crucea de Fier”, ordinul „Maria Tereza” ș.a. Grav rănit în Galiția, a reușit să se recupereze după mai multe luni într-un sanatoriu din Viena; în acest răstimp, a fost ridicat la gradul de general și i s-a acordat titlul nobiliar de baron de Polichna.

câțiva români desfășurau la Viena o vie activitate în sprijinul rezolvării problemei naționale românești. Printre ei se aflau și doi făgărășeni – căpitanul Traian Popa⁷ și generalul Ioan Boeriu. Primul, împreună cu medicul brașovean, sublocotenent Emil Colbazi, s-a implicat direct în organizarea la 31 octombrie 1918 a Senatului Militar Român Central din Viena. La adunarea de constituire a acestui for au fost prezenți aproximativ 40-50 de ofițeri și numeroși subofițeri și soldați români din regimentele aflate în capitala Imperiului Austro-Ungar și, la recomandarea inițiatorului, s-a luat decizia ca funcția de președinte să-i fie propusă generalului Ioan Boeriu⁸.

A doua zi, în cadrul unei noi ședințe, s-a luat act de declinarea propunerii, motivată de general cu starea precară de sănătate. În aceste condiții, președinte militar al Senatului, devenit secție militară a CNRC, format la Budapesta sub conducerea lui Ștefan Cicio-Pop, a fost ales căpitanul Traian Popa, iar ca secretar căpitanul Gheorghe Oprean⁹. Misiunea desemnată de Senat căpitanului Traian Popa era aceea de a se prezenta la Ministerul de Război, împreună cu generalul Ioan Boeriu, pentru a cere recunoașterea forului ca organizație militară românească.

După declanșarea acțiunilor revoluționare din Viena, Traian Popa și Emil Colbazi au preluat în numele CNRC Regimentul 64 Infanterie, cu sediul în Orăștie, însă aflat acolo, au numit comandă românească și i-au transmis misiuni conforme cu interesele naționale românești de moment¹⁰.

Ceva mai târziu, la 12 noiembrie 1918, generalul Ioan Boeriu a preluat, totuși, conducerea Senatului Militar Român Central, Traian Popa fiind ales vicepreședinte¹¹. În acel moment, Senatul era subordonat direct CNRC de la Arad, care îi cerea să depună permanent toate eforturile pentru repatrierea de urgență a Regimentului 64 Infanterie¹². Până la întoarcerea acasă, a fost pregătită festivitatea de depunere a jurământului de credință națiunii române de către militarii români aflați în Viena, stabilită pentru ziua de 27 noiembrie 1918¹³ și tot atunci Senatul s-a autodizolvat, iar unitățile militare române s-au îmbarcat în trenuri, ajungând în dimineața zilei de 1 decembrie la Alba Iulia¹⁴.

Imediat după declanșarea „revoluției crizantemelor” la Budapesta, în noaptea de 30-31 octombrie și în urma căreia puterea în stat a fost preluată de Consiliul Național Maghiar, liderii românilor din Făgăraș, în consens cu ai maghiarilor și sașilor, au constituit un comitet pentru protejarea populației și a bunurilor din comitat, for care a fost activ doar câteva zile, deoarece, la

⁷ Traian Popa (1883-1963), născut în Șinca Nouă, a urmat Școala de Ofițeri, după care a fost repartizat la Regimentul 64 Infanterie din Orăștie.

⁸ 1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918, VII (în continuare, 1918 la români. Documentele Unirii, VII), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 61.

⁹ 1918 la români. Documentele Unirii, VII, p. 68.

¹⁰ Ioan Vlad, *Brașovul și Marea Unire*, Brașov, Editura Dacia Europa Nova, 1996, p. 225.

¹¹ Paul Abrudan, *Din activitatea Senatului militar român central, format la Viena, în 31 octombrie 1918*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 11, 1978, p. 275.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 277.

11 noiembrie 1918, din inițiativa fostului deputat în Parlamentul de la Budapesta, Nicolae Șerban, a avocatului Teodor Popescu și a protopopului ortodox Nicolae Borzea, a luat ființă Consiliul Național Român comitatens¹⁵.

Peste o săptămână, în 18 noiembrie, vicecomitele Széll József informa Ministerul de Interne de la Budapesta că, în urma situației create, autoritățile comunale au fost nevoite să-și înceteze activitatea, iar notarii comunali și de plasă, fie au părăsit sediile în care-și desfășurau munca, fie s-au retras, solicitând ministrului să intervină pe lângă CNRC pentru repunerea în drepturi a fostelor autorități, în caz contrar, fiind „izolat de lume, lipsit de orice fel de forță publică”, el nu mai poate să asigure continuitate bunului mers al administrației¹⁶.

Pentru normalizarea vieții administrative, politice, economice și sociale locale, CNRC a cerut consiliilor comitatense înființarea de urgență a sfaturilor/consiliilor naționale în toate localitățile de pe teritoriul acestora, organisme care trebuiau să înlocuiască rapid vechea administrație maghiară. Sfaturile naționale aveau ca atribuții principale asigurarea ordinii publice, rezolvarea problemelor de natură politică, administrativă și sanitară locală, a celor legate de transporturi, comunicații, finanțe și justiție, dar și asigurarea alimentației populației, în vremuri cu mari penurii.

Sfaturile naționale comunale/sătești erau compuse dintr-un anumit număr de membri, stabilit de condițiile specifice fiecărei localități – 12 membri pentru cele cu o populație de până la 2.000 de locuitori, 24 în cazul celor care depășeau această cifră¹⁷. La conducere se afla un birou sau consiliu executiv, format din președinte, unul sau doi vicepreședinți, un secretar sau doi, notari și, în unele situații, controlori. În general, președinții au provenit din rândul clerului, iar vicepreședinții și notarii din categoria învățătorimii, dar au existat și cazuri în care au fost aleși plugari gospodari, motivul principal fiind acela că elemente din elitele satelor, fie nu reușiseră să se întoarcă din refugiu, fie decedaseră în închisori și lagăre. Sfaturile aveau obligația de a îndeplini toate îndrumările primite de la Consiliul comitatens sau de la cel central, din Arad, și să rezolve toată problematica ce le cădea în sfera de acțiune și atribuții stabilite¹⁸. De regulă, acest for local a fost constituit din șapte până la 24 de membri, dar au existat și situații în care numărul ultim a fost depășit.

La 24 noiembrie 1918 se aduceau câteva întregiri importante în privința organizării consiliilor comitatense, care trebuiau să adopte la nivel local modelul structurii centrale de la Arad. Astfel, urmau să se înființeze un număr de 12 secții, care să acopere întreaga problematică existentă în acel moment: 1. „Secția prezidială”, însărcinată cu organizarea, statistica și rezolvarea problemelor curente; 2. „Secția juridică”, care trebuia să se ocupe cu strângerea

¹⁵ „Glasul Ardealului”, nr. 13/1919, Brașov, p. 1.

¹⁶ 1918 la români. Documentele Unirii, VII, p. 403; vezi și *Unirea Transilvaniei cu România*, București, Editura Politică, 1970, p. 565.

¹⁷ Ioan Mândrea, 1918 în Țara Făgărașului, în „Cumidava”, IX-X (1978-1979), Brașov, p. 293.

¹⁸ Ștefan Hurmuzache, Ion Adam, *Consiliile naționale române în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Revista Arhivelor”, XI, nr. 2, București, 1968, p. 140.

datelor privind atrocitățile comise în localitățile românești, cercetarea jafurilor și abuzurilor săvârșite de către armate sau administrația maghiară; 3. „Secția culturală”, mandată cu colectarea informațiilor privind oprimarea învățământului românesc și pregătirea reformelor în acest domeniu; 4. „Secția sanitară”, însărcinată cu strângerea datelor statistice despre instituțiile sanitare existente; 5. „Secția economică”, încredințată cu asigurarea alimentării populației și pregătirea reformei agrare; 6. „Secția comercială și industrială”, mandată cu pregătirea reformei în domeniul comerțului, prin organizarea tovărășiilor de consum; 7. „Secția financiară”, însărcinată cu problemele și reformele în domeniul specific acesteia; 8. Secția de comunicații, împuternicită cu rezolvarea problemelor legate de căile ferate, poștă, telegraf și telefon; 9. „Secția siguranței populației”, însărcinată cu organizarea gărzilor naționale; 10. „Secția de relații externe”, mandată cu susținerea legăturilor reprezentanților CNRC cu celelalte state și națiuni și cu strângerea datelor necesare pentru iminenta Conferință de Pace; 11. „Biroul de presă”, însărcinat cu informarea presei interne și externe, ca și a opiniei publice asupra cursului evenimentelor; 12. „Cancelaria centrală”, mandată cu corespondența, arhiva și biblioteca¹⁹.

Pentru rezolvarea într-un timp cât mai scurt a multiplelor probleme existente, Consiliul Național Român Central de la Arad le cerea consiliilor și gărzilor din comitate să desemneze câte un reprezentant la centru (intelectual și ofițer), aceștia urmând să fie repartizați pe secțiile centrale sau instruiți și retrimiși pentru organizarea completă a comitatelor²⁰.

Cea mai complexă problemă pe care au avut-o de soluționat consiliile naționale locale a constituit-o, fără îndoială, asigurarea alimentației populației, care fusese supusă în timpul războiului la nenumăratele rechiziții de cereale, vite, alimente etc. Pentru o eficace rezolvare, în fiecare comitat a fost numit câte un comisar, care trebuia să dirijeze aprovizionarea, cerealele distribuite provenind, fie din cele rechiziționate anterior de autorități sau de armată, fie din alte surse. Evident, lipsurile frecvente au determinat și aplicarea unor măsuri de austeritate sau foarte aspre în privința cerealelor disponibile, a exporturilor de animale și de alte produse, a stopării speculei, a creșterii taxelor de transport. Asemenea se prezenta situația și în cazul procurării de zahăr, ulei, petrol sau lemne de foc, toate produsele fiind extrem de necesare²¹.

În pofida organizării speciale, situația a rămas în unele cazuri tulbure, iscându-se și unele revolte în prima parte a lunii noiembrie. De pildă, sătenii din Porumbacu de Jos, împreună cu soldați din Sibiu, au atacat depozitele de cereale²². De asemenea, numeroși soldați au revenit de pe front cu gândul răzbunării asupra notarilor care rechiziționaseră vitele și alimentele familiilor rămase acasă. Până să ajungă acasă, unii dintre aceștia, pătrunși de spiritul bolșevic cu care luaseră contact, în primul rând, ca prizonieri în Rusia, au rupt gradele militare de pe uniforme ofițerilor sau au rechiziționat cu forța trăsurile și căruțe.

¹⁹ „Glasul Ardealului”, nr. 16/1918, Brașov, p. 2.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Șt. Hurmuzache, I. Adam, *op. cit.*, p. 146.

²² *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 574.

Fermele statului au fost și ele asaltate de populația satelor – în Ucea de Jos, Porumbacu de Jos, Sâmbăta de Jos, Mândra, Comăna de Jos, Veneția de Jos și Cuciulata –, imediat după refugiarea administrației maghiare. La Ucea de Jos a fost nevoie de intervenția Consiliului Național Român Comitatens pentru calmarea spiritelor aprinse. Situația era zăgăzită, ulterior acestor evenimente, astfel de către protopopul Nicolae Borzea: „se jefuia lumea ca pe vremea haiducilor de codru, toată lumea era îngrozită și a trebuit să facem o pază pentru întreagă Țara Oltului”²³.

Cele dintâi adunări pentru constituirea sfaturilor și gărzilor naționale s-au desfășurat chiar mai devreme decât apariția directivei CNRC, dar marea lor majoritate exclusiv după. În 11 noiembrie 1918 s-a constituit, în Făgăraș, Consiliul Național Român comitatens, compus din 52 de membri și aflat sub conducerea avocatului și fostului deputat dietal Nicolae Șerban, ca președinte, a vicepreședintelui Nicolae Borzea, protopop, și a secretarului Camil Negrea, avocat. După constituire a fost ales un Comitet executiv, format din 12 membri, care urma să ia toate măsurile necesare pentru organizarea sfaturilor naționale și a gărzilor naționale din comitat²⁴. În acesta au fost alese exclusiv personalități politice, economice, culturale și bisericești: Nicolae Șerban, Nicolae Borzea, vicecomitele Alexandru Belle, catihetul Ilie Beleuță, preotul Valeriu Comșa, Ioan Dejenariu, Ioan Grecu, Matei Jiga, Andrei Micu, Teodor Popescu, George Urdea și Camil Negrea.

Într-un manifest emis ziua următoare către locuitori, Consiliul Național Român comitatens informa populația că nu va precupeți niciun efort pentru pregătirea zilei în care „drepturile națiunii vor ajunge la împlinire”, dar că, până la sosirea acesteia, erau rugați să mențină permanent liniștea și ordinea, reținându-se de la orice fapte dezonorante pentru români²⁵. Trei zile mai târziu, Consiliul a emis un ordin prin care prelua în administrare „siguranța personală și a averii publice și private” din comitat, iar în 17 noiembrie a decis constituirea de sfaturi și gărzi naționale acolo unde acțiunea încă nu se finalizase²⁶.

La 13 noiembrie s-a ținut în Șercaia o „impozantă” adunare națională, la care au participat, cu steagurile tricolore în frunte, și locuitori din localitățile Șinca Veche, Veneția și Vlădeni. Cu toții au cerut ca adunarea națională a românilor să fie convocată de urgență, pentru a decreta unirea Transilvaniei cu România. S-a ales un Consiliu național cercual, ca secție a Consiliului comitatens, având membri din fiecare localitate arondată (preotul Mircea Tomas, avocatul Nicolae Boeriu, avocatul Iuliu Deceanu, controlorul Iacob Peptea, învățătorul Ieronim Maier ș.a.), și s-au constituit inclusiv sfaturile naționale locale²⁷.

²³ Nicolae Borzea de Vișt, *Organizarea Românilor Olteni în orașul Făgăraș din Țara Voievozilor Români la 11 Nov. 1918*, Făgăraș, Tiparul Tipografiei Miron Neagu, 1925, p. 11-12.

²⁴ „Glasul Ardealului”, nr. 6/1918, Brașov, p. 2; vezi și *1918 la români. Documentele Unirii*, VII, p. 61.

²⁵ *1918 la români. Documentele Unirii*, VII, p. 290.

²⁶ „Glasul Ardealului”, nr. 9/1918, Brașov, p. 2.

²⁷ *1918 la români. Documentele Unirii*, VII, p. 431; vezi și „Glasul Ardealului”, nr. 8/1918, Brașov, p. 2; I. Mândrea, *op. cit.*, p. 293-294.

Pentru o mai bună organizare teritorială, în ședința de la Cluj din 17-18 noiembrie a Senatului Național Român din Ardeal²⁸ se propunea raionarea Transilvaniei în secții, Făgărașul urmând să fie arondat, împreună cu Hunedoara, la secția cu sediul în Sibiu²⁹.

Înființarea de gărzii naționale, subordonate CNRC din Arad, s-a înfăptuit pe întreg teritoriul locuit de români, cu organizare pe structura comitatelor existente, scopul esențial fiind menținerea ordinii publice și împiedicarea jafurilor și omorurilor. Întreg procesul de constituire a gărzilor naționale din comitat s-a desfășurat sub îndrumarea directă a sfaturilor naționale locale, în subordinea cărora au rămas până la crearea Comandamentului Suprem al Gărzilor, cu sediul la Timișoara, iar apoi la Arad. Prin manifestul Senatului Național Român Civil și Militar din Ardeal, emis la Cluj în 2 noiembrie, pentru comitat erau destinate drept centre de concentrare a gardiștilor localitățile Făgăraș, Zărnești, Arpașu de Jos și Porumbacu de Jos³⁰.

Gărzile naționale erau compuse din două formațiuni: garda militară (recrutată din ofițeri și soldați români „de toată încrederea” care nu împliniseră vârsta de 42 de ani) și garda civilă (compusă din ofițeri, soldați și civili, cu vârste cuprinse între 42 și 55 de ani)³¹. Puteau fi admiși și bărbați de altă naționalitate, dar numai în situația în care corespundeau „deplinei încrederi a poporului” și depuneau jurământul prescrip³².

Garda militară nu putea depăși 3% din totalul populației unei localități, iar cea civilă 2%. La un număr de 50 de gardiști trebuia desemnat un ofițer, iar în sate acesta putea fi substituit și cu un subofițer. Au existat și excepții, în unele localități depășindu-se procentajul amintit, ca de pildă în Feldioara, unde s-au înscris în garda locală toți bărbații care satisfăcuseră serviciul militar sau care se întorseseră teferi de pe front³³.

De asemenea, se prescria că garda militară putea fi concentrată în reședința de comitat, pe când cea civilă se ocupa exclusiv de paza localităților. Membrii acestora purtau uniforma militară din dotare sau haine civile, iar ca semn de recunoaștere trebuiau să dețină un „brățar” tricolor la brațul stâng, cu inscripția „Garda națională română”. Membrii gărzii militare primeau întreținere, echipament militar (puști, mitraliere și tunuri, dacă era cazul), și o soldă zilnică de 20 coroane soldații, iar ofițerii 30 de coroane, pe când cei ai gărzii civile erau remunerați cu 20 de coroane și întreținere din partea localității.

Comandamentul Gărzilor Naționale Române din Făgăraș avea în subordinea sa 15 secții: 1. Făgăraș (Beclean, Făgăraș, Galați, Hurez, Ileni, Luța, Mândra, Săsciori, Râușor); 2. Voila (Dridif, Voila, Voivodenii Mari, Voivodenii

²⁸ Secție a Consiliului Național Român Central din Arad.

²⁹ *1918 la români. Documentele Unirii*, VII, p. 402.

³⁰ *Ibidem*, p. 73.

³¹ „Glasul Ardealului”, nr. 5/1918, Brașov, p. 2.

³² *Ibidem*, nr. 6/1918, Brașov, p. 2.

³³ Vasile Bozonea, Ambrosie Dafin, *Însemnări despre trecutul satului Feldioara-Făgăraș, jud. Brașov, din cele mai vechi timpuri până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial*, manuscris, Feldioara, 1980, f. 33.

Mici); 3. Sâmbăta de Jos (Drăguș, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus); 4. Viștea de Jos (Beșimbac, Corbi, Feldioara, Rucăr, Viștea de Jos, Viștea de Sus); 5. Arpașu de Jos (Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Cârța, Nou Român, Oprea-Cârțișoara, Ucea de Jos, Ucea de Sus); 6. Porumbacu de Jos (Colun, Găinari, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Scorei); 7. Lisa (Breaza, Lisa, Ludișor, Netot, Pojorta); 8. Teleki-Recea (Berivoi Mari, Berivoi Mici, Dejani, Iași, Săvăstreni, Teleki-Recea, Vaida-Recea); 9. Copăcel (Copăcel, Hârseni, Mărgineni, Sebeș); 10. Șercaia (Bucium, Grid, Părau, Perșani, Șercaia, Toderița, Vad); 11. Veneția de Jos (Comăna de Jos, Comăna de Sus, Cuciulata, Lupșa, Veneția de Jos, Veneția de Sus); 12. Șinca Veche (Ohaba, Șercăița, Șinca Nouă, Șinca Veche); 13. Vlădeni (Țânțari, Vlădeni); 14. Zărnești (Holbav, Poiana Mărului, Tohanu Nou, Tohanu Vechi, Zărnești); 15. Bran (Bran, Cheia, Fundata, Măgura, Moieciu de Jos, Moieciu de Sus, Peștera, Poarta, Predeal, Sohodol, Șimon, Șirnea)³⁴.

Gărzile rurale erau obligate să expedieze zilnic rapoarte secțiilor cercuale, telefonic sau în scris, iar acestea, la rândul lor, comandai centrale din Brașov. Ordinele forului din urmă erau comunicate telefonic sau prin intermediul ziarului „Glasul Ardealului”, care înlocuise temporar „Gazeta Transilvaniei”³⁵. La 14 decembrie 1918, efectivul raportat Comenzii Generale Române de la Arad pentru comitatul Făgăraș se ridica la 2.714 gardiști: 650 membri înarmați, 2.018 neînarmați, 35 ofițeri și 11 subofițeri³⁶.

În 23 noiembrie 1918, CNRC comunica tuturor consiliilor comitatense o dispoziție prin care le cerea ca în termen de două zile să organizeze alegeri pentru delegații cercuali care urmau să participe la Marea Adunare Națională. Cercurile, identice cu cele de la alegerile dietale din anul 1910, urmau să trimită câte cinci reprezentanți, fiecare prevăzut cu câte un „credențional” semnat de președintele și notarul cercului electoral respectiv, precum și de toți „bărbații de încredere” din localitățile arondate cercului respectiv.

Drept urmare, în partea a doua a lunii noiembrie au avut loc acțiuni generale de alegere a delegaților și de strângere a adeziunilor la Marea Unire. Vicepreședintele Consiliului Național Român comitatens, protopopul Nicolae Borzea, afirma mai târziu că procesul s-a încheiat cu Beclean și Făgăraș, la 27 noiembrie 1918³⁷.

Adunarea electorală a cercului Arpaș a avut loc în 27 noiembrie și, cu unanimitate de voturi exprimate, au fost aleși ca delegați medicul Iosif Stoichiția din Porumbacu de Jos, economistul Vasile D. Bogdan din Arpașu de Jos, George Moldovan din Pojorta, inginerul Dănilă Gabor din Voila și sublocotenentul Zevedei Aldeș din Voivodenii Mici. Toți aceștia urmau să ia parte cu drept de vot decisiv la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia³⁸.

³⁴ N. Borzea de Vișt, *op. cit.*, p. 51-53.

³⁵ „Glasul Ardealului”, nr. 5/1918, Brașov, p. 2.

³⁶ V. Arimia, *Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României*, în „Revista Arhivelor”, XI, nr. 2, București, 1968, p. 155.

³⁷ N. Borzea de Vișt, *op. cit.*, p. 56-57.

³⁸ 1918 la români. Documentele Unirii, VIII, p. 200.

Tot în 27 noiembrie, adunarea electorală a cercului Făgăraș, pe baza scrutinului efectuat, desemna ca reprezentanți ai săi pe avocatul Teodor Popescu din Făgăraș, pe învățătorul Pompiliu Dan din Zărnești, pe Nicolae Farcaș din Mândra, pe avocatul Nicolae Șerban din Făgăraș, pe Dumitru Bălcăcian din Făgăraș, iar ca supleant pe George Vlad, tot din Făgăraș³⁹.

În numai câteva zile, din 17 localități se strânseseră 4.132 adeziuni⁴⁰, dar până la 1 decembrie s-au mai adunat alte câteva mii. Amintim aici câteva localități și numărul aferent de semnături: Beșimbac/Olteț (209), Breaza (162), Colun (88), Holbav (218), Lisa (97), Netot (82), Pojorta (57), Porumbacu de Jos (192), Porumbacu de Sus (205), Rucăr (213), Sărata (170), Scorei (590), Viștea de Jos (300), Viștea de Sus (1.080), Beclean (168)⁴¹.

În „Hotărârea noastră”, a românilor din Făgăraș, semnată de 74 de bărbați și femei, se afirma dorința nestrămutată de a fi „alăturați”, împreună cu celelalte teritorii românești, la Regatul României. Se mai afirma că în actul acesta au așternut „tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față, și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri”⁴².

Același text însuflețitor și hotărât, completat cu zeci sau sute de semnături de adeziune, îl întâlnim, invariabil, și în cazul localităților Feldioara⁴³, Porumbacu de Sus⁴⁴, Beșimbac⁴⁵, Breaza⁴⁶, Colun⁴⁷, Holbav⁴⁸, Lisa⁴⁹, Netot (azi, Gura Văii)⁵⁰, Pojorta⁵¹, Porumbacu de Jos⁵², Rucăr⁵³, Sărata⁵⁴, Scorei⁵⁵, Viștea de Jos⁵⁶, Viștea de Sus⁵⁷, dar și al altora, ale căror documente astăzi nu se mai regăsesc.

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a românilor din Ardeal, Banat și Ungaria, prin cei 1228 delegați aleși, a declarat la 1 Decembrie 1918 Unirea cu România (Vechiul Regat) a tuturor românilor și a teritoriilor locuite de ei. A afirmat deschis și dreptul inalienabil asupra întregului teritoriu al Banatului și a teritoriilor cuprinse între Mureș și Tisa și între Dunăre și Tisa. Cu aceeași

³⁹ *Ibidem*, p. 202-203.

⁴⁰ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918*, București, Editura Albatros, 1970, p. 180.

⁴¹ N. Borzea de Vișt, *op. cit.*, p. 57.

⁴² *Ibidem*, p. 56-57.

⁴³ *Ibidem*, p. 206.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 208.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 214.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 216.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 217.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 218.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 220.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 221.

⁵¹ *Ibidem*, p. 222.

⁵² *Ibidem*, p. 223.

⁵³ *Ibidem*, p. 224-225.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 226-227.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 227.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 230.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 232.

ocazie au fost trasate și principiile de bază ale noului stat român: libertate națională deplină pentru toate naționalitățile neromâne din teritoriile amintite; egala îndreptățire a tuturor confesiunilor și garantarea autonomiei lor; guvernare democratică și drept de vot universal pentru bărbați și femei; libertatea presei, a întrunirilor și a asociațiilor; reformă agrară radicală; asigurarea de drepturi și avantaje muncitorilor etc.

În 12 decembrie 1918, administrația orașului și a comitatului Făgăraș a fost preluată de Consiliul Național Român comitatens, iar pentru 18 decembrie este consemnată intrarea armatei române în Făgăraș⁵⁸.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Avocatul Nicolae Șerban (1865-1932).

Fig. 2 – Protopopul Nicolae Borzea (1856-1936).

Fig. 3 – Delegația fruntașilor făgărășeni în drum spre Alba Iulia.

⁵⁸ „Glasul Ardealului”, nr. 41/1918, Brașov, p. 3.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

DELEGAȚII SEBEȘULUI LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA DIN 1 DECEMBRIE 1918: RECONSTITUIRI BIOGRAFICE

MIHAI-OCTAVIAN GROZA*

DELEGATES OF SEBEȘ TO THE GREAT ROMANIAN NATIONAL ASSEMBLY FROM 1ST OF DECEMBER 1918: BIOGRAPHICAL RE-CONSTRUCTIONS

ABSTRACT

In the Autumn of 1918, the Central Romanian National Council, the political organism that assumed the coordination of national movement at the end of the First World War, announced Romanian's intention to create their own state, free and independent. On 15th of November, through a circular letter sent to the National Councils from all Transylvania and Banat, the Central Romanian National Council asked that, in 12th days from the receipt of the document, to be organized in each electoral circle elections in order to nominalize the delegates that were supposed to take part to a great Romanian National Assembly (not convoked yet). After the convocation of this assembly, to the chosen delegates have been added the so called „right delegates”, representing the two Romanian Churches from Transylvania or different associations. In this research, we have tried to bring into attention the biographies of the 12th delegates of Sebeș city to the Great National Assembly from Alba Iulia that took place on 1st of December 1918. There were 7 „right delegates” and 5 elected delegates, all of them personalities that have understood their call and answered to the call of the leaders of Romanian national movement from the Autumn of 1918. We have tried to present their biography up to the end of the First World War and the interwar one, because they were the warrants of the instauration of Romanian administration and of accomplishment of the Great Union.

Keywords: Great Union, Alba Iulia, Sebeș, delegates, biography.

În toamna anului 1918, pe fondul eșuării tratativelor româno-maghiare (desfășurate la Arad în intervalul 13-14 noiembrie)¹, Consiliul Național Român Central, organismul politic care și-a asumat dirijarea mișcării naționale la finalul Primului Război Mondial, a anunțat intenția românilor de a-și crea propriul stat, liber și independent². La 15 noiembrie, printr-o circulară remisă consiliilor naționale de pe întreg cuprinsul Transilvaniei, Consiliul Național Român Central solicita ca, în decurs de 12 zile de la primirea documentului, în fiecare cerc

* Președinte, Despărțământul ASTRA „Vasile Moga” Sebeș, Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; e-mail: grozamihai@gmail.com

¹ Alexandru Ghișa, *Convorbiri româno-ungare la sfârșitul Primului Război Mondial - tratativele de la Arad dintre Consiliul Național Român și Consiliul Național Ungar, 13-14 noiembrie 1918*, în „Banatica”, XIII/2, Reșița, 1995, p. 355-372.

² Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 375.

electoral să fie organizate alegeri pentru desemnarea delegaților care urmau să participe la „[...] Marea Adunare Națională Română” (încă neconvocată)³. Conform documentului amintit, fiecare cerc electoral era solicitat să își aleagă un număr de cinci delegați, prevăzuți cu credenționale, iar alegerile urmau să fie organizate „[...] după normele sufragiului universal”, respectându-se sistemul cercurilor electorale, întrebuintat cu ocazia alegerilor parlamentare desfășurate în anul 1910⁴. După câteva zile, la 20 noiembrie, a fost convocată Marea Adunare Națională la Alba Iulia, pentru ziua de 1 decembrie 1918, manifestare la care erau chemați să participe episcopii și protopopii celor două confesiuni românești, reprezentanții consistoriilor și capitlurilor, societăților culturale, reuniunilor femeiești, instituțiilor de învățământ, institutelor teologice, pedagogice și școlii civile, ai corpului profesoral, reuniunilor învățătoresți, reuniunilor meșteșugărești, ai tinerimii universitare, gărzilor naționale române, ai secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria (așa-numiții „delegați de drept”), precum și delegații aleși în cercurile electorale⁵.

Din datele avute la îndemână, rezultă că orașul Sebeș, parte a comitatului Sibiu, a dat un număr de 12 delegați pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, după cum urmează: șapte delegați de drept (cei doi protopopi Sergiu Medean și Ioan Simu⁶, doi delegați din partea Institutului de Credit și Economii „Sebeșana”: Aurel Bojiță și Iosif Goia⁷, doi delegați din partea Reuniunii Învățătorilor Greco-Ortodocși Români din tractul Sebeș: Ambrosiu Tătar și Ioan Pavel⁸ și un delegat din partea Societății Culturale „Casina Română”: Dumitru Ștefan⁹ și cinci delegați aleși în cercul electoral Sebeșul Săsesc (avocatul Lionel Blaga, medicul Ioan Elekeș, preotul Sebastian Stanca, proprietarii Nicolae Chirca și Ioan Henegariu)¹⁰. Rezultă, astfel, un număr de 12 delegați, parte membri ai Consiliului Național Român din Sebeș, personalități ale vieții culturale, economice, politice locale, dar și reprezentanți ai „celor mulți”¹¹.

Referitor la delegații aleși în cercul electoral Sebeșul Săsesc se cuvine să precizăm și faptul că, pe lângă aceștia, au mai fost desemnați din partea unor

³ Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad (1918). Acte și documente, I*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 227.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 264-265.

⁶ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1943, p. 53-54.

⁷ *Ibidem*, p. 58.

⁸ *Ibidem*, p. 61.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

¹⁰ *Ibidem*, p. 72.

¹¹ Credenționalele înmânate acestor delegați și consemnate la 1 decembrie 1918 în Raportul Comisiei de Verificare a Mandatelor, pot fi consultate în: Ioan Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii*, IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 61-62, 41, 42, 72, 73, 143; Mihai-Octavian Groza, Iuliu-Marius Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Claudia Fehete, *Sebeșul și Marea Unire: memorii, acte și documente*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 318-321

localități, în calitate de delegați „supleanți”, următorii: George Ștefan Bucureșcu, Ioan Căta (din Șugag, foști combatanți ai armatei austro-ungare, primul reîntors de pe front rănit)¹², Ioan Cărpinișan, George Crăciun (din Gârbova, primul fost caporal, al doilea fost soldat al armatei austro-ungare, decorați cu Medalia de Bronz pentru Vitejie și Medalia de Argint pentru Vitejie - clasa a II-a)¹³, Nicolae Vlad, Constantin Sava, Ioan Bebeșelea, Ioan Bogdănel și Nicolae Barbu (din Jina)¹⁴. Apare, astfel, întrebarea firească: „Ce sunt acești delegați supleanți și ce autoritate i-a delegat să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia?”. Răspunsul este oferit de istoricul Valer Moga, care, pe parcursul cercetărilor sale privind activitatea electorală din lunile noiembrie-decembrie 1918, a observat faptul că au existat comunități care și-au delegat reprezentanți proprii pentru adunarea națională, delegați care nu au fost consemnați în Raportul Comisiei de Verificare a Mandatelor, întocmit de avocatul arădean Ioan Suciu¹⁵. Astfel, sursele consultate ne relevă faptul că a existat un grup de circa 300 de „delegați supleanți” (cifră care, alăturată celei de 1228, consemnată de Ioan Suciu, oferă totalul real al participării: 1558 de delegați), cărora, pentru a nu fi umbrită solemnitatea momentului, li s-a permis participarea la lucrările Marii Adunări Naționale¹⁶. Acesta a fost și cazul celor nouă „delegați supleanți” amintiți pentru cercul electoral Sebeșul Săsesc, prezenți la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, asupra cărora nu vom insista în demersul nostru.

Începem demersul nostru restitativ, cu personalitatea protopopului greco-catolic al Sebeșului, **Ioan Simu (1875-1948)**. Născut la 27 iunie 1875, în localitatea Ciufud, comitatul Alba Inferioară¹⁷, și-a început și desăvârșit formația intelectuală la Blaj, unde a absolvit cursurile liceului și Institutului Teologic. În anul 1900, a fost hirotonit preot pe seama Parohiei Greco-Catolice Abrud, unde a păstorit până în anul 1912, când a fost transferat la parohia Luna de Arieș din comitatul Turda-Arieș. Din paginile unui răspuns oferit echipei Institutului de Istorie Națională al Universității Daciei Superioare din Cluj (care a demarat acțiunea elaborării unui album comemorativ, dedicat delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia), datat 20 noiembrie 1943, aflăm că în perioada petrecută la Abrud, Ioan Simu s-a implicat, atât în activitatea Reuniunii Meseriașilor Români, asociație pe care a înființat-o și condus-o până în anul 1912, cât și a Reuniunii Femeilor Române, al cărei secretar a fost. Din această ultimă calitate, a sprijinit Școala

¹² Nicolae Afrapt, Lucian Ștefan, *ASTRA și memoria Marelui Război. Date statistice referitoare la locuitorii români din comunele fostului județ Sibiu intrate în componența județului Alba*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2018, p. 152, 156.

¹³ *Ibidem*, p. 35-36.

¹⁴ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 72.

¹⁵ Valer Moga, *Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania, în noiembrie-decembrie 1918*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 16/I, Alba Iulia, 2012, p. 256-257.

¹⁶ Alexandru Porțeanu, *Date vechi și date noi în istoria Marii Uniri*, în „Academica. Revistă editată de Academia Română”, XXVIII, nr. 5-6, București, 2018, p. 123.

¹⁷ Radu Totoianu, *Din activitatea politică a protopopului greco-catolic al Sebeșului, Ioan Simu (1875-1948)*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, nr. 10, Sebeș, 2018, p. 315.

Primară de Fete, eforturile sale fiind cuantificate în subvențiile atrase dinspre Regatul României (în acest sens, în intervalul 1907-1911, a și întreprins o serie de călătorii de mediere la București)¹⁸.

Din primii ani petrecuți la Abrud datează și înregimentarea preotului Ioan Simu în structurile Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – ASTRA, activitate continuată și la Sebeș. Ba mai mult, în anul 1925, în urma celei de-a LXVI-a Adunări Generale a Asociațiunii ASTRA, desfășurată la Reghin (29-30 august), adunare care l-a reconfirmat pe Vasile Goldiș în poziția de președinte¹⁹, a fost ales în Comitetul Central al acestei prestigioase instituții culturale²⁰. S-a numărat printre cei mai activi membri ai Comitetului Central al Asociațiunii ASTRA, poziție care i-a permis să se implice în organizarea sau reorganizarea unor despărțăminte și cercuri din zona Hunedoarei²¹, în acțiunile întreprinse pe lângă autoritățile locale pentru sprijinirea acțiunilor astriste din bugetele locale ori să înființeze fonduri de susținere a unor domenii de activitate²². Ioan Simu a fost una din vocile puternice ale asociației, care s-a făcut auzită de fiecare dată când au existat tentative de neîndreptățire sau marginalizare a membrilor săi, așa cum a fost cazul protestului inițiat cu ocazia inaugurării Muzeului Unirii, la 20 mai 1929, când reprezentanții Astrei (Gheorghe Preda și Octavian Russu) nu au avut posibilitatea să-și susțină discursurile stabilite în cadrul ședințelor Comitetului Central²³.

În paralel cu activitatea sacerdotală și culturală, preotul Ioan Simu s-a implicat și în mișcarea națională românească, activitate începută, conform propriei mărturii, în anul 1894, prin pozițiile adoptate în presa de limbă română din Transilvania vizavi de procesul intentat memorandiștilor. Îl regăsim implicat în susținerea acestui grup, fapt pentru care autoritățile austro-ungare i-au intentat un „proces de agitație”, în urma căruia a fost condamnat la patru luni de închisoare (executată la Seghedin). Mai apoi, a participat la adunările electorale de pe cuprinsul comitatului Alba Inferioară, a corespondat cu Alexandru Vaida-Voevod, a pledat în Consiliul orășenesc al Abrudului pentru introducerea limbii române în administrație și și-a făcut cunoscute concepțiile politice dincolo de Munții Carpați, în Regatul României, prin intermediul articolelor publicate în paginile ziarelor „Conservatorul” și „Foaia Noastră”²⁴. Grație eforturilor depuse

¹⁸ Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 340.

¹⁹ Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și Adunările Generale (1861-2011)*, Sibiu, Editura Asociațiunii ASTRA, 2011, p. 59.

²⁰ R. Totoianu, *art. cit.*, p. 316.

²¹ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 341.

²² „Transilvania”, anul LXII, nr. 1-8, Sibiu, 1931, p. 76-77; V. Moga, *ASTRA și societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 126, 149, 150.

²³ Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 66.

²⁴ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 341.

pe tărâm cultural, politic și social, în anul 1913, a fost transferat și promovat protopop la Sebeș, comitatul Sibiu²⁵.

În vara anului 1916, pe fondul intrării Regatului României în război de partea Antantei, al ofensivei trupelor române în Transilvania, campanie soldată, însă, cu un eșec datorită înfrângerilor suferite pe frontul de sud, autoritățile austro-ungare au dispus, într-o primă fază, supravegherea și urmărirea „mișcărilor naționaliștilor români”, mai apoi arestarea și deportarea intelectualilor transilvăneni înspre interiorul imperiului²⁶. Alături de alți intelectuali ai Sebeșului, în noaptea de 14/15 august 1916, protopopul Ioan Simu a fost ridicat din mijlocul familiei, arestat și deportat la Șopron, episod consemnat de preotul Sebastian Stanca: „În antișambra căpitanului de poliție, străjuită de alți patru jandarmi, ne-au adunat pe șase intelectuali, protopopii Sergiu Medean și Ion Simu, mediul d[octo]r Ion Elekeș, avocatul d[octo]r Dumitru Ștefan, negustorul Nicolae Tincu și subscrisul. Primarul orașului și căpitanul poliției erau în plină activitate, căpitanul a trecut pe lângă noi cu un zâmbet sarcastic pe buze ca pe lângă cei mai mari făcători de rele. Solicitarea unei convorbiri cu căpitanul ne-a fost zadarnică. Pe o ploaie torențială ne-au luat apoi între șase baionete, doi cu doi și cu trenul de trei ore noaptea ne-au expediat la Sibiu [...] După o zi de chin, istovitor de lung, ni se ia naționalul cu sentința: Pahod na Șopron”²⁷. Conform aceleiași Sebastian Stanca, protopopul Ioan Simu a „rezidat” în localitatea Ruszt (în apropierea orașului Șopron), în intervalul 28 august 1916-15 martie 1917, alături de personalități precum Aurelia Goga, Mărioara Morușca, Sergiu Medean, Ilarion Bogza etc²⁸.

Întors la Sebeș, protopopul Ioan Simu și-a reluat activitatea, în toamna anului 1918, pe fondul prăbușirii monarhiei austro-ungare, luând parte activ la acțiunea de înființare a consiliilor și gărzilor naționale române. La 3 noiembrie 1918, a luat naștere Consiliul Național Român din Sebeș, în frunte cu protopopul greco-catolic Ioan Simu, organism ce a preluat administrarea orașului²⁹. Din dubla sa calitate, de protopop și președinte al Consiliului Național Român din Sebeș, Ioan Simu a fost desemnat delegat pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia³⁰. După acest moment, invocând problemele de sănătate, Ioan

²⁵ R. Totoianu, *art. cit.*, p. 316.

²⁶ M. O. Groza, *Din istoria mai puțin cunoscută a Marelui Război. Instituirea „graniței culturale”, arestarea, încarcerarea și deportarea preoților români transilvăneni în Ungaria (1916-1918)*, în „Astra Salvensis”, III, nr. 6, Salva, 2015, p. 45-46.

²⁷ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mircea-Octavian Groza, Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca/Deva, Editura Argonaut/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 46-49.

²⁸ *Ibidem*, p. 129.

²⁹ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (în continuare, SJAbAN), *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, nr. inv. 1668, dosar 1, f. 1; M. O. Groza, I. M. Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Claudia Fechet, *Sebeșul și Marea Unire: memorii, acte și documente*, p. 28.

³⁰ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 98.

Simu a renunțat, în favoarea preotului Sebastian Stanca, la poziția de președinte al Consiliului Național Român din Sebeș, iar apoi, după o scurtă revenire, în favoarea protopopului Sergiu Medean³¹.

După realizarea Marii Uniri, protopopul Ioan Simu și-a continuat, atât activitatea pastorală și culturală, cât și cea politică. În anul 1922 a candidat în cercul electoral Abrud, din partea Partidului Național Român, pentru ocuparea unui loc în Adunarea Deputaților, fiind învins de Ioan Rusu-Abrudeanu, candidatul Partidului Național Liberal³². Dezamăgit de politica partidului, în anul 1926 și-a depus demisia, intrând în Partidul Poporului³³, condus de generalul Alexandru Averescu, din partea căruia a candidat la alegerile din același an și a obținut un loc de deputat. Nu după mult timp, a părăsit gruparea averescană, alăturându-se Partidului Naționalist-Democrat, condus de Nicolae Iorga, din partea acestei formațiuni politice candidând la alegerile locale din anul 1930, ajungând să ocupe fotoliul de primar al Sebeșului (1930-1931). Ulterior, s-a alăturat Partidului Național Țărănesc și s-a implicat în organizarea acestuia pe plan local. În anul 1946 s-a pensionat, mutându-și reședința la Alba Iulia, unde s-a stins din viață la 22 iunie 1948³⁴.

Protopopul **Sergiu Medean (1862-1943)**, originar din Alba Iulia, a făcut parte dintr-o veritabilă dinastie preotească, care a condus destinele comunității ortodoxe a Sebeșului pe parcursul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și în prima jumătate a celui următor, în cadrul căreia titlul de protopop era transmis de la socru la ginere (Ioan Tipeiu – Sergiu Medean – Vasile Oană)³⁵. Format în ambianța Seminarului Teologic-Pedagogic „Andreian” din Sibiu, colaborator al revistei manuscrise „Musa”³⁶, editată de studenții teologi³⁷, Sergiu Medean a fost unul dintre tinerii clerici care promiteau mult, fiind susținut și promovat ca atare.

La finalizarea studiilor, în anul 1886, a fost hirotonit protodiacon, slujind la Sibiu până la 1 octombrie 1894, când a fost transferat la Sebeș. Aici, a îndeplinit,

³¹ M. O. Groza, I. M. Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Claudia Fechete, *Sebeșul și Marea Unire: memorii, acte și documente*, p. 34.

³² R. Totoianu, *art. cit.*, p. 319-321.

³³ „Clujul Românesc”, anul IV, nr. 20, Cluj, 1926, p. 1

³⁴ R. Totoianu, *art. cit.*, p. 325-329.

³⁵ M.O. Groza, *Sebastian Stanca, istoric al Bisericii Ortodoxe din Sebeș*, în „Sebastian Stanca (1878-1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată”, volum coordonat de M. O. Groza, Gabriela-Margareta Nisipeanu, I. M. Morariu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016, p. 190-191.

³⁶ Despre această publicație, a se vedea Ioan Popa, *Revista „Musa”: un martor al sentimentelor naționale românești în perioada dualistă*, Sibiu, Editura Techno Media, 2012.

³⁷ Sergiu Medean, *Câteva evenimente mai însemnate din viața poporului român dela descălecarea lui în Dacia până la proclamarea libertății lui în 1878, cu privire îndeosebi la loviturile cele mai aspre ale românilor de dincoace de munți*, în „Musa”, anul XIII, nr. 11, Sibiu, 1883/1884, p. 125-130; nr. 13, Sibiu, 1883/1884, p. 145-151; Idem, *Apostasia lui Atanasie și urmările ei sau desbinarea confesională a românilor din Transilvania și Ungaria*, în „Musa”, anul XIV, nr. 1, Sibiu, 1884/1885, p. 3-12; nr. 2, Sibiu, 1884/1885, p. 19-23; nr. 3, Sibiu, 1884/1885, p. 33-34; Idem, *Dulce et decorum est pro patria mori la români*, în „Musa”, anul XIV, nr. 4, Sibiu, 1884/1885, p. 44-45; nr. 5, Sibiu, 1884/1885, p. 52-59; nr. 6, Sibiu, 1884/1885, p. 70-71.

pe rând, pozițiile de preot al Bisericii Ortodoxe „Învierea Domnului” Sebeș (Biserica Mare), administrator protopopes (1894-1897) și protopop (1897-1931)³⁸. Din această calitate, în anul 1900, a fost ales în Sinodul Arhiepiscopesc³⁹, iar în anul 1906 a participat la inaugurarea Catedralei Mitropolitane din Sibiu, slujind alături de mitropolitul Ioan Meșianu, de episcopul Ioan I. Papp, de Nicolae Ivan, Miron Cristea, Ilarion Pușcariu, Eusebiu Roșca, Vasile Mangra, Ioan Teculescu, Ioan Stroia și mulți alții⁴⁰.

În paralel cu activitatea sacerdotală, a desfășurat o bogată activitate, atât pe tărâm cultural, fiind cel mai longeviv președinte al Despărțământului ASTRA Sebeș, pe care l-a condus în intervalul 1897-1923⁴¹, cât și social, prin înființarea Asociației „Andreiana” (denumită astfel după mitropolitul Andrei baron de Șaguna, patronul spiritual), în anul 1893, o structură menită să apere interesele meșteșugarilor și să contribuie la dezvoltarea economică, socială și culturală a românilor din Sebeș⁴².

Asemeni protopopului Ioan Simu, în vara anului 1916, Sergiu Medean a fost arestat și deportat în localitatea Ruszt, unde a rămas în intervalul 29 august 1916-13 martie 1917⁴³. În cazul protopopului Sergiu Medean, motivelor invocate de autorități pentru reținere, li s-a alăturat și faptul că acesta, în calitate de funcționar mitropolitan, a contribuit (alături de Nicolae Ivan, Andrei Bârseanu, Vasile Stan, Lucian Borcia, Lazăr Triteanu și Arsenie Vlaicu) la elaborarea unei rezoluții, răspuns la proiectul așa-numitei „granițe culturale”⁴⁴, proiect ce urmărea etatizarea și maghiarizarea școlilor confesionale românești ortodoxe și greco-catolice⁴⁵.

Eliberat în primăvara anului 1917, a revenit la Sebeș, unde și-a reluat pastorația. În toamna anului 1918, s-a implicat în activitatea Consiliului Național Român din Sebeș⁴⁶, în cadrul căruia a deținut poziția de vicepreședinte, mai apoi, în urma demisiei protopopului Ioan Simu, pe cea de președinte. A fost unul dintre personajele cheie ale mișcării naționale din Sebeș, în Biserica Ortodoxă „Învierea Domnului” fiind depus jurământul față de Consiliul Național Român Central, mai apoi din fața acesteia pornind delegația sebeșenilor spre Alba Iulia în dimineața

³⁸ Gheorghe Fleșer, Ioana Rustoiu, *Biserica Ortodoxă „Învierea Domnului” din Sebeș*, Alba Iulia, Editura Altip, 2005, p. 36.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ „Biserica și Școala”, anul XXX, nr. 19, Arad, 1906, p. 1.

⁴¹ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 195.

⁴² Călin Anghel, *Ocupații la Sebeș la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, nr. 3, Sebeș, 2011, p. 426; pentru mai multe detalii, a se vedea R. Totoianu, Marian Paraschiv, „Andreiana”: un capitol din istoria culturală și economică a Sebeșului (1878-1948), Sibiu, Editura Psihomedica, 2004.

⁴³ S. Stanca, *op. cit.*, p. 125.

⁴⁴ Ioan Popa, *Dimensiuni etno-identitare și național-politice în spațiul școlar sud-transilvănean (1849-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 103.

⁴⁵ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 242.

⁴⁶ SJAbaN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

zilei de 1 Decembrie 1918. Astfel, a reprezentat, atât Consiliul Național Român din Sebeș, cât și Biserica Ortodoxă din Transilvania, prin Protopopiatul Sebeș, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁴⁷.

În perioada interbelică și-a continuat activitatea clericală, pregătind și organizând celebrarea centenarului bisericii cu hramul „Învierea Domnului” din Sebeș, în anul 1928, și festivitățile de resfințire a acestui lăcaș de cult. A continuat să dețină poziția de președinte al Despărțământului ASTRA Sebeș, de președinte de onoare al Asociației „Andreiana”⁴⁸ și pe cea de membru în „Comitetul de Onoare” al Clubului Sportiv „Avântul”⁴⁹. S-a stins din viață la 20 iulie 1983, fiind înhumat în cimitrul ortodox al Sebeșului⁵⁰.

Născut în localitatea Daneș, comitatul Târnava Mare, stabilit la Sebeș, învățătorul **Ambrosiu Tătar (1881-1937)**, a fost desemnat delegat pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din partea Reuniunii Învățătorilor Greco-Ortodocși Români. Absolvent al Seminarului Teologic-Pedagogic „Andreian” din Sibiu, acesta a activat ca învățător la Lancrăm și Sebeș (unde s-a îngrijit și de livada școlii), ca delegat al Protopopiatului Ortodox Sebeș la Școala de Stat Maghiară, catehet, membru al Despărțământului ASTRA Sebeș și membru în Comitetul de cenzori al Băncii „Sebeșana”⁵¹.

La sfârșitul Primului Război Mondial, conflagrație la care a participat, ca sergent al armatei austro-ungare⁵², învățătorul Ambrosiu Tătar s-a numărat printre cei care au pus bazele Consiliului Național Român din Sebeș⁵³ și au luat parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁵⁴. După acest moment, Ambrosiu Tătar a revenit la catedră, activând și la Școala industrială de ucenici a orașului⁵⁵. S-a stins din viață la 25 iulie 1937, fiind înhumat în cimitirul ortodox al Sebeșului⁵⁶.

Cel de-al doilea delegat al Reuniunii Învățătorilor Greco-Ortodocși Români, învățătorul **Ioan Pavel (1875-1970)**, s-a numărat printre dascălii de seamă ai Sebeșului. Născut la Lancrăm, format la Gimnaziul Evanghelic din Sebeș și Seminarul Teologic-Pedagogic „Andreian” din Sibiu, Ioan Pavel și-a început cariera didactică la Lancrăm, continuată, mai apoi, la Sebeș⁵⁷ (unde s-a mutat alături de soția sa, Letiția Blaga, fiica cea mai mare a familiei preotului Isidor Blaga din Lancrăm)⁵⁸.

⁴⁷ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 73.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ C. Anghel, *Activitatea Clubului Sportiv Avântul din Sebeș în perioada 1923-1933*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, nr. 9, Sebeș, 2017, p. 371.

⁵⁰ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 73.

⁵¹ Gheorghe Albu, *Monografia școalelor primare românești din Sebeș-Alba*, Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1928, p. 60-61.

⁵² N. Afrapt, L. Ștefan, *op. cit.*, p. 118.

⁵³ SJABAN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

⁵⁴ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 61.

⁵⁵ Gh. Albu, *op. cit.*, p. 61.

⁵⁶ Nicolae Dănilă, *Sebeșul și Marea Unire*, Sebeș, 2003, p. 15.

⁵⁷ Gh. Albu, *op. cit.*, p. 59.

⁵⁸ Radu Cărpinișanu, *Dorin Pavel, Initiator of the Romanian Hydropower - 100 Years from his Birth*, în „Noesis”, nr. 15, 2000, p. 213.

Dascăl de vocație, apreciat ca atare de contemporani, Ioan Pavel a făcut parte din comisiile de elaborare a planurilor de învățământ pentru școlile confesionale românești din cadrul Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei, a inițiat și organizat congresele învățătorilor din anii 1906 și 1919. Activitatea pedagogică a fost întregită prin diferite lucrări școlare (amintim lucrarea „Cum trebuie predată în școală limba maghiară, ca să satisfacă legea, fără să sufere școala românească?”, lucrare premiată de ASTRA) și articole publicate în presa vremii⁵⁹. Un merit deosebit și-a construit prin organizarea, coordonarea și dirijarea, aproape simultană, a corurilor școlare, parohiale și meșteșugărești din Sebeș: Corul de Școlari, Corul Adulților, Corul Intelectualilor, Corul Asociației de Meseriași și Comercianți Români „Andreiana” (al cărui membru și vicepreședinte a fost)⁶⁰.

Activitatea didactică a fost însoțită de implicarea în viața culturală a orașului, Ioan Pavel fiind unul dintre membrii de frunte și susținători ai Despărțământului ASTRA Sebeș, precum și în cea a comunității ortodoxe românești, îndeplinind poziția de epitrop și notar parohial al Bisericii „Învierea Domnului” Sebeș, secretar al Reuniunii de Înzmormântări și referent al Comisiei permanente a învățământului din Protopopiatul Sebeș⁶¹.

Toamna anului 1918, avea să-l găsească pe învățătorul Ioan Pavel alături de cumnatul său, primarul Lionel Blaga, membru al Consiliului Național Român din Sebeș⁶², mai apoi delegat de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din partea Reuniunii Învățătorilor Greco-Ortodocși Români din Sebeș⁶³. După acest moment, Ioan Pavel a făcut parte din delegația care l-a întâmpinat pe generalul francez Henri Mathias Berthelot, aflat într-o călătorie prin Transilvania, în gara orașului Sebeș⁶⁴, moment consemnat de fiul său, inginerul Dorin Pavel: „La puțin timp după sărbătoarea Marii Uniri, a trecut spre vest delegația militară franceză, în frunte cu șeful ei, generalul Berthelot. Trenul a oprit câteva minute în gara Sebeș. Fiindcă vizita se anunțase din timp, în gară așteptau toate oficialitățile importante ale orașului. Erau de față unchii mei, era și tata, eram și eu, încă în uniformă de șef militar al gării. Generalul Berthelot a dat mâna și cu tata”⁶⁵.

În perioada imediat următoare Marii Uniri, învățătorul Ioan Pavel a fost înaintat la gradul de inspector școlar și a primit, din partea Consiliului Dirigent, sarcina organizării învățământului primar în comitatul Bistrița-Năsăud. De-a lungul unei cariere exemplare, a reușit să-și îndeplinească misiunea (înființând și o școală țărănească de bărbai și un curs seral pentru meseriași și comercianți), contribuind, totodată, și la revitalizarea activității Despărțământului ASTRA

⁵⁹ Ironim Marțian, *Revizorul școlar Ioan Pavel (1874-1970), organizator de învățământ românesc transilvănean*, în „File de istorie”, nr. 5, Bistrița, 1988, p. 181-182.

⁶⁰ Dragoș Ioan Șuşman, *Învățătorul și dirijorul Ioan Pavel (1875-1970)*, în „Altarul Reîntregirii”, nr. 3, Alba Iulia, 2012, p. 91-94.

⁶¹ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 83.

⁶² SJAbaN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

⁶³ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 61.

⁶⁴ Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916-1919)*, traducere de Mona Iosif, București, Editura Militară, 2015, p. 391.

⁶⁵ Dorin Pavel, *Arhitectura apelor*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 72.

Năsăud, al cărui sediu a fost mutat, în intervalul 1934-1940, la Bistrița⁶⁶. Tot legată de numele învățătorului Ioan Pavel este și șederea lui Lucian Blaga la Bistrița, care și-a achiziționat o locuință aici și unde se pare că a elaborat primul volum din „Trilogia cosmică”⁶⁷.

După cedarea Ardealului de Nord către Ungaria, prin arbitrajul de la Viena, asemeni altor intelectuali și fruntași politici, învățătorul Ioan Pavel s-a refugiat la București, unde, se pare, a rămas până la sfârșitul vieții. S-a stins din viață la 19 martie 1970, fiind înhumat, conform propriei dorințe, în cimitirul ortodox al Lancrămului⁶⁸.

Din păcate, informațiile despre ceilalți trei delegați de drept ai Sebeșului, respectiv **Aurel Bojiță**, **Iosif Goia** (din partea Institutului de Credit și Economii „Sebeșana”) și **Dumitru Ștefan** (din partea Societății Culturale „Casina Română”), sunt lacunare. Dacă despre primii doi aflăm, din credenționalele care atestau calitatea de delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, că activau în cadrul Băncii „Sebeșana”, ocupând posturile de casier, respectiv, contabil⁶⁹, despre avocatul Dumitru Ștefan, doctor în științe juridice, se cunoaște faptul că în anii Primului Război Mondial a fost arestat și internat în vestul Ungariei⁷⁰. De asemenea, din procesele-verbale întocmite de Consiliul Național Român din Sebeș, aflăm că avocatul Dumitru Ștefan și casierul Aurel Bojiță au făcut parte din structurile acestui organism, care a preluat administrarea orașului în toamna anului 1918⁷¹. În perioada interbelică, avocatul Dumitru Ștefan a părăsit Sebeșul, iar casierul Aurel Bojiță a ajuns să dețină poziția de director al Băncii „Sebeșana”⁷².

Desemnat să ocupe fotoliul de primar, vacantat la începutul lunii noiembrie 1918, avocatul **Lionel Blaga (1885-1952)**, a jucat rolul omului potrivit la momentul potrivit. Născut în familia preotului Isidor Blaga, absolvent al Gimnaziului Evanghelic din Sebeș, al Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov și al Facultății de Drept din cadrul Universității din Budapesta, instituție care i-a conferit și titlul de doctor în științe juridice, avocat în Sebeș, Lionel Blaga a fost adevăratul stâlp al familiei după moartea prematură a părintelui său⁷³.

La începutul Primului Război Mondial, având gradul de sublocotenent în rezervă, Lionel Blaga a fost mobilizat în armata austro-ungară și trimis pe frontul din Galiția⁷⁴. Întors de pe front (după ce fusese victima unei tentative de otrăvire), acesta a fost cel care și-a sfătuit fratele, Lucian Blaga, absolvent al Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, să-și îndrepte pașii spre Seminarul Teologic-Pedagogic „Andreian” din Sibiu pentru a evita o viitoare încorporare⁷⁵.

⁶⁶ I. Marțian, *art. cit.*, p. 180, 187.

⁶⁷ A se vedea: Jenița Naidin, *Lucian Blaga la Bistrița (1938-1940)*, studiu introductiv și addenda de Zenovie Cărlugea, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2018.

⁶⁸ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 83.

⁶⁹ I. Popescu-Puțuri, Șt. Pascu (coordonatori), *1918 la români*, IX, p. 41-42.

⁷⁰ S. Stanca, *op. cit.*, p. 28, 47.

⁷¹ SJAbAN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

⁷² N. Dănilă, *op. cit.*, p. 15.

⁷³ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 27.

⁷⁴ Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, București, Editura Libra, 1995, p. 114.

⁷⁵ M. O. Groza, *Marele Război în memorialistica românilor din Sebeș*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut/Editura Mega, 2018, p. 43-44.

Pe fondul prăbușirii monarhiei austro-ungare, după o încercare eșuată de creare a unui sfat orășenesc mixt, primarul Sebeșului, Georg Acker, și-a depus demisia și a predat administrarea orașului în mâinile avocatului Lionel Blaga. Alegerea acestuia nu a fost una întâmplătoare, Lionel Blaga fiind singurul care putea întruni, atât adeziunea comunității românești, cât și pe a celei săsești, fiind căsătorit cu Wilhelmine Dahinten⁷⁶. În paralel, acesta a deținut poziția de membru al Consiliului Național Român din Sebeș⁷⁷, din această calitate fiind propus și ales delegat al cercului electoral Sebeșul Săsesc pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁷⁸.

La 10 ianuarie 1919, Lionel Blaga și-a depus mandatul de primar, demisie motivată prin faptul că s-a angajat să ocupe temporar această funcție, în faza de tranziție de la administrația austro-ungară, la cea românească⁷⁹. Eliberat din funcție, Lionel Blaga a părăsit Sebeșul și s-a mutat la Sibiu, unde a activat ca avocat, mai apoi ca notar public⁸⁰. Rămas văduv în anul 1927, Lionel Blaga s-a recăsătorit cu Carmen Dombora (răsfățată de Lucian Blaga cu apelativul „Carmen Saecularis”), fiica colonelului Iosif Dombora, comandantul Școlii Militare din Sibiu⁸¹. S-a stins din viață la 20 noiembrie 1952, fiind înhumat în Cimitirul Central al Sibiului⁸².

Născut la Petroșani, preotul **Sebastian Stanca (1878-1947)** s-a numărat printre liderii acțiunilor derulate în toamna și iarna anului 1918, pentru câteva zile asigurând chiar și conducerea Consiliului Național Român din Sebeș. Și-a început formația intelectuală la Sebeș, în cadrul Gimnaziului Evanghelic, continuată la Brașov, la Liceul „Andrei Șaguna” și desăvârșită în cadrul Seminarului Teologic-Pedagogic „Andreian” din Sibiu și al Facultății de Litere și Filosofie din Budapesta⁸³. În timpul studiilor sibiene a debutat în paginile revistei manuscrise „Musa”⁸⁴, activitate continuată și la Budapesta, unde a colaborat cu redacția revistelor „Poporul Român” și „Lucafașul” (publicație pe care, alături de Octavian Goga, Ioan Lupaș, Ioan Lapedatu, Gheorghe Tulbure, Horia Petra-Petrescu, a fondat-o în anul 1902)⁸⁵. În paralel, în intervalul 1901-1902, a deținut și poziția de președinte al Societății Literare „Petru Maior”, societate înființată de studenții români de la Universitatea din Budapesta⁸⁶.

⁷⁶ M. O. Groza, I. M. Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, Claudia Fechete, *Sebeșul și Marea Unire: memorii, acte și documente*, p. 28.

⁷⁷ SJAbaN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

⁷⁸ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 72.

⁷⁹ SJAbaN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 36, f. 1.

⁸⁰ Bazil Gruia, *Blaga inedit: efigii documentare*, I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 101.

⁸¹ Mircea Dragoteanu, *Istoria Păltinișului*, II, p. 252 (lucrare în manuscris, în curs de publicare).

⁸² Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 27.

⁸³ Vasile Sava, *Doctor Sebastian Stanca*, în „Renașterea”, anul XXV, nr. 46-47, Cluj, 1947, p. 1; Maria Razba, *Personalități hunedorene. Oameni de cultură, artă, știință, tehnică și sport (secolele XV-XX)*. Dicționar, ediția a II-a revăzută și adăugită, Deva, Editura Emia, 2004, p. 523.

⁸⁴ S. Stanca, *Legenda Soarele și Luna ca document despre originea romană a poporului român*, în „Musa”, anul XXIX, nr. 6, Sibiu, 1898/1899, p. 1-15.

⁸⁵ Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Editura Științifică, 1995, p. 261-262.

⁸⁶ M. O. Groza, *Un cleric-cărturar uitat. Protopop stavrofor Sebastian Stanca*, în „Astra Salvensis”, II, nr. 4, Salva, 2014, p. 6.

În anul 1907 a fost hirotonit preot, de către mitropolitul Ioan Mețianu, pe seama parohiei Vulcan, unde a activat până în anul 1911, când a fost transferat la Sebeș⁸⁷. A continuat să mențină legătura cu mediul universitar budapestan (în anul 1910 obținând titlul de doctor în filologie pentru o lucrare dedicată lui Timotei Cipariu, publicată în același an) și clujean (în anul 1910 devenind student al Facultății de Filosofie, Limbi și Istorie a Universității „Ferencz József”)⁸⁸.

Revenirea în Transilvania a coincis cu implicarea preotului Sebastian Stanca, atât în mișcarea națională românească, fiind unul dintre susținătorii mișcării „tinerilor oțeliți”, o grupare radicală în cadrul Partidului Național Român, condusă de Octavian Goga⁸⁹, cât și în cea culturală, în calitate de membru al Despărțământului ASTRA Sebeș, al cărui secretar a fost în perioada 1911-1921⁹⁰.

Restricțiile impuse odată cu intrarea Regatului României în Primul Război Mondial, aveau să-i aducă preotului Sebastian Stanca privarea de libertate și deportarea în vestul Ungariei în intervalul august 1916-martie 1917. În urma acestei experiențe, în anul 1925, Sebastian Stanca a publicat o lucrare, intitulată sugestiv „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului”, în care a prezentat, pe baza informațiilor culese din teritoriu, dimensiunea măsurilor restrictive îndreptate împotriva clerului român din Transilvania.

Întors la Sebeș, în condițiile unei supravegheri atente, Sebastian Stanca și-a reluat activitatea, implicându-se activ în mișcarea națională românească din toamna și iarna anului 1918. S-a numărat printre membrii fondatori ai Consiliului Național Român din Sebeș⁹¹, pe care, așa cum deja am precizat, pe fondul demisiei protopopului Ioan Simu, pentru câteva zile, l-a și condus. S-a numărat printre cei cinci delegați, aleși în cercul electoral Sebeșul Săsesc să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁹².

La începutul anului 1919, Sebastian Stanca a fost cooptat în comisia prezidată de asesorul consistorial Nicolae Ivan, trimisă la Cluj să pună bazele reînființării Episcopiei Vadului, Felecului și Clujului. În anul 1921, prin legea cu numărul 3235, a fost reînființată această eparhie, Nicolae Ivan fiind înălțat

⁸⁷ Florin Dobrei, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, p. 647.

⁸⁸ M. O. Groza, *Sebastian Stanca (1878-1947): un cleric-cărturar din Sebeșul de altădată. Medalion bio-bibliografic*, în „Sebastian Stanca (1878-1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată”, p. 54, 57.

⁸⁹ Lucian Boia, *Eugen Brode, 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2013, p. 280-292.

⁹⁰ Petru I. Faur, *Profesorul Silviu Cărpinișianu, reprezentant al culturii secolului al XX-lea în Sebeș*, Alba Iulia, Editura Altip, 2004, p. 50-51.

⁹¹ SJAbaN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

⁹² *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 72; M. O. Groza, *Sebeșul și Marea Unire. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Sebeș (3 noiembrie 1918-13 februarie 1919)*, în „Sebeș-istorie și tradiții locale” (volum coordonat de Ionuț Costea), Sebeș, Editura Emma Books, 2014, p. 145-146.

la rangul de episcop, iar Sebastian Stanca la cel de referent al secției bisericești. A îndeplinit, pe rând, pozițiile de asesor consistorial, protopop, iconom stavrofor, fondator și redactor responsabil al revistei „Renașterea”, președinte al Asociației Clerului „Andrei Șaguna” (secția Cluj), prim-sfetnic al episcopului Nicolae Ivan (la moartea căruia a ocupat chiar și poziția de locțiitor al scaunului episcopal), deputat în Congresul Național Bisericesc⁹³.

Dincolo de pozițiile deținute și titlurile obținute de-a lungul vieții, ceea ce definește activitatea preotului Sebastian Stanca este literatura, cercetarea istorică și teologică, de-a lungul vieții publicând 26 de volume și peste 130 de traduceri, studii și articole răspândite în paginile unor publicații precum „Luceafărul” (Budapesta), „Telegraful Român” (Sibiu), „Transilvania” (Sibiu), „Renașterea” (Cluj) „Anuarul Institutului de Istorie Națională” (Cluj), „Cosânzeana” (Orăștie) etc.⁹⁴. Munca depusă pe tărâm bisericesc, politic, cultural și social i-a fost recunoscută de autoritățile române, care i-au conferit preotului Sebastian Stanca cele mai înalte distincții: Medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică” – clasa I și Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler⁹⁵. Retras la Sibiu după anul 1940, s-a stins din viață la 9 noiembrie 1947, fiind înhumat în cimitirul central din localitate⁹⁶.

Tot în categoria delegaților aleși în circumscripția electorală Sebeșul Săsesc, se înscrie medicul și economistul **Ioan Elekeș (1862-1927)**, originar din localitatea Răzoare (azi, Miheșu de Câmpie), comitatul Turda-Arieș. După efectuarea studiilor la Gimnaziul Superior Ortodox din Brașov și la Facultatea de Medicină a Universității „Ferencz József” din Cluj (fiind beneficiarul unei burse oferite de Fundația „Emanoil Gojdu”), încununată cu obținerea titlului de doctor în medicină la 24 octombrie 1891⁹⁷, s-a stabilit și a profesat la Sebeș.

Trebuie remarcat și faptul că, pe lângă profesiunea de medic, Ioan Elekeș, profitând de cunoștințele de matematică și contabilitate însușite în cadrul Gimnaziului Superior Ortodox din Brașov, s-a implicat și în activitatea bancară, mai întâi ca membru în Comitetul de conducere al Băncii „Sebeșana”, mai apoi ca director al acestei instituții⁹⁸.

Membru al Asociațiunii ASTRA, grație prestigiului conferit de exercitarea celor două profesii (medic și bancher), a fost ales, în repetate rânduri, în

⁹³ M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014, p. 605.

⁹⁴ I. M. Morariu, Gabriela-Margareta Nisipeanu, *Sebastian Stanca: bibliografie selectivă*, în „Sebastian Stanca (1878-1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată”, p. 13-33.

⁹⁵ Maria Razba, *op. cit.*, p. 523.

⁹⁶ M. O. Groza, „Un cleric-cărturar uitat. Protopop stavrofor Sebastian Stanca”, p. 93.

⁹⁷ Răzvan Mihai Neagu, Grigore Marchiș, Gheorghe Gotea, *Catedrala Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din Turda. 80 de ani de la sfințire (1935-2015)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/Editura Mega, 2015, p. 117.

⁹⁸ „Revista Economică”, anul VI, nr. 12, Sibiu, 1904, p. 117; Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial. Studiu de caz, Târgu-Mureș*, Editura Universității „Petru Maior”, 2006, p. 58, 185, 230, 308, 313.

comitetele de conducere ale Despărțământului ASTRA Sebeș, participând activ la acțiunile organizate de această asociație⁹⁹. Aplecat asupra nevoilor comunității românești a Sebeșului, Ioan Elekeș a dezvoltat o serie de acțiuni de mecenat, sprijinind, atât activitățile Despărțământului ASTRA Sebeș și ale Reuniunii Române de Cântări, cât și eforturile comunității greco-catolice de reparare și renovare a bisericii (deși nu făcea parte din această comunitate confesională)¹⁰⁰.

În toamna anului 1918, pe fondul prăbușirii monarhiei austro-ungare, s-a aflat printre personalitățile care au pus bazele Consiliului Național Român din Sebeș¹⁰¹, pentru ca mai târziu, la 24 noiembrie, să fie ales să reprezinte cercul electoral Sebeșul Săsesc la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia¹⁰².

Din nefericire, parcursul interbelic al medicului Ioan Elekeș ne este necunoscut, cu excepția faptului că s-a numărat printre primii români care au reușit să achiziționeze un imobil în interiorul fostei cetăți medievale a Sebeșului (renumită „Casa Binder”). S-a stins din viață la 1 iunie 1927, fiind înhumat în cimitirul ortodox al Sebeșului¹⁰³.

În stadiul actual al cercetării, parcursul biografic al celorlalți doi delegați aleși în circumscripția electorală Sebeșul Săsesc, **Nicolae Chirca** și **Ioan Henegariu**, rămâne o enigmă. Ceea ce se cunoaște cu exactitate este faptul că ambii sunt amintiți în documentele epocii cu statutul de „proprietar” (Nicolae Chirca în Sebeș și Ioan Henegariu în Lancrăm)¹⁰⁴, precum și acela că Nicolae Chirca s-a numărat printre membrii fondatori ai Consiliului Național Român din Sebeș¹⁰⁵, iar în prima parte a anului 1919 a fost mobilizat în cadrul trupelor trimise să lupte împotriva Armatei Roșii maghiare¹⁰⁶.

În dimineața zilei de 1 decembrie 1918, după oficierea unei slujbe de Te-Deum în Piața Mare a orașului de către protopopii Ioan Simu și Sergiu Medean, cei 12 delegați ai Sebeșului, însoțiți de miile de sebeșeni și locuitori ai localităților învecinate, au pornit spre Alba Iulia, într-o adevărată procesiune, precedată de carele și căruțele împodobite cu pancarde și stegulețe tricolore, la care s-au adăugat, mai apoi, și participanții din Lancrăm¹⁰⁷. Ajunși la Alba Iulia, cei 12 delegați au participat la lucrările Marii Adunări Naționale și au votat Rezoluția Unirii, ceilalți participanți împrăștiindu-se în mulțimea adunată la Alba Iulia, experimentând „entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv”¹⁰⁸.

⁹⁹ Lucian Giura, *Despărțământul Sebeș al ASTREI în documente inedite (1870-1900)*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, nr. 6, Sebeș, 2014, p. 437, 440, 442, 445.

¹⁰⁰ R. M. Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene (1377-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 161.

¹⁰¹ SJAbAN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

¹⁰² *Ibidem*, dosar 41, f. 1; *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 72.

¹⁰³ Rodica Groza, M. O. Groza, Elena Damian, *Dicționar: 100 de personalități sebeșene*, p. 52.

¹⁰⁴ Avram Vintilă, *Villa Longa. Mărturii despre Lancrăm*, I, Alba Iulia, Editura Universul Școlii, 2010, p. 42.

¹⁰⁵ SJAbAN, *Fond Consiliul Național Român Sebeș*, dosar 1, f. 1.

¹⁰⁶ N. Afrapt, L. Ștefan, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰⁷ Dumitru-Nicolae Moga, Eugen Moldova, *Sebeșul și Marea Unire*, în „Îndrumător Pastoral”, XXII, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2008, p. 173.

¹⁰⁸ Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, București, Editura Humanitas, 2002, p. 240.

Din datele prezentate mai sus, putem concluziona că toate cele 12 personalități evocate, delegați de drept și delegați aleși, participanți la lucrările Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, conștiente de importanța momentului, au răspuns chemării liderilor mișcării naționale românești și s-au implicat activ în demersurile care au precedat momentul unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu Regatul României. Implicarea acestora nu a încetat odată cu momentul 1 Decembrie 1918, ci a continuat și în perioada imediat următoare, în diverse domenii de activitate, constituind un garant al instaurării administrației românești și al desăvârșirii unirii.

CONTRIBUȚIA FAMILIEI RAȚIU DIN TURDA LA MAREA UNIRE

RĂZVAN MIHAI NEAGU*

THE CONTRIBUTION OF THE RAȚIU FAMILY FROM TURDA TO THE GREAT UNION

ABSTRACT

The noble family Rațiu of Nagylak held a special role in the history of Transylvania and especially in the history of Turda. The members of this Romanian noble dynasty got actively involved in the social and national life of the Romanian community from Turda, bringing a decisive contribution to the social progress. At the Transylvanian level, the members of this family were present in the first lines of the Romanian national movement, fighting with all legal means for the rights of their countrymen. The representatives of the Rațiu family have proved throughout generations an authentic patriotic spirit serving the community they belonged to. There is no mistake stating that Rațiu family was the most representative family from the town near the Arieș river who changed completely, and in a positive direction, the history and the aspect of Turda. The Rațiu's were prominent members of the intellectual and leading elite of Turda. The Rațiu family members' attitude towards the local community and the character was shaped and consolidated through an excellent education acquired at prestigious university centers. In 19th century it is worth mentioning the activity of two members of the Rațiu family. Baziliu Rațiu was a renowned theologian and professor at Blaj, being involved in the Romanians' national movement from Transylvania. The most important Romanian political man from Turda in modern times was, in our opinion, the lawyer Ioan Rațiu, one of the leaders of the national movement of the Romanians in Transylvania. Others two members of the Rațiu family attended the great national assembly in Alba Iulia, where it was decided the union of Transylvania with Romania. They were: the priest Nicolae Rațiu, who represented the Greek-Catholic archpriest parish district of Turda and his son the lawyer Augustin Rațiu, who represented the electoral circle of Turda.

Keywords: Turda, Augustin Rațiu, Nicolae Rațiu, Great Union, Alba Iulia.

Preliminarii.

Familia nobiliară Rațiu de Nagylak (Noșlac) este una dintre cele mai vechi și importante familii românești din Transilvania. Ramura turdeană a familiei Rațiu se trage din Ștefan Rácz de Nagylak (Noșlac) înnobilit în 1625 de Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei. Ulterior, în anul 1680 principele Mihai Apafi I a conferit o nouă diplomă nobiliară lui Vasile Rațiu de Noșlac și fiilor acestuia¹.

De-a lungul timpului, membrii familiei s-au implicat activ în viața comunității românești din Turda, aducându-și o contribuție decisivă la progresul și ridicarea spirituală și materială a acesteia. Rățeștii au fost personalități

* Profesor, doctor în istorie, Colegiul Tehnic Turda; e-mail: neagumihai20@yahoo.com.

¹ Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii*, Cluj-Napoca, Editura Albatros, 1999, p. 211.

cunoscute la nivelul Transilvaniei și nu numai. Ei s-au manifestat întotdeauna ca adevărați patrioți români, fiind animați de autentice sentimente naționale, care au fost demonstrate faptic. De asemenea, Rățeștii și-au etalat mereu identitatea confesională greco-catolică, contribuind la organizarea, dar și la bunăstarea acestei comunități de credință din orașul Turda. Membrii familiei Rațiu s-au remarcat și printr-o pregătire intelectuală remarcabilă, de factură academică, optând să studieze cu precădere științele juridice și teologia.

Precursori ai Marii Uniri, membri ai familiei Rațiu.

Basiliu Rațiu (1783-1870) s-a născut în 25 decembrie 1783 la Turda și a fost un distins intelectual, discipol al lui Petru Maior, corifeu al Școlii Ardelene. Format din punct de vedere intelectual în ambianța culturală a Blajului, Basiliu Rațiu a studiat teologia la Colegiul „Sfânta Barbara” din Viena (între anii 1808-1810), devenind doctor în teologie și filozofie la universitatea vineză (1811).

Și-a început cariera de preot la Ocna Mureș. Între anii 1819-1825 a fost protopop de Turda. În 1824, Basiliu Rațiu a fost numit canonic în cadrul Capitlului Catedralei din Blaj. Distinsul cleric a lăsat o amprentă deosebită în evoluția Turzii. A ctitorit Biserica Rățeștilor cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, sfințită în 1839, donând casa și grădina parohială, casa și grădina crâșnicului, suprafețe de teren pentru biserică. De asemenea, a fondat primul cimitir românesc din Turda și parohia Turda Veche păstorită de membrii familiei Rațiu. Basiliu Rațiu a lăsat prin testament 12.000 de florini pentru înființarea unei școli românești, deschisă după moartea sa, în 1873-1874, iar în 1866 a pus bazele Eforiei Bisericii Greco-Catolice din Turda Veche.

A fost o personalitate marcantă a Blajului: director al Seminarului Teologic (1827-1832, 1834-1839, 1842-1845) și prepozit al Capitlului Catedralei din Blaj (1855-1870). A candidat pentru demnitatea de episcop la sinoadele din 1832 (a fost ales Ioan Lemeni) și 1850 (a fost ales Alexandru Sterca-Șuluțiu). Basiliu Rațiu a fost unul dintre liderii mișcării naționale românești din Transilvania. El și-a adus aportul la organizarea Marii Adunări de la Blaj din mai 1848, a fost membru fondator al asociațiunii ASTRA (1861), precum și semnatar al Pronunciamentului de la Blaj (1868), act prin care elita românească din Transilvania a denunțat dualismul².

Cea mai importantă personalitate a familiei Rațiu din secolul al XIX-lea a fost **Ioan Rațiu (1828-1902)**. Tatăl său a fost Grigore (Gregoriu) Rațiu, primcurator al bisericii greco-catolice din Turda Veche (Biserica Rățeștilor) și frate al lui Baziliu Rațiu. Tânărul Ioan a ales să studieze științele juridice, însă această

² Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, *passim*; R. M. Neagu, *Formarea intelectualității din Turda în epoca modernă. Studenți din Turda la marile universități europene în epoca modernă (1700-1830)*, în „Transilvania”, nr. 6-7, Sibiu, 2015, p. 144-152; R. M. Neagu, *Studenți români din Turda la Viena în epoca modernă (1781-1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca”, LV, Series Historica, Supliment, Elites of the modern period in the Romanian historical research (18th century to 1948), editors: Iosif Marin Balog, Vlad Popovici, Cluj-Napoca, 2016, p. 69-86.

opțiune s-a conturat abia după Revoluția de la 1848-1849, la insistențele lui Avram Iancu. A început studiile elementare la Turda, iar cele medii le-a efectuat la Blaj și la Liceul Piarist din Cluj (actualul Liceu Teoretic „Báthory István” din Cluj-Napoca). În anul 1847 a revenit la Blaj, fiind înmatriculat la Seminarul Teologic, unde s-a aflat sub atenta supraveghere a unchiului său Baziliu Rațiu, care dorea pentru el o carieră teologică. Episcopul greco-catolic Ioan Lemeni l-a trimis pe tânărul Ioan la studii la Pesta, în cadrul Seminarului Teologic Central, acolo unde l-a prins începutul Revoluției de la 1848-1849³. A fost un apropiat al lui Avram Iancu, care a avut o mare influență asupra sa, indicându-i să renunțe la studiile teologice și să se dedice științelor juridice. Rațiu a ascultat sfaturile „Crăișorului Munților”, înscriindu-se, în anul 1850, la Universitatea din Viena, la Facultatea de Drept, figurând cu numele Rátz Johann. A studiat domeniul juridic între 1850-1854, fiind înmatriculat la 22 de ani⁴. Și-a finalizat studiile juridice cu sprijinul financiar al Fundației Ramonțai, administrată de la Blaj⁵.

Viața de student al lui Rațiu în capitala imperială nu a fost una lipsită de griji. Se pare că bursa studentască nu era achitată la timp, astfel că Ioan Rațiu și alți colegi s-au adresat în 1850 noului episcop greco-catolic, Alexandru Sterca-Șuluțiu, aflat la Viena, cerând mărirea burselor și achitarea lor la timp. În urma acestei solicitări Șuluțiu s-a adresat, la rândul său, Capitlului din Blaj în sensul măririi burselor la cel puțin 200 de florini și achitarea restanțelor către studenți⁶. În timpul studenției, tânărul a legat o strânsă prietenie cu colegul său de studii, Alexandru Papiu-Ilarian. Ulterior, Rațiu a ajuns la Pesta, unde în anul 1857 și-a susținut teza de doctorat în științe juridice⁷. Revenit în Transilvania, Ioan Rațiu a fost unul dintre corifeii mișcării naționale a românilor, numele său fiind legat mai ales de mișcarea memorandistă.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Ion Rațiu s-a afirmat ca una dintre vocile cele mai autorizate și avizate ale comunității românești din Transilvania. A avut un impresionant „cursus honorum”: vicecomite al comitatului Turda (1861), a participat la înființarea ASTRA (1861), a fost deputat în Dieta de la

³ Keith Hitchins, *Ioan Rațiu in Viena (1850-1854)*, în „Apulum”, X, Alba Iulia, 1972, p. 463.

⁴ Nicolae Josan, Stelian Mândruț, *Ioan Rațiu, student la Universitatea din Viena (1850-1854)*, în „Apulum”, XXXIII, Alba Iulia, 1996, p. 66; Szögi László, Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1849-1867*, Budapest, 2003, p. 64; Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyiek Külföldi Egyetemjárása 1849-1919 Között*, II kötet, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2014, p. 205; Szögi László, Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1849-1867*, Budapest, 2003, p. 64.

⁵ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă* (în continuare, *Istoria formării intelectualității românești*), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 231.

⁶ Octavian Rotar, *Personalitatea și activitatea dr. Ioan Rațiu reflectată în documentele arhivelor blăjene*, în „Potaissa. Studii și comunicări”, I, Turda, 1978, p. 184.

⁷ Constantin Diaconovici, *Enciclopedia Română*, tom III, Sibiu, 1904, p. 731; Keith Hitchins, Liviu Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970, p. 9; Vasile Lechințan, *Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003, p. 296.

Sibiu (1863-1864), organizator al vieții politice a românilor transilvăneni (1869 formarea Partidului Național Român din Transilvania; 1881 crearea Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania). Ion Rațiu a condus în două rânduri Partidul Național Român (1889-1890; 1892-1902).

Numele său s-a legat indisolubil de Mișcarea Memorandistă (1892). La procesul de la Cluj, din 1894, a spus cuvintele, cu valoare de testament și motto pentru comunitatea românească din Transilvania, anticipând Marea Unire: „Existența unui popor nu se discută, se afirmă”. Contribuția lui Ioan Rațiu la viața românească din Turda a fost una deosebită. S-a implicat în înființarea primei școli românești din Turda (1873), a Reuniunii Meseriașilor Români din Turda (1883) și a Băncii „Arieșana” (1887), primul institut de credit românesc din oraș⁸.

Membrii familiei Rațiu, participanți la Marea Unire.

În preajma realizării Marii Uniri, orașul Turda avea o elită intelectuală românească foarte angajată în mișcarea națională din Transilvania. Intelectualii turdeni erau, atât laici (mai ales avocați, precum Valer Moldovan, George Pătăceanu, Mihai Moldovan, Iuliu și George Popescu), cât și clerici (protopopul ortodox Iovian Mureșan, protopopul greco-catolic Iosif Costin). În rândurile elitei turdene românești s-au înscris și membrii familiei Rațiu. La începutul secolului al XX-lea, aceasta era reprezentată de parohul greco-catolic de Turda Veche și viceprotopop onorific, Nicolae Portos Rațiu și fiul său avocatul Augustin Rațiu. Ambii au luat parte la cel mai mare moment al istoriei românilor, Marea Unire.

Protopopiatul Greco-Catolic Turda a fost reprezentat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de **Nicolae Portos Rațiu (1856-1932)**, cea mai reprezentativă figură a comunității unite turdene. Era nepot de văr al memorandistului Ioan Rațiu. Personalitatea lui Nicolae Rațiu a făcut obiectul unui amănunțit studiu publicat de noi, cu puțin timp în urmă⁹. În cele ce urmează ne vom mărgini la a prezenta aspectele principale a vieții și activității acestui ilustru cleric, insistând pe contribuția sa la Marea Unire. Provenea din ilustra familie nobiliară românească, Rațiu de Nagylak și s-a născut în 29 octombrie 1856 la Turda. Nicolae Rațiu a învățat în orașul natal, precum și la Aiud și Blaj. A ales să devină preot, studiind teologia în cadrul Seminarului din Blaj, între anii 1879-1883¹⁰, dedicându-și întreaga viață bisericii și neamului din care a făcut parte. Inițial, a fost preot paroh în câteva sate din apropierea Turzii, dar și la Cluj. Astfel, i-a păstorit pe credincioșii greco-catolici din Petreștii de Sus (1883-1891), ulterior a fost transferat în calitate de capelan la Cluj (1891-1897), de unde a ajuns la Trittenii de Sus (1897-1903).

⁸ Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1928, *passim*; Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 409, 411, 413, 417-418, 437, 439, 440.

⁹ R. M. Neagu, *Momente din istoria orașului Turda. Personalități, evenimente instituții (secolele XV-XX)*, (în continuare, *Momente din istoria orașului Turda*), Cluj-Napoca, Editura Mega/Editura Școala Ardeleană, 2017, p. 70-79.

¹⁰ C. Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2007, p. 180.

În anul 1903, Nicolae Rațiu a revenit definitiv în orașul natal, fiind numit paroh de Turda Veche și funcționând în biserica construită de înaintașii săi, Biserica „Rățeștilor”, de care este legată cea mai parte a activității sale pastorale. Între anii 1903-1906 a condus Protopopiatul Greco-Catolic de Turda în calitate de administrator. A sprijinit mișcarea națională a românilor din comitatul Turda-Arieș și a desfășurat o bogată activitate caritabilă. A fost una dintre cele mai critice voci contra legislației școlare a conelui Apponyi (1907). S-a remarcat ca un membru activ al despărțământului Turda al ASTRA, susținând mai multe conferințe. Pe plan politic, a fost membru al Partidului Național Român. Nicolae Portos Rațiu a avut o strânsă relație de amicitie cu protopopul ortodox, Iovian Mureșan. În timpul Primului Război Mondial (1914-1918), ambii clerici s-au remarcat prin activitatea de ajutorare a răniților aflați la tratament în cele patru spitale turdene.

Nicolae Rațiu a participat la Marea Unire într-un mod fortuit, deoarece protopopul greco-catolic titular, Iosif Costin, era bolnav. Așadar, Nicolae Rațiu a reprezentat la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, Protopopiatul Greco-Catolic Turda. Revenit de la Alba Iulia, preotul Rațiu s-a numărat printre cei care au întâmpinat Armata Regală Română, care a intrat în Turda în 22 decembrie 1918¹¹. În perioada interbelică, Nicolae Rațiu a avut o contribuție decisivă la organizarea orașului Turda și a județului Turda-Arieș pe baze românești. A continuat să se implice în viața politică, fiind membru al Partidului Național Român, iar din 1926 al Partidului Național Țărănesc.

La 19 septembrie 1926, Nicolae Rațiu a participat la punerea pietrei fundamentale a Catedralei Ortodoxe ca invitat al protopopului Iovian Mureșan. Cu sprijinul preotului Rațiu s-a înființat, la Turda, Asociația Generală a Românilor Uniți (AGRU) și Reuniunea Mariană, cele mai importante asociații laice ale Bisericii Unite. La 9 iunie 1930, Nicolae Portos Rațiu a participat la inaugurarea statuii memorandistului dr. Ioan Rațiu, eveniment onorat, cu prezența, de episcopul greco-catolic Iuliu Hossu. Pentru întreaga sa activitate pastorală, Nicolae Portos Rațiu a fost numit viceprotopop onorific (1906) și protopop onorific (1927). Statul român l-a decorat cu „Medalia Răsplata Muncii pentru Biserică”, clasa I, și cu „Ordinul Steaua României”, în grad de Ofițer. S-a stins din viață în 1 octombrie 1932 la Turda.

Fiul preotului Nicolae Portos Rațiu a fost **Augustin Rațiu (1884-1970)**, proeminentă personalitate a Turzii în secolul al XX-lea. S-a născut la 7 iulie 1884 în localitatea Petreștii de Sus din apropiere de Turda. Tânărul Augustin și-a terminat studiile medii la Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud, în anul 1902. În zilele de 1-2 iunie 1902 a susținut examenul de maturitate (bacalaureat) obținând calificativul suficient¹². În ciuda calificativului obținut, tânărul Augustin și-a continuat studiile, optând pentru domeniul juridic, având ca și alții membri ai familiei sprijinul financiar al Fundației „Alexandru Sterca-Șuluțiu” din Blaj.

¹¹ „Unirea”, anul XXXVIII, nr. 38, Blaj, 29 decembrie 1918, p. 1; Sorin Valer Russu, *Unirea de la 1918 reflectată în paginile ziarului «Unirea» de la Blaj*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 263-264.

¹² „Tribuna Poporului”, anul VI, nr. 98, Arad, 28 mai/10 iunie 1902, p. 3.

Astfel, între anii 1902-1906, a urmat cursurile Facultății de Drept și Științe Politice din cadrul Universității din Cluj. Pregătirea sa academică a fost încununată cu obținerea doctoratului în științe juridice, la 16 iunie 1909, în cadrul universității clujene¹³. A depus „cenzura de avocat” la Târgu Mureș, obținând diploma de avocat la 19 octombrie 1912, fapt ce îi oferea permisiunea de a practica această meserie¹⁴. Continuând puternica tradiție de familie, Augustin Rațiu a revenit la Turda, unde și-a deschis un birou de avocatură (1912), fiind unul dintre cei mai respectați membri ai acestei bresle din urbea de pe Arieș¹⁵.

Augustin Rațiu a fost foarte apropiat de Reuniunea Meseriașilor Români, aducându-și contribuția esențială la reorganizarea ei la începutul secolului al XX-lea (în 1910 a fost ales președinte, funcție pe care și-a păstrat-o inclusiv în perioada interbelică), de despărțământul local al ASTRA și de Societatea de Lectură a Femeilor Române din Turda. Implicat în politică, Augustin Rațiu a fost membru al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, iar apoi, din 1926, al Partidului Național Țărănesc.

Înainte de Marea Unire, a fost un luptător îndârjit pentru drepturile românilor. În timpul Primului Război Mondial a luptat în cadrul armatei austro-ungare, Regimentul de Telegrafie din St. Pölten. A luat parte la luptele din Galiția contra Rusiei țariste și la retragerea de la Horodenka la Ivano-Frankivsk¹⁶. S-a îmbolnăvit în urma unei intoxicații cu o conservă și a fost trimis pentru refacere¹⁷. Avocatul Rațiu a contribuit la Marea Unire, fiind unul dintre cei care i-a organizat pe românii din Turda și zona învecinată. Într-o relatare despre organizarea românilor din comitatul Turda-Arieș, în preajma Marii Uniri se arăta: „Lucru de adevărați apostoli au făcut d-nii dr. Augustin Rațiu și locot. Alexandru Chicinaș, care au cutreierat până acum 41 de comune [...] Abuzurile jandarmilor din Cristîș, Poiana Surduc și Filea au fost anchetate și dr. Augustin Rațiu a provocat cu bărbăție ca din toate comunele românești să fie momentan delăturați toți jandarmii – căci dacă nu, îi dezarmează pe toți”¹⁸.

La 24 noiembrie 1918, în cadrul adunării electorale a cercului electoral Turda din comitatul Turda-Arieș, avocatul Augustin Rațiu a fost ales să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, programată pentru 1 decembrie 1918, în calitate de delegat titular¹⁹. În aceeași zi, Augustin Rațiu, în calitate de secretar, a luat parte la adunarea Reuniunii de Ajutorare a Meseriașilor Români din Turda,

¹³ C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești*, p. 478; V. Lechințan, *op. cit.*, p. 296.

¹⁴ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *Nicolae P. Rațiu și Augustin Rațiu promotori ai idealului național*, în „Acta Musei Napocensis”, 34/II, Cluj-Napoca, 1997-1998, p. 330.

¹⁵ R. M. Neagu, *Momente din istoria orașului Turda*, p. 145.

¹⁶ Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 305.

¹⁷ Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 464.

¹⁸ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 444-445.

¹⁹ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, IX, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 464.

în cadrul căreia s-au stabilit delegații acestei asociații pentru marele eveniment de la Alba Iulia²⁰. În 26 noiembrie 1918, avocatul Rațiu a fost prezent, în calitate de secretar, la adunarea Societății de Lectură a Femeilor Române din Turda, în cadrul căreia s-au ales reprezentantele doamnelor turdene pentru momentul de la 1 decembrie 1918²¹. Augustin Rațiu s-a ocupat personal, în ziua de 30 noiembrie 1918, de îmbarcarea în gările din Turda, Ghirișul de Arieș și Feldioara-Războieni a delegaților, care urmau să plece cu un tren special spre Alba Iulia²². Distinsul avocat turdean a avut ocazia să ia parte, alături de tatăl său, la cel mai important moment al istoriei românilor: Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918²³.

Revenit acasă, Augustin Rațiu s-a preocupat de problema intrării Armatei Regale Române în Turda. În acest sens, s-a deplasat la Târgu Mureș, unde a discutat cu generalul Anton Gherescu, modalitățile concrete de intrare a trupelor române în orașul de pe Arieș²⁴. Astfel, ilustrul avocat a fost unul dintre cei care a primit Armata Română, care a intrat în Turda la 22 decembrie 1918²⁵. Augustin Rațiu a fost numit de Consiliul Dirigent comisar guvernamental de alimentație pentru județul Turda-Arieș, asigurând aprovizionarea cu cele necesare pentru fabricile din orașul Turda și zona Munților Apuseni²⁶.

În perioada interbelică, ilustrul avocat a contribuit decisiv la organizarea județului Turda-Arieș pe baze românești. În anul 1920, Augustin Rațiu a reorganizat Reuniunea Meseriașilor din Turda, fiind reales președinte²⁷, iar în anul 1923, a fost unul dintre fondatorii Baroului de avocați al județului Turda-Arieș. A fost implicat și la nivelul administrației publice locale, fiind jurisconsult al prefecturii și primar al orașului (1932). În 1930, ca urmare a unei inițiative promovate de el, s-a inaugurat la Turda, statuia memorandistului dr. Ioan Rațiu. Pe plan cultural, pe toată durata perioadei interbelice, a continuat să activeze în cadrul asociațiunii ASTRA. Totodată, a contribuit la crearea unor societăți culturale în Turda, precum Clubul Civil și Cercul intelectualilor români²⁸.

Victimă a regimului comunist, în ultimii ani ai vieții Augustin Rațiu a suferit prigoana noilor autorități. În 1950 a fost reținut de autorități și trimis în lagărul

²⁰ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, X, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 27-28.

²¹ *Ibidem*, p. 181.

²² Pantilimon Popovici, *Monografia Parohiei Ortodoxe Române Războieni-Cetate*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 38.

²³ „Gazeta Oficială”, nr. 6, Sibiu, 14/27 ianuarie 1919, p. 32.

²⁴ Ioan I. Șerban, Nicolae Josan (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, Alba Iulia, Editura Altip, 2003, p. 188; Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 decembrie 1918*, p. 305.

²⁵ Petre Otu, *România în Primul Război Mondial: Marea Unire 1918*, București, Editura Litera, 2017, p. 117.

²⁶ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 307.

²⁷ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *Reuniunea meseriașilor români din Turda în slujba idealului național*, în „Acta Musei Napocensis”, 35-36/II, Cluj-Napoca, 1999, p. 143.

²⁸ Daniela Comșa, Maria Magdalena Jude, *Nicolae P. Rațiu și Augustin Rațiu promotori ai idealului național*, p. 331.

București-Ghencea²⁹. Revenit acasă, a continuat să fie persecutat de autorități, iar situația sa materială a fost deosebit de dificilă. Distinsul avocat a desfășurat o bogată activitate publicistică, colaborând la ziarele „Patria”, „Curentul”, „Tribuna noastră” și „Arieșul”. Augustin Rațiu a fost tatăl omului politic, Ion Rațiu. A murit la Turda în 2 decembrie 1970. Activitatea sa, pusă în slujba neamului românesc și a orașului Turda, a fost răsplătită de statul român, în perioada interbelică, Augustin Rațiu fiind decorat cu „Ordinul Coroana României”, în grad de Cavaler (1922) și cu „Medalia Meritul Comercial și Industrial”, clasa I (1937)³⁰. Pe plan personal, Augustin Rațiu a avut două căsătorii: prima cu Eugenia Turcu, nepoata scriitorului Ioan Codru-Drăgușanu, mariaj din care au rezultat patru copii: Eugenia, Ion Augustin Nicolae, Radu Vasile și Mircea Dimitrie; a doua cu Felicia Criclevici cu care a avut doi copii: Maria Felicia și Emil Constantin Ioan.

Considerații finale.

Familia Rațiu a fost cea mai importantă familie românească din orașul Turda. Membrii acesteia și-a adus o prețioasă contribuție la evoluția comunității românești din orașul de pe Arieș. Având un adevărat cult pentru studiu, Rățeștii au studiat la marile universități, cu precădere teologia și științele juridice. Autentici patrioți români, Rățeștii și-au demonstrat faptic aceste sentimente. Familia Rațiu a fost reprezentată la Marea Unire de doi membrii: preotul Nicolae Portos Rațiu și fiul său avocatul Augustin Rațiu.

Lista ilustrațiilor (colecția privată Răzvan Mihai Neagu):

Fig. 1 – Avocatul Augustin Rațiu (cu steag) și tatăl său, preotul Nicolae Portos Rațiu, așteptând intrarea Armatei Regale Române în Turda, în 22 decembrie 1918.

Fig. 2 – Avocatul Augustin Rațiu (în prim-plan) participând la procesiunea dezvelirii statuii memorandistului dr. Ioan Rațiu, în 1930. În spatele soborului preotesc, se poate observa figura episcopului greco-catolic Iuliu Hossu.

Fig. 3 – Biserica Rățeștilor, ctitoria protopopului, profesorului și canonicului Baziliu Rațiu, sfințită în 1839. Fotografie realizată în 1939, la sărbătorirea centenarului sfințirii.

Fig. 4 – Statuia memorandistului dr. Ioan Rațiu, opera sculptorului Corneliu Medrea, inaugurată în anul 1930 și amplasată în fața Prefecturii Județului Turda (azi, Primăria Municipiului Turda). Fotografie realizată în perioada interbelică.

²⁹ Valentin Vișinescu, Horațiu Groza, *120 de ani de la Procesul Memorandului. Familia Rațiu înainte și după Memorandum*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2014, p. 135.

³⁰ *Ibidem*, p. 129.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

DELEGAȚI TITULARI DIN CERCUL ELECTORAL TURDA LA MAREA UNIRE PERSECUTAȚI ÎN PERIOADA DICTATURII COMUNISTE

HORAȚIU GROZA*

HOLDER DELEGATE FROM THE TURDA ELECTORAL CIRCLE TO THE GREAT UNION WHO WERE PERSECUTED DURING THE COMUNIST DICTATORSHIP

ABSTRACT

The wave of terror that the communist regime brought along resulted in ten thousand victims, leaving deep wounds in the Romanian consciousness as well as a black mark in the history of Romania. The state of fear and terror was forcefully imposed by the new regime throughout the country. Those who managed to escape the hardships of prison, of torture and deportation were deprived of their belongings, being outcast and humiliated.

During the communist dictatorship, Turda and its inhabitants were confronted with the same general state of terror: During those years governed by uncertainty, many people in Turda belonging to different social backgrounds were placed under surveillance, they were followed, surveyed and arrested by the authorities. Among these people were certain local political figures with the help of whom the Great Union took place. We should not overlook that people such Valer Moldovan, George Mărie or Augustin Rațiu represented, in their activity for the benefit of the Romanian people, the spine of the United Romania.

Keywords: communist regim, Turda, Valer Moldovan, Augustin Rațiu, the United Romania.

Cei mai mulți dintre artizanii Marii Uniri au sfârșit în închisorile comuniste, aruncați după gratii de statul român și abandonăți. Cei care au supraviețuit anilor de detenție au fost marginalizați de societate, fiind catalogați: „dușmani ai poporului” sau „trădători”. Nici după căderea regimului comunist, „eroii unirii” nu au fost reabilitați. Crimele înfăptuite în perioada instaurării acestuia, nu au fost condamnate oficial, iar acuzațiile grave pe care statul român le-a formulat împotriva lor nu au fost retractate. Astfel, la Centenarul Marii Uniri, personalități precum: Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu, Aurel Vlad, Iuliu Hosu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ion Nistor, George Grigorovici, Pantelimon Halippa, Ilie Lazăr, Ion Flueraș, Daniel Ciugureanu, Sever Bocu, Ghiță Popp, Onisifor Ghibu, Zenovie Pâclișanu, Emil Hațieganu, Iosif Jumanca și mulți alții, care s-au implicat în evenimentele ce au dus la realizarea statului național unitar român, rămân în fața legii „trădători” și „dușmani ai poporului”.

* Muzeograf, Muzeul de Istorie Turda; e-mail: grozahoratiudorin@yahoo.com.

Recunoașterea la 4 februarie 1946 de către SUA și Marea Britanie a guvernului Petru Groza, a reprezentat o grea lovitură dată partidelor politice istorice românești. La scurt timp de la alegerile din 19 noiembrie 1946, partidele istorice au dispărut de pe scena politică românească¹.

Venit la putere, în urma fraudării acestor alegeri, guvernul, reprezentat în majoritate de membrii Partidului Comunist, a avut ca prim scop eliminarea fizică a tuturor personalităților marcante ale României, prin înscenarea unor procese și înțemnițarea liderilor politici. Au avut, însă, de suferit toate straturile societății românești în frunte cu intelectualitatea, preoțimea, cu ofițerii Armatei Regale Române. Pătura înstărită a țăranimii și țăranii mijlocași au fost supuși persecuției, unii dintre ei opunându-se cu vehemență abuzurilor noului regim, de multe ori cu arma în mână. Acestea sunt astăzi investigate de organe abilitate ale statului, prin sesizările făcute către Parchetul Militar de către Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER), înființat în anul 2005².

Pe fondul nemulțumirilor populației datorate numeroaselor victime din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apoi foametei provocate de seceta anilor 1946-1947, dar și de marile despăgubiri de război pe care românii trebuiau să le suporte prin cote apăsătoare fixate, comuniștii au arătat cu degetul spre partidele politice istorice, care, în calitatea lor de factor de decizie, hotărâseră intrarea României în război.

Abdicarea forțată a regelui cu acordul tacit al Uniunii Sovietice, abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române au reprezentat instaurarea unei dictaturi fără precedent în istoria noastră, punând bazele unui stat totalitar. Valul de teroare pe care regimul comunist l-a declanșat, s-a soldat cu zeci de mii de victime și a lăsat urme adânci în conștiința socială românească și o pată neagră în istoria României. Țintele au fost în mod prioritar elitele, încercându-se eliminarea modelelor, a reperelor morale și intelectuale ale vechii societăți. Starea de frică și teroare a fost impusă în toate localitățile din țară. Cei care au reușit să scape de anii grei de închisoare, de torturi și de deportări, au fost deposezați de bunurile deținute, au fost marginalizați și umiliți de noua orânduire socială.

Turda și locuitorii săi s-au confruntat în acei ani plini de incertitudini cu aceeași stare generală de spirit. Numeroși cetățeni ai orașului, din diferite straturi sociale, au fost puși sub observație, urmăriți, anchetați și arestați de către noile autorități. Perchezițiile și arestările începute la scurt timp după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial au constituit începutul unui proces de martelare din viața spirituală a tuturor persoanelor incomode, luate în vizor de regimul comunist recent instaurat.

¹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2002, p.384.

² Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) a luat ființă prin HG 1724/21.12.2005, avându-l ca președinte pe istoricul dr. Marius Oprea. Pe 25 noiembrie 2009, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) a fost comasat cu Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc (INMER), rezultând o nouă instituție, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER).

Primul val de arestări a avut loc imediat după alegerile din toamna anului 1946. Astfel, conform unei note informative din dosarul de urmărire a turdeanului Valer Moldovan, se face referire la arestările efectuate pe întreg cuprinsul țării a unor lideri politici, pe data de 12 martie 1947³. Scriitorul turdean Teodor Murășanu⁴ amintea în notițele sale de o adevărată pleiadă de personalități turdene arestate în acei ani, precum: preotul ortodox Grigore Biji⁵, fostul primar al Turzii, dr. Iuliu Gențiu⁶, învățătorul Teodor Oțel⁷ și generalul de cavalerie Ioan Taraș⁸. De asemenea, mai pot fi nominalizați Ioan Boeriu⁹ și preotul greco-catolic Coriolan Sabău¹⁰.

³ Notă informativă de urmărire, Valer Moldovan – 13 martie 1947. Dosar J 5260 CNSAS.

⁴ Teodor Murășanu, *Lumină și negură, Zilele eliberării Transilvaniei de nord (File de jurnal – 1944). Însemnări din temnițe, Turda – Aiud (1948 -1949)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2009, p.186. Teodor Murășanu s-a născut în 19 iulie 1891. A fost arestat în 26 august 1948 și condamnat la o detenție de 12 luni pentru deținerea și păstrarea de reviste și ziare din regimurile trecute. După o perioadă petrecută la penitenciarul din Turda, a fost transferat la cel din Aiud. A fost eliberat pe data de 13 noiembrie 1949. Rearestat în 15 august 1952, a stat în detenție până în luna octombrie a aceluiași an, la Cluj.

⁵ Grigore Biji s-a născut în 8 decembrie 1889. A fost arestat în 16 august 1952 și condamnat la o detenție de 60 de luni pentru activitate în cadrul Partidului Liberal. După o perioadă petrecută la Centrul de Triere Văcărești, a fost transferat în lagărele de muncă de la Bragadiru, Popești-Leordeni și Rahova. A fost eliberat pe data de 7 august 1953. http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise_matricole_penale_-_detinuti_politici (accesat: 01.02 2019, ora 13.30). Conform fișei matricole penale nr. 19472.

⁶ Iuliu Gențiu s-a născut la 25 ianuarie 1889. S-a înscris, în anul 1926, în PNL – aripa Brătianu. A fost arestat și trimis în colonia de muncă de la Bragadiru, în data de 16 august 1952, pentru 60 de luni. A fost eliberat la 17 iunie 1954, prin decizia nr. 68496/1954. http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise_matricole_penale_-_detinuti_politici (accesat: 01.02 2019, ora 14.20). Conform fișei matricole penale nr. 19500.

⁷ Teodor Oțel s-a născut în 13 iulie 1887. A fost arestat și înțemnițat în 16 august 1952, primind 48 de luni de detenție. Închis inițial la Giurgiu, a fost transferat, apoi, în lagărele de muncă de la Bragadiru, Popești Leordeni și Rahova. A fost eliberat în 6 martie 1954, prin decizia nr. 5030/1954. http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise_matricole_penale_-_detinuti_politici (accesat: 01.02 2019, ora 14.40). Conform fișei matricole penale nr. 19530.

⁸ T. Murășanu, *op. cit.*, p.183.

⁹ Ioan Boeriu s-a născut în comuna Ciora de Sus, în 3 ianuarie 1888. A fost arestat la Turda în 5 mai 1949 și transferat la Cluj. A fost condamnat pentru apartenența sa în structura de conducere, filiala locală PNL – aripa Brătianu. A decedat la penitenciarul din Văcărești, în 19 noiembrie 1952. http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise_matricole_penale_-_detinuti_politici (accesat: 10.02 2019, ora 14.10). Conform fișei matricole penale nr. 64/4 iulie 1952; Răzvan Mihai Neagu, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș în Parlamentul României*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VII, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2018, p. 326–327 (în continuare, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș*). Ioan Boeriu a fost deputat (1919; 1922-1926) și senator de Turda (1927; 1933-1937) în mai multe legislaturi, în Parlamentul României Mari.

¹⁰ Preotul Coriolan Sabău a fost arestat pe data de 25 aprilie 1945. Conform memoriului din 5 august 1948, al unui grup de enoriași ai Bisericii Greco-Catolice din Turda, adresat lui Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției Republicii Populare Române. Arhiva CNSAS, nr. 3246/11 august 1945.

Mulți dintre locuitorii comitatului Turda-Arieș, care și-au adus aportul la realizarea Marii Uniri, au avut de suferit de pe urma instaurării regimului comunist în România. Unii dintre ei au fost condamnați la ani grei de închisoare, după înscenarea unor procese, iar alții și-au găsit sfârșitul în închisorile comuniste. Cercetările din ultimii ani, efectuate în arhivele Consiliul Național pentru Studiul Arhivelor Securității (CNSAS), au scos la iveală dosarele politice fabricate de regimul comunist multor personalități participante la Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

În perioada premergătoare Marii Uniri, atmosfera din Turda era una tensionată, situație înregistrată, de altfel, la nivelul întregii Transilvanii. Întregul comitat a fost cuprins de revolte soldate cu violențe și distrugerii. Reprezentanții românilor s-au implicat personal pentru a pune capăt acestei situații, un rol deosebit de important avându-l avocații Augustin Rațiu și George Pătăceanu¹¹. În amplul proces ce a dus la înfăptuirea Marii Uniri, la Turda a fost implicată elita intelectuală (laică și ecleziastică) a orașului. La fel ca și în celelalte comitate, filiala locală a Consiliului Național Român și a Gărzilor Naționale au fost primele instituții de conducere românești înființate în Turda și în comitatul Turda-Arieș. Având drept scop asigurarea conducerii politice, acestea au menținut ordinea publică până la instalarea noii administrații românești, după 1 decembrie 1918.

Un moment important în organizarea românilor din Turda a avut loc în 24 noiembrie 1918, când în adunarea cercului electoral Turda din comitatul Turda-Arieș, prezidată de avocatul dr. Iuliu Popescu, și desfășurată în sediul fostului Hotel „Elisabeta”, au fost votați delegații pentru Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918¹². În această zi importantă pentru comunitatea turdeană, au fost aleși să reprezinte orașul în calitate de delegați titulari: avocații dr. Valer Moldovan (1875-1954) și dr. Augustin Rațiu (1884-1970), teologul George Mărie (1893-1981), hotelierul Mihail Gaja (1862-1924) și economistul Aurel Murășian (1878-1924)¹³. Dacă Mihail Gaja și Aurel Murășian au decedat înainte de instaurarea regimului totalitar în România, alta a fost soarta lui Valer Moldovan, George Mărie și Augustin Rațiu. Suferințele și umilirile la care au fost supuși nu pot fi cuantificate. Pentru ele nu există unități de măsură, ci doar urme: în suflute, pe trupuri și în morminte.

Valer Moldovan s-a născut la 23 iulie 1875, în Câmpeni, din părinții Anania și Ludovica¹⁴. A studiat la Turda, Brașov, Blaj și Sibiu, iar mai târziu la universitățile din Cluj și Budapesta, devenind doctor în științe juridice la data de 13 iunie 1900¹⁵. Din anul 1903 a practicat avocatura la Turda, pentru ca două decenii mai târziu să-l găsim în funcția de decan al baroului de avocați (1923-1928) din oraș. A fost unul dintre corifeii unirii Transilvaniei cu România, din comitatul Turda-Arieș. În acest sens, a îndeplinit o serie de atribuții precum:

¹¹ R. M. Neagu, *Înfăptuirea unui ideal. România Mare*, Turda, 2018, p. 21.

¹² Ștefan Pascu, Ion Popescu Puțuri (coordonatori), *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, vol. X, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 27-29 (în continuare, *1918 la Români*).

¹³ *Ibidem*, vol. IX, p. 464.

¹⁴ *Protocolulu Botezaților, oraș Câmpeni*. Conform dosarului de urmărire penală nr. J 5260 (CNSAS).

¹⁵ R. M. Neagu, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș*, p. 332.

vicepreședinte al Consiliului Național Român din comitatul Turda-Arieș și delegat al orașului la Marea Adunare de la Alba Iulia. A fost ales membru în Marele Sfat Național și a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei¹⁶. A fost membru al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria și apoi al Partidului Național Țărănesc, fiind deputat (1919, 1926, 1927, 1928 și 1931) și senator (1932–1933) în mai multe legislaturi¹⁷.

În plan profesional distingem și strălucita sa carieră didactică: profesor la Facultatea de Drept a Universității din Cluj (1930), titular al Catedrei de drept canonic (1933), titular al Catedrei de drept administrativ (1934) și apoi director al Seminarului de Drept Administrativ¹⁸.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, din cauza activității sale desfășurate în cadrul Partidului Național Țărănesc, Valer Moldovan a devenit o țintă a comuniștilor. Începând cu anul 1945 și până la arestarea sa din celebra „Noapte a demnitarilor” (5/6 mai 1950), a fost urmărit permanent de fosta Securitate. Prima dovadă o reprezintă o notă informativă din luna octombrie a anului 1945, când Inspectoratul de Poliție Cluj – Serviciul Poliției de Siguranță a solicitat Chesturii Poliției Cluj supravegherea discretă a lui Valer Moldovan, care face propagandă PNT. La acea dată, inspectorul-șef al Serviciului Poliției de Siguranță era Mihai Patriciu¹⁹.

Activitatea de supraveghere și de urmărire a lui Valer Moldovan s-a intensificat la sfârșitul anului 1946, în contextul alegerilor ce au avut loc în luna noiembrie, până la sfârșitul anului existând nu mai puțin de șapte note informative în acest sens²⁰. Începând cu anul următor, informatorii au întocmit rapoarte ce au fost înaintate forurilor superioare. Sunt precizate detalii referitoare la întâlnirile „conspirative” la care a participat și la anturajul acestuia²¹.

În toamna anului 1947, Direcția Generală a Poliției de Siguranță București (DGSP) a solicitat Serviciului de Siguranță a județului Turda informații noi „în cazul” Valer Moldovan²². Informațiile solicitate au fost transmise câteva zile mai târziu de chestorul Albion Augustin²³, Valer Moldovan fiind incriminat ca un susținător al lui Iuliu Maniu, al regimului legionar și antonescian și de

¹⁶ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar roman (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 47.

¹⁷ R. M. Neagu, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș*, p. 332.

¹⁸ Idem, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 165-180.

¹⁹ Dosar J 5260 CNSAS. Ordin de supraveghere nr. 11585S/octombrie 1945. Mihai Patriciu a fost unul dintre cei mai odioși criminali din perioada comunistă. A murit în 1996, fără a fi tras la răspundere pentru crimele comise.

²⁰ Dosar J 5260 CNSAS. Note informative din 5, 15, 21 și 30 noiembrie, 2, 6 și 8 decembrie 1946.

²¹ Dosar J 5260 CNSAS. Note informative din 3 și 18 ianuarie, 23 februarie, 2, 13 și 18 martie 1947.

²² Dosar J 5260 CNSAS. Ordin semnat de chestorul Carceagă.

²³ Dosar J 5260 CNSAS. Notă telefonică nr. 34177/14 octombrie 1947. Albion Augustin s-a născut la 22 mai 1910. După instaurarea regimului comunist, a urcat rapid în ierarhie devenind șeful Siguranței din Turda, post deținut până în anul 1947. În toamna anului 1948 a fost numit director al Direcției VI, având gradul de locotenent-colonel. Avansat colonel și transferat la MAI București ajunge, ulterior, comandant al trupelor care asigurau paza deținuților de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, devenind unul dintre cei mai cruzi zbiri și prigonitori ai deținuților.

propagandă contra URSS²⁴. La sfârșitul anului 1947, autoritățile comuniste au creat o diversiune, anunțând oficial încetarea urmăririi lui Valer Moldovan²⁵. Conform radiotelegramei nr. 2678 din 17 octombrie 1947, adresată IGS Cluj, s-a ordonat încetarea urmăririi profesorului Valer Moldovan. Inspectorul General al Siguranței Cluj, Mihai Patriciu, a retransmis la rândul său ordinul, Serviciului de Siguranță a județului Turda²⁶.

Totul a fost doar o iluzie pentru Valer Moldovan²⁷. Până la arestarea sa a fost continuată supravegherea de către informatori, rapoartele acestora fiind trimise la Direcția Regională a Securității Poporului Cluj (DRSP) și DRSP București²⁸. La 5 mai 1950, lui Valer Moldovan i-a fost percheziționată locuința. La percheziție au participat: lt. maj. Borcea Liviu, lt. Sabău Florea, plt. maj. Beianu Chirilă și Popa Ioan. Deși rezultatul percheziției a fost negativ, profesorul Moldovan a fost ridicat de Securitate. Conform fișei matricole penale, Valer Moldovan a fost arestat în următoarea zi, pe data de 6 mai 1950²⁹.

Împreună cu demnitarii și elita intelectuală a României interbelice, avocatul Moldovan a fost supus unui regim de exterminare. Profesorul C. C. Giurescu a relatat în memoriile sale faptul că, aflat în închisoarea Sighet, Valer Moldovan a fost bătut de gardieni, deoarece s-a ridicat în vârful picioarelor pentru a vedea cât este ceasul din turnul bisericii³⁰. Din cauza tratamentelor inumane la care a fost supus, dar și a vârstei înaintate, Valer Moldovan a murit pe data de 19 iulie 1954, la Spitalul din Sighetu Marmăției, fiind îngropat într-un mormânt anonim în Cimitirul Săracilor. Familia a aflat întâmplător despre deces în anul 1957, fără a primi nicio înștiințare oficială³¹. Tot în acel an a fost înregistrat la starea civilă și certificatul de deces a lui Valer Moldovan, cu nr. 145/13 august 1957³².

George Mărie s-a născut în satul Măgura Ierii (comitatul Turda-Arieș), la 30 aprilie 1893. A studiat la Iara, Cluj și Blaj, unde în anul 1914, a devenit absolvent al Seminarului Teologic Greco-Catolic³³. S-a implicat activ în evenimentele care au precedat Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. În adunarea

²⁴ Dosar J 5260 CNSAS. Ordin de urmărire nr. 18000/1947.

²⁵ Dosar J 5260 CNSAS. Au existat trei ordine transmise în acest sens: pe data de 17, 21 și 31 octombrie 1947.

²⁶ Dosar J 5260 CNSAS. Raport nr. 3853S/17 noiembrie 1947. Chestorul Albon Augustin a raportat Inspectoratului de Siguranță Cluj că a luat la cunoștință de încetarea supravegherii lui Valer Moldovan și de comunicarea acestui fapt suspectului, conform ordinelor primite anterior, 13858S/21 octombrie 1947 și 14603S/31 octombrie 1947.

²⁷ Dosar J 5260 CNSAS. Au existat două raportări ale informatorilor pe anul 1948 (3 ianuarie și 7 aprilie) și alte două pe anul 1949 (8 și 10 noiembrie).

²⁸ Dosar J 5260 CNSAS. Au fost trimise două raportări către DRSP București (7 martie 1950 – semnată de col. Mihai Patriciu) și DRSP Cluj (7 aprilie 1950 – semnată de maior Wiegner Eber Iacob și lt. Popa Vasile) și două note informative (15 și 20 aprilie 1950).

²⁹ [http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise matricole penale - detinuti politici](http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici) (accesat: 27.02 2019, ora 16.40). Dosar J 5260 CNSAS. Conform fișei matricole penale.

³⁰ *Istoria Românilor*, vol. X, *România în anii 1948-1989*, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 145.

³¹ Informație oferită de Emil Moldovan, unul dintre nepoții lui Valer Moldovan.

³² Dosar J 5260 CNSAS.

³³ R. M. Neagu, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș*, p. 329.

cercului electoral Turda, desfășurată la 24 noiembrie 1918, a fost ales delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia³⁴.

După 1918 s-a implicat în viața politică, obținând un fotoliu de deputat în cadrul circumscripției Iara, reprezentând județul Turda-Arieș, în primul Parlament al României Mari. De-a lungul carierei sale a deținut o serie de funcții publice în administrația locală din Turda, culminând cu cea de primar în anul 1933, din partea Partidului Național Țărănesc³⁵.

Până la venirea comuniștilor la putere, a fost profesor la Liceul „Regele Ferdinand” din Turda, cea mai prestigioasă instituție de învățământ din oraș, contribuind decisiv la integrarea acesteia în sistemul de învățământ românesc. Pentru activitatea desfășurată i-au fost acordate mai multe ordine și distincții: „Coroana României” în grad de Ofițer (1922), „Vulturul României” în grad de Ofițer (1933) și „Medalia Comemorativă Peleş” (1933)³⁶.

George Mărie a fost, ca și mulți alți români, o victimă a regimului comunist instaurat în România după anul 1945. Deținem puține informații, atât din perioada detenției, cât și din cea de după stabilirea domiciliului forțat și a ultimilor ani din viață. Din mărturiile orale reiese că a executat șapte ani de închisoare³⁷. Acest fapt a fost confirmat și de politicianul de origine turdeană Ion Rațiu (1917-2000), care i-a fost elev lui George Mărie. Acesta a afirmat în memoriile sale: „Prof. Gheorghe Mărie, care a avut o atitudine proverbial curajoasă și demnă în toată această perioadă tulbură, din 1940 încoace, a făcut șapte ani de pușcărie și este acum exilat la Iara”³⁸. Singurele informații din perioada detenției sunt cele oferite de fișele matricole penale. Conform acestora, George Mărie a executat doi ani de detenție, între anii 1952 și 1954³⁹. Prin decizia nr. 605, dată de Direcția Generală a Serviciului de Siguranță Cluj (DGSS), Mărie a fost condamnat, începând cu data de 15 aprilie 1952, la 24 de luni de detenție.

După analizarea fișei matricole penale, s-a putut trage o concluzie, generată de situația juridică a condamnatului și consemnată de către autorități. Conform acesteia, George Mărie a fost arestat încă din anul 1947. Nu a fost găsită până în prezent nicio sentință de condamnare a vreunui tribunal civil, pronunțată împotriva lui George Mărie. Cel mai probabil acesta a fost arestat în urma unui denunț, fiind reținut pentru întreaga perioadă a anilor 1947-1952. Detenția a executat-o în penitenciare, precum: Aiud, Gherla și Ocnele Mari (Vâlcea), fără a fi specificată perioada petrecută în fiecare dintre acestea⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 330.

³⁶ *Ibidem*, p. 331.

³⁷ Acest fapt a fost confirmat de nepotul de frate a lui George Mărie, Miron Mărie, într-o discuție purtată la Muzeul de Istorie Turda, în vara anului 2018.

³⁸ Ion Rațiu, *Jurnal. Printre spioni și trădători de țară (1955-1962)*, II, București, Editura Corint Books, 2017, p. 504.

³⁹ [http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise matricole penale - detinuti politici](http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici) (accesat: 21.02 2019, ora 16.00). Conform fișelor matricole penale nr.48/04.06.1952 și nr.15581.

⁴⁰ *Ibidem*.

Conform fișei matricole penale nr. 48/4 iunie 1952, a fost rearestat de Securitatea Poporului din Cluj și, ulterior, reanchetat pe data de 30 august a aceluiași an. După câteva luni petrecute în arest, pe data de 6 ianuarie 1953, a fost transferat în lagărul de muncă de la Chirnogi (Călărași), aflat pe malul stâng al Dunării și pe cel drept al Argeșului, la limită cu regiunea Silistra din Bulgaria. În această colonie de muncă a executat trei luni de detenție. Pe data de 29 aprilie 1953, a fost mutat în lagărul din Popești-Leordeni (Ilfov). Șase luni mai târziu (2 noiembrie 1953) a fost transferat la închisoarea din Caransebeș, de unde a fost pus în libertate, conform Decretului nr. 5045/24.03.1954⁴¹.

După eliberare, i s-a stabilit domiciliu obligatoriu la Iara. Ultima perioadă a vieții a petrecut-o la Timișoara. S-a stins din viață la data de 3 mai 1981⁴².

Augustin Rațiu s-a născut în comuna Petreștii de Sus, la 7 iulie 1884, din părinții Nicolae și Ludovica⁴³. A studiat la Cluj, Bistrița și Blaj. După absolvirea Facultății de Drept din Cluj și obținerea doctoratului, își depune „cenzura de avocat” la Târgu-Mureș și își deschide birou de avocatură la Turda. Educăt în spiritul familiei Rațiu, Augustin a fost un continuator al idealului național, promovat prin întreaga sa activitate desfășurată pe tot parcursul vieții.

Dr. Augustin Rațiu a desfășurat, pe lângă activitatea profesională, o bogată activitate culturală și politică. A fost înrolat în Primul Război Mondial, începând cu anul 1915. Până la data mobilizării, dr. Augustin Rațiu a ținut o serie de conferințe și a organizat simpozioane culturale în cadrul manifestărilor ASTRA și al „Societății Române de Lectură”⁴⁴.

A militat pentru drepturile românilor din Transilvania, fiind numit, în toamna anului 1918, comisar al orașului Turda, apoi al plaselor Trascău și Iara, cu misiunea de a organiza consilii și gărzi naționale⁴⁵. În 24 noiembrie 1918, a fost nominalizat printre cei cinci reprezentanți oficiali ai cercului electoral Turda la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁴⁶.

Membru marcant al Partidului Național Țărănesc, pe linie administrativă a ocupat funcția de prim-jurisconsult al Prefecturii Turda-Arieș (1923) și apoi cea de primar (1932)⁴⁷. Meritele i-au fost recunoscute prin conferirea decorației „Coroana României” în grad de Cavaler și a medaliei „Meritul Comercial și Industrial Clasa I”⁴⁸.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² R. M. Neagu, *Primii deputați și senatori ai județului Turda-Arieș*, p. 331.

⁴³ Pentru biografia avocatului dr. Augustin Rațiu au fost consultate următoarele lucrări: Valentin Vișinescu, *Dr. Augustin Rațiu (1884-1970)*, Cluj-Napoca, 2004; Daniela Comșa, Mariana Magdalena Jude, *Nicolae P. Rațiu și Augustin Rațiu promotori ai idealului național*, în AMN, 34, II, 1997-1998, p.325-340; Mezei E. Ioan Câmpeanu, *Monografia familiei Rațiu de Nagzлак-Noșlac și a familiilor înrudite cu ea* (manuscris), 313 p.; Mircea Rațiu, *Amintiri grăite despre familia Rațiu povestite de Mircea Rațiu* (manuscris), 376 p.

⁴⁴ V. Vișinescu. *op. cit.*, p. 5.

⁴⁵ Nicolae Josan, *Consilii și gărzi naționale românești din Munții Apuseni. Documente inedite*, în „Apulum”, XXXIV, 1997, p.540.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Daniela Comșa, Mariana Magdalena Jude, *art. cit.*, p.330.

⁴⁸ Documente din arhiva familiei Rațiu, *Fond dr. Augustin Rațiu* (Muzeul de Istorie Turda, inv. 2903M și 2905M).

Regimul comunist instaurat în România i-a pricinuit lui Augustin Rațiu mari suferințe, atât în plan afectiv, cât și material. Deși a fost avertizat de către fiul său Iancu, stabilit la Londra, prin numeroase scrisori, în care spunea că România trebuie să se pregătească la o dominație sovietică de lungă durată, Augustin a refuzat să părăsească țara, spunând că „el a trăit și va muri la Turda”⁴⁹. Mai mult, a refuzat și propunerile făcute de către fiii săi privind mutarea în alt oraș, vânzarea imobilelor și a bunurilor deținute, susținând că este prematur să facă acest lucru⁵⁰. Deposedat de biroul de avocatură, el a locuit ultimii ani din viață într-o încăpere aflată la parterul fostei sale locuințe, etajul fiind rechiziționat de trupele sovietice, care își instalaseră acolo birourile administrative⁵¹. În acești ani de nesiguranță a încercat să-și redeschidă biroul de avocatură, dar dată fiind situația politică existentă și lipsa mijloacelor necesare deschiderii acestuia, nu a reușit. Rămas fără venituri, a fost nevoit să întrerupă subvențiile necesare întreținerii fiului său Mircea la Politehnica din Timișoara⁵².

Greutățile familiei Rațiu nu s-au oprit, însă, aici. Cea mai mare parte a averii deținute de Augustin a fost rechiziționată (proprietățile imobiliare), biroul de avocatură a fost mutat la subsol (în pivnița imobilului), iar dreptul la pensia de limită de vârstă i-a fost refuzat, fiind considerat dușman al poporului. În toți acești ani a fost permanent supravegheat de Securitate. Printre cei însărcinați cu supravegherea, urmărirea și întocmirea rapoartelor privind activitatea lui Augustin Rațiu, până în momentul arestării sale, a fost subofițerul Cazacu Dumitru⁵³. Ca urmare a rapoartelor lui Cazacu, la 12 iunie 1950, avocatul dr. Augustin Rațiu a fost arestat și trimis pentru 12 luni într-o colonie de muncă lângă București, fără a fi judecat, în baza Decretului 6/14 ianuarie 1950⁵⁴.

Ultimi ani din viață i-au fost marcați de mari neajunsuri, umiliri și persecuții din partea regimului comunist. La acestea s-a adăugat și faptul că unul dintre fiii săi, Ion Rațiu (Iancu), prin activitatea democratică și anticomunistă desfășurată ca atașat de legăție la Ambasada României din Londra, de după 1945 și prin scrierile sale, a incomodat regimul totalitar din România comunistă. Activitatea politică „manistă” și funcțiile deținute în structurile democratice ale României interbelice au influențat negativ perioada ultimilor ani din viață ai dr. Augustin Rațiu.

⁴⁹M. Rațiu, *op., cit.*, p.111. Informația provine din înregistrările efectuate începând cu data de 28 martie 2000. Având în vedere vârsta înaintată a autorului, informația trebuie privită cu circumspecție.

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem*, p.117.

⁵³ Liviu Pleșa, *Organizația de rezistență condusă de maiorul Nicolae Dabija (1948-1949)*, București, Editura CNSAS, 2009, p.600. În 1948, Cazacu Dumitru era agent la Chestura Județeană Turda, având atribuții pe linie de siguranță. Între anii 1948-1950 îl găsim la Serviciul Județean al Securității Poporului, având gradul de plutonier major. El este cel care l-a anchetat pe dr. Augustin Rațiu. În anul 1950 îl urmărea informativ pe acesta pe motiv că „este un înfocat reacționar” și „este un dușman al clasei muncitoare și al politicii actuale”. Pe Cazacu Dumitru îl găsim ca informator și în cazul lui Valer Moldovan.

⁵⁴ M. Rațiu, *op., cit.*, p.117. Scopul coloniei de muncă de lângă București consta în trierea deținuților apti de muncă pentru loturile ce urmau să fie trimise, ulterior, la canal.

Unul dintre documentele păstrate de familia Rațiu, donat de membrii acesteia Muzeului de Istorie Turda, ne prezintă situația reală cu care s-a confruntat dr. Augustin Rațiu imediat după instaurarea comuniștilor la putere. Asistăm practic la neputința unui om devotat țării sale de a trăi decent în ultimii ani din viață în așa-zisele structuri democratice, instaurate după anul 1945 în România⁵⁵.

Imediat după eliberarea din colonia de muncă de la București și reîntoarcerea la Turda, Augustin Rațiu a primit o nouă lovitură din partea oficialităților comuniste care, în timpul detenției sale, i-a evacuat familia la subsolul locuinței. Tot atunci, a fost evacuat și biroul de avocatură, cele 10000 de dosare fiind îngrămădite în lăzi și depozitate impropriu în pivniță și în curte, în niște șoproane improvizate. A urmat o lungă perioadă de convalescență până când a reușit să-și refacă sănătatea șubrezită după detenția din lagăr și după lovitura primită la întoarcere, când și-a găsit familia evacuată din propria locuință. După decesul lui Liviu Cigăreanu, în închisoarea de la Văcărești, Mircea Rațiu a moștenit câteva piese de mobilier de epocă pe care le-a vândut, dat fiind situația precară în care se aflau părinții săi⁵⁶. Ajutorul a fost folosit pentru tratamentul medical aplicat lui Augustin Rațiu, pentru plata infirmierului ce se ocupa de el și pentru terapia și gimnastica medicală necesară reabilitării acestuia⁵⁷.

Pentru anii 1951-1953, nu deținem informații despre activitatea lui Augustin Rațiu. Anul 1953 a găsit familia Rațiu în pragul sărăciei, singurul sprijin fiind fiul său Radu Rațiu, care era medic în Turda, dar care avea spre îngrijire pe cei doi copii ai săi, precum și pe socri. Situația materială a familiei Rațiu s-a agravat atât de mult, încât s-a ajuns la vânzarea bijuteriilor și a bunurilor de familie pe care le mai aveau⁵⁸. Nevoit să-și câștige existența, începând cu anul 1953, Augustin Rațiu a solicitat în repetate rânduri autorităților locale, prin numeroase memorii, eliberarea unei autorizații necesare deschiderii unui birou de copiat acte⁵⁹, fapt materializat în primăvara anului 1963⁶⁰.

După zece ani de tergiversări, autoritățile Republicii Populare Române i-au permis lui Augustin Rațiu să deschidă un birou de copiat acte. Astfel, Sfatul

⁵⁵ Horațiu Groza, *Dr. Augustin Rațiu, o personalitate marcantă a Turzii persecutată de regimul comunist din România*, în „Acta Musei Napocensis”, 47, II, 2010, p. 293-308.

⁵⁶ Liviu Cigăreanu era văr primar cu Augustin Rațiu. Stabilat la Timișoara, a fost un real sprijin pentru Mircea Rațiu, oferindu-i locuință și întreținându-l financiar în anii studenției. În anul 1951 a fost ridicat de către Securitate și închis la închisoarea de la Văcărești, unde a murit șase luni mai târziu.

⁵⁷ M. Rațiu, *op., cit.*, p. 281-284.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Documente din arhiva familiei Rațiu. *Fond Dr. Augustin Rațiu/1953* (Muzeul de Istorie Turda). Prin cererile nr. 3545/16 martie 1953 și nr. 19713/19 martie 1953, înaintate Secțiunei Financiare a Sfatului Popular al Regiunii Cluj, s-a solicitat eliberarea unei autorizații. Anul 1953, a reprezentat începutul unui „război” între Augustin Rațiu și autoritățile locale, ce a durat aproape 10 ani.

⁶⁰ Documente din arhiva familiei Rațiu. *Fond Dr. Augustin Rațiu/1963* (Muzeul de Istorie Turda). Prin cererea cu nr. 5546/13 martie 1963, s-a solicitat Sfatului Popular al raionului Turda eliberarea unei astfel de autorizații.

Popular raional Turda, prin adresa nr. 5546/10 mai 1963, a aprobat cererea de eliberare a unei autorizații de meserii făcută anterior, cu condiția să nu fie întrebuințată forță de muncă salariată⁶¹. După intrarea în legalitate a biroului de copiat acte, autoritățile locale au găsit alte metode de obstrucționare. S-a ajuns la un adevărat tragism. Această personalitate a Turzii s-a zbatut ani la rând să obțină un minim drept de a munci pentru supraviețuire; și nu a cerut mult, decât modestul serviciu de a copia acte cu mașina de scris, dar a fost mereu refuzat.

În perioada regimului totalitar care l-a marginalizat, a trăit și o mare bucurie când a putut să-și revadă fiul din diaspora, după 27 de ani. Acceptul autorităților comuniste pentru această vizită în străinătate trebuie pus pe seama „liberalizării și destinderii” primilor ani de după venirea lui Nicolae Ceaușescu la putere.

Dr. Augustin Rațiu a încetat din viață la data de 2 iulie 1970, în Turda, la venerabila vârstă de 86 de ani. De formație jurist, dr. Augustin Rațiu face parte din faimoasa familie a Rățeștilor, care prin reprezentanții săi s-a impus în lupta pentru drepturile națiunii române.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Credențional cu delegații titulari din cercul electoral Turda.

Fig. 2 – Valer Moldovan și soția sa Augusta (perioada interbelică).

Fig. 3 – Notă informativă a șefului Securității Poporului Turda, maiorul Mihail Kovacs.

Fig. 4 – Profesorul George Mărie (1931).

Fig. 5 – Augustin Rațiu în Primul Război Mondial (1915).

⁶¹ *Ibidem*, an 1963.

Fig. 4

Fig. 5

EPISCOP DR. ALEXANDRU RUSU
– SLUJITOR AL MARII UNIRI DE LA ALBA IULIA

GEORGE NICOARĂ*

BISHOP ALEXANDRU RUSU
– SERVANT OF THE GREAT UNION FROM ALBA IULIA

ABSTRACT

In this paper, I shall present some aspects of the life and activity of Alexandru Rusu, Greek-Catholic priest, rector of the Theological Seminary of Blaj and Secretary of The Ministry of Religions and Public Instructions of Transylvania until 1920, and finally bishop of the newly-founded Eparchy of Maramures from 1931 until 1948.

Some additional themes as, for instance, how the Union of Transylvania with the Realm of Romania happened, and Alexandru Rusu influenced this Union, and how the idea and the concept of this great event in Romanian history was implemented through education, will be treated in this paper.

I find it important to consider all the personalities involved in the event called „The Great Union of 1918” as people who had put aside their personal interests, and worked together for the future of Romania and for today’s generations.

Keywords: Alexandru Rusu, Greek-Catholic, Transylvania, Great Union Day, Romania.

Cine a fost Alexandru Rusu?

Născut la 22 noiembrie 1884, la Șăulia de Mureș, în familia preotului greco-catolic Vasile Rusu, tânărul Alexandru se arată încă de la vârste fragede atras de studiu, parcurgând etapele educative în satul natal, la Liceul German din Bistrița și pe urmă la Liceul Romano-Catolic din Târgu Mureș. Studiile liceale le urmează în cetatea Blajului, acolo unde primește calificativul „excepțional” la examenul de maturitate. Își continuă parcursul educațional la Budapesta, la Seminarul Teologic, obținând, la data de 25 iunie 1910, doctoratul în teologie cu o temă privitoare la situația căsătoriei preoților în Biserica Greco-Catolică Română.

Hirotonit preot în data de 20 iulie 1910, este numit profesor de teologie dogmatică în cadrul Academiei Teologice din Blaj. În contextul Marii Uniri de la Alba Iulia, este numit secretar al Resortului Cultelor și al Instrucțiunii Publice din cadrul Consiliului Dirigent, resort condus de Vasile Goldiș.

În anul 1920, preotul Alexandru Rusu primește numirea de secretar mitropolitan, iar în 1923, devine canonic al Capitlului Mitropolitan de la Blaj. Este consacrat episcop de Maramureș de mitropolitul Vasile Suciuc în data de 31 ianuarie 1931, la Blaj, iar pe 2 februarie a aceluiași an, are loc la Baia Mare

* Preot, doctor în teologie, responsabil al Departamentului pentru Cultură din cadrul Episcopiei Greco-Catolice de Maramureș; e-mail: cultura@episcopiamm.ro.

intronizarea lui în Catedrala cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”.

După o viață de martor și mărturisitor al idealului Unirii, al credinței în Dumnezeu și în crezul său confesional, primește răsplata cuvenită celor care săvârșesc binele, și anume este închis de mai multe ori și trece la cele veșnice în 9 mai 1963, la închisoarea din Gherla.

În rânduri comprimate, iată o scurtă biografie a unei vieți de slujitor, de adevărată „diakonie” față de Biserică și față de patrie, care rămâne semn și simbol de bine peste generații, însă și o existență care chestionează felul în care au fost recompensați cei care au zidit prin viața lor unitatea actuală.

Cheia lectură a acestui text s-ar afla sub semnul unei interrogații. Și anume, în ce fel se decantează în straturile imediate și de multe ori periferice ale societății spiritele mari care au făurit istoria modernă a României? Pătura socială care duce înainte o istorie este una care își asumă valorile trecutului și le transmite altora, îndeosebi tinerelor vlăstare. Evidența istorică arată că în ultimul secol, noua construcție socială din 1918 a fost un altar de jertfă și un zid al Meșterului Manole pentru cei care s-au implicat activ, direct și indirect, în făurirea României Mari, mai degrabă decât un panteon al marilor capete luminate. Este parte a interrogației inițiale gloria jertfitorilor pentru neam. Felul în care se articulează istoria actuală nu transmite multe speranțe, iar istoria curată este cunoscută de tot mai puține persoane. Un semnal de alarmă pentru cei în măsură să transmită și transmit înfăptuitul istoric uneori în chei subiective și trunchiate. Evident că o anumită zestre resentimentară apasă pe unele minți, iar patriotismul capătă sens, pare-se că, numai în cheie majoritară la nivel social și economic.

Ce a fost și cine a făcut Unirea cea Mare?

Un eveniment unic în istoria României susținut de mișcările geopolitice cu prilejul încheierii Primului Război Mondial și înfăptuit, negreșit, de oameni vizionari și viteji încă de la momentul albaulian din 1600. Un eveniment încă de asumat în structurile României moderne, după nefericita întorsătură a istoriei din anul 1945. A fost Marea Unire și un gest de normalitate din partea unui popor cu o istorie zbuciumată, o unitate care cheamă la unitate și răvnește după ea și la 100 de ani de la eveniment.

Ceea ce s-a înfăptuit la Alba Iulia – prin discursurile grandioase ale lui George Pop de Băsești, președinte al Marii Adunări Naționale, episcop Iuliu Hossu, primul cardinal al României, erou al neamului românesc și martir la Bisericii Greco-Catolice, mitropolit Miron Cristea, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, și mulți alți oameni de stat și de bine ai acelor vremuri –, s-a sprijinit pe o venă națională, regăsită în momente de cumpănă în fiecare inimă românească, în care curgea valoarea unității, a comuniunii și a iubirii de neam.

Este, de asemenea, un adevărat interogativ al timpurilor actuale regăsirea și asumarea trecutului de urmașii preotului Vasile Lucaciu, ai lui George Pop de Băsești, ai lui Vasile Goldiș, ai lui Alexandru Vaida-Voevod, ai lui Ștefan Cicio-Pop și ai lui Iuliu Maniu (stins pe altarul sacrificiului sighetean) și ai multor altor personalități, urmași care sunt toți românii, indiferent de direcția socială, crez și

conștiință, statut social sau poziționare intra ori extra hotarelor românești. Așadar, un spirit patriotic trăit în universalitatea împărtășirii și în sinodalitate socială.

Episcop Dr. Alexandru Rusu – un mărturisitor al Marii Uniri.

Odată cu primul Supplex trimis de episcopul greco-catolic de Oradea, Ignatie Darabant, în anul 1791, Consiliului de Stat de la Viena și cu cel de-al doilea Supplex, din 30 martie 1792, trimis de episcopul greco-catolic de Blaj, Ioan Bob, și de episcopul ortodox al Transilvaniei, Gherasim Adamovici, continuând cu mișcarea pașoptistă și ulterior cu Memorandul din 1892, s-a așezat înspre o normalizare năzuința de secole a românilor din Transilvania de a fi recunoscuți de puterile imperiale. Această năzuință a pornit de multe ori de la Blaj, centrul atât de respectat în care s-au văzut și s-au trăit de-a lungul secolelor fapte de eroism. De acolo au fost simțite toate acestea de profesorul de teologie Alexandru Rusu și din postura de redactor al prestigioasei reviste blăjene „Cultura Creștină” și, ulterior, din ce de director al ziarului „Unirea”, susținând mișcarea fremătândă a românității și a unității dorite de românii din ținuturile transilvănene.

Numit rector al Academiei Teologice din „Mica Romă”, a pregătit studenți înspre o asumare a istoriei pământului românesc, a Bisericii Unite cu Roma, o Biserică, iată, Unită și năzuind înspre o Unitate, respect și demnitate încă de la întemeierea cetății Blajului sub intuiția vizionară a episcopului Inochentie Micu Klein, simbol al gesturilor perene în fața actualității.

În istoria Transilvaniei se observă cum năzuința pulsului românesc, așa cum exista înaintea momentului Unirii de la Alba Iulia, din 1600 și de atunci înainte, a fost una de unitate și de împărtășire, în ciuda multor orgolii care se antrenau în mințile și inimile conducătorilor de pe atunci și de acum. Valorile comune din fibra momentului albaiulian al unui Viteaz, unificator și făuritor al unui destin românesc s-a răspândit în întreaga suflare românească, îndeosebi din Transilvania, ajungând de-a lungul secolelor și în sufletul de cleric al lui Alexandru Rusu, personalitate care a avut inspirația de a deveni imbold de valoare al unității în fiecare etapă a vieții sale.

Din demnitatea de episcop a condus, din anul 1931, nou-înființata eparhie a Maramureșului, dintr-un oraș cosmopolit și multiethnic. Situația sa mereu la firul ierbii i-a permis mărturisirea Unirii de la Alba Iulia în planul practic, lipsit de aparente patriotisme și strigări de fraze prefabricate. Este lesne de înțeles că momentul 1 Decembrie 1918 se pretindea inserat, integrat și asumat de întreaga populație asuprită de secole, de structurile sociale diferite de cele din Regat. Menținerea și întreținerea spiritului unionist în vremuri de încheiere socială, de cumpănă, de nesiguranță economică au căzut în sarcina unor persoane care au mărturisit în continuare Unirea și au devenit mărturisitori practici ai Unirii în imediatul și concretul social și spiritual. Un episcopat ca cel al lui Alexandru Rusu a fost presărat încă din anul 1931 de distanțări și direcții ușor diferite față de integrarea tuturor românilor în societate. După intronizarea sa, din data de 2 februarie 1931, în Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Baia Mare, construită de canonicul Alexandru Breban, a primit palatul episcopal, doar cu

titlu de folosință, nu cu titlu de proprietate. Gesturi, iată, care vorbesc despre unitate și răsplată.

Ulterior, după Diktatul de la Viena, din 30 august 1940, episcopul dr. Alexandru Rusu rămâne în teritoriu să susțină românitatea și spiritul românesc din zona Maramureșului, a Sătmăruului și a unei părți din Sălaj (aflate sub jurisdicția Eparhiei de Maramureș) în fața presiunii lingvistice și sociale din partea noului regim de dominație.

După eliberarea Ardealului, anul 1945 aduce instalarea comunismului în România, iar episcopul Rusu intră în atenția autorităților de atunci pentru atitudinea împotriva intereselor statului. O viață trăită în slujba idealului unionist, a României Mari, este acum judecată pentru uneltire și trădare. Cursul istoriei poate fi uneori foarte crud.

Etapa finală a vieții sale este caracterizată de anchete, suferință și detenție. După peregrinări prin unele mănăstiri ortodoxe, în speranța renunțării la credința lui catolică, este încarcerat la închisoarea din Sighet, între anii 1950-1955. În anul 1957 este condamnat de Tribunalul Militar din Cluj la 25 de ani de muncă silnică „pentru instigație și înaltă trădare” și întemnițat la Gherla, acolo unde trece la cele veșnice în data de 9 mai 1963. Ultimele sale cuvinte, memorabile pentru o viață trăită eroic, consemnate de preotul și istoricul clujean Ioan M. Bota¹, au fost următoarele: „Frații mei, acum mă duc la Dumnezeu să-mi primesc răsplata pentru viața primită de la El, pentru Biserică și pentru români”.

„Geniul este cel care și-a regăsit sinele”, spune un dicton noican, care ascunde în sine tematica vocației de a ființa întru devenire și întru regăsire. Episcopul Alexandru Rusu, mărturisitor al unității de neam, s-a regăsit pe sine în slujirea României și a românilor prin vocația sacrificiului.

Un veac de singurătate a unei Românie moderne, trecută deseori pe lângă traiectoriile unei coerențe democratice trezește astăzi universul speranței din viața și activitatea episcopului dr. Alexandru Rusu, martir al Bisericii Române Unite cu Roma și mărturisitor al unității albauliene. Un adevărat jurnal al fericirii, trăit în speranță și în dragoste pentru Biserică și pentru Patrie, ambele slujite în mod desăvârșit.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Episcopul dr. Alexandru Rusu (1884-1963).

Fig. 2 – Episcopul dr. Alexandru Rusu – fotografie realizată în perioada petrecută la Blaj.

Fig. 3-4 – Catedrala Greco-Catolică „Adormirea Maicii Domnului” din Baia Mare (azi biserică ortodoxă).

¹ *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii românești de la origini și până în zilele noastre*, Cluj-Napoca, Editura Viața Creștină, 1994, p. 324.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

„CONDUCTUL ETNOGRAFIC” DE LA SIBIU, 2 IANUARIE 1919, ÎN IMAGINI FOTOGRAFICE

DELIA VOINA*

THE „ETNOGRAPHIC CONDUCT” FROM SIBIU, JANUARY 2ND 1919, IN PHOTOGRAPHIC IMAGES

ABSTRACT

On the occasion of the visit made by the French army General Henri Berthelot in January 2nd 1919, at Sibiu took place the “ethnographic conduct”, event organized by the ASTRA Association (The Transylvanian Association for Romanian Literature and Folk Civilisation) under the leadership of Andrei Bârseanu. By “ethnographic conduct” we understand the parade of a numerous group of people, representing the traditional folk culture. Photos made on that occasion were signed by the photographer Emil Fischer and capture the moments during the parade, where the inhabitants of more than 70 villages around Sibiu and even far away participated, wearing Romanian traditional costumes. Most of these images are gathered, nowadays, in public and private collections.

Keywords: 1919, Berthelot, Sibiu, ASTRA, parade, traditional costume

Ideea acestui subiect a apărut în urma vizionării reconstituirii istorice, desfășurate în Piața Mare din Sibiu, la 6 octombrie 2018, eveniment organizat de Primăria Municipiului Sibiu cu sprijinul Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu” și în colaborare cu instituții de cultură sibiene. Momentul, inclus în programul dedicat aniversării Centenarului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, a marcat împlinirea a 100 de ani de la vizita generalului francez Henri Berthelot la Sibiu, în 1 și 2 ianuarie 1919, și a avut scopul de a rememora importanța Marii Uniri în istoria României și de a readuce în atenția comunității locale rolul Sibiului în înfăptuirea acestui act istoric, dar și în zilele de după Unire, când orașul a fost sediul Consiliului Dirigent și al Marelui Sfat Național, organisme ale autonomiei românești, alese la Alba Iulia.

Privind materialele de promovare, realizate de organizatori pentru avanpremieră din octombrie, ne-au atras atenția fotografiile păstrate de la acel eveniment. Cercetarea a devenit și mai interesantă în momentul în care am remarcat cartioanele pe care au fost lipite imaginile imprimate pe hârtie fotografică subțire și care aveau, în colțul din dreapta jos, însemnul fotografului, în limba germană [traducere în română]: „Emil Fischer, fotograful Curții Regale, Sibiu”¹.

* Muzeograf, Muzeul Național Brukenthal; e-mail: deliavoina@gmail.com.

¹ <https://www.tribuna.ro/stiri/eveniment/de-centenar-sibiul-retraieste-sambata-in-piata-mare-vizita-generalului-berthelot-dati-mi-voie-ca-adanc-convins-de-indreptatirea-aspiratiunilor-romanilor-sa-strig-traiasca-romania-mare-138519.html> (accesat: 01.10.2018).

Activitatea Atelierului Fotografic „Fischer” la Sibiu.

Emil Fischer s-a născut în anul 1873, în Philipopoli (azi, Plovdiv – Bulgaria), în familia unui capelmaistru de origine germană din Boemia. Și-a început ucenicia în arta fotografică, între anii 1887 și 1889, în atelierul lui Gustav Weber din București (1887-1889)². Între anii 1891 și 1897 a lucrat în atelierul lui Carl Muschalek, vestit fotograf brașovean³. S-a perfecționat la Școala Fotografică din Magdeburg, fiind angajat în atelierul fotografului Curtii Regale de la Berlin⁴. Spre sfârșitul veacului al XIX-lea, s-a stabilit la Sibiu, unde, în anul 1897, a cumpărat atelierul din Piața Mare, nr. 16, deținut de Kamilla Ásbóth, nepoata pictorului și fotografului Theodor Glatz⁵. La 1 septembrie 1900 a preluat atelierul fotografic construit de Societatea de Asigurări „Transsylvania” (înființată în anul 1868), din strada Heltauergasse, nr. 5 (azi Nicole Bălcescu), în care a lucrat până la pensionare⁶. În 1903 a fost cursant la Lehranstalt für Photographie din München. Între 1904 și 1906 a deschis o filială pe Elisabethgasse, nr. 9 (azi strada 9 Mai), odinioară atelierul lui Wilhelm Wagner. A preluat și filiala de pe Fleischergasse, nr. 6 (azi strada Mitropoliei), cândva atelierul lui Victor Mysz, în care i-a urmat Rudolf Kunte⁷. S-a numărat printre fondatorii cluburilor de fotografie din Transilvania, iar pe la 1930, a fost președinte al Uniunii Fotografilor din România. Atelierul Fotografic „Fischer” a fost naționalizat în anul 1959. Emil Fischer s-a stins din viață la 9 mai 1965, la Sibiu, în vârstă de 92 ani⁸.

Cel care i-a continuat activitatea, în interiorul atelierului, a fost Joseph Fischer (1898-1985), fratele său vitreg, mai tânăr decât Emil cu 25 de ani⁹.

De-a lungul carierei sale, Emil Fischer a desfășurat o activitate deosebit de laborioasă, fiind considerat cel mai prolific fotograf sibian. A fost apreciat și răsplătit cu numeroase diplome care atestă înalta sa măiestrie artistică. A obținut titlul de „Fotograf al Curtii Regale” de două ori: prima dată în anul 1904, de la Arhiducele Josef al Austro-Ungariei; a doua oară, în 1920, de la Curtea Regală a României. A fost distins cu premii la München – 1903, Sibiu – 1903, București

² Konrad Klein, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*, în „120 de ani de arhivă în Transilvania” (volum coordonat de Monica Vlaicu), Sibiu, 1996, p. 164.

³ Camelia Neagoe, *Contribuții la istoria fotografiei brașovene (1842-1918)*, în „Un secol de artă brașoveană (1815-1918)”, Brașov, Editura Muzeului de Artă Brașov, 2018, p. 44-45.

⁴ Vezi „Gazeta Sibiului”, anul VII, Sibiu, 1 ianuarie 1940, p. 5.

⁵ K. Klein, *Ein siebenbürgischer Fotopionier. Anmerkungen zu Leben und Werk des Zeichenlehrers, Malers und Fotografen Theodor Glatz*, în „Szathmári. Pionier al fotografiei și contemporanii săi”, București, Editura Oscar Print, 2014, p. 155-163.

⁶ Delia Voina, *Un atelier fotografic. Trei generații de fotografi și imaginile lor etnografice*, în „Angvstia”, 12, Arheologie – Etnografie, Sfântu Gheorghe, 2008, p. 281; Aurelia Cozma, *Sibiul văzut de fotografi*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007, p. 60-61.

⁷ K. Klein, *Fotografische Ateliers*, p. 163.

⁸ Idem, *Emil Fischer*, în „Lexikon der Siebenbürger Sachsen”, Innsbruck, 1993, p. 128; Idem, *Grüße aus dem Bärenland. Siebenbürgen in alten Ansichtskarten*, München, 1998, p. 137.

⁹ Ligia Fulga, *Fotografii Emil și Joseph Fischer și importanța lor pentru formarea identității naționale*, în „Studii și comunicări de etnologie”, tom XVI, Sibiu, 2002, p. 181-182.

– 1906, Brno – 1907 și i s-a decernat ordinul „Crucea României” în grad de Cavaler, în 1910, pentru fotografiile cu Palatul Peleş¹⁰.

De-a lungul celor șase decenii de trudă și neobosite călătorii, Emil și Joseph Fischer au constituit o arhivă de peste 8.000 de clișee pe sticlă și celuloid (în care au fost incluse și cele provenite de la Theodor Glatz și Kamilla Ásbóth, preluate odată cu atelierul), apreciată ca un tezaur de o valoare istorică, culturală și documentară deosebită¹¹. În fotografiile lor, cei doi au surprins arhitectura orașelor, serbări populare, ceremonii religioase, scene de viață cotidiană, evenimente culturale, portrete ale unor personalități cu mari merite în viața politică, socială și culturală a comunității transilvane, dar și chipuri ale unor oameni obișnuiți, sași îmbrăcați în frumoase costume populare de confirmare, românce așezate la războiul de țesut etc.¹². În afara fotografiilor din studio, și-au îndreptat atenția și asupra imaginilor jurnalistice, realizând numeroase fotografii în peste 180 localități rurale și 50 orașe ale Transilvaniei, în Delta Dunării, în Munții Carpați, în Bulgaria și Italia, fiind considerați, pe bună dreptate, cronicari ai secolului XX¹³.

Emil Fischer – colaborator al „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA).

Datorită măiestriei sale unanim recunoscute, Emil Fischer s-a numărat printre colaboratorii de seamă ai „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA). „Asociațiunea” a constituit un factor esențial în procesul de afirmare a națiunii române, în lupta ardelenilor pentru apărarea propriei identități. Înființarea Astei la Sibiu, în anul 1861, s-a numărat printre evenimentele de mare însemnătate care au marcat istoria românilor din Transilvania acelei epoci: organizarea învățământului în limba română, crearea și consolidarea celor două mitropolii românești (ortodoxă și unită), înființarea primelor instituții financiare și economice românești, crearea Partidului Național Român din Transilvania, realizarea primului muzeu al românilor ardeleni la Sibiu¹⁴.

Emil Fischer a colaborat cu „Asociațiunea” ASTRA, în calitate de fotograf oficial, la majoritatea manifestărilor organizate în prima jumătate a secolului XX.

¹⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *Photographers in Romania 1840-1940*, în „Muzeul Național”, tom XX, București, 2008, p. 64-65; Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, 2001, p. 382; Dorina Negulici, Nicușor Dănuț Ivănuș, *Reședințe ale Casei Regale de România în colecția de fotografii Emil Fischer*, Brașov, Editura Ecran Magazin, 2007, p. 6.

¹¹ La 15 septembrie 1980, Muzeul Național Brukenthal a cumpărat un număr însemnat de clișee pe sticlă, aparate fotografice, albume și fotografii ale fraților Fischer; ulterior, în 1987, a fost donat și restul arhivei fotografice. Vezi Dorina Negulici, N. D. Ivănuș, *op. cit.*, p. 6-7, 11.

¹² Martin Rill, *Foto-Platten-Archiv Fischer in Brukenthalmuseum*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 24, 1981, nr. 2, p. 126-127.

¹³ Constantin Popa, *Structura și valoarea documentară a arhivei Fischer. Modalități de valorificare*, manuscris, Arhiva Muzeului ASTRA, nr. 5443, 10 p.

¹⁴ Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvăneană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 52-76.

Amintim, în continuare, doar cele mai semnificative dintre acestea, de la care s-au păstrat fotografii:

- 1902 – La „Expoziția industrială” organizată de Reuniunea Română de Agricultură și Reuniunea Sodalilor din Sibiu, sub patronajul „Asociațiunii” ASTRA, Emil Fischer a fost cel care a fotografiat cele trei „odăi țărănești” realizate de organizatori, ilustrând interioare tradiționale românești din Avrig, Rășinari și Săliște¹⁵, prezentate publicului; ulterior, fotografiile au fost donate Muzeului „Asociațiunii” și au figurat, atât în expoziția prilejuită de inaugurarea muzeului național al românilor – vernisată în Palatul „Asociațiunii”, la 19 august 1905 –, cât și în pavilionul ardelenilor, de la Expoziția Jubiliară Regală de la București, amenajat pe Câmpia Filaretului, cu prilejul aniversării a 40 de ani de la urcarea pe tron a regelui Carol I¹⁶.

- 1905 – În 19 august a avut loc inaugurarea Muzeului „Asociațiunii” cu „Expoziția etnografică și istorico-culturală”¹⁷; cei 1327 de exponanți și cele 9000 de obiecte expuse au fost consemnați/consemnate de Cornel Diaconovici în „Catalogul expozițiunii”; se ilustra, astfel, civilizația românească transilvană în toată complexitatea ei: sate, biserici, bănci, reuniuni și asociații, grupuri ocupaționale și sociale reprezentative, oamenii și creațiile lor material-spirituale; printre cei nominalizați, în catalog, s-a numărat și Emil Fischer care a donat muzeului o serie de fotografii de interes etnografic, reprezentând vederi generale ale așezărilor, case și interioare tradiționale din localități ardeleni, interiorul unei stăni și o strungă, porți și cruci străvechi, biserici, obiceiuri din ciclul vieții și de peste an¹⁸.

- 1906 – La ședința Comitetului Central al „Asociațiunii” s-a discutat propunerea de a se înzestra muzeul cu un aparat de proiecție; Cornel Diaconovici a fost autorizat să comande fotografului Emil Fischer diapozitive cu portrete ale tuturor președinților „Asociațiunii”, 11 vederi din expoziția inaugurată în august 1905, două fotografii ale Școlii Civile de Fete, trei imagini ale clădirii muzeului și să cumpere aparatul de proiecție¹⁹.

- 1908 – Emil Fischer a fost prezent, cu aparatul de fotografiat, la Poiana Sibiului, unde „Asociațiunea” ASTRA a organizat o „expoziție de copii”²⁰.

¹⁵ Colecția *Grafică documentară* a Muzeului ASTRA: nr. inv. 1934 – Interior din Avrig, nr. inv. 1990 – Interior din Rășinari, nr. inv. 1991 – Interior din Săliște.

¹⁶ Ana Grama, *Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii” până în anul 1913*, în „Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905-2000”, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2002, p. 60-63.

¹⁷ *Ibidem*, p. 86-94.

¹⁸ Delia Voina, *Valori etnografice în expoziția inaugurală a Muzeului „Asociațiunii”*. *Indice de localități, piese, exponanți*, în „Transilvania”, nr. 7-8, Sibiu, 2005, p. 38-39.

¹⁹ P. Matei, *op. cit.*, p. 241.

²⁰ Cunoscut drept curiozitate, dar și pentru frumusețea imaginilor care le sunt asociate, „Expozițiile de copii” au fost organizate la începutul secolului al XX-lea de intelectuali români aștiști, membri ai „Reuniunii de agricultură din Sibiu”. Scopul urmărit era acela de a se constata starea de sănătate a copiilor și de a învăța mamele române cât mai multe lucruri despre cum să-și crească copiii în cel mai bun mod cu putință. În demersurile pentru organizarea expoziției de la Poiana Sibiului se spunea că, deoarece localitatea „se găsește între cele mai avantajoase condiții igienice”, fiind model de frumusețe fizică, era necesară fotografierea „grupelor de

• 1910 – Octavian C. Tăslăuanu a întreprins două excursii etnografice, la Bran și la Giurgeu, pentru a cumpăra și a aduna obiecte necesare înzeestrării muzeului; în prima deplasare a fost însoțit de Emil Fischer, care a făcut fotografii cu interioare tradiționale, case și grupuri de oameni îmbrăcați în costume populare specifice zonei²¹.

• 1911 – La 16/29 august, cu prilejul aniversării semicentenarului Astrei, Emil Fischer a fotografiat zborurile demonstrative ale lui Aurel Vlaicu făcute la Blaj, pe Câmpul Libertății²².

• 1919 – A participat și a fotografiat „conductul etnografic”, organizat de „Asociațiunea” ASTRA, în 2 ianuarie, cu prilejul vizitei generalului Henri Berthelot la Sibiu.

„Conductul etnografic” de la Sibiu.

Nu ne vom opri, în prezentarea de față, la evenimentele care au marcat ziua de 1 ianuarie 1919, când generalul Henri Berthelot a ajuns la Sibiu. Vom recapitula cele întâmplate în 2 ianuarie, reconstituind șirul evenimentelor zilei cu ajutorul fotografiilor semnate de Emil Fischer și a consemnărilor din presa vremii („Telegraful Român”, „Luceafărul” și „Foaia Poporului”, apărute la Sibiu, și „Românul”, apărut la Arad) privind „conductul etnografic”.

Prin „conduct etnografic” se înțelege o impresionantă defilare a zeci de mii de români, îmbrăcați în costumele lor populare, pe jos, în căruțe sau călări, cu steaguri, grupați pe sate, în frunte cu conducătorii lor.

Joi dimineața, la ora 8, generalul Berthelot, împreună cu generalul Moșoiu și membri ai Consiliului Dirigent au făcut o excursie la Săliște²³. Au fost primiți de oficialitățile locale și de protopopul dr. Ioan Lupaș (care le-a vorbit în limba latină²⁴ și care i-a dăruit generalului francez cadouri constând în: o prescură, două ploști de vin, un burdușel de brânză și țesături săliștenești). Generalul s-a prins în horă alături de „două cruci de fete”, cele mai frumoase din Săliște²⁵. La

copii participanți la expoziție, de juni și june, de bărbați și de femei în floarea vârstei, dar și moșnegi ajunși la vârstă înaintată”. Se urmărea să se prezinte prin „ilustrațiunile din reviste, chipuri de adevărată frumusețe omenească, românească”. Fotografiile poartă semnătura lui Emil Fischer.

²¹ Octavian C. Tăslăuanu, *Muzeul Asociațiunii*, în „Transilvania”, număr jubiliar 1861-1911, Sibiu, 1911, p. 471.

²² Ioan Ciolan, *Emil Fischer, fotograf și editor de cărți poștale ilustrate din Sibiu* (1), în „Curierul filatelic”, anul IX, nr. 96, mai-iunie 1998, p. 24-23.

²³ *Generalul Berthelot la Săliște*, în „Glasul Ardealului”, nr. 45, Brașov, 22 Decembrie 1918/ 4 Ianuarie 1919, p. 3; *Glorificare sorei ocrotitoare: Franța. Măreța întâmpinare a generalului Berhelot. Recepții. Excursia de la Săliște. Revelarea sufletului românesc, conductul etnografic*, în „Telegraful Român”, nr. 149-150, Sibiu, 25 Decembrie 1918/7 Ianuarie 1919, p. 545-546; Alexiu Tatu, Silviu Borș, Bogdan Andriescu, *Franța. O inimă care a bătut pentru Marea Unire*, Sibiu, Editura Armanis, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 121; Eugenia Crișan, *Generalul francez Berthelot și România*, în „Conferințele Bibliotecii ASTRA”, nr. 88, 2010, p. 18-19. Fotografiile realizate la Săliște îl au ca autor pe Ioan Dădărlat.

²⁴ *Cuvânt latinesc de binecuvântare rostită de protopopul Dr. I. Lupaș*, în „Telegraful Român”, nr. 149-150, Sibiu, 25 decembrie 1918/7 Ianuarie 1919, p. 546-547.

²⁵ *Ibidem*, p. 546.

10 jumătate, au plecat înapoi spre Sibiu²⁶.

La ora 11, delegația româno-franceză a revenit la Sibiu, în Piața Mare, unde au fost primiți de mulțime în sunetele Marsiliezei și cu aclamări puternice: „Trăiască Franța! Trăiască Berthelot”. Generalul a dat onorul și a salutat trupele de vânători prezente în piață. S-a îndreptat, apoi, spre pavilionul clădit sub îngrijirea ing. Niga, aflat în fața Bisericii (Iezuiților) unde s-a pregătit, împreună cu ceilalți oficiali, să privească „conductul etnografic” al țăranilor români din ținuturile sibiene²⁷. Pregătirea „conductului” a fost anunțată cu câteva zile înainte de organizatorii conduși de președintele „Asociațiunii”, Andrei Bârseanu. Condiția principală a fost aceea ca toți cei care vor lua parte la defilare să fie îmbrăcați în port popular „nefalsificat” românesc, specific localității de proveniență. Cel mai târziu, la ora 9 (joi dimineață), participanții trebuiau să fie prezenți în Piața Gării, de unde au și pornit, în ordinea stabilită de comitetul de organizare, spre Piața Mare²⁸. Fiecare grup avea în frunte preotul, învățătorul și alți fruntași ai satului. Tot în frunte erau purtate, cu mândrie, tăblițele cu numele localităților, steagurile localității, ale României și Franței și pancarte cu „Trăiască Franța!”, „Trăiască generalul Berthelot!”, în limba franceză. Urmau bărbații, feciorii cu tricolor la brațe și peste piept, nevestele și fetele, cu veselie în inimi. Toți îmbrăcați în port popular românesc de sărbătoare²⁹. Deplasarea grupurilor în „conduct” s-a făcut într-o ordine și într-o disciplină desăvârșită. La cortegiul etnografic au participat 70 localități³⁰, peste 10.000 de țărani, bărbați și femei, care au parcurs traseul pe jos, călare sau în căruțe trase de boi sau de cai și peste 10.000 de spectatori³¹.

Vom prezenta, în continuare, „conductul etnografic” în ordinea trecerii locuitorilor așezărilor din ținutul Sibiului, și din împrejurimi³², conform fotografiilor păstrate în colecțiile unor instituții de cultură³³ și în colecții private³⁴.

Din Sibiu au defilat prin fața generalului Henri Berthelot 95 de călăreți (primele șiruri de călăreți, pe cai albi), împodobiți cu minunate țesături românești în culori deschise, elegante, peste frumoasele costume populare. Dintre obiceiurile

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Generalul Berthelot în Sibiu. Conduct etnografic. Raport special*, în „Telegraful Român”, nr. 149-150, Sibiu, 25 Decembrie 1918/7 Ianuarie 1919, p. 547.

²⁸ *Conduct etnografic*, în „Telegraful Român”, nr. 147, Sibiu, 18/31 Decembrie 1918, p. 140.

²⁹ *Generalul Berthelot în Sibiu*, p. 547; A. Tatu, S. Borș, B. Andriescu, *op. cit.*, p. 125.

³⁰ Sibiu, Veștem, Cârța, Boița, Racovița, Sebeșu de Jos, Sebeșu de Sus, Mohu, Fofeldea, Hosman, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Săcădate, Sărata, Scorei, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Cârțișoara, Colun, Glâmbocă, Feldioara, Viștea de Jos, Sadu, Poplaca, Bungard, Miercurea, Apoldu de Jos, Apoldu de Sus, Ludoșu Mare, Ludoșu Mic, Topârcea, Dobârca, Gârbova, Cărpiniș, Sângătin, Cunța, Drașov, Vingard, Doștat, Rășinari, Cut, Avrig, Bradu, Lancrăm, Slimnic, Ocna Sibiului, Nocrich, Cornățel, Nucet, Himbadul, Chirpăr, Altâna, Bendorf, Țichindeal, Vurpăr, Nou Săsesc, Loamneș, Șelimbăr, Șura Mică, Șura Mare, Gușterița, Hamba, Cașolt, Ighișdorf, Turnișor, Rusciori, Marpod, Ilimbav, Ruși, Tâlmăciu Mare, Tâlmăcel, Roșia, Cristian, Porcești, Orăștie, Cugir.

³¹ *Generalul Berthelot în Sibiu*, p. 547. În raportul *Cronica Generalul Berthelot în Transilvania* din „Luceafărul”, nr. 2, Sibiu, 1919, p. 44, numărul participanților la „conductul etnografic” este de 35-40.000 de persoane.

³² Sunt menționate doar localitățile de unde s-au identificat, ca fiind certe, fotografiile.

³³ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu. Colecții speciale. Iconografie.

³⁴ O mare parte a fotografiilor se păstrează în colecția privată Răzvan Pop.

reconstituite, sibienii au prezentat „claca”, printr-un convoi ce aducea snopi de grâu, cântând „Dealul Mohului, umbra snopului”. Extrem de apreciat a fost „carul copiilor”, aranjat de doamna preoteasă Boiu, soția preotului Boiu din suburbia iosefină, din care fetița Lucia Apolzan a coborât și a rostit următoarele versuri în limba franceză [traducere în română]: „Din carul nostru frumos împodobit / Cu flori și cu copii, / Am coborât pentru a striga: / Trăiască Berthelot! și Trăiască Franța!”; generalul, profund emoționat, a sărutat pe copilă de două ori³⁵.

Veștemul a participat cu 4 călăreți care încadrau, în cele patru colțuri, grupul de peste 300 de persoane³⁶.

Din localitatea Săcădate s-au remarcat: „carul miresei” (interpretată de Maria Măharu, născută Pavel) tras de patru cai; „carul cu lada de zestre”; două care ce aduceau pe fruntașii satului: preoții Constantin Prie și Ion Dragomir, notarul Simion Grădinar, învățătorii Ilie Aleman și Octavian Sumea cu doamnele lor; și acest grup a numărat peste 300 de persoane³⁷.

Marpodul a participat cu un grup de peste 200 de persoane³⁸.

Din Poplaca au mers peste 20 de călăreți și peste 100 de persoane³⁹.

Satul Rășinari, situat la doar câțiva kilometri depărtare de Sibiu, a ajuns la „conduct” cu 65 de călăreți, în frunte cu notarul comunal, Valerie Prie; cu corul din localitate compus din 50 de bărbați și femei având furci de tors în mâini; cu 12 călușari conduși de vătaful Dan Țincu, vătaf care, înainte de a începe dansul, a pășit cu mare îndrăzneală spre generalul Berthelot și-a ridicat pălăria, a salutat militărește și i-a spus: „Trăiți, domnule general! Sunt Dan Țincu, vătaful călușarilor din Rășinari!”; cu un car tras de boi ilustrând nunta românească tradițională (interpreți: mireasă – Dobrița C. Mitrea, mire – Dumitru A. Giurcoiu, nași – Șerban Ilcuș cu soția Paraschiva), urmat de carul cu zestrea miresei. „Conductul” celor din Rășinari a fost aranjat și condus de Aurelia Goga; numărul total al persoanelor din grup a fost de 500⁴⁰.

Din Cut (județul Alba) au participat 70 de flăcăi, îmbrăcați cu „zeghii de lână albă”, curată, îmbujorați de „sucul viței lui Noe”⁴¹.

Ocna Sibiului s-a remarcat cu o ceată de mineri (băieși), îmbrăcați în portul lor alb, „înarmați” cu ciocane și alte unelte pentru crăpat sarea, cu 16 călușari, aclamați de general văzându-le jocul frumos, și cu un car tras de șase boi, reconstituind nunta țărănească cu toate obiceiurile ei locale; cu un grup de secerători și secerătoare, cu snopi de grâu și securi pe umăr, în cântece de buzdugan; grupul a fost compus din

³⁵ Ioan Georgescu, *Generalul Berthelot la Sibiu*, în „Românul”, nr. 1, Arad, 1/14 ianuarie 1919, p. 4; *Generalul Berthelot în Sibiu*, p. 547.

³⁶ I. Georgescu, *Generalul Berthelot la Sibiu*, p. 4.

³⁷ *Ibidem*, p. 4-5.

³⁸ *Ibidem*, p. 5.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*. Vezi și *Generalul francez Berthelot la Sibiu. Conductul etnografic. Defilarea companiei de onoare. Plecarea generalului la Brașov. Grupurile satelor pe străzile orașului. Însemnări*, în „Foaia Poporului”, anul XXVII, nr. 1, Sibiu, 1/14 Ianuarie 1919, p. 4.

⁴¹ *Ibidem*.

peste 1.000 de persoane aduse cu un tren special⁴².

Din Cornăești au luat parte la paradă 12 călăreți și alte 200 de persoane, iar din Cristian peste 200⁴³.

De la Orăștie (județul Hunedoara) s-a prezentat un grup de călușari îmbrăcați în costume naționale, recrutați din rândul „Reuniunii zidarilor”, conduși de vătaful Ioan Jurca⁴⁴.

Evenimentele zilei de 2 ianuarie 1919 s-au încheiat după ora 12 și trei sferturi, cu defilarea corpului de vânători (care au dat onorul) și cu plecarea generalului spre gară, unde îl aștepta trenul spre București⁴⁵. Străzile Sibiului au continuat să răsună de cântecele grupurilor care se îndreptau, în ordine, spre porțile din afară ale orașului⁴⁶.

Cei prezenți la „conductul etnografic”, din satele Sibiului, au arătat ceea ce aveau mai frumos: portul popular de sărbătoare și tradițiile, cea mai ușor de reconstituit fiind nunta tradițională (Rășinari, Ocna Sibiului, Săcădate). Pentru fotografii Emil Fischer a fost important pitorescul evenimentului. Privind cadrele și unghiurile de unde au fost realizate fotografiile, am constatat că cele mai multe imagini au fost immortalizate din centrul Pieței Mari. Nu am descoperit imagini de pe traseul „conductului” (care a străbătut străzile Cisnădiei – azi Nicolae Bălcescu, Șaguna – azi Andrei Șaguna și Schiwis – azi Bulevardul Victoriei)⁴⁷. Emil Fischer a fotografiat doar grupuri aflate în defilare în momentul trecerii prin fața generalului Berthelot și a oficialităților. S-au păstrat doar câteva imagini cu grupuri de săteni aflate la intrarea în piață, în timpul pregătirii pentru defilarea propriu-zisă. Probabil, era mai dificil pentru fotograf să-și mute aparatul în alte locații, având nevoie de timp mai îndelungat pentru a-și pregăti cele necesare pentru obținerea unei fotografii cât mai clare și cât mai sugestive.

La câteva zile după „conduct”, în ziarul „Foaia Poporului” apărea un anunț în care se spunea: „Defilarea noastră pe dinaintea generalului francez a fost fotografiată în mai multe feluri. Aceste fotografii se isprăvesc zilele acestea, le vom pune spre vedere în vitrina Librăriei noastre (strada Măcelarilor, nr. 12), de unde se pot cumpăra. Cei ce doresc să aibă astfel de fotografii ale diferitelor sate, călușeri, călărași etc. să poștească ocazional a le vedea”⁴⁸. Anunțul a fost ulterior simplificat ca text și a crescut frecvența apariției acestuia în presa locală: „Fotografii de la primirea generalului Berthelot în Sibiu și la Săliște se află spre vânzare în mare alegere la Librăria Foaia Poporului”. Sunt diferite grupuri de pe

⁴² *Ibidem*. Pe una din fotografiile apărute în ziarul „Tribuna Sibiului”, apare eronat explicația: „Sibiu. Piața Mare. 1 Ianuarie 1919. Aspecte de la defilarea organizată în cinstea Generalului Berthelot; trec reprezentanți ai reuniunilor de femei și ai corpului sanitar”. Potrivit presei vremii, la „conductul etnografic” de la Sibiu, din 2 ianuarie 1919, nu a participat niciun grup de sanitari. Portul specific băieșilor din Ocna Sibiului a fost cauza confuziei.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Generalul Berthelot în Sibiu*, p. 547.

⁴⁶ *Ibidem*. Andrei Bârseanu, *După Conductul etnografic din 2 Ianuarie 1918*, în „Telegraful Român”, nr. 149-150, Sibiu, 25 Decembrie 1918/7 Ianuarie 1919, p. 548.

⁴⁷ *Generalul Berthelot în Sibiu*, p. 547.

⁴⁸ „Foaia Poporului”, anul XXVII, nr. 1, Sibiu, 1/14 ianuarie 1919, p. 7.

satele noastre, fotografiate foarte frumos”⁴⁹.

Concluzii.

În încheiere se impun câteva concluzii referitoare la fotografiile realizate în timpul „conductului etnografic” de la Sibiu și păstrate până în zilele noastre:

- pentru fotograful Emil Fischer a fost important evenimentul din 2 ianuarie 1919 și susținem ipoteza că imaginile surprinse au fost vândute editorilor pentru a obține banii necesari traiului de zi cu zi (nu știm prețul lor de atunci, dar știm cât valorează ele în zilele noastre);

- încă nu au fost scoase la iveală din colecțiile muzeale și private toate imaginile ilustrând „conductul etnografic”; o mare parte dintre cele care au apărut în mediul online – și îl prezintă în prim-plan pe generalul Henri Berthelot – au fost datate greșit (1 ianuarie 1919 este, de fapt, 2 ianuarie 1919);

- în încercarea noastră de identificare a fotografiilor unde nu s-a păstrat imaginea clară a pancartei cu numele localității, criteriul principal a fost portul popular, dar, am întâmpinat dificultăți deoarece, în cei 100 de ani cât au trecut de la eveniment, portul popular s-a modificat încontinuu, costumele de Săliște a devenit port național purtat în toate localitățile județului Sibiu și chiar în tot sudul Transilvaniei; mai mult de atât, portul îmbrăcat cu mândrie de cei care au trecut prin fața generalului Berthelot era cel purtat iarna, iar hainele groase, confecționate din postav, au acoperit elemente importante de identificare a unor detalii specifice care se regăsesc pe iele femeilor, la croiala vestelor sau a pieptarelor, stabilirea localității de proveniență a participanților fiind astfel aproape imposibilă;

- negreșit, imaginile cu ajutorul cărora s-a făcut reconstituirea istorică de la Sibiu sunt importante surse documentare în descifrarea și în ilustrarea evenimentului desfășurat la 2 ianuarie 1919.

Lista ilustrațiilor (colecția privată Răzvan Pop):

Fig. 1 – Generalul Henri Berthelot și membrii Consiliului Dirigent în fața pavilionului din Piața Mare.

Fig. 2 – Car ilustrând obiceiul secerișului la Sibiu.

Fig. 3 – Grupul locuitorilor din Marpod, participanți la „conductul etnografic”.

Fig. 4 – Grupul băieșilor din Ocna Sibiului.

Fig. 5 – Grupul locuitorilor din Cornățel, participanți la „conductul etnografic”.

Fig. 6 – Grup de călușari din Orăștie.

⁴⁹ „Foaia Poporului”, anul XXVII, nr. 5, Sibiu, 17 ianuarie/9 februarie 1919, p. 7; nr. 6, 2/17 februarie 1919, p. 7; nr. 7, 10/23 februarie 1919, p. 7.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

**AJUTOARE ACORDATE VICTIMELOR
ATROCITĂȚILOR MAGHIARE PRIN
„FONDUL JERTFELOR LINIEI DEMARCAȚIONALE” (1919)**

VASILE MĂRCULEȚ*
ALEXANDRU BUCUR**

**DES AIDES ACCORDÉES AUX VICTIMES
DES ATROCITÉS HONGROISES PAR LE
„FOND DES VICTIMES DE LA LIGNE DE DÉMARCACTION” (1919)**

RÉSUMÉ

En 18 mars 1919, en réplique aux atrocités hongroises contre les Roumains de l'ouest de la ligne de démarcation, on a été créé le Fond des victimes de la ligne de démarcation. L'initiative de la constitution de celui-ci a appartenu à la Réunion des femmes roumaines de Sibiu. Par l'intremise des collectes réalisées on envisageait aider les victimes des barbaries hongroises. Jusqu'à la date de 28 juin 1919, dans le compte du fond s'est entassée la somme de 541.476 couronnes et 65 fillers. Le total a été plus 700.000 couronnes. Par l'intremise du fond, les victimes des atrocités hongroises ont reçu des aides financières et des produits alimentaires. Selon les informations de la presse du temps, le total des aides accordées aux victimes de la répression hongroise jusqu'au 16 juillet 1919, s'est élevé à 215.500 couronnes.

Mots clés: le Fond des victimes de la ligne de démarcation, la Réunion des femmes roumaines, Sibiu, Arad, Bihor, Maramureș.

Unirea Transilvaniei cu România, proclamată de marea adunare a națiunii române, desfășurată la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, a determinat o puternică efervescență națională în rândul tuturor locuitorilor români ai provinciei. Pe plan extern, actul de la Alba Iulia, recunoscut de Puterile Aliate, a fost puternic contestat de statul maghiar, care a recurs inclusiv la folosirea forței armate pentru împiedicarea lui.

Fondul jertfelor liniei demarcaționale.

Oprirea ofensivei armatei române, în urma dispozițiilor comandamentului aliat, a încurajat forțele maghiare să reia acțiunile antiromânești, încălcând cu bună știință hotărârile internaționale. Profitând de oprirea ofensivei armatei române în Transilvania, forțele armate ale Ungariei au ocupat întinse regiuni din vestul provinciei, situate în zona liniei de demarcație stabilită de Aliați. Scopul

* Profesor, doctor în istorie, Colegiul Tehnic „Mediensis” – Mediaș;
e-mail: vasilemarculeț@gmail.

** Colonel în rezervă, doctor în istorie, Sibiu; e-mail: albucur61@gmail.com.

acestor acțiuni este clar semnalat de Constantin Kirițescu, care consemna că „recăștigarea Ardealului este acum obiectivul principal al eforturilor lor”¹.

Regimul de ocupație, a avut un pronunțat caracter antiromânesc. El a supus populația românească unor violențe și abuzuri greu de imaginat². Presa românească a vremii, din Transilvania îndeosebi, a semnalat, de altfel, atrocitățile la care au fost supuși locuitorii români indiferent de statutul lor social³. Represiunea maghiară a cunoscut o intensitate deosebită, mai ales după constituirea Republicii Ungare a Sfaturilor, de sorginte bolșevică (21 martie 1919).

În aceste momente dificile, solidaritatea românilor de pretutindeni avea să se manifeste cu pregnanță. În sprijinul fraților lor din zona liniei de demarcație, năpăstuiți de ocupații unguri, locuitorii din restul provinciei au venit, atât prin strângerea de fonduri în bani, cât și prin donații de bunuri materiale și produse alimentare.

Inițiativa colectării de fonduri bănești și de ajutoare materiale, în vederea ajutorării românilor din zona liniei de demarcație, supuși represiunilor maghiare, a revenit femeilor române din Sibiu și din împrejurimi. În adunarea Reuniunii Femeilor Române din Sibiu din 18 martie 1919, acestea au decis înființarea „Fondului jertfelor liniei demarcaționale” sau „liniei de demarcație”. Scopul fondului, care urma să se constituie din „colecte, chete, daruri ori alte ofrande de la locuitorii întregii țări românești, precum și de la oficii publice, bisericești, institute particulare și de umanitate”, era acela de a veni în ajutorul victimelor violențelor maghiare⁴.

Administrarea fondului era încredințată Institutului Financiar și de Credit (Banca) „Albina” din Sibiu, către care trebuiau trimise „direct toate ofrandele”, distribuirea ajutoarelor urmând a se realiza „prin Comitetul executiv cu ajutorul organelor ce va afla de cuviință”, iar termenul final de încheiere a strângerii contribuțiilor era fixat pentru 1 mai 1919⁵. Însă, așa cum informațiile o vor arăta, această dată avea să fie prelungită ulterior, fără a mai fi stabilită una finală.

Acceptarea de către Banca „Albina” a solicitării adresate în acest sens de Catinca Bârseanu, președinta Reuniunii Femeilor Române din Sibiu este confirmată de un proces-verbal, încheiat în ședința VIII din 25 martie 1919, la care au participat factorii de decizie ai instituției: Ilie Beu (președinte), Iosif Lissai (referent), Ion Vătășan (notar), Andrei Bârseanu, Vasile Bologa, Ion I. Lapedatu, Ioan Lupaș, Gavril Precup și Ioan Stroia (membri) și Octavian

¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 417.

² Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 162-163; C-tin. Kirițescu, *op. cit.*, p. 417.

³ „Telegraful Român”, anul LXVII, nr. 27, Sibiu, 7/20 martie 1919, p. 2; nr. 47, 20 mai 1919, p. 2-3.

⁴ *Ibidem*; Cf. V. Mărculeț, Al. Bucur, *Constituirea și funcționarea „Fondului jertfelor liniei demarcaționale” (1919), reflectată în presa românească din Transilvania*, în „Misiunea”. Revista Centrului de Cercetare a conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României «General Paul Teodorescu», V, 1 (5), 2018, p. 167-180.

⁵ *Ibidem*.

Russu (jurisconsult)⁶. Cu privire la solicitarea făcută de Comitetul executiv al „Reuniunii femeilor române din Sibiu”, prin glasul președintei sale, în procesul-verbal se precizează: „Doamna Catinca Bârseanu, în numele Comitetului executiv al femeilor române din Sibiu și jur, cere ca institutul să primească administrarea fondului de ajutorare a jertfelor sălbăticiilor ungurești săvârșite asupra populației românești dincolo de linia de demarcație și să încredințeze un funcționar, care să prezinte Comitetului executiv în fiecare săptămână un tablou despre încasări”⁷. Exprimându-și acordul cu privire la solicitarea femeilor din Sibiu și jur, participanții la ședință puneau următoarea rezoluție: „Institutul primește administrarea fondului în sensul dispozițiilor fixate de comitetul femeilor române și încredințează cu purtarea socotelilor pe funcționarul Enea Hocman”⁸.

De asemenea, în acțiunea de strângere a colectelor s-au implicat activ patru ziare din Transilvania: „Telegraful Român”, „Patria”, „Renașterea Română” și „Unirea Poporului”. De altfel, din paginile lor dispunem de cele mai consistente informații cu privire la evoluția „Fondului jertfelor liniei demarcaționale”, la modul cum s-a constituit acesta, la valoarea donațiilor, la felul în care au fost folosite acestea și cine au fost beneficiarii lor.

Primul organism care a deschis seria contribuțiilor a fost Corpul Voluntarilor Ardeleni. Membrii săi au contribuit cu suma de 10.000 de coroane⁹. În scurt timp, contribuțiile au început să curgă de pe întreg spațiul locuit de români, astfel că, în conformitate cu cifrele publicate în „Telegraful Român”, nr. 29, din 12/25 martie 1919, în numai câteva zile de la înființare se strânseseră în fond 34.362 de coroane¹⁰.

Inițiativa femeilor din Sibiu a generat o adevărată efervescență în întreg spațiul românesc. Au răspuns imediat apelului Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, alte reuniuni ale femeilor, simpli particulari, asociații profesionale, comunități locale, instituții ale administrației publice, instituții religioase, juridice, științifice și culturale, societăți comerciale și financiare, atât din Transilvania, cât și din Vechiul Regat sau chiar din afara granițelor (Ungaria), dar și eșaloane ale armatei și jandarmeriei.

Parcurgerea presei ne arată faptul că strângerea de fonduri pentru victimele atrocităților maghiare de dincolo de lina de demarcație nu s-au oprit la 1 mai 1919, așa cum fusese stabilit inițial, ci a continuat și după această dată. La sfârșitul lunii iunie 1919, moment de la care dispunem de ultimele informații transmise presei cu privire la situația donațiilor pentru „Fondul jertfelor liniei demarcaționale”, suma acestora se ridică la 541.476 coroane și 65 de filleri¹¹.

⁶ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fond „Albina”, inventar 47, Inventarul registrelor, Banca „Albina” Sibiu, 1871-1951, registrul nr. 21, f. 92.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Telegraful Român”, anul LXVII, nr. 29, Sibiu, 12/25 martie 1919, p. 3.

¹⁰ *Ibidem*; „Renașterea Română”, anul I, nr. 55, Sibiu, 13/26 martie 1919, p. 2; „Patria”, anul I, nr. 33, Sibiu, 25 martie 1919, p. 3.

¹¹ „Telegraful Român”, anul LXVII, nr. 60, Sibiu, 28 iunie 1919, p. 7.

De la sfârșitul lunii iunie 1919 nu mai dispunem de informații, provenite din presă, cu privire la noi colecte pentru „Fondul jertfelor liniei demarcaționale”. Nici documentele Băncii „Albina”, referitoare la fond, respectiv majoritatea registrelor acestei instituții financiare, pe anul 1919, solicitate Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, nu ne-au fost accesibile, ele neputând fi identificate. În consecință, ne-am văzut siliți să admitem ca sumă finală, intrată în contul „Fondului jertfelor liniei demarcaționale”, cea de „peste 700.000 coroane”, avansată de Catinca Bârseanu și V. Bologa în „Raportul general pe anii 1917/18 și 1918/19”, al Comitetului executiv al Reuniunii Femeilor Române din Sibiu, publicat în 1919¹².

Alături de bani, în „Fondul jertfelor liniei de demarcație”, s-au colectat și unele bunuri materiale și produse alimentare. Ziarul „Telegraful Român”, nr. 59, din 26 iunie 1919, spre exemplu, înregistrează faptul că locuitorii din satul Boian, județul Târnava Mică (azi, în județul Sibiu) au mai predat Comitetului executiv „61 feldere de porumb și diverse albituri”¹³. Întrucât o ferdelă de porumb cântărește 13-14 kg, putem estima că donația locuitorilor din Boian s-a ridicat la circa 800-850 kg.

Distribuirea de ajutoare.

Concomitent cu strângerea de fonduri, s-a procedat și la acordarea unor ajutoare din „Fondul jertfelor liniei demarcaționale” locuitorilor afectați de abuzurile maghiare. Atenția administratorilor fondului a fost îndreptată cu predilecție spre locuitorii din regiunile vestice ale Transilvaniei.

În acest punct al demersului nostru, facem precizarea că acțiunea de acordare de ajutoare victimelor atrocităților maghiare din zona liniei de demarcație nu a putut fi întreprinsă până în a doua jumătate a lunii aprilie 1919, respectiv atât timp cât respectivele teritorii s-au aflat sub controlul trupelor maghiare. Abia după declanșarea ofensivei armatei române, la mijlocul lunii aprilie, și alungarea forțelor maghiare din regiune acest lucru a devenit posibil.

Din informațiile transmise ziarului „Telegraful Român”, aflăm și cum au fost distribuite, cel puțin, o parte din sumele colectate. Astfel, până la 24 aprilie 1919, suma ajutoarelor împărțite celor care s-au adresat Comitetului executiv al fondului se ridica la 10.050 de coroane¹⁴. Două zile mai târziu, într-un comunicat al Comitetului executiv al „Fondului jertfelor liniei demarcaționale” din 26 aprilie se preciza că „acest comitet a împărțit până acuma deja, pe baza cererilor întrate, peste 28.000 coroane, în care se cuprind anticipațiile date pentru comunele Sighiștel și Sebeșul Mare”¹⁵.

O amplă campanie de distribuire de ajutoare s-a desfășurat în perioada

¹² *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anii 1917/19 și 1918/19*, Sibiu, 1919, p. 15; Cf. Valeria Soroștineanu, *Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial*, în „Astra Sebesiensis”, 2, Sebeș, 2016, p. 69.

¹³ „Telegraful Român”, anul LXVII, nr. 59, Sibiu, 26 iunie 1919, p. 6.

¹⁴ *Ibidem*, anul LXVII, nr. 39, Sibiu, 24 aprilie 1919, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*, anul LXVII, nr. 40, Sibiu, 26 aprilie 1919, p. 3.

7-16 mai 1919, în județele Hunedoara, Arad și Bihor. În acest scop, o delegație a Comitetului executiv al „Fondului jertfelor liniei demarcaționale”, formată din Letiția Bologa, Tia Chirola și Enea Hocman, casierul fondului, s-a deplasat pe traseul Sibiu-Deva-Brad-Baia de Criș-Hălmaj-Ciuci-Lazuri-Criștior-Vaşcău-Câmp-Lunca-Câmpani-Sighiștel-Beiuș-Oradea, pentru a distribui ajutoare.

Potrivit relatării din „Telegraful Român”, nr. 47 din 20 mai, la Deva, 15 elevi de la cursul de secretari comunali, fii ai unor refugiați lipsiți de mijloacele necesare existenței, au primit drept ajutor 3.000 de coroane¹⁶.

Ajutoare consistente au fost acordate locuitorilor unor sate din județul Arad. La Hălmaj (azi Hălmagiu, județul Arad), s-au lăsat protopopului Lazăr 1.000 de coroane pentru preotul Nicolae Sirca, din Vidra (județul Arad), jefuit de unguri, și 2.000 de coroane pentru țăranul Silviu Șuba, din Țohești (județul Arad), a cărui casă fusese incendiată¹⁷.

De o atenție aparte s-au bucurat locuitorii unor localități din fostul județul Bihor, grav afectați de atrocitățile maghiare. La Ciuci (azi Vârfurile, județul Arad), preotul Nicolae Baltă, care suferise mari pagube a primit 1.000 de coroane, iar restul locuitorilor 5.200 de coroane¹⁸. La Lazuri (județul Satu Mare) s-au dat 18 ajutoare în valoare de 8.600 de coroane¹⁹. La Criștior (azi Crișcioru de Jos, județul Bihor) s-au dat 15 ajutoare însumând 9.500 de coroane²⁰. În Câmp (județul Bihor), văduva lui Vasile Rădac, ucis de unguri, și cei 9 copii ai său au primit un ajutor de 3.000 de coroane²¹. La Lunca (județul Bihor) au fost distribuite cinci ajutoare în valoare de 2.300 de coroane, iar preotului Valer Moga i-au fost lăsate 2.000 de coroane, pentru văduva lui George Perța, din Hotar (județul Bihor), ucis de secui²². În Câmpanii de Jos (județul Bihor) au fost distribuite 12 ajutoare în sumă de 7.800 de coroane, iar în Câmpanii de Sus (județul Bihor) 32 de ajutoare însumând 15.800 de coroane²³. La Sârbești (județul Bihor) i-au fost înmânate preotului Ignatie Porje 1.000 de coroane pentru văduva lui Iacob Vasilie, ucis de secui, și celor 6 copii ai săi²⁴. La Sighiștel (județul Bihor), sat devastat de unguri, în care s-au înregistrat 13 morți și numeroși răniți, 28 de familii au primit ajutoare în sumă de 40.300 de coroane²⁵. Ajutoare bănești, în sumă neprecizată, au primit și unii locuitori din Drăgănești (județul Bihor)²⁶.

Un simplu calcul arată că în timpul acestei acțiuni au fost distribuite ajutoare însumând 102.500 de coroane. Acestora li se adaugă ajutoarele neprecizate de la Drăgănești.

¹⁶ *Ibidem*, anul LXVII, nr. 47, Sibiu, 20 mai 1919, p. 2.

¹⁷ *Ibidem*, anul LXVII, nr. 47, Sibiu, 20 mai 1919, p. 3; *Ibidem*, anul LXVII, nr. 57, Sibiu, 21 iunie 1919, p. 6.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

Potrivit ziarului „Renașterea Română”, nr. 97 din 21 mai 1919, cu prilejul acestei acțiuni, a fost distribuită suma de 111.500 coroane unui număr de 228 de familii²⁷. Acest lucru ne permite concluzia că la Drăgănești au fost distribuite 9.000 de coroane.

La 9 iunie 1919, Comitetul executiv al „Fondului jertfelor liniei demarcaționale” anunța într-un scurt comunicat sistarea ajutoarelor sub această formă, stabilind totodată, modul cum acestea urma a fi distribuite pe viitor. Comunicatul, publicat în ziarul „Patria”, nr. 89, preciza: „Comitetul executiv «Fondul jertfelor liniei de demarcație» a decis sistarea ajutoarelor deoarece sumele disponibile se vor împărți pentru victimele liniei demarcaționale numai la fața locului”²⁸.

O serie de informații cuprinse în presa vremii ne permit constatarea că în perioada următoare, acordarea de ajutoare din „Fondul jertfelor liniei demarcaționale” a continuat. Acum au fost acordate populației românești, afectată de abuzurile maghiare noi ajutoare în bani și alimente.

Pentru ducerea la îndeplinire a acestor acțiuni umanitare, la 23 iunie o altă delegație a femeilor din Sibiu, formată din Catinca A. Bârseanu, Regina Dragomir și Eugenia Tordășianu a întreprins o nouă campanie de distribuire de ajutoare. Zonele aflate în atenția acestora au fost cele din nord-vestul Transilvaniei.

Noua acțiune de distribuire de ajutoare este înregistrată de ziarul „Patria”, nr. 120 din 16 iulie 1919, în care se arată că în colaborare cu viceprefectul județean Tămaș, delegația femeilor din Sibiu a cumpărat pentru locuitorii unor așezări situate între Cluj și Oradea un vagon de făină de porumb, respectiv 10.000 kg, la un preț de aproape 16.000 de coroane. Făina cumpărată a fost apoi distribuită gratuit, astfel: 3.000 kg în Ciucea, 1.500 kg în Egeriște, 1.200 kg în Bologa, 1.500 kg în Poieni și 1.800 kg în Sebeșel²⁹. Restul de 1.000 kg de făină și 75.000 de coroane, „în bani gata, s-a distribuit între văduvele și orfanii de război și bărbații invalizi ori răniți în luptele ce s-au dat în timpul din urmă în acele părți”, se precizează în ziar³⁰.

Cu același prilej, au fost acordate ajutoare, constând în produse alimentare, și unei părți a locuitorilor români din Maramureș. Acțiunea, desfășurată cu concursul generalului Traian Moșoiu și a colonelului Banciu, a constat în distribuirea către populația lipsită de resurse din regiune a două vagoane de făină de secară și a unui vagon de cartofi³¹.

²⁷ „Renașterea Română”, anul I, nr. 97, Sibiu, 21 mai 1919, p. 3; Cf. Valeria Soroștineanu, *art. cit.*, p. 69.

²⁸ „Patria”, anul I, nr. 89, Sibiu, 6 iunie 1919, p. 2.

²⁹ „Patria”, anul I, nr. 120, Sibiu, 16 iulie 1919, p. 3; *Anuarul pe anii 1917/19 și 1918/19*, p. 15; Cf. Valeria Soroștineanu, *art. cit.*, p. 69.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Anuarul pe anii 1917/19 și 1918/19*, p. 15; Cf. Valeria Șoroștineanu, *art. cit.*, p. 69-70.

Considerații finale.

Ca răspuns la atrocitățile maghiare împotriva românilor de la vest de linia de demarcației, în 18 martie 1919 a fost înființat „Fondul jertfelor liniei demarcaționale”. Inițiativa constituirii acestuia a fost Reuniunea Femeilor Române din Sibiu. Prin intermediul colectelor realizate urma să se vină în ajutorul victimelor barbariilor maghiare.

Până la data de 28 iunie 1919 a intrat în contul fondului suma de 541.476 coroane și 65 de fileri. Suma finală colectată a ajuns la peste 700.000 coroane. Pe lângă colectele în bani, unele comunități locale au făcut și donații în produse alimentare

Prin intermediul fondului, victimele atrocităților maghiare au primit ajutoare în bani și produse alimentare. Potrivit informațiilor din presa vremii, suma ajutoarelor acordate până în 16 iulie 1919, victimelor represiunilor maghiare, s-a ridicat la 215.500 coroane.

CENTENARUL MARII UNIRI ÎN ZONA TRANSFRONTALIERĂ A MARAMUREȘULUI

PAPARIGA MARIA*

THE CENTENARY OF THE GREAT UNION IN THE CROSS-BORDER AREA OF MARAMURES

ABSTRACT

This article wants to highlight how the events spent 100 years ago is still kept in the memory of the people who live in the Romanian-Ukrainian cross-border area. Its content is based on historical information already known as well as interviews with some people: Ukrainians living today in Romania and Romanians living today in Ukraine. Two important issues have been noted: although historical changes in a border area can greatly influence people's lives, the simple people who lived in the village were more concerned about their day-to-day problems, but there are also people who are aware of the historical changes that took place 100 years ago, especially the people who were connected with the cultural environment, or people whose ancestors took part in these events directly.

Keywords: Centenary, Great Union, cross-border area, Romanian, Ukrainian, Maramures, interview.

Marcarea unui secol de existență statală constituie pentru orice cetățean al unei țări un moment de extremă importanță, în orice colț de țară s-ar afla. Cu atât mai mult, într-o zonă de graniță, în care evenimentele istorice care se petrec la un moment dat influențează cel mai mult locuitorii acelei zone. Dar ce este și mai important, este să surprindem modul în care cele întâmplate acum o sută de ani mai sunt cunoscute de populația actuală, dacă au rămas în memoria oamenilor locului sau dacă atunci, sau acum, au avut sau au o anume semnificație. Acesta este și scopul prezentei lucrări, ca printr-o cercetare de teren, să se evidențieze cum este perceput Centenarul Marii Uniri de către populația din această zonă, mai exact de către populația ucraineană din România și populația românească din Ucraina.

Înainte de Primul Război Mondial, în zona la care face referire prezenta lucrare, nu exista granița pe râul Tisa, Maramureșul era cu două treimi mai mare, față de cel actual, teritoriul său extinzându-se pe teritoriul de azi al Ucrainei. Multe dintre denumirile de azi ale satelor de pe malul Tisei au corespondent și în satele de pe teritoriul Ucrainei de azi: Bocicoiu Mare, Lunca la Tisa, partea de vest a localității Valea Vișeuului de azi, mai păstrează denumirea de „Bilenska”, după numele pârâului „Bilei Potik” până la care, partea aceasta a satului aparținea de localitatea ucraineană Trebușa, azi Dilove, de pe teritoriul Ucrainei.

* Profesor, Școala Gimnazială Valea Vișeuului; e-mail: paparigamaria@yahoo.com.

Atingerea scopului unei astfel de cercetări s-a dovedit nu tocmai ușoară, pentru că oamenii care au trăit în mod direct evenimentele de acum o sută de ani nu mai sunt în viață și atunci singura speranță sunt oamenii mai în vârstă, sau care au păstrat în memoria lor poveștile părinților, ale bunicii lor, sau chiar ale altor persoane care au luat parte în mod direct la evenimente. Această cercetare a fost posibilă grație unui proiect intitulat „Istorie, oameni și granițe”, derulat de Asociația Sinaptică Maramureș, cu finanțarea Administrației Fondului Cultural Național – AFCN.

Cercetarea s-a bazat pe interviurile orale ale persoanelor mai în vârstă, pe documente de arhivă, precum și pe arhivele personale ale locuitorilor din următoarele localități: Valea Vișeuului, Repedea (România), Rahâv, Seredne Vodiane, Dilove, Apșa (Ucraina). O atenție sporită trebuia acordată faptului că de-a lungul Tisei, de o parte și de cealaltă a graniței, azi există, atât sate ucrainene, cât și sate românești. De exemplu, localitățile ucrainene din Maramureș, Valea Vișeuului și Lunca la Tisa se învecinează tot cu localități ucrainene din Ucraina, în timp ce localitățile de la Bocicoiu Mare înspre orașul Sighetu Marmației se învecinează cu localități din Ucraina în care locuiesc foarte mulți români. Astfel, nu se poate pretinde ca pentru locuitorii români sau ucraineni din satele aflate în zona transfrontalieră a Maramureșului, semnificația Centenarului Marii Uniri să fie aceeași.

O primă remarcă ce trebuie făcută este faptul că oamenii știu că omenirea a cunoscut două războaie mondiale. Cele mai vii amintiri sunt legate de evenimentele care au avut loc în cel de-al Doilea Război Mondial. În cazul localității Valea Vișeuului persistă amintirea distrugerii podului de peste Tisa care lega cele două maluri ale Tisei, sau faptul că nu exista granița pe acest râu și oamenii umblau unii la alții, încheiau căsătorii, își lucrau pământul și dincoace și dincolo de Tisa. Iată cum sunt prezente aceste amintiri: „și zic faptul că-mi amintesc. Aveam nouă ani, și am fost cu mieii, în Ucraina, acolo, și mă uitam cum au minat podul. Și l-au aruncat sus, așa a picat și acesta, și celălalt”¹. Sau: „Știu când spărgeau podul unde au fost geamurile mai joase, la case, din cauza bubuiturii, acestea s-au spart. Nicolaie știa să povestească, pentru că era tatăl lui, în Primul Război. El știa foarte multe să povestească. Și frații lui au fost în război, dar ei au rămas în Trebușani (localitate vecină cu Dilove, azi în Ucraina) după ce s-a închis granița”².

Interesant este că pentru oamenii obișnuiți, evenimentele istorice nu au avut o importanță extraordinară de mare, sau faptul că evenimentele istorice petrecute după Primul Război Mondial nu au fost cunoscute îndeaproape. Pentru omul simplu de la țară a contat mai mult să-și poată lucra pământul, să poată avea grijă de familie și de gospodărie. Iată câteva mărturii în acest sens: „Asta nu știu. Nimic. Dar ce? A fost ca acum? Au fost așa intelectuali ca acum poporul? Atâția învățați? Atâtea profesii, tot? Aia, trebuia să cosești, să muncești, nu-i interesa asta despre Primul Război Mondial”³. Sau: „Mama mea a umblat într-o școală

¹ Interviu, Onujec Ana, Valea Vișeuului, 13.09.2018.

² Interviu, Petrețchi Ileana, Valea Vișeuului, 14.09.2018.

³ Interviu, Onujec Ana, Valea Vișeuului, 13.09.2018.

maghiară că nu a fost alta, dar după aceea s-au împărțit, după ce s-a pus granița, românii s-au separat. Demult a fost foarte mult pământ și animale, și oamenii munciau, altceva nu știau, nu se gândeau”⁴. Și mai elocventă mărturie este cea relatată de un locuitor român din Apșa de Mijloc, Ucraina, cătunul Dobric, care la întrebarea: „Când era mai bine ca să fiți român, când erau ungurii, cehii, rușii, când erau ucrainenii?”, la care răspunsul este: „Tata s-o bucurat că după Primul Război Mondial a venit acasă și a petrecut viața mai departe. De Marea Unire atât nu știu. Apoi mai vedem la știri ... important este că s-o gătat primul război”⁵. O altă opinie despre importanța anului 1918 pentru români, a unui român din Ucraina: „Lucrurile istorice ... pentru că, dacă s-ar pierde istoria, noi n-am ști de la început și până la gătat ... D-apăi, nu spunem, ce nu știm ... Di-atunci am și uitat, că eram tineri ...”⁶.

Din relatarea de mai sus se poate constata că oamenii sunt conștienți de influența faptelor istorice de la un moment dat, dar că nu le cunosc semnificația corectă sau prevalează faptele istorice reținute prin prisma unor povestiri care se referă mai mult la aspectele vieții private, cotidiene, ale unor persoane. Drept urmare, iată cum au fost reținute câteva aspecte ale participării unor persoane la Primul Război Mondial: „Am avut un uncheș, care, el, istorisă. După Primul Război Mondial ... o istorisit o istorisire frumoasă. Atunci o ales băieți, care o fost ... nu bătrâni, nu tineri ... Și spunea că o stat, un dărab, în România, îmi pare ... Dar noi, pă acele timpuri, n-am știut ce-i pâne de grâu, numai de mălai și tocană de mălai (mămăligă). Și pă ei, când i-o dus din aiesta teritorii, sub conducerea nemților, ungurilor, ei cât i-o ținut, i-o ținut un dărab și le-o dat și câte o sticlă de bere. O zâs că, la o lună de zâle, o pus fiecare câteva kilograme pe ei, înainte de-a mere a să lupta. Iar când o mârș a să lupta, o ajuns până în Italia. Când s-o întors înapoi, ne spunea cum îi pe acolo situația, ne spunea că mânca broaște ... la noi, de astea nu să folosesc. O fost și prizonieri, o stat câțva timp ... Și, când s-o întors înapoi, tot o țăpat ce-o luat pe ei, no fost numa’ de patruzăci de kilograme. Ș-o venit din Italia, să poate că tot drumul pă jos. În tri luni dă zile, tăt o venit pă jos. [...] și, noi din sat, pe-aici, când o fost pă război, o fost vremea prunelor și-atunci erau coșuri mari, și la moșu ăla era pământ mult și pruni mulți și cobora soldați, da’ nu sta, da’ noi, din sat, ... o știut moșu’ că, ceia, e soldat din război și le-o dat o șapcă de prune și câte-un pahar de lapte [...] da’ mulți erau ...”⁷.

În perioada la care face referire prezenta lucrare evenimentele istorice de importanță majoră pentru zona Maramureșului, sunt evenimentele care precedă sau succedă momentul Marii Uniri. Pe teritoriul românesc al Maramureșului, încă din luna noiembrie a anului 1918, s-au organizat adunări naționale, cum ar fi cea de la Sighet, din data de 22 noiembrie 1918, cu rolul de a pregăti delegații care să plece la Alba Iulia. Aici maramureșenii și-au susținut cu tărie cauza proprie, împotrivindu-se replicii lui Pop Ciceu: „Trăiască România Mare de la Nistru și

⁴ Interviu, Petrețchi Ileana, Valea Vișeului, 14.09.2018.

⁵ Interviu, Nuțu Nuțovici, Apșa de Mijloc, Ucraina, 28.08.2018.

⁶ Interviu, Gheorghe, Apșa de Jos, Ucraina, 28.08.2018.

⁷ Interviu, Gheorghe, Apșa de Jos, Ucraina, 28.08.2018.

până la Tisa”, deoarece nu doreau o graniță pe râul Tisa, dar au fost liniștiți că această declarație se referea la teritoriile dinspre Ungaria, în timp ce Maramureșul întreg, va rămâne al lor, ceea ce nu s-a întâmplat întocmai⁸.

În șirul proceselor de constituire a țărilor naționale, se înscriu și acțiuni foarte intense care s-au desfășurat pe teritoriul Ucrainei de azi, mai ales în zona Rahâv (Rahiv) și localitatea Iasinia (Frasin) unde, în perioada noiembrie 1918-iunie 1919, a existat chiar și o formațiune statală sub denumirea de Republica Huțulă, care dorea să se unească cu Republica Ucrainei Occidentale. Dar și asupra acestor teritorii, ca și asupra celor românești, se făceau presiuni din partea ungarilor pentru a se uni cu țara lor. Organele de conducere ale Republicii Huțule au susținut cu tărie împotrivirea față de această cerere, la congresele organizate la Budapesta și Sighet. Drept urmare, în aceste teritorii a fost instalat un regim de ocupație ungară. Împotriva acestei măsuri, locuitorii din Iasinia se vor revolta pe data de 8 ianuarie 1919, exact în ziua când se sărbătorea Crăciunul. Au fost luați foarte mulți prizonieri unguri. Cu scopul eliberării întregului Maramureș de sub administrația și armata ungară, trupele ucrainene pornesc pe linia căii ferate ce lega localitățile Iasinia și Sighet și se dau lupte în mai toate satele de pe râul Tisa (Rahâv, Bilen, Bocicoiu Mare) și din dreapta râului Vișeu, până în localitățile Leordina și Vișeu de Sus, azi pe teritoriul românesc. Ultima mare confruntare se dă în localitatea Cămara Sighet, de lângă orașul Sighetu Marmăției, în care intervine și armata română pe data de 16 ianuarie. Ucrainenii sunt înfrânți și toată zona ajunge sub stăpânire românească⁹.

Referitor la aceste evenimente există mărturii ale unor locuitori din satele învecinate cu localitatea Iasinia (devenită pentru scurt timp capitala Republicii Huțule, din Ucraina de azi), care mai țin minte relatări ale înaintașilor despre urmările bătăliei de la Cămara Sighet, și anume, înfrângerea armatei ucrainene de către cea românească și stabilirea dominației românești peste aceste sate, pentru o perioadă scurtă de timp: „Ca rezultat al Primului Război Mondial au luat naștere noi state. României i-a fost alipit Maramureșul, noi am trăit mai mult de un an sub administrația românească de război. Acea perioadă a satului o țin minte bine oamenii. Bunicii noștri exploatau sarea și o transportau pe plute pe cursul râului până la unguri, alții munceau în pădure ... Important este că noi, românii, nu ne-am simțit marginalizați, ci parte a unicului popor român ... Eu cred că Marea Unire a fost un lucru bun, cu toate că bunicii noștri nu au resimțit rezultate mari, pentru că «sub București», am fost totuși puțin – un an”¹⁰.

Această relatare este a unei foste învățătoare și este normal ca să se știe astfel de informații, sau cea care urmează, care este a unei femei al cărei tată a fost primar în localitatea Rahâv, Ucraina, timp de mai mulți ani: „Știu bine, despre acest eveniment – Primul Război Mondial – îmi povestea tatăl meu Nicolae Păpariga (1896-1984) ... Românii și-au format o țară a lor, iar noi,

⁸ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997, p. 209.

⁹ Iaroslav Zelenciuc, *Huțulia în anii Primului Război Mondial*, în „Ukraine in the World History”, nr.1 (50), 2014, p. 255.

¹⁰ Interviu, Lenuța Marina, localitatea Seredne Vodiane, Ucraina, 12.10.2018.

huțului-ucraineni, nu am avut propria noastră țară; o perioadă scurtă de timp am fost sub români, după aceea sub cehi și mai apoi sub unguri ... România s-a afirmat în Europa ca o țară națională și independentă, cu propriile sale instituții constituționale – bănci, bani, școli, poliție și așa mai departe ... În Rahâv noi nu am resimțit acest eveniment – Marea Unire ... Pe data de 8 ianuarie 1919, în localitatea Iasinia, a luat naștere Republica Huțulă, a cărei conducere s-a extins pe teritoriile estice ale Transcarpatiei. Pe data de 13 ianuarie, armata huțulă, sub comanda lui Ștefan Klociurak, a pornit cu un tren separat spre Sighetul maramureșean, au ocupat localitățile Kvasâ, Bilen și Rahâv, Trebușa și Vișeuul, Bocicoiul Mare, Kizii, Lunca și alte sate. La Sighet, huțului au pierdut din putere și au avut de plătit pentru asta. În Cămara Sighet românii au atacat, au oprit trenul și nu au mai permis retragerea. Autoritățile românești știau foarte bine că armata noastră nu avea niciun fel de intenții dușmănoase, dar la rugămintea ungarilor au dat în armata noastră. Ungurii au fugit din Sighet, și în locul lor, românii au început să lupte cu noi”¹¹.

O relatare mai amănunțită despre acest eveniment a făcut-o istoricul Nicolae Tkaci, din localitatea Dilove (fosta Trebușa, vecină cu localitatea Valea Vișeuului): „Pe data de 11 noiembrie 1918, armata română a ocupat capitala Bucovinei – Cernăuți și înainta mai departe către apus. Consiliul Național Ucrainean a fost informat că armata română pătrunde în Maramureș cu intenția ocupării capitalei acesteia – Sighet. Pentru a împiedica ocuparea Sighetului de către români, Consiliul Național Ucrainean a hotărât trimiterea armatei sale, formate dintr-un număr de 800 de persoane. În data de 13 ianuarie, o armată formată din trei sute de militari ai Republicii Huțule, suplimentată de pușcașii și ofițerii nou veniți din Armata Ucraineană a Galiției, sub comanda lui Ștefan Klocsuriak, au pornit cu un tren separat spre Sighetu Marmăției. Relativ ușor au ocupat localitățile Cvase, Bilen și Rahâv. Pe data de 15 ianuarie, au ocupat Trebușa, Vișeuul, Bocicoiu Mare, Kizii, Lunca și alte sate. Locuitorii din Lunca, Bocicoi, Rosișca și Kosivska Poliana îi așteptau pe soldați cu procesiuni bisericești și steaguri în culorile albastru-galben. Numai din localitatea Bogdan (Ucraina) s-au înrolat peste două sute de pușcași. Înainte de Sighet, armata Republicii Huțule, număra aproape 1.100 de soldați. Ungurii au fugit și i-au rugat pe soldații români să respingă atacul Sighetului. Din cauza înfrângerilor, soldații huțuli au pierdut din vigilență și au fost atacați de părțile mai bine înarmate ale românilor. Armata ucraineană a hotărât să se retragă. Trenul încărcat a pornit din marea gară, oricum românii au început atacul în gara mică, la Cămara Sighet, trăgeau din arme direct în tren, care nu după mult timp s-a oprit, pentru că a fost distrusă o parte din șine. Ucrainenii contraatacau, dar au fost nevoiți să părăsească trenul din cauză că a luat foc. A început o luptă inegală, dar românii erau în mare avantaj. Ungurii, prin mâinile românilor, au respins atacul asupra Sighetului. Ucrainenii au ajuns acolo pentru a lupta împotriva ungarilor, dar au fost învinși de români. Iată ce paradox ...”¹².

În localitatea Seredne Vodianie (Ucraina) a fost identificată chiar și o

¹¹ Interviu, Păpăriga Orena, localitatea Dilove, Ucraina, 12.10.2018.

¹² Interviu, Nicolae Tkaci, Dilove, Ucraina, 13. 10. 2018.

persoană care a luat parte, în mod direct, la Marea Unire din 1918. Este vorba despre Dan Mihai, despre care aflăm: „Cele mai multe am reținut din povestirile rudei mele, Dan Mihai, care a fost însurat cu sora bunicii mele. Ei nu aveau copii și eu umblam des pe la ei. El a fost delegat din Seredne Vodyane și pe data de 1 decembrie a plecat în Alba Iulia, unde s-a și întâmplat Marea Unire. Povestea că locul ales nu a fost unul întâmplător, pentru că Alba Iulia a fost capitala statului vechi al dacilor. Acolo s-a păstrat o cetate veche, de aceea au ales acel loc – strategie de apărare”¹³.

De la Dan Mihai Ilieș (1884-1969) s-a păstrat și un manuscris în care sunt cuprinse foarte multe informații despre perioada Primului Război Mondial, atât pe plan general, cât și pe plan local: „...toți erau pe uliți plânjeau, și în crâșmă toți să sărutau și ziceau iartă-mă, pretine, că merjem la bătaie și acolo vom muri, nu vom veni mai mult. Și în 1 VIII 1914 la 3 ciasură după amiazăzi am eșit din sat 922 de cătane, femeile ne petreceau plângând tocându-să de garduri. Noi dacă am eșit din sat în podu Dumbrăi neam uitat la sat, rămas bun că nu te-om vedea mai mult”¹⁴.

Ca și o concluzie a ceea ce au însemnat schimbările petrecute cu prilejul Marii Uniri din 1918, pot fi luate în considerare alte două mărturii: „De Marea Unire știți ceva? De marea unire a românilor. Păi, dacă n-am fost, niciodată, în România ...”¹⁵. În acest răspuns poate fi surprins regretul unui român care a trăit în Maramureșul românesc și care a ajuns să trăiască într-un alt stat, fără să apuce vreodată să trăiască în România. Pentru această persoană, Marea Unire a însemnat de fapt o separare de ceilalți români. Sau: „...Tata a fost din Trebușani. Și bunica tot din Trebușani ... sora mea, Maria, care era mai mare, mai mergea dincolo și lucra pământul, dar eu când am crescut, s-a închis. Bunica ne trimitea de toate. Și povestea mama, că atunci când s-a închis granița, că au stat și aici așa i-a fost de dor la tata de pământul și tot lăsat dincolo, că se oprea lângă poartă și privea lung către Trebușani și spunea: Doamne dă! Oricât ar costa, aș da să mai trec odată, să mai stau acolo ...”¹⁶.

¹³ Interviu, Lenuța Marina, Seredne Vodiane, Ucraina.

¹⁴ Extras din manuscrisul lui Dan Mihai, localitatea Seredne Vodyane, Ucraina, 12.10.2018.

¹⁵ Interviu, Gheorghe, Apșa de Jos, Ucraina, 28.08.2018.

¹⁶ Interviu, Petrețchi Ileana, Valea Vișeuului, 14.09.2018.

SĂRBĂTORIREA UNUI DECENIU DE LA MAREA UNIRE DIN 1 DECEMBRIE 1918 ILUSTRATĂ ÎN PRESA DIN MARAMUREȘ

MIHAELA-CRISTINA GHERHEȘ*

CELEBRATION OF A DECADE SINCE THE GREAT UNION OF DECEMBER 1, 1918 ILLUSTRATED IN THE MARAMURES PRESS

ABSTRACT

The union of 1918 was the expression of the will of the Romanian people, expressed with determination and enthusiasm. To achieve this ideal, remarkable personalities have contributed: King Ferdinand I, Ion I. C. Brătianu, Ion Inculeț, Iancu Flondor, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu and others.

The Great Union was celebrated annually, but grandiose events took place in Alba Iulia between 10th and 17th of May, 1929.

The great event of ten years since the Great Union was celebrated by the Romanian Academy in particular. Attending the meeting were: The Royal Family, the High Regency, the members of the government, the diplomatic corps, and several foreign guests.

The Romanians from Maramureș also took part in the celebrations of the Union from Alba Iulia, their scroll being impressive.

Romanians from America and the union of Yugoslav volunteers came at the Great Union celebrations, too.

The anniversary of the Great Union was marked by the establishment of the Union Museum, festive publications and the making of badges, medals and stamps.

Keywords: Great Union, Anniversary, Union Museum, Alba Iulia, 1st of December 1918.

Ziua de 1 Decembrie 1918 a intrat în istoria neamului nostru ca data realizării unității naționale. Prin adunările de la Chișinău, Cernăuți, Alba Iulia se încheia o etapă a întregirii tuturor teritoriilor românești și a tuturor românilor într-un singur stat național.

Unirea din anul 1918 a fost expresia voinței poporului român, manifestată cu hotărâre și entuziasm. Evenimentul a marcat îndeplinirea celui mai scump ideal al românilor, acela de a trăi în cadrul aceluiași stat. Perioada care a urmat s-a caracterizat printr-o puternică afirmare a națiunii române și a fost începutul unui proces de integrare administrativă, politică, juridică, economică și culturală a teritoriilor românești.

La îndeplinirea acestui ideal și-au adus contribuția personalități remarcabile: regele Ferdinand I, Ion I. C. Brătianu, Ion Inculeț, Iancu Flondor, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu – supranumit „Leul de la Șişești”.

* Profesor, Școala Gimnazială „Lucian Blaga” Baia Mare;
e-mail: mihaela_gherhes@yahoo.com.

Referindu-se la acest eveniment, istoricul Florin Constantiniu a subliniat: „Marea Unire din 1918 a fost și rămâne pagina cea mai sublimă a istoriei românești. Măreția ei stă în faptul că desăvârșirea unității naționale nu este opera niciunui om politic, a niciunui guvern, a niciunui partid; este fapta istorică a întregii națiuni române, realizată într-un elan tăsnit cu putere din străfundurile conștiinței unității neamului, un elan controlat de fruntașii politici, pentru a-l călăuzi cu inteligență politică remarcabilă spre țelul dorit.”.

Marea Unire a fost sărbătorită anual, dar la zece ani s-au organizat manifestări grandioase la Alba Iulia. Aniversarea Unirii trebuia să aibă loc la 1 decembrie 1928, dar guvernul de abia instalat nu a găsit nicio pregătire. Astfel, guvernul a fost nevoit să sărbătorească 1 Decembrie mai simplu și să ia măsuri pentru ca grandioasele serbări, pe care le cerea conștiința națională, să aibă loc mai târziu. S-a stabilit că Sărbătorile Unirii vor avea loc între 10-17 mai 1929, la Alba Iulia¹.

Ministrul de stat pentru Banat, Sever Bocu, a fost numit ca președinte al Comitetului însărcinat cu pregătirea și efectuarea serbărilor pentru aniversarea unirii Ardealului, Banatului și Bucovinei cu Patria-Mumă².

Sever Bocu a realizat o schiță de program pe care a prezentat-o, atât Consiliului de Miniștri, cât și la Înalta Regență, instituții care au acceptat-o. De asemenea, a organizat un Comitet de acțiune, compus din oameni de seamă ai vieții publice: Nicolae Iorga, rectorul Universității din București, față de care Sever Bocu și-a exprimat mulțumirile, rectorii celorlalte universități și ai institutelor de înalte studii, civili și militari. Discuțiile cu privire la program au durat o lună. Munca nu a fost ușoară deoarece, „programul mi se înfățișa ca o operă arhitectonică ce se ridica pe cea mai mișcătoare, mai șubredă din temelii: pe cea a sufletelor. Optsprezece milioane de Români erau interesați la aceste serbări, într-o dispoziție bună sau rea, dreaptă sau strâmbă, sinceră sau ipocrită. E drept, enorma majoritate a națiunii gândea la fel, dar problema era de a zidi pe totalitatea Națiunii, fie numai pe 24 de ore”³.

Marele eveniment al împlinirii a zece ani de la Marea Unire a fost sărbătorit în mod deosebit de Academia Română. La ședință au participat: Familia Regală, Înalta Regență, membrii guvernului, corpul diplomatic și mai mulți oaspeți străini. Președintele Academiei, profesorul Emil Racoviță, s-a adresat Familiei Regale și Înaltei Regențe, găsind pentru fiecare cuvinte deosebite. În numele Familiei Regale a răspuns principele regent Nicolae. Domnul I. Alexandru Brătescu-Voinești a subliniat faptul că Academia Română era compusă în așa fel, încât simboliza unitatea națională desăvârșită, recunoscând că unitatea politică este mai greu de înfăptuit decât cea culturală⁴. Distinsul conferențiar a adus un imn de slavă înfăptuitorilor unității naționale politice. În numele Basarabiei a vorbit profesorul Ștefan Ciobanu, iar în numele Ardealului a vorbit profesorul Sextil Pușcariu. La sfârșitul ședinței, profesorul Dimitrie Gusti a prezentat volumul I al lucrării „Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928”, tipărită de Comitetul serbărilor Unirii⁵.

¹ „Gazeta Maramureșană”, anul X, nr. 6, Sighet, 31 ianuarie 1929, p. 3.

² *Serbările Unirii 1929*, București, Atelierele Grafice „Cultura Națională”, 1929, p. 181.

³ *Ibidem*, p. 9.

⁴ *Ibidem*, p. 97.

⁵ *Ibidem*, p. 98.

Referitor la sosirea participanților la Alba Iulia, presa vremii a relatat pe larg. De dimineață, oamenii au venit din toate județele țării și au pătruns în oraș în sunetul fanfarelor și muzicilor. Sătenii și sătencele erau îmbrăcați în costume naționale. La 6 dimineața au început să sosească trenurile din capitală cu parlamentari, cu demnitarii statului, cu misiunile străine, iar la 8.40 a sosit trenul ministerial. La ora 9 a sosit Trenul Regal, condus de inginerul Pavelescu, directorul trenurilor regale⁶. „Au descins din trenul Regal M.S. Regele Mihai I, M.S. Regina Maria, A.S. principesa Margareta, A.S. Regală Principele Nicolae, Regele și Regina Greciei, I.P.S. Patriarh și G. Buzdugan, Înalți Regenți, d-nele de onoare Simona Lahovari, Mavrodi, El. Poenaru, Irina Procopiu și Plagino, și d-nii Ministrii Hiot, Stârcea și Mocionii, G-ral Balif, aghiotanții regali: G-alii Condeescu și Atanasescu, Col. Iacobici și Zvidenek, Comandor Păiș, Lt.-Col. Ionescu Munte, Lt.-Col. Manolescu, Maior Mardare și Dumitrescu și d-l Dr. Mamulea”⁷.

Familia Regală a fost întâmpinată cu urale, de întreaga asistență, iar armata a prezentat armele (onorul). Primarul orașului a ieșit cu tradiționala pâine și sare și a spus: „Orașul Alba Iulia, e mândru să Vă primească în Sfânta Cetate a Unirii Neamului. Alături de toată suflarea Românească ținem să ne arătăm și noi devotamentul nostru, întregii Auguste Familii și vă zicem: «bine ați venit»”⁸. Pe parcursul străzilor orașului până la cetate, Familia Regală a fost primită cu entuziasm.

Serbările au început cu o slujbă de Te-Deum la toate bisericile din oraș (romano-catolică, greco-catolică, reformată, templul israelit). Serviciul divin la Catedrala Încoronării a fost oficiat de mitropolitul Bălan și de un numeros cler de rang înalt. Au asistat Familia Regală, toate misiunile străine, corpul diplomatic, toți ofițerii superiori din garnizoana Alba Iulia, Guvernul, parlamentarii și un numeros public. După serviciul divin au vorbit patriarhul Miron Cristea, Gheorghe Buzdugan și primul ministru Iuliu Maniu. Cuvântările rostite în Catedrală și în Sala Unirii au fost auzite cu ajutorul megafoanelor.

Defilarea a primit-o Alteța Sa Regală prințul regent Nicolae, călare pe un cal alb. Convoiul defilării a început cu veteranii de la 1877-1878. Au urmat invalizii Marelui Război pentru întregirea neamului; memorandiștii; studenții de la București, Iași, Cluj, Cernăuți, Chișinău, Timișoara; cercetașii din toate colțurile țării; arcașii din Bucovina, plăieșii din Moldova, „Straja” regelui Mihai; românele în port tradițional de la Săliștea Sibiului și împrejurimi, în mod deosebit „șoimii” din Poiana Sibiului; fanfarele din Banat; românii din America cu cele 164 de steaguri; grupul de femei de la Brașov și „junii” cu cămășile cusute în ținte și fir de aur; delegația gărzilor naționale din 1918; Liceul de Fete din Orăștie; sași, secui (circa 180 persoane)⁹.

Cortegiul istoric (organizat de Ion Șahighian și Vasile Velisaratu, regizorul și pictorul Teatrului Național din București) a fost istoria vie a neamului nostru: de la Decebal, Traian, Dragoș, Radu Negru, Mircea, Ștefan, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca, Crișan, Avram Iancu¹⁰.

⁶ *Ibidem*, p. 99.

⁷ *Ibidem*, p. 99–100.

⁸ *Ibidem*, p. 100.

⁹ *Ibidem*, p. 125-126;

¹⁰ *Ibidem*, p. 126.

Unirea celor două principate, de la 1859, a fost simbolizată printr-o horă a fetelor și nevestelor muntence și moldovence, în mijlocul cărora boierii au împreunat steagurile în semn de unire desăvârșită. Lupta pentru independență a fost înfățișată de veteranii care au purtat, pe o pernă, coroana de oțel a regelui Carol I.

Defilarea armatei a fost într-o demnitate deosebită: „Era atâta măreție în acest unic spectacol în care o unitate întrecea pe cealaltă, sintetizând în chipul cel mai fericit cu eleganța și demnitatea, încât un doctor, adânc mișcat de ceea ce vedea, zise către un prieten gazetar: «Unde-s dușmanii neamului să vadă ce e aici și să intre în fundul pământului de teamă și de groază?»”¹¹.

După defilare a urmat o masă populară pregătită pentru 120.000 de oameni. Jandarmii și garda de pază și ordine abia rezistau în fața imensei mulțimi, care a năvălit spre vitrinele cu pâine, vin și carne, care purtau inscripțiile „Poftă bună” și „Să vă fie de bine”. Cei voinici și mari se înghesuiau ca la pomană, iar cei mai slabi rămăneau în urmă fără masă. Din cauza aglomerației și înghesuiei la vitrinele cu pâine câteva persoane au leșinat, iar o fetiță a fost strivită în picioare, căzând jos, lovită de pânele azvârlite de jandarmi la popor. După masa populară a avut loc, în Sala Unirii, un banchet de 400 de persoane, la care a toastat Ștefan Cicio-Pop, președintele camerei. De asemenea, în cinstea românilor americani s-a dat un banchet¹².

La serbările Unirii de la Alba Iulia au participat și români din Maramureș. „Pentru Alba Iulia, la 20 Mai au plecat maramureșenii cu un tren special, la 18 Mai după masă la orele 4 în număr de peste 200 și vreo 40 din Apșa de Jos și Mijloc, din Cehoslovacia. Noaptea de sâmbătă precum și duminică au durmit-o în vagoane, iar demineaua luni, i-a apropiat de o haltă în spre Alba Iulia unde coborând i-a așezat coloane și au intrat în Alba Iulia. Au defilat înaintea Casei Regale și a Regenței în frunte având pe Pinte Viteazul. La amiază au primit 1 kgr pâine, ½ kgr carne și ½ kgr vin de persoană, apoi s’au apropiat de haltă, de unde la orele 8 au plecat și au sosit la Sighet marți dimineaua la 4”¹³.

Defilarea românilor din Maramureș a fost impresionantă: „Coloana cea mai mișcătoare a fost de bună seamă cea a Românilor rămași în Cehoslovacia cari au ținut să vie și ei la praznicul neamului în frunte cu protopopul Ștefan Pop și preotul Vasile Pop. Ei erau în număr de 60, de fel din comunele: Apșa de Mijloc, Apșa de Jos și de Sus, Slatina și alte comune. Înainte de a părăsi țara, acești Români prin reprezentantul lor d-l Nuțu Huzău, de fel din Apșa de Mijloc, au trimis ziarului «Unirea Poporului» din Blaj, o scrisoare, în care, între altele zic: «ca nici în viitor frații noștri să nu-și uite de noi, precum și noi am dovedit că nu ne-am uitat sângele nostru»”¹⁴.

La serbările Marii Unirii au venit români din America și Uniunea Voluntarilor din Iugoslavia. Aniversarea Marii Uniri a fost marcată prin înființarea Muzeului Unirii, publicații festive și realizarea de insigne, medalii, timbre.

¹¹ *Ibidem*, p. 126.

¹² *Gazeta Maramurășană*, anul X, nr. 23, Sighet, 30 mai 1929, p. 2.

¹³ *Ibidem*, anul X, nr. 22, Sighet, 23 mai 1929, p. 3.

¹⁴ *Serbările Unirii 1929*, p. 126.

**NUMIREA ȘI INSTALAREA
PRIMULUI EPISCOP GRECO-CATOLIC
AL MARAMUREȘULUI, DR. ALEXANDRU RUSU**

VIOREL RUSU*

**THE SELECTION AND THE INSTALLATION OF THE FIRST
GRECO-CATHOLIC BISHOP OF MARAMURES,
DR. ALEXANDRU RUSU**

ABSTRACT

The Papal Bull Sollemni Convention (5th of June, 1930) established the new organization of the Catholic Church in Romania, representing the founding document of the Greek-Catholic Diocese of Maramures with its residence in Baia Mare.

On 16th of October, 1930 the theologian Dr. Alexandru Rusu of Blaj has been assigned as the first head of the diocese. After taking his oath of allegiance to King Carol II, on 30th of January, 1931 Alexandru Rusu was assigned bishop in the Metropolitan Cathedral of Blaj, after which on 2nd of February 1931, took place his solemn installation in the Cathedral of Baia Mare city. The new structure consisted of 239 parishes, of which 201 were Romanian and 38 Ruthenian. The former ones had belonged to the Diocese of Gherla, Oradea and the Archdiocese of Alba Iulia and Fagaras, and the other, belonged to the dioceses of Hajdúdorog (Hungary), Munkacs (Czechoslovakia) and Stanislaw (Poland).

The hierarchy had the difficult task of creating and leading the new institutional establishment, those 18 complicated years being marked, in an overwhelming proportion by unfavourable circumstances for such an institution. He was the person who took courageous decisions, of firmly and determined answers, observed the principles and refused to make compromises, which often represented an inconvenience for other people. I briefly pursued the stages of his intellectual formation, his main public duties before accepting the position of bishop, but also his projects, achievements and failures that he had in this position. The ability to work and the spirit of leadership have materialised into a concrete and continuous organizational effort, which took place within the unfavourable context of the great economic crisis, whose effects overlapped with the early functioning years of the new diocese.

Keywords: Alexandru Rusu, Maramureș, Greek-Catholic Diocese, bishop, Baia Mare

Reconstituiri istorice ale elitei, atât laice, cât și clericale presupun apelul la o complexitate de surse, a căror coroborare permit urmărirea evoluției unei personalități încă din familie, unde găsim temelia biologică și spirituală, în

* Manager, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: viorelrusu70@yahoo.com.

școală, cu toate etapele sale, fapt care ne relevă perspectiva construcției umane și în societate, în sensul comunității în sens larg și restrâns, adică locul de muncă și viața cotidiană care confirmă sau infirmă informațiile, caracterizările și concluziile formulate¹.

Pornind de la aceste considerații, vom încerca să creionăm profilul intelectual al primului episcop greco-catolic al Maramureșului, dr. Alexandru Rusu, redând parcursul profesional al acestuia până la numirea (1930) și instalarea în reședința diecezană din Baia Mare (1931).

Profilul intelectual al ierarhului

Primul episcop al diecezei Maramureșului, dr. Alexandru Rusu, s-a născut la 22 noiembrie 1884 în Șăulia de Câmpie (comitatul Turda-Arieș, azi județul Mureș), fiind al unsprezecelea dintre cei 12 copii ai preotului greco-catolic Vasile Rusu din localitate. Școala primară și primele două clase din gimnaziu le-a urmat la Liceul German din Bistrița, iar următoarele la Liceul Catolic din Târgu Mureș, biografia subliniind că „și-a început ucenicia slovelor cu greutate îndoită: învăță carte între străini, de la străini”, dar că fost mereu „între cei dintâi elevi”, inclusiv la liceul „făcut între ai săi, la Blaj, unde în 1903 își ia examenul de maturitate **eximio modo**”². Capacitatea de muncă, trăsăturile de caracter și inteligența l-au recomandat atenției decidenților ecleziastici, aceștia propunându-i să urmeze studii teologice la Seminarul Central al Facultății de Teologie din cadrul Universității Regale de Științe din Budapesta, unde s-a format o bună parte din elita clericală românească³. Deși „destinat pentru Augustineul din Viena”, a urmat cursurile doctorale tot la Budapesta, devenind, în anul 1910, doctor în teologie cu teza „Căsătoria preoților în Biserica Greco-Catolică Română. Evoluție istorică și drept dogmatic”⁴. Diploma de doctor în teologie emisă la 25 iunie 1910 de către rectoratul instituției amintite pentru „absolventul de teologie Alexandru Rusu din localitatea Șăulia, comitatul Turda-Arieș, cu acordarea tuturor drepturilor care rezultă din aceasta” este unul dintre documentele de valoare păstrate la Arhivele Naționale Maramureș, aceasta având pe verso semnătura mitropolitului de atunci, Victor Mihalȳi de Apșa, maramureșean de origine⁵. Să se fi gândit Alexandru

¹ Marcel Știrban, *Episcopul Maramureșului dr. Alexandru Rusu în notele de informare ale Siguranței și Securității (1945-1966)*, în „120 de ani de la nașterea Episcopului dr. Alexandru Rusu”, Baia Mare, Editura Scriptorium, 2004, p. 242.

² *Episcopul Maramureșului. Cel dintâi arhiepiscop al noii eparhii de Nord este canonicul dr. Alexandru Rusu, fostul director al «Unirii»* (în continuare, *Episcopul Maramureșului...*), în „Unirea”, anul XL, nr. 43, Blaj, 25 octombrie 1930, p. 2

³ În perioada 1873-1918, la Seminarul Central din Budapesta au studiat aproximativ 220 de viitori preoți români, inclusiv viitori episcopi, canonici, vicari și protopopi. Dintre ierarhi, pe lângă Alexandru Rusu îi amintim pe Ioan Bălan și Valeriu Traian Frențiu. Pentru detalii, vezi Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 344-355.

⁴ Traducerea în limba română a tezei, realizată după ediția în limba maghiară tipărită la Budapesta, în 1910, în tipografia lui Dimitrie Birăuțiu, a fost publicată în volumul „120 ani de la nașterea Episcopului dr. Alexandru Rusu” (paginile 18-108).

⁵ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale (în continuare, SJMmAN), Fond *Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului*, act nr. 293/1910.

Rusu că peste 20 de ani destinul urma să-i hărăzească rolul de păstor al „țării” din care venea mitropolitul în fața căruia se prezenta în vara anului 1910, aducând cu sine dovezile unui travaliu intelectual deosebit?

Cert este că tânărul teolog era considerat, încă de atunci, drept unul dintre liderii generației sale, presa reliefând prompt reușita sa: „Alexandru Rusu, fiul preotului nostru din Șăulia, a fost promovat la universitatea din Budapesta de dr. în sf. Teologie. Teza de doctorat a fost un studiu asupra căsătoriei preoților în biserica românească greco-catolică”⁶.

Revenit la Blaj, a fost hirotonit preot celib la 2 august 1910⁷, în același an, la 17 august, fiind numit profesor suplinitor de teologie dogmatică la Seminarul Teologic Arhiepiscopesc (titularul postului, viitorul mitropolit Vasile Suci, fusese promovat canonic) și profesor de religie la Gimnaziul Arhiepiscopesc⁸. În perioada 1912-1918 a condus Reuniunea mariană a elevilor de liceu, iar în 1913 a devenit titularul catedrei de Dogmatică, post pe care l-a deținut până în anul 1918⁹.

Simultan s-a implicat în publicistică, convins fiind de rolul important al presei, inclusiv pentru dezbatere și pentru susținerea proiectelor majore ale bisericii. În 1911 a devenit co-fondator al revistei „Cultura Creștină” de la Blaj, pe care a condus-o până în 1918. Validat ca un spirit critic și constructiv, articolele sale programatice au propus înnoirea concepției de presă și abordarea problemelor majore care vizau biserica și instituțiile complementare acesteia. Structurarea rubricilor, distribuția materialelor, angajarea revistei într-o direcție intelectualistă, prin dezbaterile problemelor interne ale bisericii și școlilor confesionale, luarea de poziție în fața unor atacuri ale confrăților de la „Telegraful Român” ori „Gazeta Transilvaniei” poartă pecetea personalității sale ferme și echilibrate, precum și a unui stil rațional, supravegheat¹⁰.

Trecerea succintă în revistă a temelor abordate de Alexandru Rusu în articolele, studiile, notele și recenzii publicate în „Cultura Creștină” denotă, în primul rând diversitatea acestora, de la chestiuni ecleziastice (precum sinoadele electorale în biserica greco-catolică, presa bisericească, reuniunile mariane, orfelinatele bisericești) la preocupări de ordin istoric, precum procanonul lui Petru Maior sau Codul canonic al Bisericii Romano-Catolice¹¹.

Interesant de remarcat este faptul că temele abordate se vor afla mereu pe agenda sa, inclusiv în perioada episcopatului, ceea ce denotă pragmatismul și seriozitatea proiectelor în care a fost angrenat. Astfel, ideea înființării unui orfelinat român greco-catolic a fost analizată și susținută de Alexandru Rusu pe parcursul mai multor numere ale publicației din perioada 1916-1918, campania de presă dând rezultate concrete, în octombrie 1918 fiind inaugurat sediul

⁶ Noutăți, în „Unirea”, anul XX, nr. 29, Blaj, 16 iulie 1910, p. 245.

⁷ Idem, nr. 32, Blaj, 6 august 1910, p. 269.

⁸ Idem, nr. 37, Blaj, 27 august 1910, p. 293.

⁹ Episcopul Maramureșului, în „Unirea”, anul XL, nr. 43, Blaj, 25 octombrie 1930, p. 2.

¹⁰ Cornel Munteanu, *Traseul editării în română a tezei de doctorat a lui Alexandru Rusu*, în „120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu”, p. 118.

¹¹ Anton Rus, Cristian Barta, *Alexandru Rusu, publicist la «Cultura Creștină» din Blaj*, în „120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu”, p. 149.

orfelinatului la Blaj¹². O altă preocupare publicistică a constituit-o organizarea Reuniunilor mariane din arhidieceză, peste ani, în perioada în care se afla în fruntea Episcopiei Maramureșului (1931-1948), interesându-se îndeaproape de situația acestor organizații pe care le considera „unul dintre cele mai de seamă diguri de apărare a așezămintelor bisericești și a credinței”¹³.

În ceea ce privește situația școlilor confesionale, care a fost mereu una dintre prioritățile bisericii, gazetarul s-a pronunțat împotriva deciziei ministrului maghiar Apponyi de a retrage, începând cu data de 30 iunie 1918, ajutorul acordat de către stat școlilor confesionale¹⁴, tema revenind în actualitate atunci când întreaga dieceză a Maramureșului a ajuns între fruntariile Ungariei (1940-1944), iar înființarea așezămintelor școlare ale Bisericii a devenit unul dintre obiectivele asumate public de către ierarhul Alexandru Rusu.

Intenția încorporării Bisericii Unite în cadrele organismului catolic regnicolar a fost, de asemenea, atât în atenția publicistului, cât și a viitorului ierarh. Astfel, la 21 decembrie 1917, ministrul Apponyi a prezentat în Camera Deputaților din Parlamentul budapestan un proiect de lege menit să conducă la încorporarea Provinciei bisericești de Alba Iulia și Făgăraș, demersul fiind criticat de Alexandru Rusu în paginile „Culturii Creștine”. Peste timp, a trebuit să facă față unei situații similare, atunci când, între anii 1940 și 1944, autoritățile maghiare au încercat să subordoneze cele trei episcopii greco-catolice românești (Maramureș, Oradea, Cluj-Gherla) arhiepiscopului primat al Ungariei¹⁵.

Remarcabila ancorare în realitate, caracteristică a stilului său jurnalistic, poate fi exemplificată și prin articolul programatic „Noua eră și biserica noastră. Reflexii de actualitate”, publicat în nr. 17-20 (noiembrie-decembrie 1918) al revistei „Cultura Creștină”¹⁶. Pornind de la faptul că „mișcarea atât de rodnică pentru unirea neamului nostru de pretutindeni într-un singur stat, România Mare, a trezit în sufletul multora gândul de a încerca și pe terenul religios o unire a tuturor românilor”, autorul se referă la propunerea oficiosului ortodox „Telegraful Român” de reînviere a vechii mitropolii de la Alba Iulia, în locul celor de la Blaj și Sibiu (ambele având scaunele vacante în acel moment), aceasta urmând a fi națională și ortodoxă, sugestia fiind ca greco-catolicii „să rupă pecetea” de la 1700 și să revină la ortodoxie. Discutarea acestei chestiuni i se părea autorului „cu totul inoportună, câtă vreme stările politice nu sunt consolidate”, menționarea sa, la începutul studiului, având menirea de a „dezveli una dintre multiplele fețe ale noii ere, în care, deodată cu neamul, a intrat și biserica noastră”¹⁷, capacitatea de predicție fiind remarcabilă, deoarece problematica „unirii religioase”

¹² *Ibidem*, p. 152.

¹³ *Buletinul oficial al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului*, nr. III/1940, p.12.

¹⁴ *O mare datorință. În interesul școlilor noastre confesionale primejduite*, în „Cultura Creștină”, anul VII, nr. 11-12, Blaj, 10-25 iunie 1918, p. 215-217.

¹⁵ Ioan Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003, p.98.

¹⁶ Alexandru Rusu, *Noua eră și biserica noastră. Reflexii de actualitate*, în „Cultura Creștină”, anul VII, nr. 17-20, Blaj, noiembrie –decembrie 1918, p. 334-345.

¹⁷ *Ibidem*.

a marcat decisiv relațiile dintre cele două biserici și dezbateră publică în perioada interbelică. „Cunoscutele prefaceri politice”, precum „renunțarea la tron a fostului patron suprem al bisericii noastre, dezlipirea de republica ungară, constituirea guvernului provizoriu român ardelean și azi-măine încorporarea noastră definitivă în regatul României Mari” puneau biserica într-o „situație cu totul nouă”, fapt pentru care teologul blăjean își propunea să „pună în discuție” aceste chestiuni pentru a crea o dezbateră și „o interesare cât mai vie a cercurilor noastre bisericești, în a căror competență cade rezolvarea lor”¹⁸.

Raportarea la „problema națională” i-a prilejuit incursiunea în relevarea rolului jucat până atunci de către biserică, „adevărat scut și turn de tărie a caracterului nostru etnic”, rol care urma să fie preluat de statul român, biserica rămânând cu cel „înăscut și primordial, de a se îngriji – desigur tot românește – de partea mai strict religioasă a sufletului credincioșilor săi”¹⁹.

O altă situație, de ordin statistic, rezulta din faptul că proporția celor două confesiuni românești, la nivelul noului stat, se schimbaseră fundamental, în defavoarea credincioșilor greco-catolici. Dacă până atunci, în spațiul transilvănean, credincioșii greco-catolici erau aproape la egalitate cu cei ortodocși²⁰, astfel că biserica unită „a putut să se valideze până acum cu destulă ușurință”, de acum raportul se modifica fundamental în favoarea aderenților bisericii ortodoxe, ceea ce făcea ca misiunea bisericii unite să fie mult mai dificil de realizat²¹.

Alte îngrijorări rezultau din modul în care urma să fie receptată Biserica Greco-Catolică la nivel guvernamental, dar și în societatea românească, publicistul dând ca exemplu faptul că, în spațiul extracarpatic, „populația mai puțin orientată ne socotea ca pe niște năimiți, vânduți guvernelor ungurești”²².

Problemelor enunțate în prima parte, autorul le-a oferit propriile soluții prin schițarea unui program de acțiune al bisericii focusat, în mod logic, pe consolidarea vieții interne și desfășurarea unei bune politici externe. Din această perspectivă, publicistul a dezvoltat problematica stabilirii unor relații firești cu puterea statală, codificarea autonomiei bisericești, organizarea preoțimii, asigurarea unei pastorații conștiințioase a credincioșilor, necesitatea încheierii unui Concordat între Regatul României și Sfântul Scaun, reluând în final teza că cele expuse nu aveau pretenția exhaustivității, fiind doar „confesiunea unui suflet de preot cu dragoste față de cauza sfântă a bisericii sale” care dorea ca ideile bune exprimate să fie puse în aplicare²³.

Tânăr (împlinise 34 de ani în noiembrie 1918), energetic și implicat (articolul

¹⁸ *Ibidem*, p. 335.

¹⁹ *Ibidem*, p. 337.

²⁰ Conform recensământului realizat în anul 1900, în Transilvania, din cei 4.884.470 de locuitori, 34,89% s-au declarat ortodocși, iar 23,5% greco-catolici. 10 ani mai târziu, 1.789.669 locuitori erau ortodocși, iar 1.333.512 greco-catolici. Cf. Traian Rotariu (coordonator), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 10-11.

²¹ Alexandru Rusu, *Noua eră și biserica noastră. Reflexii de actualitate*, în „Cultura Creștină”, anul VII, nr. 17-20, Blaj, noiembrie-decembrie 1918, p. 337.

²² *Ibidem*, p. 338.

²³ *Ibidem*, p. 345.

analizat este cel mai bun exemplu), Alexandru Rusu se impusese deja ca una dintre personalitățile respectate ale clerului arhidiecezan. Cariera sa, cu frumoase realizări în plan ecleziastic și didactic, era completată de cea publicistică, argumentația logică și fermitatea opiniilor impunându-l repede ca unul dintre liderii de opinie, astfel că Alexandru Rusu a devenit propunerea Bisericii Greco-Catolice²⁴ pentru funcția de secretar general în cadrul Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Consiliului Dirigent²⁵ (alături de Ioan Lupaș, pentru Biserica Ortodoxă și Onisifor Ghibu, la învățământ). După desființarea acestui organism, în aprilie 1920, a revenit la Blaj și a continuat să se implice activ în proiecte majore, pe cele trei direcții de acțiune amintite, căreia i s-a adăugat încă una, cea de administrație ecleziastică. La 12 mai 1920 a devenit secretar mitropolitan, în august același an reluându-și postul de profesor la catedra de Dogmatică. În același an, la 17 august, a fost numit la conducerea rectoratului Institutului Vancean, pe care l-a condus cu pricepere și energie până la 1 octombrie 1925. Meritele i-au fost apreciate, la 11 ianuarie 1923 fiind ridicat la stalul canonical: canonic teolog, apoi custode și, ulterior, canonic scholastic. Tot atunci a devenit curatorul Catedralei mitropolitane, sarcină pe care a îndeplinit-o cu destoinicie până în 1930.

În 1925 a devenit rectorul Academiei de Teologie, pe care a transformat-o (dându-i un nou regulament și adăugându-i alte funcțiuni: sală de prelegeri, sală de studii, capelă) într-o instituție de învățământ model²⁶.

În plan publicistic, în aprilie 1920, a revenit în redacția „Culturii Creștine”, iar din anul 1921 a devenit redactor și, ulterior, director al influentei publicații „Unirea” din Blaj, remarcându-se prin aceleași luări de poziție critice și lucide atunci când analiza consecințele pe care le aveau asupra Bisericii Greco-Catolice noile realități politice și legislative din România. Un episod aparte l-a reprezentat momentul Încoronării suveranilor României Întregite, din 15 octombrie 1922, de la Alba Iulia, Alexandru Rusu scriind, cu o zi înainte, că icoana fermecătoare a serbărilor înălțătoare era data de imaginea regelui Ferdinand I care va pune pe capul său și al reginei Maria, coroana mândriei naționale, simbolul unirii definitive a tuturor provinciilor locuite de români. Dar, ca în povești, pe lângă ochiul care râde, celălalt plânge, la vederea icoanei acelei părți din populația țării care nu va participa la Încoronare. Două mari partide politice (Partidul Național și Partidul Țărănesc, n.n.), care ar fi trebuit să dețină cel puțin jumătate din locurile în parlament, dar au fost împiedicate de „lovitura de stat” și astfel, nevoite „să-și calce pe suflet și să stea de-o parte, la marginea horei”, tristețea fiind accentuate

²⁴ Numirea lui Alexandru Rusu a fost făcută după o consultare prealabilă cu Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, care a solicitat ca ocupantul postului să cunoască bine limbile maghiară și germană, exigență pe care profesorul de teologie din Blaj o satisfăcea fără probleme. Cf. Lucian Turcu, *Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920–1935)*, teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie / Università Cattolica del Sacra Cuore Milano, Facoltà di Scienze della Formazione (coordonatori: prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, prof. univ. dr. Cezare Alzati), Cluj-Napoca, 2013, p. 30.

²⁵ Pentru activitatea Consiliului Dirigent, vezi Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918–1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.

²⁶ *Episcopul Maramureșului...*, în „Unirea”, anul XL, nr. 43, Blaj, 25 octombrie 1930, p. 2.

de faptul că unul dintre partidele absenteiste era chiar cel care contribuise decisiv la Unirea din 1918²⁷.

În continuare, Alexandru Rusu a urmărit îndeaproape tratativele pentru adoptarea Constituției din anul 1923 și a Legii cultelor din 1928, nesfîndu-se să critice prevederile constituționale referitoare la situația celor două biserici românești în stat (articolul 22), considerând că acestea abandonau principiul egalității între confesiuni (enunțat în Rezoluția de Unire de la Alba Iulia) și introduceau „o dezbinare absolut inadmisibilă a cultului catolic”²⁸. Spirit combativ, nu a ezitat să se angajeze în polemici, făcând-o cu forță, vervă și argumente, ceea ce i-a dus respectul adversarilor.

A avut opțiuni politice clare, fiind ales, în perioada 1919-1920, deputat în Parlamentul României, din partea Partidului Național Român, după care a renunțat să se mai angajeze în ceea ce numim politică militantă, dar a continuat să sprijine, cât timp a activat în presă, proiectele PNR, iar după unificarea cu Partidul Țărănesc, pe cele ale Partidului Național Țărănesc.

În perioada 1920-1930 a fost implicat în toate aspectele care țineau de administrația ecleziastică: defensor matrimonial la Tribunalul de a II-a instanță; membru al Exactoratului diecezan; fisc consistorial; președintele Comisiei pentru examinarea profesorilor de religie; inspector catehetic și referent consistorial. Preocupat de cateheză, a elaborat două manuale de catehism (unul în colaborare cu Ștefan Roșianu) și noul plan de învățământ în școlile secundare.

Mai mult, a fost, conform mărturiilor contemporane, unul dintre cei mai căutați confesori: „la care dintre preoții Blajului au bătut la ușă (...) mai mulți elevi de la liceu, școli de meserii, mai mulți servitori și servitoare, săteni și sătence din jur, ca să-și descarce, sub patrafir, sufletul, de povara păcatului? Cine poate zice că ar fi stat mai mult ca această slugă a Domnului, în confesionalul din catedrală, de când acest confesional a fost aranjat acolo din grija curatorului actual?”²⁹.

Poate că cel mai bine l-au cunoscut și l-au apreciat colaboratorii de la publicația „Unirea”. Camaraderiile născute în redacțiile publicațiilor nu pot fi asemuite cu altele. Cu atât mai puțin, înlocuite. Regretul că directorul lor fusese ales să îndeplinească demnitatea de episcop nu putea fi compensată decât de bucuria și dorința celor apropiați de a-l vedea izbândind. Slovele pe care aceștia le-au așternut pe hârtie în toamna anului 1930 și care, prin intermediul săptămânalului blăjean, au ajuns la mii de cititori, constituie unul dintre cele mai frumoase omagii pe care membrii unei echipe l-au adus liderului. În același timp, cuvintele exprimă încrederea în calitățile pe care Alexandru Rusu le probase până atunci în plan ecleziastic, administrativ, didactic și publicistic: „spirit de organizator și administrator recunoscut, gospodar priceput, putere de muncă rară, perseverent în

²⁷ Alexandru Rusu, *Încoronarea Suveranilor noștri*, în „Unirea”, anul XXXII, nr. 41, Blaj, 14 octombrie 1922, p. 1. O analiză excelentă a contextului în care s-au desfășurat serbările încoronării din 15 octombrie 1922, cu surprinderea poziției Bisericii Unite, a luărilor de poziție exprimate de ierarhi și de liderii de opinie, cu precădere de către Alexandru Rusu (în calitate de redactor la „Unirea”), la Dumitru Suciu, *Monarhia și făurirea României Mari 1866-1918*, București, Editura Albatros, 1997, p. 295-304.

²⁸ Alexandru Rusu, *Noua formulă*, în „Unirea”, anul XXXIII, nr. 12, Blaj, 24 martie 1923, p. 1.

²⁹ *Ibidem*.

trudă și energic în urmărirea asiduă a țelurilor propuse, El este cum nu se poate mai potrivit pentru a forma cadrele și a tăia drumurile noii eparhii, dând întregului organism ritmul de continuă și sigură înaintare, de progres cumpănit, de viață pururi activă pe care l-au avut toate instituțiile de sub conducerea Lui de până acum”³⁰.

Numirea și instalarea în reședința episcopală de la Baia Mare

Consistentă carieră profesională și capacitatea organizațională dovedită în proiectele în care a fost implicat, l-au propulsat pe Alexandru Rusu ca principala opțiune a mediilor ecleziastice blăjone la demnitatea de episcop al noii eparhii din „nord”. În același timp, meritele personale, stilul principal și energic s-au bucurat și de aprecierea mediilor politice asociate Partidului Național Țărănesc, aflat la guvernare și liderului său, Iuliu Maniu, prim-ministru în perioada în care s-au tranșat aceste chestiuni de administrație ecleziastică³¹.

A fost primul ierarh greco-catolic numit în acord cu procedurile stabilite de textul Concordatului care prevedeau că, înainte de numirea unui episcop, Sfântul Scaun urma să notifice Guvernului Regal al României persoana care urma să fie numită, pentru a se constata, de comun acord, dacă nu ar exista, împotriva persoanei nominalizate, „motive de ordin politic”³².

Alexandru Rusu a fost numit episcop al diecezei Maramureșului prin Bula papală emisă de către Pius al XI-lea, la 16 octombrie 1930, după agreementul dat de către autoritățile române. A urmat, la 25 noiembrie 1930, depunerea jurământului de fidelitate în fața regelui României, după formula stabilită în articolul VI al Concordatului: „Înaintea lui Dumnezeu și pe Sfintele Evanghelii, jur și promit credință Maiestății Sale Regelui României, precum și succesorilor săi și, cum se cuvine unui Episcop, a respecta și a face să se respecte de către supușii mei, împreună cu credința către Rege, Constituția și legile țării. Pe lângă aceasta, nu voi întreprinde nimic care să fie de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității Statului. Așa să-mi ajute Dumnezeu și aceste Sfinte Evanghelii”³³.

Desfășurată la palatul regal din București, ceremonia a început marți, 25 noiembrie 1930, la ora 12, în prezența regelui Carol al II-lea, a premierului Gheorghe Mironescu³⁴ și a ministrului cultelor, Nicolae Costăchescu. Însoțit de episcopul Iuliu Hossu (titularul Diecezei de Cluj-Gherla și administrator apostolic al Eparhiei Maramureșului), Alexandru Rusu a depus jurământul stabilit de textul

³⁰ *Ibidem*, p. 1.

³¹ Iuliu Maniu (1873-1953) a condus trei guverne ale Partidului Național Țărănesc. Pentru problematica enunțată avem în vedere primele două cabinete: 10 noiembrie 1928-7 iunie 1930; 13 iunie 1930-10 octombrie 1930. Cel de-al treilea guvern condus de Maniu a funcționat în perioada 20 octombrie 1932-13 ianuarie 1933. Cf. Dinu C. Giurescu (coordonator), *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 403-425.

³² Adela Herban, *România-Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Deva, Editura Călăuza, p. 313.

³³ *Ibidem*. Anterior, autoritățile române și-au dat acceptul prin emiterea Decretului Regal nr. 3874 din 1930, contrasemnat, la 24 noiembrie 1930, de ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor.

³⁴ Gheorghe Mironescu a prezidat noul guvern național-țărănesc după demisia lui Iuliu Maniu, la 10 octombrie 1930. Susținător al orașului Baia Mare ca reședință a noii eparhii a Maramureșului și a lui Alexandru Rusu ca prim ierarh, Iuliu Maniu nu a putut să participe, din calitatea de premier, la momentul simbolic al depunerii jurământului de fidelitate.

Concordatului, Crucea și Sfintele Evanghelii fiind ținute de protopopul greco-catolic de București, G. Dănilă³⁵.

Au urmat discursurile, regele Carol al II-lea salutând inițiativa înființării unei episcopii românești a Maramureșului, a cărei „piatră de temelie” urma să fie pusă de „primul păstor al ei” provenit din Blajul care a dat „atât de frumoase figuri ale renașterii românești”. Misiunea noului așezământ definită de monarh era **națională** („veți putea afirma încă o dată că acel ținut din care au descălecat primii Domni ai Moldovei a fost și va fi veșnic românesc”), **religioasă** (veți propovădui „cuvântul Domnului”) și **culturală** („veți duce și cuvântul culturii Neamului”), personalitatea noului ierarh și, mai ales, „trecutul Prea Sfinției Voastre de cultură” reprezentând pentru suveran „cea mai sigură cheazășie” pentru realizarea acesteia. Regele considera că „venirea în acele regiuni a unui Episcop așa de bine pregătit din punctul de vedere al culturii, trebuie să fie un sprijin, atât pentru populație, cât și pentru cei care reprezintă autoritatea”, Carol al II-lea conchizând că misiunea frumoasă, de pace, de luminare și de îndrumare va fi îndeplinită, „cu toată grija” de către primul episcop al Maramureșului³⁶.

Măgulitoarele cuvinte ale suveranului la adresa episcopului Alexandru Rusu și a bisericii Blajului au fost foarte bine apreciate de acesta, dar și de întreaga audiență, noul arhiepiscop manifestându-și „fidelitatea dinastică”, deopotrivă a sa și a celorlalți clerici uniți, prin aducerea în atenție a momentului în care Carol al II-lea (în calitate de principe) participase, în ianuarie 1920, la instalarea mitropolitului Vasile Suciș, iar sinodul „a primit cu urale nesfârșite și a hotărât să taie în piatră aprecierea atât de elogioasă pe care Majestatea Voastră a făcut-o atunci bisericii noastre”, acea cuvântare rămânând „pentru noi în veci neuitată”³⁷.

Considerând că noua episcopie primește ca zestre moștenirea și tradiția bisericii Blajului, („dragostea înflăcărată de neam și lege”), dar și cea a locului („tradiția marilor voievozi descălecători și întemeietori de țară, prin grija cărora Maramureșul a mai fost și în trecut leagănul unei Episcopii românești și de mare folos pentru neam”), Alexandru Rusu garanta că, în calitate de prim episcop român unit, va păstra neștirbită moștenirea primită și o va spori „în linia dreaptă a tradiției, mai mult decât biseculare, a Mitropoliei de care este legată”³⁸.

Solicitând „grația regală” („vă mulțumesc, din tot sufletul, pentru înalta grație de a mă fi admis azi la depunerea jurământului de credință”), ierarhul Maramureșului a încercat, în discursul său, obținerea „sprijinului monarhic” pentru proiectele majore („încrederea cea mai profundă și nestrămutată în sprijinul înalt și înțelegător pe care Majestatea Voastră, ocrotitor luminat a tot ce este nobil și frumos în această țară, va ști să nu-l subtragă, nici de acum înainte, bisericii pe care o reprezintă”)³⁹.

³⁵ *La treptele Tronului*, în „Unirea”, anul XL, nr. 48, Blaj, 29 noiembrie 1930, p. 4.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

Perspectivile interpretative ale întâlnirii memorabile dintre ierarh și monarh trebuie să surprindă și semnificațiile de ordin politic și simbolic ale contextului istoric, în care românii își puneau mari speranțe în Carol al II-lea, primul ierarh unit admis la depunerea jurământului de credință în conformitate cu prevederile Concordatului, în fața noului rege⁴⁰ înscriindu-se în acest trend. Legătura spirituală creată între cele două personalități a fost una specială și a trecut proba timpului, perioada cuprinsă între anii 1930 și 1940 înregistrând numeroase manifestări concrete ale acesteia⁴¹.

După ceremonia de la București, a urmat, la 30 ianuarie 1931, consacrarea ca episcop în Catedrala mitropolitană din Blaj, solemnitatea fiind oficiată de către mitropolitul Vasile Suci, episcopul de Cluj-Gherla, Iuliu Hossu și episcopul Lugojului, Alexandru Nicolescu⁴².

Presa vremii a acordat spații largi descrierii evenimentului de la Blaj insistând, atât pe simbolistică – Alexandru Rusu devenea „primul episcop al celei mai noi eparhii”, cât și pe descrierea cronologică a solemnităților și a participanților. Noua structură a fost reprezentată „prin un frumos mănunchiu de delegați”, cronicarul înregistrând, atât personalități ecleziastice, precum vicarul Maramureșului, Ilariu Boroș și protopopii Alexandru Breban, Aurel Dragoș și Nicolae Doroș, cât și din sfera laicilor: senatorii dr. Titu Doroș și dr. Coriolan Bohățel, deputații dr. Ilie Lazăr și dr. Gavril Oșianu, profesorii Vasile Ciplea, dr. Alexandru Ciplea, Ion Bârlea (din Sighet), profesoara Marta Iepure, directoarea Școlii de Fete și dr. Gheorghe Hetcou, directorul Liceului „Gheorghe Șincai” (din Baia Mare)⁴³.

Membri ai numeroasei și „frumoasei” familii din care provenea episcopul au fost prezenți: „dr. Rusu, medic, directorul sanatoriului din Geoagiu, avocații dr. Aurel Rusu și dr. Octavian Rusu, părintele Valer Rusu, Mihail Ilieșiu, dr. V. Rusu, secretarul Prefecturii din Târgu-Mureș, profesorul Aurel Rusu de la Blaj”⁴⁴.

⁴⁰ Carol a fost proclamat rege al României sub numele de Carol al II-lea de către parlament, la 8 iunie 1930. Cu o zi înainte, la propunerea guvernului național-tărănesc, același for legislativ a abrogat articolele din Statutul Casei Regale prin care Carol pierduse drepturile politice și pe cel de a se întoarce în țară timp de 10 ani, începând din 1926. Cf. Dinu C. Giurescu (coord.), *op. cit.*, p. 413-414.

⁴¹ Una dintre aceste manifestări concrete vizează modul în care Capitlul catedral al noii dieceze, constituit în anul 1931 a reușit să fie completat, abia după patru ani, ca urmare a intervenției personale a regelui Carol al II-lea pentru obținerea finanțării ministeriale pentru posturile vacante din Capitlu. Prezent în 7 octombrie 1934, la Lugoj, la Congresul general al Asociației Generale a Românilor Uniți (AGRU), regele i-a comunicat episcopului Alexandru Rusu „că ține să facă eparhiei Maramureșului cadoul întregirii Capitlului său cu încă trei membri”, ceea ce s-a întâmplat, la 23 noiembrie 1934, episcopul înștiințând clerul că posturile aveau asigurată finanțarea pentru anul bugetar următor, la 10 ianuarie 1935 fiind numiți, noii membri ai acestui organism. Cf. *Buletinul oficial al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului*, nr. X/1934, p. 43. O altă dimensiune a fidelității și solidarității dinastice a ierarhului și clerului o reprezintă publicarea, în oficiosul diezean, a telegramelor de felicitare și de mulțumire adresate suveranului cu diverse prilejuri, precum și a răspunsurilor acestuia.

⁴² Virgil Bălibanu, *Consacrarea și întronizarea Prea Sfinției Sale Dr. Alexandru Rusu, primul episcop al Maramureșului*, în „Curierul Creștin. Organ oficial al Eparhiei de Cluj-Gherla cu un adaos neoficial”, anul XIII, nr. 4, Gherla, 15 februarie 1931, p. 28.

⁴³ *Ibidem*, p. 27.

⁴⁴ *Ibidem*.

La sfârșitul liturghiei, mitropolitul Vasile Suciu a dat „povețe” noului episcop într-o „cuvântare plină de sfaturi prețioase și învățături înalte”, apreciind parcursul profesional al noului episcop: „Terminând studiile teologice la Universitatea din Budapesta, ai început să introduci pe tinerii clerici în tainele Domnului. Ai provăzut catedra de Dogmatică de la Seminarul nostru teologic mai bine de un deceniu. Ca învățăturile Scripturii să fie spre îndreptare și spre înțelepțirea cea spre dreptate, ai înființat și ai condus ani de-a rândul revista teologică «Cultura Creștină», iar pentru ca (...) să poți și muștra pe cei care nu țin seama de Domnul și legile Lui, ai preluat, condus și redactat foaia <<Unirea>>, muștrând în ea nedreptățile care se făceau Bisericii noastre. Astfel mult ai realizat: ai învățat, ai muștrat, ai îndreptat și ai înțelepțit spre dreptate. Ca prefect și rector seminarial pildă ai dat clericilor, cum să se poarte. Pe cei buni mai buni i-ai făcut, pe cei slabi i-ai întărit, iar pe cei răi i-ai îndepărtat de la altarul Domnului. Și aceasta normă de conduită ai urmat-o și ca referent și fisc consistorial”⁴⁵.

Așteptările erau pe măsura dificultăților care trebuiau depășite, mitropolitul relevând situația specifică a județului Maramureș, pe care o cunoștea bine, în contextul campaniei care fusese dusă pentru stabilirea reședinței episcopiei, între orașele Baia Mare și Sighet, reprezentantele județelor Satu Mare și Maramureș: „Ai o eparhie nouă ce trebuie organizată, ai credincioși de două neamuri, pe care trebuie să-i împaci, ca să trăiască în bunăînțelegere. Într-o parte a Eparhiei ai popor cu dragostea lui Dumnezeu, dar sărac în bunurile lumii acesteia, care asaltat de amăgitori, așteaptă povețe pline de focul dragostei. Necazurile și lipsurile lui sunt multe și mari. Dar, unde prisosește lipsa, covârșește darul Domnului. Hrănește-i, Prea Sfințite, cu hrana vieții și fă-i să crească în har; pune-le conducători buni și cu puterea, primită de la Domnul, paște turma, ce ți s-a concredut, fiind celor ascultători, supuși ție, toiaș și sprijinire; iară pe cei neascultători și întăriți la cerbie lovește-i cu ea, ca și cu un toiaș de certare, ca și cu un toiaș de creștere”⁴⁶.

Cronicarul a reținut că răspunsul noului episcop a stors „din ochii mulțimei de ascultători lucitoare boabe de lacrimi” făcând referire la experiența clericală și la hotărârea de a-și face pe deplin datoria: „Am fost peste 20 de ani preot (...). Martor îmi este Domnul, că nu am umblat după această demnitate; dacă, însă, invitat să o primesc, nu am refuzat-o, aceasta am făcut-o cu nădejdea în Domnul. (...). Cu convingerea credinței în puterea dumnezeiască, Biserica Blajului, urgisită sub stăpânirea străină, urgisită și azi, stă mândră și biruitoare: pe cât de creștină, pe atât de română. Datorită acestei convingeri, ea nu admite pacturi. (...). Puterea magisterului de pe amvon, puterea misterului de pe altar și puterea confesionalului vor întări slăbiciunile mele, să pot vesti Cuvântul credincioșilor mei”⁴⁷.

Presa a reliefat și celelalte momente care au urmat liturghiei, recepția de la Mitropolie, banchetul la care au participat peste 100 de persoane și la care s-au ținut „vorbiri alese și cu spirit” de către mitropolitul Vasile Suciu, episcopul Alexandru Rusu, ministrul Ghiță Pop (subsecretar de stat la ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, n.n.), ca reprezentant al guvernului, protopopul Alexandru

⁴⁵ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 30.

Breban, episcopul Alexandru Nicolescu, dr. Titu Doroș, care a adus „omagiul Maramureșului”, părintele prepozit Iacob Popa și canonicul Ion Agârbiceanu⁴⁸.

Sâmbătă, 31 ianuarie 1931, episcopul Alexandru Rusu a plecat, însoțit de episcopul Iuliu Hossu, spre noua eparhie. Blajul l-a acompaniat „cu dangătul duios al clopotelor catedralei, cu acordurile corului teologic, cu strigătele de trăiască ale mulțimii ce l-a petrecut la gară: clerici, profesori, canonici, prieteni, cunoscuți și admiratori, care au însoțit până la gară pe acela care pleacă din Blajul său, în noua sa țară, ducând cu sine, scumpă relictă, spiritul înalt al Blajului”⁴⁹.

În aceeași zi, cei doi înalți prelați s-au bucurat de o frumoasă primire la Cluj, în sala de recepții a gării, unde au fost prezenți numeroși intelectuali, dar și oficialități: dr. Alexandru Vaida-Voevod, primarul dr. Teodor Mihali, prefectul Adam Popa, senatorul Romul Boilă, „preoțimea română unită, în frunte cu părintele canonic Ion Agârbiceanu, reprezentanții AGRU-lui și ai curatorului bisericesc, în frunte cu Valer Pop, reprezentanții studențimii unite, un foarte mare număr de membre ale Reuniunii Sf. Maria etc.”⁵⁰.

Interesant este că unul dintre ziariștii prezenți la Cluj și-a „exprimat bucuria pentru ridicarea unui membru activ al Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat la rangul de episcop”⁵¹.

De la Cluj, episcopii au plecat spre Gherla, unde, în după-amiaza zilei de 31 ianuarie 1931, a avut loc o frumoasă manifestație de simpatie, Alexandru Rusu afirmând „că Eparhia ce o primește, aproape în întregime de la sânul Gherlei, ca scumpă moștenire o va păzi, griji și conduce cu adevărată dragoste părintească”⁵².

Mărturisind că „rar îi este dat omului să vadă o însuflețire și o revărsare de iubire ca aceea de care a avut parte noul ierarh în drumul său spre casă”, cronicarul notează că duminică, 1 februarie 1931, la Gherla, delegației i s-au alăturat subsecretarul de stat Ghiță Pop, canonicii Dioniziu Vaida și George Vidican, vicarul Ilarie Boroș al Maramureșului, profesorul de teologie George Bob și mulți alții. Pornit la orele 8,30 din Gherla, trenul a avut prima oprire la Jibou: „O mare de capete. Drapele. Prapori. Gară pavoazăată. Vorbiri entuziaste”⁵³.

Scenele emoționante s-au repetat în toate localitățile din județele Sălaj și Satu Mare în care trenul s-a oprit: Titu Maiorescu, Săplac, Dr. Rațiu, Țicău, Ulmeni (aflate în Sălaj), Mireșu Mare (situată la intrarea în județul Satu Mare, motiv pentru o primire deosebit de sărbătorească), Fersig, Satulung, Lăpușel și Săsar. La sosirea trenului în gara din Baia Mare (ora 14,30), peste 10.000 de oameni își așteptau ierarhul⁵⁴, salutul de bun venit fiind rostit, în numele autorităților și al cetățenilor, de către dr. Victor Pop, respectiv de dr. Gavril Oșianu, în numele

⁴⁸ *Ibidem*, p. 30-31.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 33.

⁵³ *Clupe istorice. Instalarea primului episcop român unit al Maramureșului. Drumul de triumf al Preasfințitului Alexandru. Serbările grandioase de la Baia Mare*, în „Unirea”, anul XLI, nr. 6, Blaj, 7 februarie 1931, p. 2.

⁵⁴ Cifra este avansată în reportajul publicat de „Unirea Poporului”, anul XIII, nr. 6, Blaj, 8 februarie 1931, p. 2.

A.G.R.U.-lui. Ierarhul i-a asigurat de dragostea pe care le-o poartă tuturor, făgăduindu-le că va face tot ce îi stă în puteri pentru ca noua eparhie să devină „un mărgăritar de mare preț în diadema bisericii Domnului”⁵⁵.

Cei doi episcopi, însoțiți de numeroșii oaspeți, „în aclamațiile mulțimii electrizate” s-au îndreptat înspre Catedrala episcopală, fiind întâmpinați de protopopul Alexandru Breban (ctitorul bisericii devenită, în iunie 1930, catedrală) și de 150 de preoți. Comitetul care a organizat festivitățile a fost condus de același cleric, programul fiind structurat astfel încât să marcheze „actul istoric” al intrării orașului Baia Mare pe harta localităților în care existau reședințe episcopale⁵⁶.

Ziua de 1 februarie 1931 a continuat cu slujbe religioase, cu o nouă cuvântare a „celui ce a venit în numele Domnului să ia în stăpânire eparhia în a cărei inimă se află deja” și cu un reușit concert de orchestră în turnul Catedralei (piese de Beethoven, Brahms și C. Kreutzer)⁵⁷. Presa locală a fost cucerită de la început de personalitatea primului ierarh greco-catolic al Maramureșului pe care l-a caracterizat „preot zelos, profesor erudit, sfetnic al celui dintâi Arhiepiscop al Bisericii Unite, orator de marcă, scriitor bisericesc recunoscut, plin de forță, energie și voință”⁵⁸.

Luni, 2 februarie, zi cu semnificații deosebite („Întâmpinarea Domnului”), s-a desfășurat punctul culminant al manifestărilor, odată cu instalarea noului episcop în catedrală, în cadrul Liturghiei Arhieresti săvârșită de episcopul Iuliu Hossu în prezența a 150 de preoți și a câtorva mii de credincioși (localnici, săteni din împrejurimile orașului, dar și maramureșeni „cu sumane miștoase”), cei mai mulți rămași în afara lăcașului devenit neîncăpător⁵⁹.

Au fost prezenți reprezentanți ai autorităților centrale (colonelul Grigorescu, adjutant regal, reprezentantul regelui Carol al II-lea, Emil Hațieganu, ministrul muncii, sănătății și ocrotirii sociale, Ghiță Pop, subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor) și locale (primari, prefecți ai județelor învecinate), dar și ai cultelor. După liturghie, episcopul Iuliu Hossu, într-o „cuvântare ce stoarce torente de lacrimi, își ia adio de la păstoriții săi de până aci, ca să recomande dragostei lor pe noul mire al diecezei”⁶⁰. Este practic momentul final al transferului jurisdicției eparhiale dinspre administratorul apostolic temporar înspre titularul demnității episcopale.

Au fost, apoi, citite Bula papală de numire a noului episcop (de către dr. George Bob) și Decretul regal de recunoaștere (dr. Virgil Bălibanu), noul ierarh Alexandru Rusu reliefând, cu spontaneitate, rostul vieții sale, respectiv „mărirea lui Dumnezeu, binele neamului și a bisericii, în perfectă supunere față de Pontificele roman și de Capul țării”. Binecuvântarea de final a încheiat partea ecleziastică a programului zilei, episcopul preluând, de drept și de fapt, conducerea diecezei⁶¹.

⁵⁵ „Unirea”, nr. 6, Blaj, 7 februarie 1931, p. 2.

⁵⁶ SJMmAN, Fond *Primăria orașului Baia Mare*, dosar nr. 376/1931, f. 37.

⁵⁷ „Unirea”, nr. 6, Blaj, 7 februarie 1931, p. 2.

⁵⁸ „Baia Mare”, nr. 1, Baia Mare, 8 februarie 1931, p. 2.

⁵⁹ „Unirea”, nr. 6, Blaj, 7 februarie 1931, p. 2.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

A urmat, la reședința episcopală, întâlnirea slujitorilor altarelor (peste 250) cu cei doi ierarhi, de la episcopul Iuliu luându-și rămas bun, iar episcopului Alexandru urându-i bun venit. Programul a cuprins, ulterior, mai multe momente festive, în sala de recepții a Primăriei orașului arhieriei primind salutul curatorului bisericesc unit (Ștefan Suci), a Bisericii ortodoxe (protopop Alexiu Latiș) și romano-catolice (preotul Szabó), a autorităților (dr. Valer Moldovan), după care a urmat vizitarea expoziției de pictură a Școlii de Bele Arte, Baia Mare fiind, încă din anul 1896, locul în care se constituise un remarcabil centru de artă cunoscut sub numele „Școala de pictură de la Baia Mare”.

După recepții au urmat mesele festive, un banchet desfășurându-se la Casina Română, iar unul la restaurantul Hotelului „Ștefan Vodă”, numărul participanților fiind estimat la peste 600. Au toastat episcopul Alexandru (pentru papa Pius al XI-lea și pentru regele Carol al II-lea), episcopul Iuliu Hossu (care a reînviat „icoana de vrajă din cei 13 ani de păstorire și alergare prin toate satele și văile acestei eparhii de care acum se desparte”), colonelul Grigorescu (trimis al regelui „să-i reprezinte dragostea ce o poartă poporului din aceste părți și să ureze ierarhului Alexandru ani mulți spre fericirea țării și neamului”), canonicul Iacob Popa (în numele mitropolitului Vasile Suci), dr. Emil Hațieganu (reprezentantul guvernului), dr. Valer Moldovan, director ministerial (lăudând egalitatea confesională acordată de statul român), dr. Romul Boilă (în numele Senatului), dr. Ilie Lazăr (reprezentantul Camerei Deputaților), dr. Iuga („exprimă sentimentele de iubire ale Maramureșului”), dr. Aciu (din partea sălăjenilor), fiecare discurs fiind urmat de „răspuns pătruns și pătrunzător” din partea noului ierarh⁶². Concertul susținut de Societatea Corală din Baia Mare a încheiat festivitățile a căror amintire, considera reporterul, „nu se vor șterge niciodată din mintea celor ce au luat parte la ele”⁶³.

Se finalizau astfel procedurile legale, laice și ecleziastice, prevăzute pentru ca noul ierarh să-și preia, de fapt și de drept, eparhia. Credincioșii din Sătmar și Maramureș, care formau cel mai compact bloc confesional greco-catolic din România, aveau, în sfârșit, episcopul locului. Orașul Baia Mare (atunci în județul Sătmar), fusese ales reședință a eparhiei al cărei nume îl dădea cealaltă regiune, Maramureșul. Nici o altă eparhie unită nu purta numele unei zone, ci doar al orașului în care se afla sediul său. Era un alt element care individualiza noua structură în contextul mitropoliei blăjene. Iar faptul că primul său ierarh era profund atașat tradiției Blajului, pe care o cunoștea și o aprecia ca nimeni altul, constituia o garanție că noua dieceză avea să-și îndeplinească misiunea pentru care a fost creată.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 3.

RECENZII

Răzvan Mihai Neagu, *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/Editura Mega, 2018, 697 p.

Celebrarea Centenarului Marii Uniri a generat o adevărată „explozie” a proiectelor editoriale dedicate, atât Primului Război Mondial, cât și evenimentelor care au condus spre desăvârșirea unității naționale a poporului român. De cele mai multe ori, cei care s-au aplecat asupra acestor aspecte au făcut-o, fie în mod neavizat și neprofesionist, fie din interese materiale (a se vedea, în aceste sens, inițiativa editurii ieșene Tipo Moldova, editură acreditată de Consiliul Național al Cercetării Științifice, de republicare, într-o formulă anastatică, de cele mai multe ori fără acordul prealabil al autorilor/editorilor, a principalelor lucrări dedicate Marii Uniri). La polul opus se află cercetătorii constanți ai evenimentelor consumate între anii 1914-1918, aplecați asupra studierii surselor arhivistice, materialelor publicate în presa vremii sau memorialisticii. În ultima categorie se înscrie, cu succes, și istoricul Răzvan Mihai Neagu care, prin lucrarea „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)”, ne prezintă etapele formării intelectuale a unei părți a generațiilor care au înfăptuit Marea Unire sau au contribuit la consolidarea acesteia în perioada interbelică.

Autorul volumului avut în vedere, Răzvan Mihai Neagu este absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, cu un doctorat obținut din partea Academiei Române, sub îndrumarea regretatului istoric și academician Nicolae Edroiu. Cadru didactic titular al Colegiului Tehnic din Turda, cercetător neobosit, Răzvan Mihai Neagu este autorul sau coautorul unor volume privind istoria medievală a Transilvaniei („Dicționar general al Evului Mediu românesc”, 2013; „Politica beneficală a papalității de la Avignon în Transilvania (1305-1378)”, 2013; „Episcopi și episcopii în estul Ungariei medievale: tipologii episcopale în diecezele de Transilvania, Oradea și Cenad în Evul Mediu: studii”, 2016), formarea intelectualității transilvănene sau istoria

urbei natale („Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene (1377-1918)”, 2015; „Catedrala Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din Turda. 80 de ani de la sfințire (1935-2015)”, 2015; „Momente din istoria orașului Turda. Personalități, evenimente, instituții (secolele XV-XX)”, 2017). Pe lângă cele evocate, Domnia Sa este unul dintre colaboratorii permanenți ai principalelor publicații periodice transilvănene, participanți activi ai manifestărilor științifice regionale și naționale, dovedindu-se un cercetător competent, prodigios, o prezență în peisajul cultural-științific autohton.

Înființată în anul 1875, Universitatea din Cernăuți a fost, până la sfârșitul Primului Război Mondial, singura instituție de învățământ superior din monarhia austro-ungară în cadrul căreia funcționa o facultate de teologie ortodoxă. Cel mai recent volum semnat Răzvan Mihai Neagu, așezat în continuarea unor cercetări mai vechi, tratează problematica formării studenților din Transilvania, Banat și Crișana sub cupola acestei facultăți de teologie (a doua instituție de acest gen, după Seminarul Teologico-Pedagogic „Andreian” din Sibiu, frecventată de români).

Din punct de vedere structural, lucrarea este împărțită în două părți, precedate de o prefață (semnată de regretatul profesor și academician Nicolae Edroiu), un cuvânt înainte (semnat de istoricul Cornel Sigmirean), însoțite de abstractele în limbi de circulație internațională, de o bogată listă bibliografică, de o anexă conținând un repertoriu al studenților români care s-au format la Cernăuți, de un indice de nume și un indice topografic, precum și de o serie de ilustrații care întregesc informațiile redate.

În prima parte a lucrării, istoricul Răzvan Mihai Neagu s-a aplecat asupra trasării principalelor coordonate privind istoriografia problemei, metodologia de lucru și sursele istorice utilizate, demers continuat cu prezentarea aspectelor legate de istoria Universității din Cernăuți, studenții români transilvăneni și bănățeni formați sub cupola acesteia și contribuția acestora la realizarea Marii Uniri. Sunt trecute în revistă aspectele legate de vârsta și apartenența socială a studenților Facultății de Teologie, bursele accesate de aceștia, viața studentescă și implicarea studenților români în activitățile unor societăți culturale (precum „Junimea”), desăvârșirea studiilor prin obținerea titlului de doctor în cadrul aceleiași Universități din Cernăuți, relațiile întreținute de unii absolvenți cu Academia Română etc. Extrem de interesant este ultimul subcapitol, dedicat implicării foștilor studenți români ai Facultății de Teologie în Primul Război Mondial și evenimentele care au precedat actul de la 1 Decembrie 1918. O parte a acestora sunt regăsiți ca preoți militari în structurile armatei austro-ungare, ca victime ale măsurilor restrictive adoptate începând cu toamna anului 1916 (înstituirea „graniței culturale”, arestarea, încarcerarea și deportarea în vestul Ungariei), ca personaje cheie în activitatea unor organisme naționale românești înființate la sfârșitul Primului Război Mondial (a se vedea cazul preotului Ilie Hociotă, implicat în activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena). Însă, pe cei mai mulți îi găsim implicați în acțiunea de constituire a consiliilor și gărzilor naționale românești, delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, membri ai Marelui Sfat Național Român, precum și în viața culturală, politică, ecleziastică interbelică, parte a procesului de consolidare a actului Marii Uniri.

Cea de-a doua parte a lucrării este dedicată reconstituirii biografiilor celor 65 de absolvenți ai Facultății de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți. Inegale ca întindere, cele 65 de biografii ne relevă originea socială a studenților români, formarea intelectuală până în momentul alegerii Cernăuțiului pentru desăvârșirea studiilor, parcursul profesional după absolvirea facultății, precum și contribuțiile aduse de aceștia la realizarea Marii Uniri.

Din rândurile acestor studenți ai Facultății de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți s-au ridicat o serie de personalități implicate activ în mișcarea națională românească, participanți direcți sau indirecți la Primul Război Mondial, parte a evenimentelor care au culminat cu realizarea actului de la 1 Decembrie 1918. Dintre acestea, figura cea mai proeminentă a fost aceea a viitorului mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan, implicat în activitatea Consiliului Național Român Central (având misiunea menținerii legăturilor acestui organism cu satele românești din Transilvania și Banat). Din această calitate, Nicolae Bălan a fost trimis la Iași cu misiunea informării factorilor politici în legătură cu evenimentele din Transilvania, fiind primit de regele Ferdinand I, de prim-ministrul Constantin Coandă, generalul Constantin Prezan, Ion I. C. Brătianu, Nicolae Iorga etc. Deși nu a participat efectiv la lucrările Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (fusesse desemnat delegat al cercului electoral Nocrich, însă a ajuns de abia în seara zilei de 1 decembrie 1918), în urma acesteia a fost ales membru al Marelui Sfat Național Român.

Lucrarea este completată, într-un mod fericit, de un repertoriu al studenților români care au studiat la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, originari din Transilvania, Banat și Crișana (paginile 627-649). Acesta cuprinde, atât numele și prenumele studenților, precum și localitatea de baștină, condiția socială, studiile anterioare și cariera ulterioară absolvirii Facultății de Teologie; într-un anumit mod, repertoriul realizat de istoricul Răzvan Mihai Neagu sintetizează, în doar 22 de pagini, întregul cuprins al lucrării.

Lucrarea beneficiază de un indice de nume și un indice topografic (chiar dacă selectiv), instrument absolut necesar unei lucrări științifice riguroase care ușurează munca unui cititor interesat doar de un anumit personaj.

La acestea se adaugă și faptul că lucrarea istoricului Răzvan Mihai Neagu nu este o lucrare pur științifică, rigidă, ci o lucrare elaborată într-un stil accesibil oricărui cititor, nu doar celor inițiați în tainele cercetării istorice, care se remarcă prin claritatea discursului și a ideilor, prin originalitatea interpretărilor și care ne oferă o veritabilă călătorie, în timp și spațiu, prin istoria formării intelectuale a generațiilor care au înfăptuit actul de la 1 Decembrie 1918.

Publicată într-o ediție de lux, de zile mari, lucrarea istoricului Răzvan Mihai Neagu constituie o veritabilă contribuție în domeniul cercetării formării intelectuale a românilor transilvăneni. Pentru toate aspectele prezentate mai sus, în încheiere nu ne rămâne decât să felicităm eforturile depuse de autor pentru apariția acestei lucrări și să stăruim pentru continuarea cercetărilor în acest domeniu (suntem ferm convinși că din fiecare capitol și subcapitol al lucrării s-ar putea naște un volum de sine stătător).

MIHAI-OCTAVIAN GROZA

Mihai Octavian-Groza, *Marele Război în memorialistica românilor din Sebeș*, Cluj-Napoca, Editura Mega/Editura Argonaut, 2018, 234 p.

Cronicarul moldav Miron Costin spunea: „Nu este alta mai frumoasă și de folos în toată viața omului zăbavă decât cititul cărților”. Cu adevărat, lucrarea pe care ne-o propune istoricul Mihai-Octavian Groza este una de mare folos. Lansarea unei cărți este întotdeauna un motiv de bucurie. Acest fapt este întărit mai ales dacă avem în față un volum valoros, așa cum este lucrarea „Marele Război în memorialistica românilor din Sebeș”, apărută la editurile Mega și Argonaut din Cluj-Napoca în anul 2018.

Încă din titlul lucrării, autorul ne oferă coordonatele de timp și spațiu în care își organizează discursul istoric, precum și tematica abordată. Avem de-a face, așadar, cu o carte de memorialistică, dar și de istorie locală,

mărginită temporal de anii Primului Război Mondial (1914-1918). Perioada discutată de autor a fost o epocă crucială în istoria românilor, dar și în cea a Europei. Volumul lui Mihai Groza se înscrie într-un magistral șir de istorici din Transilvania și Banat, care s-au aplecat asupra studierii Primului Război Mondial, menționându-i aici pe Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Ioan Bolovan sau Liviu Maior. Această carte este o pledoarie la memorie, dar și o foarte importantă restituire a experienței războiului, trăită la nivel personal. Discursul istoric al autorului ne propune analiza unor grile comportamentale în fața perspectivei războiului.

Remarcăm faptul că lucrarea de față este dedicată de autor părinților și celui care a fost, profesorul Nicolae Bocșan, magistrul autorului.

Cartea se deschide cu o „Prefață” semnată de profesorul Ionel Cârcoană de la Colegiul Național „Lucian Blaga” din Sebeș și continuă cu un „Cuvânt înainte” semnat de părintele ieromonah Maxim Morariu, în care cei doi își exprimă gândurile și considerațiile, zic eu, pertinente și bine argumentate, pe marginea volumului de față.

Autorul își expune gândurile, dar și sentimentele într-un inspirat „Argument”, cu valențe de program. Am reținut un citat în care Mihai Groza spune fără echivoc: „volumul de față, publicat în Anul Centenar, s-a născut din drag de Sebeș”. Așadar, aflăm că momentul apariției lucrării nu a fost ales întâmplător, ci a fost programat pentru Anul Centenarului, fiind contribuția sa la acest eveniment. Totodată, autorul mărturisește că prezentul volum se constituie într-un omagiu dedicat generației Marii Uniri. Din gândurile autorului reiese că

tematica abordată nu este una nouă în cadrul preocupărilor sale științifice, ea fiind tratată anterior și în alte cărți și studii de specialitate, iar prezenta carte vine să facă o sinteză și să prezinte publicului sebeșean, și nu numai, o adevărată frescă a percepțiilor și trăirilor unor personalități locale, legate de Marele Război. Pe de altă parte, remarcăm înrădăcinarea profundă a lui Mihai Groza în Sebeșul natal.

Discursul istoric propriu-zis începe cu un segment istoriografic intitulat „Marele Război în memorialistica românilor din Sebeș”. Autorul face o scurtă trecere în revistă a personalităților avute în vedere: Lucian Blaga, căpitanul Ilie Stricatu, preotul-cărturar Sebastian Stanca, inginerul Dorin Pavel și locotenent-colonelul Ioan Guția, prezentând legătura acestora cu experiența traumatizantă a Marelui Război.

A doua secțiune a cărții este intitulată: „Lucian Blaga: memorialist al Primului Război Mondial și al evenimentelor premergătoare Marii Uniri”. Prin intermediul volumului său, „Hronicul și cântecul vârstelor”, publicat postum în anul 1965, marele filosof se impune ca un memorialist al Primului Război Mondial, fațetă mai puțin cunoscută și explorată. Conflictul început în anul 1914 atinge pentru Blaga proporțiile unui adevărat cataclism, deoarece îi spulberă visul de a studia filosofia la Universitatea din Jena. Mai mult, războiul este resimțit la nivel familial, frații săi mai mari, Lionel și Longin sunt concentrați în Galiția, respectiv în Bosnia. Lucian Blaga manifestă sentimente puternice pentru România și cauza sa, dar nu și pentru Austro-Ungaria, văzută ca o patrie străină, asupritoare. Tânărul Blaga face totul pentru a scăpa de război: se înscrie la Seminarul Andreian de la Sibiu, merge la Universitatea din Viena în 1916, unde va studia filosofia și unde se va îndrăgosti de Cornelia Brediceanu, cea care avea să-i devină soție. Ulterior, Blaga ajunge și la Oradea, unde era mutat Seminarul Andreian. Cu siguranță, cea mai importantă parte a descrierii evenimentelor din Primul Război Mondial este participarea la Marea Unire, împreună cu fratele său, Lionel Blaga, primarul de atunci al Sebeșului.

Partea a treia a cărții este intitulată „Un memorialist transilvănean mai puțin cunoscut al Primului Război Mondial: căpitanul Ilie Stricatu”. Acesta a fost un învățător originar din Sebeș, absolvent al Seminarului Andreian de la Sibiu, Secția Pedagogică. El a publicat în anul 1940 un volum memorialistic, sub titlul „Pe cărările destinului. Romanul unei vieți trăite”, care conține și pagini dedicate descrierii propriei experiențe trăite în timpul Primului Război Mondial. Din viața și activitatea lui Ilie Stricatu remarcăm puternicul conflict interior al acestui om, generat de experiența războiului. Înrolat într-o armată pe care o considera străină și forțat să apere și să se lupte pentru niște idealuri, care nu erau ale lui, Stricatu recurge la o soluție extremă, care l-ar fi putut costa viața: dezertarea în România și apoi alăturarea Armatei Române. Memoriile lui Ilie Stricatu reprezintă un jurnal dens, abundent în evenimente: campania din Transilvania anului 1916, primele succese ale armatei române, dar și înfrângerile suferite și experiența prizonieratului, când a fost nevoit să-și schimbe numele în Ilie Popescu pentru a nu fi adus în față Curții Marțiale din Ungaria. Însemnările lui Stricatu aduc în atenția cititorului și fapte mai puțin cunoscute, precum misiunea colonelului dezertor

Alexandru Sturdza printre prizonierii români din Germania, în a cărei intenție era formarea unui detașament militar românesc care să lupte alături de armata germană. Cu mare dibăcie de istoric, Mihai Groza arată cum, în timpul captivității, conștiința lui Ilie Stricatu se îndreaptă spre ajutorul divin, văzut ca singură scăpare din acea situație. Eliberat în 1918, Stricatu revine în România și nu renunță la armată, iar împreună cu unitatea sa este trimis în Basarabia, pe malul Nistrului, în vederea unor lucrări de fortificații. Revenit acasă la Sebeș, Stricatu are imensa bucurie de a se revedea cu cei dragi, întâlnire care capătă valențe mântuitoare după calvarul războiului.

O dată cu secțiunea a patra, „Experiența «Graniței culturale»” (1916-1918) reflectată în memorialistica preotului cărturar Sebastian Stanca”, autorul ne face cunoștință cu o personalitate din lumea clericală. Personajul principal este preotul-cărturar Sebastian Stanca, una dintre cele mai reprezentative figuri preoțești ale orașului Sebeș. Stanca își începuse studiile secundare la Gimnaziul Evanghelic din Sebeș, iar la momentul izbucnirii războiului era preot în această localitate. Viziunea și experiențele războiului trăite de acest slujitor al altarului sunt expuse în lucrarea „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)”, publicată în anul 1925. O dată cu mărturiile lui Sebastian Stanca, pătrundem în lumea unui preot deportat pentru faptul că era român, într-un context politico-militar marcat de instituirea „graniței culturale” în 1916. Internat în lagărul de la Sopron, preotul Stanca cunoaște experiența ruperii de familie și oprobiul autorităților vremii, în ochii cărora era un proscris asimilat trădătorului, spionului, instigatorului. Toate acestea pentru apartenența sa etnică. În 1917, Sebastian Stanca ajunge acasă, iar în contextul anului 1918 se implică în evenimentele premergătoare Marii Uniri și chiar participă la Alba Iulia, la mărețul eveniment din 1 Decembrie 1918. În cadrul acestei secțiuni a cărții, autorul introduce o binevenită anexă documentară intitulată „Sebastian Stanca. Amintirile unui cleric exilat”.

În continuarea demersului său, autorul își oprește atenția asupra unui inginer, în secțiunea intitulată: „Dorin Pavel, memorialist al Primului Război Mondial și al evenimentelor premergătoare Marii Uniri la Sebeș”. Inginerul Dorin Pavel, nepotul lui Lucian Blaga, este o mare personalitate a tehnicii românești, fiind considerat părintele hidroenergeticii moderne. În anul 1976, inginerul a publicat un volum autobiografic intitulat plastic, „Arhitectura apelor”. Autorul ne prezintă datele legate de Primul Război Mondial, la momentul desfășurării căruia Dorin Pavel era elev. Așadar, avem în față marea conflagrație văzută prin ochii unui adolescent, care intra în maturitate. La fel ca unchiul său, Lucian Blaga, Dorin Pavel a scăpat de armata cezaro-crăiască prin înscrierea la Seminarul Andreian, fiind ajutat de asesorul consistorial, Lazăr Triteanu. Autorul subliniază implicarea lui Dorin Pavel la evenimentele Marii Uniri, el fiind membru al Gărzii Naționale Române din Sebeș și participant la marele moment de la Alba Iulia. Secțiunea despre Dorin Pavel se încheie, la fel ca precedenta cu o anexă documentară, prin care Mihai Groza pune în fața cititorului cuvintele ilustrului sebeșean și ne arată cum acesta a trăit Marele Război.

În ultima parte a acestei cărți, intitulată: „Crâmpoie din primele lupte din Sud-Tirol. Însemnările locotenent-colonelului Ioan Guția despre bătălia de la Rovereto (14 mai 1917)”, autorul ne face cunoștință cu un militar de carieră, locotenent-colonelul Ioan Guția. Acest sebeșean a participat direct la operațiunile de pe front. Așadar, ororile războiului ne sunt prezentate de la firul ierbii, din perspectiva actantului direct. Ioan Guția descrie bătălia de la Rovereto din 14 mai 1917, la care a luat parte, cu multe detalii tehnice. Prezentarea faptelor se concentrează pe operațiunea de cucerire a punctului Castello Dante. Din păcate, Ioan Guția nu a mai ajuns acasă, găsindu-și sfârșitul în bătălia de la Asiago din 15 iunie 1918.

Demersul autorului se încheie cu o serie de rezumate în limbile engleză, germană, franceză, italiană și maghiară, care sporesc valoarea acestui produs cultural. Remarcăm cu deosebită plăcere aparatul critic minuțios alcătuit, dar și valoroasa bibliografie a tematicii abordate, garnisită cu surse inedite și edite, precum și cu numeroase lucrări generale și speciale, instrumente de lucru, sitografie și fragmente de istorie orală. La sfârșitul lucrării, cititorul interesat va descoperi o necesară și frumoasă anexă fotografică, precum și un indice onomastic.

Citirea atentă a acestui volum conduce și la observația că autorul a ales să lucreze într-o perspectivă modernă, interdisciplinară. Aici găsim elemente specifice memorialisticii, istoriei bisericești, istoriei politice, religiei, geografiei, sociologiei și, nu în ultimul rând, investigației psihologice. De asemenea remarcăm contextualizarea subiectului abordat, un subiect de istorie românească modernă pus mereu în raport cu contextul politic intern și internațional.

În încheiere, recomand cu căldură spre citire prezentul volum, venindu-mi în memorie cuvintele dramaturgului francez de origine română, Matei Vișniec, care spunea: „Cine nu citește ratează, atât întâlnirea cu întrebările esențiale, cât și întâlnirea cu răspunsurile esențiale. A trăi o viață fără a înțelege că lectura este un drum spre tine însuși înseamnă de fapt, a rata întâlnirea cu tine însuși”.

Îl felicităm pe autor pentru acest proiect finalizat atât de frumos, îi urăm lui și familiei sale multă sănătate și așteptăm cu maxim interes proximalul volum.

RĂZVAN MIHAI NEAGU

Gheorghe Brânzei, *Corpul voluntarilor români. Jurnal de război. Soldat Constantin Brânzei, prizonier în Siberia (1916-1920)*, Baia Mare, Editura Cromatica Press, 2018, 91 p.

Centenarul Primului Război Mondial și al României Mari („dodoloațe”, după cum s-a exprimat candid un copil din Lancrăm în urmă cu mai bine de 100 de ani), sărbătorit anul trecut, a făcut să ne simțim cu adevărat că suntem români și că renaștem ca națiune. Unul dintre cei care au avut privilegiul să se bucure de marcarea unui veac de la făurirea României Mari este domnul Gheorghe Brânzei, originar din satul Mocira, de lângă Baia Mare. De formație economist (cu titlu de doctor în științe economice, acordat de Universitatea de Vest din Timișoara), Domnia Sa a deținut funcția de director a Sucursalei Maramureș a Băncii Naționale a României (1996-2016), având și o prodigioasă activitate în slujba țării, în calitate de parlamentar (1992-1996).

Dar lăsând la o parte pregătirea și experiența din domeniul financiar-bancar, de-a lungul vieții sale domnul Brânzei a demonstrat că este un bun român, fapt confirmat și în 2018, când a înțeles că Centenarul României Mari nu trebuie sărbătorit prin festivism, ci prin lucrări trainice și durabile, care să rămână peste timp. În acest sens, în 2 septembrie 2018 a dus la bun sfârșit un crez, ridicând o troiță în Mocira, în memoria celor zece tineri soldați din satul său natal, care au participat la prima conflagrație mondială, pe fronturile din Galiția, Italia și Franța sau au fost făcuți prizonieri, fiind duși în îndepărtata Siberie.

Tot în septembrie 2018, cu finanțare proprie, a publicat lucrarea intitulată „Corpul voluntarilor români. Jurnal de război. Soldat Constantin Brânzei, prizonier în Siberia (1916-1920)”, în care sunt prezentate rezultatele cercetării bibliografice și de arhivă referitoare la Corpul Voluntarilor Ardeleni, din care a făcut parte și bunicul autorului, Constantin Brânzei, înrolat la începutul anului 1915, înainte de a împlini 20 de ani, în armata chezaro-crăiască.

Lucrarea este structurată în trei capitole, flancate, la început, de un „Cuvânt înainte”, iar la final, de o prezentare a surselor bibliografice („Material bibliografic”). Din cuvântul introductiv, atenția mi-a fost reținută de o frază care este, în esență, motivația autorului de a scrie cartea: „În acest context, am considerat util ca, ocazionat de sărbătoarea Centenarului Marii Uniri, să ne amintim și noi, de cei ce astăzi nu mai sunt, dar care, prin faptele lor, au făcut posibilă realizarea mărețului act de la 1 Decembrie 1918”.

Primul capitol, „Considerații generale ale conflagrației armate”, reprezintă un mic compendiu privind etapele de desfășurare ale Primului Război Mondial. După cum este cunoscut, din vara anului 1914, în armata austro-ungară, au fost încorporați aproximativ o jumătate de milion de români transilvăneni și bucovineni.

În capitolul următor, „Considerații generale asupra Corpului Voluntarilor Români”, sunt prezentate, atât etapa de debut a voluntariatului românesc care își are originea în „legiunea ardeleană”, înființată în 1913, la București, de generalul pensionar Ștefan Stoika, cât și principalele corpuri militare de voluntari ardeleni și bucovineni. În subcapitole distincte sunt prezentate: Corpul de voluntari înființat în toamna anului 1916, în lagărul de prizonieri de la Darnița, de lângă Kiev (în februarie 1917 a primit denumirea de Corpul I al Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni; a avut un rol important în ofensiva de la Mărășești a armatei române, din vara anului 1917); Corpul Voluntarilor Români de la Hârlău (înființat în noiembrie 1917 sub comanda colonelului Marcel Olteanu; autorul prezintă faza de demobilizare a corpului militar, în urma păcii de la Buftea din 7 mai 1918, dar și reactivarea acestuia în toamna anului 1918); Corpul II al Voluntarilor Români din Rusia, constituit în orașul Samara (Siberia) din prizonieri români aflați în regiunile Volga, Ural și Omsk, după pacea de la Brest-Litovsk (3 martie 1918), semnată de Rusia bolșevică cu Puterile Centrale. Autorul a acordat o atenție aparte celor două unități de voluntari ardeleni, formate în vestul Europei: Legiunea Română din Franța (înființată în 22 octombrie 1918) și Legiunea Română din Italia (înființată în 18 iulie 1918).

Elementul de noutate se găsește în ultimul capitol al cărții, „Jurnal de război. Soldat Constantin Brânzei, prizonier în Siberia (1916-1920)”. Autorul își exprimă regretul că nu a așternut mai devreme pe hârtie momentele trăite de bunicul său în prizonierat, în îndepărtata Siberie, pe care acesta i le-ar fi împărtășit când încă mai era în viață. În cadrul capitolului sunt reproduse, textual și în facsimil, scrisorile și cărțile poștale trimise de bunicul său celor dragi, rămași acasă. În aceste scrisori, expediate între 29 decembrie 1915 și 12 decembrie 1919, Constantin Brânzei a exprimat dorul de casă și de cei apropiați, dar și clipele de liniște trăite, în tranșee sau în prizonierat, alături de camarazi, mai ales în apropierea Crăciunului și a Anului Nou, când colindele religioase aveau rolul de a-i îmbărbăta și de a-i încuraja că vor scăpa teferi din „ghearele morții” și că se vor întoarce acasă, la cei dragi.

Pornind de la premisa că orice studiu sau lucrare istorică are scopul de a aduce la lumină evenimente peste care s-ar putea așterne negura uitării, nu voi încheia prezentarea fără a face o scurtă trecere în revistă a evenimentelor trăite de Constantin Brânzei (1895-1975) între anii 1915-1920. Informațiile au fost preluate, atât din capitolul al treilea, cât și dintr-un text intitulat „Moment de Centenar”, pe care domnul Gheorghe Brânzei l-a pus cu amabilitate la dispoziția mea. Din acestea am desprins faptul că soldatul Constantin Brânzei a fost înrolat în Regimentul 5 Infanterie al armatei austro-ungare, în primăvara anului 1915. În timpul luptelor din Galiția, în 6 iunie 1916, a fost rănit la mâna stângă și luat prizonier de către armata rusească. Din cauza problemelor de sănătate, din

19 iulie și până la începutul lunii decembrie a anului 1916, a fost internat într-un spital militar din Rostov pe Don. Fiind declarat sănătos, în seara „de Crăciun nemțesc” a fost transferat în tabăra de prizonieri români din Omsk, oraș situat în Siberia. Aici, a depus jurământul de credință față de rege și țară, înregistrându-se în Corpul Voluntarilor Ardeleni și Bucovineni – Legiunea Siberia. Această unitate militară, după declanșarea Revoluției bolșevice (februarie 1917), a avut misiunea de a apăra calea ferată transiberiană și de a sprijini retragerea armatei rusești către Vladivostok. Vestea emoționantă a Marii Uniri, atât Constantin Brânzei, cât și ceilalți voluntari au primit-o înaintea datei de 12 decembrie 1918, în Irkutsk, capitala Siberiei Centrale. În 23 mai 1920, în piața centrală a orașului Irkutsk, voluntarii români au depus, din nou, jurământul de credință față de regele Ferdinand I și față de țară. Trei zile mai târziu, la 26 mai 1920, voluntarii ardeleni și bucovineni au fost îmbarcați în două transatlantice engleze, care au sosit în 9 iulie 1920, în portul Constanța. După întoarcerea acasă, lui Constantin Brânzei i-au fost acordate brevetul și medalia „Crucea comemorativă a războiului 1916-1918” (cu bareta „Siberia”), iar în decembrie 1931, Carol al II-lea i-a conferit medalia „Ferdinand I” pentru contribuția avută „în războiul pentru întregirea Neamului 1916-1918”.

Prin intermediul scrisorilor și al cărților poștale publicate, care transmit idei și sentimente pe o mică suprafață de carton, cartea de față se înscrie în categoria scrierilor dedicate Primului Război Mondial. Aceasta are rolul de a completa informativ o temă mai puțin cunoscută, aceea a Corpului Voluntarilor Ardeleni și Bucovineni din Siberia, care a avut un rol militar și strategic important în zonă, între anii 1916 și 1920. Cartea mai are menirea de a prezenta trăirile soldatului Constantin Brânzei din Mocira, pe care desfășurarea imprevizibilă a războiului l-a aruncat în îndepărtata și neîmblânzită Siberie, de unde se va întoarce acasă în vara anului 1920.

În încheiere, îl felicităm pe domnul Gheorghe Brânzei pentru faptul că a adus la lumină informații inedite, încurajându-l să valorifice scrisorile, cărțile poștale, brevetele, decorațiile, documentele și toate obiectele rămase de la bunicul său și printr-un demers muzeistic.

MARIUS CÂMPEANU

Marius Câmpeanu (coordonator), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Elisabeta Pleniceanu, Constantin Băjenaru, *Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2018, 123 p.

Aniversarea celor 100 de ani de la formarea României Mari a adus în peisajul cultural al orașului Baia Mare, prin efortul lui Marius Câmpeanu, doctor în istorie la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, o expoziție și un volum de studii științifice sub genericul: „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”.

Scopul demersului băimăreanului Marius Câmpeanu, deloc facil, deoarece a implicat din start armonizarea rigorilor cercetării științifice cu intenția de adresabilitate în fața unui public extrem de divers ca vârstă și educație, a fost, în primul rând, acela de a se cultiva grija noastră, a tuturor, tineri și mai puțin tineri, pentru patrimoniul imagistic și nu numai, prin prezentarea pe simeze și în pagini de carte, care rămân, a activității a cinci fotografi reprezentativi pentru spațiul transilvănean în secolele XIX-XX, demonstrându-se și în acest fel valoarea documentară a fotografiei în studiul istoriei, în păstrarea identității unei comunități, în transmiterea spiritului timpului, în înțelegerea unei epoci cu tot ce a însemnat acea epocă.

Cei cinci fotografi aleși pentru a fi prezentați au fost: Samoilă Mârza din Alba Iulia, numit și „Fotograful Unirii”, Alexandru Roșu din Bistrița, Veress Ferenc din Cluj-Napoca, Szabó Gábor din Făgăraș și Suba Zoltán din Baia Mare, personalități care, atrase de mirajul fotografiei, s-au impus în atenția contemporanilor lor, făcând din fotografie nu doar o sursă de venit, ci și un promotor al istoriei și al culturii locurilor și al oamenilor acelor vremuri prin imagini ce au prins contur pe plăcuțele de sticlă și, mai apoi, pe celuloid. Alegerea celor cinci s-a datorat prestigiului de care s-au bucurat, carierei pe care și-au clădit-o, experimentând, învățând de la alții, influențându-i pe cei din jur, atenți la detalii, conștienți de mersul istoriei și de contribuția pe care un fotograf o poate avea în acest sens.

Încă de la început s-a exclus ideea unui discurs exhaustiv pe temă, lucru de altfel dificil de făcut într-o expoziție, și, de asemenea, ideea unui singur discurs (al coordonatorului) care să includă biografiile și activitatea fotografilor aleși, dorindu-se un product de echipă care, deși supus unor norme prestabilite din start de către cei implicați, pentru asigurarea consistenței, a rigorii științifico-documentare, ar fi adus un plus de culoare expunerii. S-a mers pe ideea unui

ansamblu de discursuri care interacționează neuniformizând, câte unul pentru fiecare dintre cei cinci și, din acest motiv s-au alăturat lui Marius Câmpeanu, la solicitarea acestuia, Ionela Simona Mircea (Muzeul Național al Unirii Alba Iulia), Melinda Mitu (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei), Elena Elisabeta Pleniceanu (Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud) și Constantin Băjenaru (Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”). Argumentul inițial al demarării proiectului, expozițional și editorial, a fost simplu, concret, și a constatat în cunoașterea și promovarea cât mai largă a patrimoniului imagistic lăsat posterității de cei cinci fotografi, patrimoniu constituit în adevărate colecții muzeale cunoscute și cercetate de colaboratorii aleși.

Dacă expoziția s-a bucurat de aprecierea publicului băimărean și a publicului din celelalte orașe transilvănene unde a fost itinerată (Năsăud, Făgăraș, Alba Iulia, Cluj-Napoca), în jurul ei născându-se interogații privind epoca, multe dintre acestea primindu-și răspunsurile în cadrul vernisajelor organizate de muzeele gazdă, volumul s-a dovedit de bun augur fiind catalogat din start, de către cei care l-au văzut ori primit, drept un aport istoriografic ilustrativ pentru destinul celor cinci fotografi transilvăneni, cu informații „calde” pentru cei interesați, iubitori de istorie locală și de fotografie veche.

Apărut la Editura Eurotip din Baia Mare, în 2018, în condiții grafice deosebite, la un format adecvat unei ușoare mânuiri, cu legătură trainică și coperti cartonate, pe coperti cu interesante imagini și sigle ale atelierelor de fotografie ale fotografiilor care fac tema cercetării, volumul te atrage, mai mult, te convinge să-l răsfoiești. În paginile 7-8 volumul se justifică printr-un argument scris, concis, clar, de către coordonatorul acestuia: dorința de a readuce în actualitate personalități care, în secolele XIX-XX, au activat în domeniul fotografiei, oferindu-ne astăzi șansa de a cunoaște ceva mai mult din istoria noastră locală și națională, prin ochiul format al fotografului, cu ajutorul imaginilor, adevărate surse de cercetare, „documente” ce oglindesc la prima vedere realități din trecut ce ne sunt prezentate nud sau în forme codificate (mai rar). Ori, e unanim acceptat faptul că „fotografia spune mai mult decât 1000 de cuvinte”, de multe ori chiar mai multe decât ar fi vrut să ne spună fotograful. Alături de valoarea ei de copie, mai mult sau mai puțin fidelă, a realității obiective, fotografia are și o valoare modelatoare, generând trăiri, comportamente, în fața receptării clipei de altădată.

Aniversarea celor 100 de ani de la formarea României Mari l-a determinat pe coordonatorul volumului să acorde prioritate prezentării fotografului Samoilă Mârza, cunoscut ca „Fotograf al Unirii”, omul căruia poporul român îi datorează singurele imagini ale entuziasmului Adunării Naționale de la Alba Iulia din ziua de 1 Decembrie 1918, Zi care a marcat întregirea României prin adoptarea „Rezoluției de Unire”, act prin care s-a stabilit redobândirea Transilvaniei, Crișanei, Banatului, Maramureșului și care a închis astfel cercul, restructurând granițele firești ale țării, după redobândirea anterioară de către țară a Moldovei de dincolo de Prut și a Bucovinei în urma hotărârilor adoptate în cadrul adunărilor naționale de la Chișinău și Cernăuți. Ionela Simona Mircea, muzeograf la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia este cea care a creionat în câteva pagini

(paginile 9-37) o biografie a lui Mârza oferind cititorului informații despre familia, educația și activitatea acestuia, însoțite de imagini. În afara imaginilor care i-au adus celebritatea și l-au transformat în furnizor al Casei Regale (Viena, 14 noiembrie 1918 – două imagini cu ceremonialul de depunere a jurământului și de sfințire a primului drapel tricolor al Consiliului Național Român Militar; Galtiu și Alba Iulia, 1 Decembrie 1918 – șapte imagini cu mulțimea adunată și cu personalități prezente care au ținut discursuri în fața poporului), în volum apar alte câteva imagini realizate de fotograf, instantanee de pe front (în timpul Marelui Război, Mârza luptând în Galiția și pe frontul italian) și cadre luate cu prilejul evenimentelor organizate în orașele și satele județului Alba și în zona Apusenilor (din timpul primei vizite în Transilvania a suveranilor României Mari în 1919, din perioada construirii Catedralei Încoronării din Alba Iulia între 1921-1922, din 15 octombrie 1922 ziua încoronării la Alba Iulia a suveranilor României Mari, regele Ferdinand și regina Maria, cu ocazia aniversării centenarului nașterii lui Avram Iancu între 31 august-2 septembrie 1927).

Veress Ferenc, fotograf clujean în secolul XIX, un pasionat al fotografiei și un inovator în tehnica fotografică, a lăsat o operă importantă, cu imagini din Cluj și cu imagini care înfățișează notabilități ale Clujului, o parte păstrate la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” (Sala Colecții speciale) și o alta la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Melinda Mitu, în prezentarea fotografului clujean (paginile 38-53), insistă asupra calității umane a fotografului, spirit căutător, activ, excepțional autodidact, participant la numeroase expoziții în țară și în străinătate, invidiat și în egală măsură apreciat de colegii din breaslă, implicat în viața comunității și, mai ales, vizionar, conștient că „fotografii noștri ar putea face un mare serviciu patriei dacă ar fotografia personalități mai mici sau mai mari” din toate domeniile, dacă ar fotografia „toate antichitățile – cetăți, castele vechi, ruine de biserici (...) lăsându-le astfel moștenire posterității”. Cu un asemenea obiectiv, Veress a lucrat toată viața. În volum sunt prezentate, în fotografii de cabinet de o mare acuratețe, personalități ale timpului. Tot datorită lui au rămas în colecții imaginile unor clădiri care astăzi nu mai există.

Prezentarea lui Alexandru Roșu (paginile 54-77), fotograf bistrițean din secolul al XIX-lea, de către Elena Elisabeta Pleniceanu, s-a datorat faptului că a fost primul fotograf român din Bistrița care a reușit să se impună în mediul concurențial existent atunci în branșă, un mediu dominat de fotografi sași și maghiari. Spre sfârșitul veacului al XIX-lea, mulți fotografi bistrițeni, cu ucenicie făcută la Viena, Paris, Berlin, Budapesta, participau deja la saloane internaționale de fotografie organizate în Europa, obținând mai mereu medalii pentru calitatea imaginii, exigența pentru detaliu și ingeniozitate scenografică, fiind receptați ca deosebit de talentați. Cele câteva imagini ilustrative prezentate în volum demonstrează diversitatea abordării tematice în fotografia lui Roșu, creația sa incluzând portrete, peisaje, clădiri din oraș.

Minibiografiile a doi fotografi din prima parte a secolului XX, însoțite de imagini fotografice realizate de aceștia, și-au găsit, de asemenea, locul în volum. Este vorba de fotografii făgărașan Szabó Gábor și fotografii baimărean Suba Zoltán.

Szabó Gábor, propus și prezentat de către Constantin Băjenaru, cercetător științific la Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, a lăsat posterității fotografii alb-negru și sepia remarcabile prin acuratețe, prin jocul de lumină și umbră. Acesta fost atras în egală măsură de oraș și de oameni. De aici și numărul mare fotografii cu imagini ale Făgărașului și ale cetății, cu cetele de feciori și corurile ASTRA, care dădeau culoare vieții culturale ale urbei, cu alaiurile de nuntași și portretele de copii, tineri, maturi, vârstnici, civili și militari. Promptitudinea în realizarea și onorarea comenzilor, calitatea fotografiilor, talentul, l-au impus ca maestru al artei fotografice. Cele 16 pagini (paginile 78-93) semnate de cercetătorul făgărașan ne invită să-l cunoaștem, prin opera sa pe Szabó Gábor.

Recuperarea culturală a destinului și a operei lui Suba Zoltán din Baia Mare i-a revenit lui Marius Câmpeanu care mărturisește cu sinceritate, din prima frază pe care o scrie, că nu i-a fost ușor să cuprindă, în câteva pagini (paginile 94-121), personalitatea fotografului și, cu atât mai puțin, opera, deși a beneficiat de informațiile găsite într-un album biografic „Suba Zoltán”, editat la Baia Mare în 2017, de colecția de fotografie aflată în patrimoniul muzeului băimărean și, mai ales, de numeroasele discuții purtate cu Agneta Suba, fiica fotografului. Suntem în fața unui fotograf prolific care, în peste cinci decenii de activitate, prin diversitatea tematică (fotografie de atelier – portretistică, peisagistică, fotografie de reportaj – imagini de la demonstrații cu semnificație ideologică, fotografii pentru diferite acte de identitate, diapozitive și fotografii în domeniul geologiei, botanicii, fizicii și al altor științe, prin realizarea ilustrației pentru lucrări de diplomă și doctorat etc.) s-a impus în memoria colectivă ca un cronicar al orașului Baia Mare. Imaginile lăsate de acesta posterității vorbesc de la sine, iar cele selectate de Marius Câmpeanu în volum plac de la prima vedere.

Fiecare dintre portretele creionate în volum beneficiază și de un text de prezentare în limba engleză. Stilul redactării e unul fluid, simplu, clar, la obiect, permițând o lectură recreativă, dar, în egală măsură, asigurând greutatea de conținut. Imaginile bine alese, pentru fiecare caz în parte, plac, sunt echilibrate, transmit emoții, au mesaj.

Un merit revine coordonatorului care a reușit să asigure volumului imaginea de întreg, o poveste compusă din mai multe povești, biografii adunate laolaltă, ale celor din spatele aparatului de fotografiat și ale celor din fața lui, într-o manieră atractivă, îmbinând textul cu imaginea, reușind să antreneze și mintea și ochiul, deopotrivă.

IONELA SIMONA MIRCEA

Vasile Mărculeț, Vlaho-bulgari și bizantini (1185-1204). Aspecte militare ale luptei pentru supremație în Peninsula Balcanică, Constanța, Editura Muzeului Național al Marinei Române, 2018, 158 p.

Între publicațiile care au văzut lumina tiparului în anul 2018, se numără și lucrarea cercetătorului medievist Vasile Mărculeț, „Vlaho-bulgari și bizantini (1185-1204). Aspecte militare ale luptei pentru supremație în Peninsula Balcanică”, apărută la Editura Muzeului Național al Marinei Române.

Volumul debutează cu o „Prefață” (p. 5-7) semnată de dr. Andreea Atanasiu-Croitoru, șef secție la Muzeul Național al Marinei Române, instituție care a făcut posibilă apariția volumului.

Subiectul pe care autorul îl prezintă în cele 158 de pagini ale publicației este explicat încă din „Introducere” (p. 8-15): „Ultimul sfert al secolului al X-lea consacră apariția pe scena istoriei a reprezentanților sud-dunăreni ai romanității orientale, vlahii balcanici. Atestați pe fondul desfășurării unor evenimente militare, vlahii balcanici vor fi menționați în repetate rânduri, pe parcursul secolelor X-XII, fie în cadrul armatei bizantine, fie jucând un rol militar în imperiu. Ei vor face dovada calităților lor militare la sfârșitul secolului al XII-lea și la începutul celui următor, în contextul desfășurării revoltei antibizantine și al luptelor împotriva Bizanțului, după constituirea Țaratului Vlaho-Bulgar”.

În cele două subcapitole ale părții introductive, autorul prezintă, argumentat și cu trimiteri critice la literatura de specialitate, rolul militar pe care vlahii l-au avut în Imperiul Bizantin („Vlahii în armata bizantină, secolele X-XII”), precum și implicarea acestora în două revolte antibizantine la care au participat în anii 1066 și 1072 („Vlahii și mișcările antibizantine din Peninsula Balcanică”).

În primul capitol al cărții, „Revolta vlaho-bulgară și reacția militară bizantină (toamna 1185–vara 1186)” (p. 15-58), autorul prezintă mișcarea vlahilor și a bulgarilor împotriva dominației bizantine, începută în toamna anului 1185, în regiunea Munților Haemus (Balcani), sub conducerea fraților Petru și Asan. Această secțiune conține o trecere în revistă a surselor bibliografice, relativ puține (la care autorul revine și în capitolele următoare), referitoare la informațiile privind revolta antibizantină. Ample discuții au iscat între cercetătorii acestei teme, atât data declanșării, cât și locul de unde a izbucnit revolta vlahilor. Iar răscoala antibizantină condusă de frații Petru și Asan (1185) constituie prima

etapă (din cele trei) privind opoziția vlahilor și bulgarilor împotriva dominației bizantine. În subcapitolul „Debutul revoltei antibizantine a vlahilor (toamna 1185–vara 1186). Reacția militară bizantină”, istoricul Vasile Mărculeț descrie în amănunt desfășurarea revoltei, prezentând fiecare confruntare între vlaho-bulgari și bizantini, victoria bizantinilor asupra vlahilor, menționând principalele cronici ale vremii, semnate de Niketas Choniates, Theodoros Skutariotes și Mihail Choniates.

Al doilea subcapitol, „Reapriinderea și intensificarea revoltei (toamna 1186–toamna 1187). Riposta militară bizantină”, prezintă acțiunile întreprinse de asănești pentru reluarea revoltelor antibizantine. Alianța acestora cu cumanii (la care s-au refugiat) este explicată de autor din perspectiva izvoarelor istorice, fiind expuse punctele de vedere exprimate de istoricii George Murnu, Niketas Choniates, Theodoros Skutariotes și Alexandru Madgearu. Cea de-a treia etapă a opoziției vlahilor și bulgarilor împotriva dominației bizantine (iarna 1187–vara 1188), care a însemnat și eșecul final al ofensivei bizantine, s-a încheiat cu constituirea Țaratului Vlaho-Bulgar (1188), recunoscut de Imperiu, prezentat cititorilor în ultimul subcapitol intitulat „Victoria revoltei vlaho-bulgare (iarna 1187–vara 1188). Eșuarea contraofensivei bizantine”.

În capitolul al II-lea, „Ofensiva vlaho-bulgară și contraofensiva bizantină în etapa consolidării Țaratului Vlaho-Bulgar (1188-1197)” (p. 59-94), autorul tratează perioada de consolidare a Țaratului Vlaho-Bulgar, perioadă ce corespunde domniilor lui Asan și Petru. Au fost continuate campaniile de extindere teritorială și ofensiva vlaho-bulgaro-cumană împotriva stăpânirii bizantine la sud de Munții Haemus, atingând, în răsărit, regiunile Thraciei orientale, iar în apus, pe cele ale Macedoniei, teme tratate de autor în cele șase subcapitole: „Aspecte ale organizării militare vlaho-bulgare în etapa consolidării statului”, „Ofensiva vlaho-bulgaro-cumană din 1189-1190”, „Contraofensiva bizantină și eșecul ei (vara 1190)”, „Ofensiva vlaho-bulgaro-cumană în Thracia orientală (1190-1194)”, „Ofensiva vlaho-bulgaro-cumană în Macedonia (1194-1196)”, „Confruntări vlaho-bulgaro-bizantine în 1196-1197”.

După moartea lui Petru (1197), pe tronul de la Târnovo ajunge Ioniță Asan. Domnia acestuia și ofensiva condusă de el împotriva bizantinilor sunt redată în cel de al III-lea capitol: „Ofensiva antibizantină vlaho-bulgară-cumană în epoca primei perioade de expansiune a Țaratului Vlaho-Bulgar (1197-1204)” (p. 95-109). Pe parcursul celor patru subcapitole, „Aspecte ale organizării militare vlaho-bulgare în epoca primei perioade de expansiune a țaratului”, „Ofensiva vlaho-bulgară în nord-vest (post 1198 – ante martie 1201)”, „Incursiunile vlaho-bulgaro-cumane din 1199-1200”, „Ofensiva vlaho-bulgară în Thracia răsăriteană (martie 1201)”, aflăm evoluția Țaratului Vlaho-Bulgar în prima lui perioadă de expansiune, care avea să-l transforme în principala putere a Peninsulei Balcanice și a sud-estului european. Pe timpul domniei lui Ioniță, statul asăneștilor a preluat ofensiva militară împotriva Imperiului Bizantin. În anul 1202, împăratul Alexios III Angelos a semnat un tratat de pace cu Ioniță Asan, însă cel din urmă a continuat să fie potrivnic bizantinilor, luând în calcul posibilitatea de a relua, fără ezitare, ostilitățile.

Ultimul capitol al volumului, „Mișcările autonomiste ale Vlahiilor din Thracia și Macedonia și riposta bizantină (1185-1202)” (p. 110-129), aduce în prim-plan perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XII-lea și primii ani ai secolului al XIII-lea, când, pentru o scurtă perioadă, două autonomii vlahi au luptat pentru eliberare. Autonomia vlahă din Thracia a fost constituită în Munții Rhodopi de Ivanko, asasinul lui Asan, în 1196, iar cea din Macedonia a fost întemeiată de Dobromir Chrysos. Angajate în conflicte militare cu Imperiul Bizantin, cele două Vlahii din Thracia și Macedonia au sfârșit prin a fi din nou încorporate imperiului (vara 1200).

În încheierea demersului său, în secțiunea „În loc de concluzii” (p. 130-131), autorul precizează: „Evenimentele politico-militare desfășurate în anul 1204 aduceau modificări radicale, atât hărții politice a Peninsulei Balcanice, cât și raporturilor și balanței de putere în regiune. În 12 aprilie, după un asediu de trei zile (9-12 aprilie), Constantinopolul era cucerit de participanții la cea de-a patra Cruciadă. [...] În noul context politic, în lupta pentru supremație în Peninsula Balcanică se vor angaja noi actori. Obiectivele politico-teritoriale divergente, au indus o stare de tensiune între Țaratul Vlaho-Bulgar și Imperiul Latin de la Constantinopolis, erijat în moștenitor al defunctului Imperiu Bizantin, secondat de celelalte organizări politico-statale latine. În consecință, între cele două puteri se va declanșa un conflict care se va prelungi timp de peste un deceniu, până prin 1213-1214”.

Volumul beneficiază și de un „Abstract” în limba engleză (p. 132-136), fiind astfel accesibil cercetătorilor din alte țări. „Anexele” cuprind patru hărți și lista ilustrațiilor. „Bibliografia” (p. 142-153), vastă și extrem de utilă, conține numeroase titluri de referință.

„Indexul” personalităților istorice, de la sfârșitul volumului, este unul benefic, dând posibilitatea unei rapide și utile regăsiri a numelor apărute în cele 158 de pagini, cât însumează lucrarea.

Elaborat după ani de cercetare, apărut în condiții grafice deosebite, volumul ce face subiectul prezentării noastre, semnat de istoricul Vasile Mărculeț, „Vlaho-bulgari și bizantini (1185-1204). Aspecte militare ale luptei pentru supremație în Peninsula Balcanică”, se impune ca un titlu de referință în domeniul istoriei bizantine.

DELIA VOINA

